

36730

YÜZELLİLİKLER MESELESİ

Sedat BİNGÖL

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

“Lisans Üstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.”

ANKARA - 1994

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	x
KISALTMALAR.....	xv

I. BÖLÜM

A — MİLLÎ MÜCADELE VE YENİ TÜRK DEVLETİNİN

KURULUŞU	1
1 - Mütarekenin Hükümleri ve Uygulanışı.....	1
2 - Osmanlı Devlet İdarecilerinin İşgaller Karşısında Tutumları ve İzledikleri Siyaset.....	4
3 - İzmir'in İşgali ve Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçerek Millî Hareketi Örgütlemesi.....	6
4 - Kongreler Döneminden Nihâi Zafere Kadar Olan Dönem.....	13

B — YÜZELLİLİKLERİN MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDEKİ	
FAALİYETLERİ.....	22
1 - Vahdeddin'in Maiyyeti	22
<i>a - Yaveri Has Kiraz Hamdi Paşa</i>	
<i>b - Hademei Hassa Kumandanı</i>	
<i>c - Hademei Hassa Müfettişi Şaban Ağa</i>	
<i>d - Serkarin Yaver (Paşa)</i>	
<i>e - Hademei Hassa Müdürü Refik</i>	
2 - Sevr Muahedesini İmzalayan ve Kuvâ-yi İnzibatiye'ye	
Dahil Kabine Azaları	24
3 - Sevr Muahedesini İmzalayan Heyet-i Murahhasa.....	27
4- Kuvâ-yi İnzibatiye'ye Dahil Mensubin	28
<i>a - Süleyman Şefik Paşa</i>	
<i>b - Ali Nadir Paşa</i>	
5 - Mülkiye ve Askeriyeden.....	30
<i>a - Gümülcineli İsmail</i>	
<i>b - Aziz Nuri</i>	
<i>c - (Nemrud) Mustafa Paşa</i>	

d - Manisa Mutasarrıfı (Giritli) Hüsnü

e - Ali Galip Olayı ve Bazı Yüzellilikler

f - Bozkır Ayaklanmaları ve Bazı Yüzellilikler

g - Adana Vali Vekili Bağdatlı Abdurrahman (Paşa)

h - İstanbul Muhafızı Nâtik (Paşa)

ı - İşkenceci (Mülazımlar) Refik ve Adil

i - Edirne Valisi Salim (Paşa)

6 - Edhem ve Avanesi.....44

a - Çerkes Edhem (ve Kardeşleri)

b - Kuşçubaşı Eşref

7 - Çerkes Kongresi'ne Murahhas Olarak İştirak Edenler....44

8 - Gazeteciler.....60

a - Mevlanzade Rifat

b - Said Molla

c - Refik Halid (Karay)

d - (Bahriyeli) Ali Sami

e - Refi Cevad

f - Trabzonlu ömer Fevzi

g - Fânizâde Ali İlmî

h - Köylü Gazetesi Sahibi Refet

9 - Diğer 150'lilikler 69

C — ZAFERDEN SONRA MUHALİFLERİN KAÇIŞLARI.....73

II. BÖLÜM

A — MİLLÎ MÜCADELE SIRASINDA VE LOZAN

BARIŞ KONFERANSI'NDA 150'LİLİKLER MESELESİ 81

1 - Millî Mücadele Sırasında 150'lilikler Meselesi.....81

2 - Lozan Barış Konferansı'nda 150'lilikler Meselesi.....88

B — 150'LİKLERİN KİMLER OLACAĞININ TESPİTİ

VE 150'LİK LİSTE'NİN TAHLİLİ.....97

C — 150'LİLİKLER DIŞINDA KALANLAR HAKKINDA YAPILAN

İŞLEMLER..... 111

1 - Vatandaşlıktan Çıkarma 111

2 - Heyet-i Mahsusalar ve Âli Karar Heyeti 113

III. BÖLÜM

A — YÜZELLİLİKLERİN SÜRGÜN YILLARINDAKİ HAYATLARI

VE FAALİYETLERİ 121

1 - Türkiye Cumhuriyeti'nin 150'likleri Kontrolü ve

Alman Önlemler 121

2 - Yüzelliliklerin Yurtdışındaki Hayatları 125

a - Vahdedin'in Maiyyeti 126

1 - Kiraz Hamdi Paşa

2 - Hademe-i Hassa Kumandanı Zeki

3 - Tütüncübaşı Şükrü Bey

4 - Serkarin Yaver (Ömer Paşa)

5 - Hazine-i Hassa Müdürü Refik

b - Sevr Muahedisini İmzalayan ve Kuvâ-yi İnzibatiye'ye

Dahil Kabine Azaları 135

1 - Ziraat ve Ticaret Nazırı Cemal

2 - Bahriye Nazırı (Çakacı) Hamdi

3 - Kızılhançerci Remzi (Paşa)

c - Sevr Muahedisini İmzalayan Heyet-i Murahhasa 139

d - Kuvâ-yi İnzibattıye'ye Dahil Olanlar 140

1 - Süleyman Şefik Paşa

2 - Ali Nadir Paşa

3 - Çopur Hakkı

e - Mülkiye ve Askeriyeden..... 143

1- Gümülcineli İsmail

2 - Fanizâde Mesut

3 - Miralay Sadık

4 - Bedirhani Halil Rami

5 - Manisa Mutasarrıfı (Giritli) Hüsni

6 - (Nemrut) Mustafa Paşa

7 - Elazığ Valisi Ali Galip

8 - Aziz Nuri

9 - Dahiliye Nazırı Mehmed Ali

f - Ethem ve Avanesi 159

1 - Çerkes Ethem ve Ç. Reşit

2 - Kuşçubaşı Eşref

3 - Yüzbaşı Küçük Ethem

g - Polisler.....	169
1 - Edirne Polis Müdürü Fuad	
2 - Büyükdere Merkez Memuru Mazlum	
h - Gazeteciler.....	171
1 - <i>Mevlanzade Rıfat</i>	
2 - <i>Sait Molla</i>	
3 - <i>Refik Halid (Karay)</i>	
4 - <i>Refti Cevad</i>	
5 - <i>(Trabzonlu) Ömer Fevzi</i>	
1 - Diğer Grublara Dahil Olanlar	
B — YÜZELLİLİKLERİN AFFEDİLMESİ VE AFFIN	
UYGULANIŞI.....	178
1 - Affin Ortaya Çıkışı	178
2 - Affin Uygulanışı	182
C - YÜZELLİLİKLERİN AF SONRASI DURUMLARI.....	187
1 - Af Sonrası Türkiye'ye Dönen Bazı Yüzellilikler ve	
Durumları.....	187
2 - Af Sonrası Türkiye'ye Dönmeyen Bazı Yüzelliliklerin	
Durumları.....	201

SONUÇ	212
KAYNAKLAR.....	216
EKLER	232
FOTOKOPİLER.....	300

ÖNSÖZ

Tezimizin konusu "150'likler Meselesi"dir. Türk siyasi tarihi bakımından önemli bir yere haiz olan 150'likler hakkındaki çalışmalar sadece Millî Mücadele dönemine aittir.

Ancak bir siyasi olgu olarak, 150'liliklerin Cumhuriyet Dönemi içindeki rolü fazlaca bilinmemektedir. Oysaki Cumhuriyet Dönemi'nde bunların siyasi rolleri önem kazanmaktadır. Biz bu çalışmayı yaparken, bunların Cumhuriyet Dönemi'ndeki rollerini ortaya çıkarmaya çalıştık.

Bu çalışmamız esnasında çeşitli yardımlar gördük. Çalışmamızı hazırlarken Yüksek Lisans dersleriyle kazandığımız bilgi birikiminin büyük faydası olmuştur. Bu bilgi birikimi çalışmamızın alt yapısını oluşturmuştur. Bunu sağlayan sayın hocalarım Prof.Dr. Abdurrahman Çaycı, Prof. Dr. Abdülhâluk Çay ve Prof. Dr. Rıfat Önsoy'a teşekkürlerimi arz ederim.

Tezimizin başlamasından sonuçlandırılmasına kadar, değerli bilgi ve tecrübelerini bizden esirgemeyen, kelimelerle anlatamıyacağımız kadar büyük yardımları, yönlendirmesi ve engin hoşgö-

rüsünü gördüğüm hocam, tez danışmanım Sayın Prof.Dr. Fahir Armaoğlu'na minnettarlığımı ifade etmeyi bir borç biliyorum.

Ayrıca Emniyet Genel Müdürlüğü'nün idarecileri ve Arşiv Personeli'ne de arşiv çalışmamız sırasında, gösterdikleri hoşgörüden dolayı şükranlarımı arz ederim.

GİRİŞ

Mondros Mütarekesi'nin imzasından sonra İtilâf Devletleri, esnek mütareke hükümlerine dayanarak, Anadolu'da işgallere giriştiler. Bir yandan da Osmanlı İmparatorluğu içindeki etnik grupları tahrik ederek, imparatorluktan ayırmaya çalışıyorlardı.

Mütareke hükümlerine dayanarak, Osmanlı ordusunun elindeki silahları alınmakta, askerleri terhis edilmektedir. Amaçları Osmanlı İmparatorluğu'na dayatacakları insafsız barış antlaşmasına karşı, direnecek bir kuvvet bırakmamaktır.

Osmanlı Devlet idarecileri bu durumu görmek istemiyor, özellikle İngiltere'nin 19 yy. boyunca izlediği Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma siyasetini bırakmayacağını düşünmekte ve ummaktaydılar. Gerçekte ise İngiltere Osmanlı Devleti'nin parçalanacağını görmüş ve 1878'den itibaren parçalanacağını düşündüğü Osmanlı Devleti'nin, kendisi için en önemli parçalarını elde etmeyi düşünmüştür. Nitekim daha I. Dünya Savaşı sürerken bu plan yürürlüğe girmiş ve Osmanlı Devleti'ni bölüşmeyi amaçlayan gizli anlaşmalar İngiltere'nin önderliğinde imzalanmıştı.

İngiltere'nin tutumu böyleyken Osmanlı Devlet idarecileri, yukarda izah ettiğimiz nedenden ötürü, İngiltere'nin himayesi altına girme siyaseti izleyecektir. Bunun için dostluk cemiyetleri kurarlarken bir yandan da Anadolu'da başlayan halkın işgallere karşı direnme azmini kırmaya çalışmaktaydı. Bundan amaç, mesele çıkarmayan, direnmeyen Osmanlı milletine karşı İngiltere'nin şefaatinin temin etmek, barış anlaşmasına gidilirken bu sempati priminden faydalanmaktı. Tabii devletlerarası ilişkilerde bu tür duygusal yaklaşımlarla başarı kazanılamazdı. Osmanlı Devlet idarecileri ve Saray tam bir acz içinde, böyle garib bir siyaseti mütareke dönemi dediğimiz, zaman diliminde izlemeye çalışacaklardır. Öyleki bu uğurda ihanet yoluna sapacaklardır.

Bu politika izlenirken, M. Kemal Paşa'nın önderliğinde ortaya çıkan millî direnişe başından sonuna kadar, idari, fikri, siyasi ve fiili olarak direnen yandaşlar da bulmuşlardır. Büyük Zaferden sonra Saltanat ilga edilecek, daha sonra Osmanoğulları yurt dışına çıkarılacaklardır. Millî davaya başından sonuna kadar ihanet edenlerde elbet cezasız bırakılamazdı.

Zaferden sonra bu tür kişilerin bir listesi hazırlanmaya başlamıştır. Gerçekte ise hainlerin birçoğu zaten, cezai bir yaptırım görecekları düşüncesi ile memleketi Kasım 1922'de kalabalık gruplar halinde terk etmişlerdir. Geri kalanlar ise hazırlanan bir kararname ile memleket dışına çıkarılacaklardır. Ve bu kararnamede zikredilen kişilerin memlekete dönmeleri yasaklanmıştır. Hazırlanan bu kararnamede bu tür kişilerin toplam sayısı 150 ki-

şidir. Bu nedenle siyasi tarihimizde bunlar “150’lilikler” adını almışlardır.

Bu konuda yeterli derecede çalışmalar mevcut değildir. Tezimizin konusu “150’lilikler Meselesi” olarak almamızın asıl sebebi budur. Bu alanda yeteri kadar çalışma olmadığı gibi, var olanları da konuyla ilgili sorularımıza cevap vermekten çok uzaktır.

Şimdiye kadar bizim görebildiğimiz, bu konuya dair —bilimsel yöntemle hazırlanmamakla beraber— direkt olarak yayınlanmış iki eser mevcuttur. Bunun ilki Sayın Cemal Kutay’ın “150’lilikler Faciası” adlı eseri, diğeri ise İlhami Soysal’ın “150’lilikler” adlı eseridir. Bunlardan başka eserlerde ise, münhasıran bu konu ele alınmayıp, genel olarak değinme şeklinde verilmiştir.

Yukarda zikrettiğimiz Sayın Cemal Kutay’ın eseri genel olarak, Millî Mücadele’de Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi İhsan Eryavuz’un hatıralarına dayanmaktadır. Eserin birçok yerinde, kronolojik olarak ve içerik olarak anlatımlarda, tutarsızlıklar mevcuttur. Eserin yazarı, kendini duygusal yaklaşımlardan ve önyargılardan da kurtaramamıştır. Diğeri eserin sahibi Sayın İlhami Soysal, bilimsel bir metod izlemeye çalışmışsa da bunda çok başarılı olamadığını görüyoruz. Eserde birçok yanlışlar mevcuttur. Yazar eserinde kullandığı kaynakları, kritik bir bakış açısıyla incelememiş ve hataları tekrarlamaktan kurtulamamıştır. Genel olarak esere bakıldığında 160 sayfadır, gerçekte ise 67 sayfa tutan bir eserdir. Çünkü sayın yazar, T.İşbankası’nın yayınladığı “Gizli Celse Zabıtları” adlı eserin konuyla ilgili zabıtlarına, eserinde 93 sayfa

yer vermiştir. Daha kısa söylersek, orjinal anlamda bu eser bilinenlere fazla bir katkı sağlayamamıştır. Bu eserde gösterilen, atıf yapılan kaynaklar da doğru kullanılmamıştır. Eseri bu bakımdan da güvenilir sayamayız.

Tezimizi alış nedenlerimizden belki de en önemlisi, yukarıda zikrettiğimiz eserlerde ve konuyu değinmeler şeklinde inceleyen eserlerde, aradığımız bazı sorulara cevap verememişleridir. Bu soruları kısaca özetlememiz gerekirse;

1 — 150'liliklerin millî mücadele sırasında ihanet kabul edilen faaliyetleri nelerdir?

2 — Bu kişiler hakkında verilen mahkeme kararları var mıdır?

3 — 150'li rakamın nasıl tespit edildiği,

4 — Bu listeye girmeyip de, benzer suçları işleyenler hakkında herhangi bir işlem yapılıp, yapılmadığı? Şayet bir işlem yapıldıysa bunun mahiyeti,

5 — 150'lilikler hakkında başka işlemler yapılıp, yapılmadığı,

6 — 150'liliklerin yurtdışındaki hayatları ve faaliyetleri,

7 — 150'liliklerin affi meselesinin doğuşu ve affin neticeleri,

8 — Bir siyasi olgu olarak konunun önemi

Genel olarak bu sorulara cevap bulamadığımız için, bizde tezimizde bu soruları esas tutan bir çalışma yapmayı planladık.

KISALTMALAR

Bkz.	:	Bakınız
a.g.e.	:	adı geçen eser
a.g.m.	:	adı geçen makale
vb.	:	ve benzeri
c.	:	cilt
s.	:	sayfa
Mat.	:	Matbaası
Yay.	:	Yayınları
çev.	:	Çeviren(ler)
Yay.haz.	:	Yayına Hazırlayan
A.Ü.	:	Ankara Üniveristesi
B.M.M.	:	Büyük Millet Meclisi
T.T.K.	:	Türk Tarih Kurumu

- B.T.Y. : Basım Tarihi Yoktur
- B.Y.Y. : Basım Yeri Yoktur
- Y.Y. : Yayınevi Yoktur
- E.G.M.Arşivi : Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi
- V.M.G. : Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin
Mütareke Gayyasında
- V.G.C. : Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin
Gurbet Cehenneminde
- K.S.G. : Kurtuluş Savaşı Günlüğü
- Ç.E.İ. : Çerkes Ethemin İhaneti
- 150.F. : 150'lilikler Faciası
- T.M.M. : Trakya'da Millî Mücadele
- Ç.E.D. : Çerkes Ethem Dosyası
- M.M.H.Y. : Millî Mücadelede Hıyanet Yarışı
- M.M.İ.A. : Millî Mücadelede İç Ayaklanmalar
- İ.P.Ç.E.Ç. : İsmet Paşa Çerkes Ethem Çekişmesi

I. BÖLÜM

A— MİLLÎ MÜCADELE VE YENİ TÜRK DEVLETİNİN KURULUŞU

30 Ekim 1914'de I. Dünya Savaşı'na giren Osmanlı İmparatorluğu dört yıl boyunca Irak, Suriye, Çanakkale, Galıçya ve Kafkasya cephelerinde çarpıştı. Özellikle Amerika'nın savaşa girişiyle denge İtilâf Devletleri lehine bozulmuş, Türkiye'nin dahil olduğu grup içinde artık savaşa devam edemeyecek olan Bulgaristan'ın bir mütareke ile 29 Eylül 1918'de savaştan çekilmesiyle Makedonya cephesi çökmüş, Avusturya ve Almanya ile Osmanlı Devleti'nin irtibatının kesilmesi Osmanlı Devleti'ni mütareke yapmaya zorlamıştır.

İttihat ve Terakki Partisi liderlerinin çekilmesiyle kabineyi Ahmet İzzet Paşa kurmuş, 14 Ekim 1919'da ilk kabine toplantısında mütareke işi konuşularak Wilson Prensipleri dahilinde sulh girişiminde bulunulması kararlaştırılmış ve bu yönde teşebbüslere başlanmıştır¹

---

¹ BAYUR, Yusuf Hikmet;; *Türk İnkılâbı Tarihi*, Ankara, T.T.K. Yayını, c. III, Kısım IV., 1991, s. 720.

Sonuçta Osmanlı Hükümeti, esir İngiliz Generali Towshend'in aracılığıyla 20 Ekim 1918'de İngilizlere mütareke teklifinde bulunmuş² ve 30 Ekim 1918'de Limni'nin Mondros Koyu'nda, İngiliz zırhlısı Agememnon'da mütareke imzalanmıştır³. Aynı gün mütareke şartları Osmanlı Mebusanı'nın gizli oturumlarında Sadrazam Ahmet İzzet Paşa tarafından açıklanmış, şartların elvermesi sebebiyle, mecburen hükümete bu ağır şartları imzalaması için meclisce yetki verilmiştir⁴.

Padişah, mütareke şartlarını öğrendiği zaman, "Bunları kabul edelim, çünkü İngilizlerin Osmanlıyı koruyucu siyasetleri devam edecektir"⁵ diyerek bulunduğu makama hazır olmadığını göstermiştir. Gerçekte büyük bir iyimserlik göstermekteydi.

Bu mütareke, İtilaf Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında silahlı çatışmalara son vermiştir. Ancak mütareke hükümleri çok ağır olup, Osmanlı ülkesinin İtilaf Devletlerince işgaline imkân vermektedir⁶. Gerçekte bu mütareke daha I. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri'nin kendi aralarında Osmanlı memleketlerinin ve Anadolu'nun paylaşım antlaşmalarını⁷ uygulamak yö-

² AKŞİN, Sina; *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele* c.I . İstanbul, Cem Yayınevi, 1992, s. 52; BAYTOK, Taner; *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, Başnur Matbaası, 1970, s. 7.

³ TÜRKGELDİ, Ali; *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara, Güney Matbaası, 1948, s. 62-63.

⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; *Mondros Mütarekesi ve Tatbikâtı I*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1992, s 61.

⁵ Jaeschke, Gotthard; *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, çev. Cemal Köprülü, Ankara, T.T.K. Yay. ,1991.

⁶ Mütareke hükümleri için bkz. ERİM, Nihad; *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara, A.Ü. Hukuk Fak. Yay. ,1953, s. 519-524.

⁷ BAYUR, Yusuf Hikmet; a.g.e., c. III, Kısım IV, 1991, s. 3-30.

nünde bir adım olup, iyi niyet taşımayan ve Osmanlı Devleti'ne hayat hakkı tanımayan bir barış için ön adımdır.

1- Mütarekenin Hükümleri ve Uygulanışı

Mütarekenin en önemli hükümlerini zikretmek gerekirse şöyle sıralayabiliriz⁸: Birinci maddede Çanakkale ve Karadeniz istihkâmları müttefiklerce işgal olunacak, beşinci maddede sınırların korunması ve iç asayişin devamı için lüzum görülecek askeri kuvvetten başkası derhal terhis edilecektir. Yedinci maddede müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhûrunda herhangi bir stratejik noktayı işgal edebilecek, 12. maddede hükümet görüşmeleri hariç telsiz, telgraf ve kabloların kontrolü İtilaf memurlarınca gerçekleştirilecektir. 15. madde bütün demiryollarının kontrolü İtilaf Devletleri subaylarınca sağlanacaktır. 25. madde ise vilâyât-ı sitte (6 vilâyet) de karışıklık halinde buralar İtilâf Devletleri'nce işgal edilebilecekti.

Bunların dışında tamamlayıcı hükümler de mevcuttur. Bunlara göre de Trablusgarp ve Bingazi'de ki Osmanlı subayları İtalyanlara teslim olacak, Batum işgal edilebilecek, Toros Tünellerinin işgali tersane ve gemilerin teslimi Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan ordular İtilâf Devletlerine teslim olacaktır⁹.

⁸ Mütareke metni için bkz. MERAY, Seha L.-OLCAY, Osman, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri*. Ankara, A.Ü. SBF Yay., 1977, s. 1-5.

⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı: a.g.e., s. 47-49.

Görüldüğü gibi Mondros Ateşkes Antlaşması, ateşkes antlaşmalarının ruhuna aykırı bir metindir. Bilindiği üzere ateşkes antlaşmaları savaşa son vermez. Kısa bir süre için bunu önler. Gerçekte hukuken savaş hali devam eder. Oysaki Osmanlı ordularının teslimi, belli bölgelerin işgali gibi maddeler, sonradan tekrar savaşa girme ihtimalini ortadan kaldırmaya yöneliktir. Ne yazık ki Osmanlı Devlet idarecileri bu durumu görememişlerdir. Bu ateşkes, Sevr Antlaşması'na giden bir ön adım olup içerdiği maddeler bakımından elastiki ifadelerle doludur. Bu da İtilaf Devletlerinin gerçekte iyi niyetten yoksun olduklarını bize göstermektedir.

Önceleri mütareke olumlu hava yarattıysa da çok geçmeden mütarekenin katı bir şekilde uygulanması, gerçeği herkese gösterecektir. İtilâf Devletleri mütareke hükümlerine dayanarak 1 Kasım 1918'den itibaren İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nı ve daha sonra da Musul, İskenderun, Adana, Urfa, Maraş, Ayıntap, Elviyeyi Selâse (Kars, Ardahan, Batum) ve Güney Batı Anadoluyu işgal etmişlerdir¹⁰.

2) Osmanlı Devlet İdarecilerinin İşgaller Karşısındaki Tutumu ve İzledikleri Siyaset

Padişah ve Osmanlı Hükümetlerinin tutumu pek tehlikeli bir istikâmete yönelmiştir. İlk olarak mütareke imzacısı olan kabine içinde ittihatçıların bulunması sebebiyle kabine istifa ettirilmiş, yerine 11 Kasım 1918'de Tevfik Paşa kabinesi kurulmuştur¹¹.

¹⁰ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; a.g.e., ş. 281.

¹¹ AKŞİN, Sina; a.g.e., c. 1, İstanbul, Cem Yayınevi, 1992, s. 78.

Böylece Padişah, gelecek olan İtilâf donanmasını istediği biçimde yani İttihad ve Terakki izi taşımayan bir kabine ile karşılayacaktır. Bundan hedeflediği amaç 1. Dünya Savaşı'na girmemizin tek suçlusu saydığı İttihad ve Terakki döneminin kapandığını göstermek istemesidir. Yeni kabine kurulduktan sonra firar eden İttihatçı liderler Cemal, Talat ve Enver Paşaların emlakları haciz edilerek, onlarla birlikte ittihatçılar hakkında Divân-ı Âli'ce soruşturmalar başlatılmıştır. Bundan başka Ermeni tehciri ile ilgili soruşturma heyetleri kurulmuştur¹². Bu olaylarda Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın etkisi oldukça büyüktür. Öte yandan Padişah İngiltere ile anlaşmaya çalışıyor ve onlara hoş görünmek istiyordu. 4 Aralık 1918'de Amiral Caltrope, Lord Balfour'a gönderdiği mektupta Sultanın İngiliz memurlarının memlekete gönderilmesini istediğini bildirmektedir¹³. Bundan sonra İttihatçı çoğunluğunun bulunduğu Meclis-i Meb¹usan 21 Aralık 1918'de fesh olunmuştur¹⁴.

Saraya ve onun hükümetlerine karşı gelebilecek güçler tasfiye edilmeye başlanmışken, işgallere karşı mahallî olarak yer yer direnişler kendini göstermiş, bu da sarayı ve Osmanlı hükümetlerini rahatsız etmeye başlamıştır. Sarayın ve hükümetlerinin tutumunu mütareke boyunca İtilâf Devletlerine hoş görünmek bunun içinde savaş sorumlularını cezalandırma, işgallere karşı direnmeme, dostluk cemiyetleri kurma şeklinde özetleyebiliriz. Bundan amaç İtilâf Devletlerinin sempatisini kazanarak, barış konferansında Türkiye lehine olumlu bir hava yaratmaktır. Bütün millî mücadele boyunca bunun izlerini göreceğiz. Bu cümleden

¹² GÖKBİLGİN, Tayyip; *Millî Mücadele Başlarken*, c. 1. Ankara. Türkiye İş Bankası Yay., 1965, s. 21.

¹³ JAESCHKE, Gotthard; a.g.e., s. 4.

¹⁴ GÖKBİLGİN, Tayyip; a.g.e., c. 1, s. 21.

olmak üzere 24 Kasım 1918'de İngilizlerle hoş geçinme siyasetinin gereği, Sultanın bir İngiliz gazetesine verdiği demeç ilginçtir. Sultan, savaşa girmenin bir hata olduğunu ve Kırım'dan beri süregelen bir İngiliz dostluğundan söz etmektedir¹⁵.

İşgallerin memlekete yayılması birtakım Osmanlıcı cemiyetler ve ayrılıkçı cemiyetlerin doğuşuna ortam hazırlamıştır. Özellikle konumuz bakımından bizi ilgilendiren Osmanlıcı cemiyetler olup, milliyetçi gayelere tamamen muhalif, hilâfetçi program ve görüşlerle ortaya çıkan Anadolu İhtilâline muhalif tavır koyan bazı cemiyetleri şöyle özetleyebiliriz.

Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Nigehbân-ı Cemiyet-i Askeriye, Teâlî-i İslâm Cemiyeti, İngiliz Muhipler Cemiyeti, Kürdistan Teâlî Cemiyeti vb. cemiyetler, milli mücadelede ileride açıklayacağımız gibi Anadolu hareketine fikrî bakımdan ve fiilî bakımdan karşı olmuşlar, Anadolu'da isyanlar çıkartarak millî hareketi önlemeye çalışmışlardır. Özellikle İngiliz Muhipler Cemiyeti ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın¹⁶ Anadolu hareketini baltalama eylemleriyle yakından ilişkisi olmuştur.

3) İzmir'in İşgali ve Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçerek Millî Hareketi Örgütlemesi

15 Mayıs 1919 sabahı Yunanlılar İtilâf Devletlerinin koruması altında İzmir'e çıkarıldılar. İzmir Valisi (Kambur) İzzet Bey buna

¹⁵ KÜRKCÜOĞLU, Ömer; *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara A.Ü. S.B.F. Yay., 1978, s. 3-4.

¹⁶ TUNAYA, Tarık Z.; *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c. II, İstanbul Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986, s. 298-299; TEVETOĞLU, Fethi; *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara, T.T.K. Yay., 1988, s. 109-111.

direnecek bir kişilik değildir. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa'da aynı durumdadır. Yunanlılar birkaç gün içinde Ege Bölgesi'ne yayılmaya başlamıştır. Bu yayılmacılık üç yönden olur. Birinci yön Gediz vadisi olup, Manisa, Turgutlu, Salihli ve Alaşehir'e doğrudur. İkinci yön Menderes vadisinden başlayıp, Torbalı, Bayındır, Ödemiş çizgisidir. Üçüncü yön Torbalı'dan aşağı Aydın'a doğrudur. Yunan işgalleri ve özellikle İzmir'deki tavırları, tüm Türkiye'de direnme fikrini doğurmuştur¹⁷.

Ateşkesin imzasından sonra İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa durumun vehametini görüyordu. Ancak İstanbul'da yapılacak bir işin kalmadığını görünce, Anadolu'ya geçme kararını vermiştir. İstanbul'da diğer komutan arkadaşlarıyla görüşerek, sonuçta Samsun Bölgesi'ndeki asayişsizliği gidermek gibi bir görevle geniş yetkilerle donatılmış olarak 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçmiştir¹⁸. Samsun'a çıkar çıkmaz Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşalarla temasa geçmiştir. Samsun'dan Havza'ya geçen M. Kemal Paşa¹⁹, buradan 28 Mayıs 1919 günü bütün memlekete, mülki amirlere, kumandanlıklara, İzmir, Manisa, Aydın'ın işgallerinin mitinglerle protesto edilip, Bâb-ı Âli'ye protesto telgrafları çekilmesini isteyen tamimini gönderir²⁰.

Bu tamimin etkisi hemen görülmüştür. Memleketin hemen her yerinde mitingler düzenlenir. Buna karşın işgal kuvvetleri

¹⁷ MUMCU, Ahmet; *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1992, s. 27-31.

¹⁸ KEMAL, Mustafa; *Nutuk-Söylev*, c.I, Ankara, T.T.K. Yay., 1989, s. 13-15.

¹⁹ BİYİKLİOĞLU, Tevfik; *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Ankara, İş Bankası Yay., 1959, s. 13.

²⁰ KEMAL, Mustafa; a.g.e., c.I, s. 31-33.

Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu bulunan 67 Türk devlet adamını 28 Mayıs 1919'da Maltýa'ya sürerek²¹ Mustafa Kemal Paşa'nında İstanbul'a çağrılmasını Haziran 1919'da, Harbiye Nezareti kanalıyla İstanbul Hükümeti'nden isteyecektir²².

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçtikten sonra ordu birlikleriyle irtibat sağlamış, milletde millî birliğin sağlanması fikrini tesis etmeye çalışmıştır. Artık millî birlik yolunda girişilen teşebbüslerin kişisel olmaktan çıkarılması gerekiyordu. Bu amaçla Amasya tamimi 22 Haziran 1919 günü ortaya çıkmıştır. Bu tamimden amaç: Anadolu ve Rumeli'deki millî teşkilâtları birleştirerek bir merkezden temsil ve idare etmek üzere Sivas'ta genel bir kongrenin toplanmasını sağlamaktı²³.

Amasya genelgesi aynı zamanda Erzurum Kongresi'ni de haber vermektedir. Bu genelgeyi Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere, Rauf Bey (Orbay), Ali Fuat (Cebesoy), Refet Bey (Bele) ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetindekiler imzalamıştır. Bu genelgenin ana hatları şöyledir: Ülkenin bir tehlike içinde bulunduğu, Hükümetin sorumluluklarını yerine getiremediği, bu sebeple hükümetin yok sayılması gibi bir durumun ortaya çıktığı vurgulanarak milletin haklarını savunup, dünyaya duyuracak her türlü baskıdan uzak millî bir kurulun varlığı gereklidir, denildikten sonra bu kurulun Sivas'ta toplanmasının kararlaştırıldığı, bu

---

²¹ JAESCHKE, Gotthard; *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, çev. Cemal Köprülü, Ankara, T.T.K. yay., 1991, s. 180-181; KOCATÜRK, Utkan; *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938*, Ankara, T.T.K. yay., 1983, s. 49.

²² BIYIKLIOĞLU, Tevfik; a.g.e., s. 51-52; SELEK, Sabahattin; *Millî Mücadele, Anadolu İhtilâli*, c. I, İstanbul Sıralar Matbaası, 1963, s. 217.

²³ Bu genelge için bkz. KEMAL, Mustafa; a.g.e., c. III, s. 1233.

sebepten her sancaktan üç delegenin gönderilmesi istenmiştir. Belgeye ana hatlarıyla bakılınca bu belge ihtilâlcî bir karakter taşır. Millî hâkimiyete dayanan isyan bayrağının açıldığı görülür. Ancak burada sultan hedeflenmemiştir. Bu belgeyi imzalayanlar için bir ihtilâl komitesi denilebilir. Mustafa Kemal Paşa'nın hareketleri saray ve hükümeti rahatsız etmeye başlamıştır. Dahiliye Nazırı Ali Kemal, 23 Haziran 1919'da vali ve mutasarrıflıklara yolladığı yazıda Mustafa Kemal Paşa'nın azledildiği ve emirlerinin dinlenmemesini istemiştir²⁴. Neticede İstanbul ve Mustafa Kemal arasındaki yazışmalardan bir sonuç çıkmayacaktır. Amasya'dan hareket eden Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a kongreye katılmak için hareket edecek, yolculuğu sırasında Sivas'a da uğrayacaktır. Sivas'ta ilerde faaliyetlerini göreceğimiz Elazığ valisi Ali Galip'i sorguya çekerek, gereken dersi vermiştir. 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a varan Mustafa Kemal Paşa kongre hazırlıklarına girişmiştir. Padişah 8 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa'dan hava değişimi alıp, istediği bir yerde ikâmet etmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu davete de uymamış, sonuçta Padişah tarafından görevine son verildiği aynı gün bildirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'da buna karşılık 8-9 Temmuz gecesi askerlikten istifa ettiğini bildirmiştir²⁵. Mustafa Kemal Paşa, askerlikten ayrıldıktan sonra, artık sade bir vatandaşdır. Bundan sonra ilk iş olarak millî hareketi yönetebilmek için kongreye dahil olup, millî mücadeleye meşruiyet zemini kazandırmak olacaktır²⁶.

²⁴ EROĞLU, Hamza; *Türk Devrim Tarihi*, Ankara, Emel Matbaacılık, 1974, s. 98.

²⁵ T.C. Başbakanlık; *Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri*, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1982, s. 46-52.

²⁶ SELEK, Sabahattin; a.g.e., c. I, s. 225.

Erzurum Kongresi daha önce açılması gerekirken, delegele-
rin yetişememesi sebebiyle 23 Temmuz 1919'da açılabilmiştir²⁷.
Mustafa Kemal Paşa, bu kongreye oy birliğiyle reis seçildi. Doğu
vilayetinden gelen 56 delege kongreye katılabildiği²⁸. Kongre
çalışmaları sürerken Sadrazam Damat Ferit, Erzurum Valisi Hurşit
Bey'e Mustafa Kemal ve arkadaşlarının tutuklanması emrini ver-
miştir. Ancak vali bu emri ciddiye almamıştır²⁹. Kongre 7 Ağustos
1919'da çalışmalarını tamamlamış ve bir Heyet-i Temsiliye seç-
miştir. Kongre 7 Ağustos 1919'da yayınladığı beyannâmeyle karar-
larını açıklamıştır³⁰. Buna göre, Doğu illeri Osmanlı Devleti'nden
ayrılması mümkün olmayan bir bütündür. Vatanın bütünlüğü ve
milletin bağımsızlığı için millî iradenin hakim kılınması esastır.
Her türlü işgale karşı konacak, Hristiyanlara memleket dengesini
bozucu imtiyazlar verilemez. Vatanın bütünlüğü ve bağımsızlığı
saklı olmak kaydıyla herhangi bir devletten yardım alabiliriz. İs-
tanbul Hükümeti millî meclisi toplamalı böylece hükümetin ala-
cağı kararların millet denetiminden geçirilmesi şarttır, kongrece
seçilen Heyet-i Temsiliyenin köylerden vilâyet merkezlerine
kadar mevcut teşkilât-ı milliyeyi birleştirdiği ifade edilmektedir.

Görüldüğü üzere Doğu vilâyetlerinde işgale karşı direnme dü-
şüncesi, vatanın bütünlüğü ve işgali karşısında direnileceği açıkça
ifade edilmiştir. Bölgesel nitelikli olarak toplanan bu kongre ka-
rarlarına bakılınca vatanın bütünlüğüne dair kararlar bu kongrenin

²⁷ DURSUNOĞLU, Cevat; *Millî Mücadelede Erzurum*, Ankara, T.C. Ziraat Matbaası, 1946, s. 87.

²⁸ DURSUNOĞLU, Cevat; a.g.e., s. 109-112; GOLOĞLU, Mahmut; *Erzurum Kongresi*, Ankara, Nüve Matbaası, 1968, s. 73.

²⁹ GOLOĞLU, Mahmut; a.g.e., s. 96.

³⁰ Kongre Kararları için bkz; T.C. Başbakanlık; a.g.e., s. 57-59

bölgesel niteliğini ortadan kaldırmıştır. Yine bu kararlara bakılınca bir ihtilâl programı olduğu açıkça görülür. Programın temel fikri kayıtsız şartsız bağımsızlık ve millî hâkimiyettir. Temsil Heyeti'nin gerektiğinde bir hükümet olarak görev yapacağı bildirilmektedir. Bu durum bir ihtilâl hükümeti rolüne soyunmaktı. Bu kararların bir diğer niteliğide Sivas Kongresi kararlarından farklı olarak, sadece dış dünyaya seslenmesidir³¹.

Erzurum Kongresi başarıyla sonuçlanınca Damat Ferit Paşa Hükümeti daha da sertleşmiş, Paris kongresi'nden dönen Damat Ferit Paşa, Anadolu hareketini etkisiz kılmak amacıyla millî meclisin toplanması için seçim hazırlığına girişmiş, Anadolu'ya hükümete bağlı memurlar atamaya kalkışmış, tamimlerle, emirlerle önleyemediği Sivas Kongresi'ni, engellemek için kongreyi silahla dağıtmak ve Padişahı ihtilalcilere karşı kullanmak yoluna gitmiştir³².

Sivas Kongresi 4-11 Eylül 1919'da yapılacak, bu arada ünlü Elazığ Valisi Ali Galip, Dahiliye Nazırı Adil'den aldığı direktiflerle kongreyi basmaya teşebbüs edecek, ancak başarılı olamayacaktır³³. Kongrenin aldığı kararlara kısaca bakmamız gerekirse şöyledir: Ateşkesin imzalandığı sırada 30 Ekim 1919'daki hududumuz içinde bulunan İslâm çoğunluğunun bulunduğu Osmanlı toprakları birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Millet bütünlüğü ve millî istiklâlin ve saltanatın dokunulmazlığı için kuva-yı milliyeyi etkin, millî iradeyi hakim kılmak esastır. Osmanlı topraklarının bir

³¹ ARMAOĞLU, Fahir; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Ankara, Türkiye İş Bankası Yay., 1989, s. 307.

³² SELEK, Sabahattin; a.g.e., c. I, s. 236.

³³ GÖKBİLGİN, Tayyip; a.g.e., c. II, s. 7-8; SELEK, Sabahattin; a.g.e., c.I., s. 243.

kısmına karşı olabilecek işgal, müdahale veya Rumluk, Ermenilik teşkili gayesini hedef alan hareketlere karşı birlikte müdaafa ve mukavemet edilecektir. Azınlıklara sosyal dengemizi bozucu imtiyazlar verilemez. Osmanlı Hükümeti memleketin herhangi bir kısmını bırakırsa buna karşı her türlü tedbir alınacaktır. Meclis-i millinin hemen toplanarak milletin mukadderatını ve memleket hakkında hükümetin alacağı bütün kararları kontrol etmesi zorunludur. Milletin vicdanından doğan millî cemiyetler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti adını almıştır. Bütün Müslümanlar bu cemiyetin tabii üyesidirler. Bu cemiyetin 4 Eylül 1919'da Sivas'ta toplanan umûmi kongresi mukaddes maksatları takip ile teşkilât-ı umûmiyeyi idare için bir Heyet-i Temsiliye seçmiştir³⁴

Artık Anadolu karşı harekâta geçecek, özellikle Ali Galip olayı bu hükümetin ihanetini kesinleştirmişti. Bu hükümet düşürülmeliydi. Kongre ve kolordu kumandanlıkları, doğrudan doğruya Padişaha müracaat edeceklerdir. Ancak Padişahla millet arasına giren hükümeti düşürmek için Anadolu ile İstanbul Hükümeti arasındaki münasebetler kesilmiş, 23 gün süren bu durumdan İstanbul Hükümeti büyük yara almış ve kabinenin nüfuzu iyice azalmıştır. İstanbul'un gönderdiği memurlar geri iade edilmiştir. Böylece Anadolu'nun gücü iyice ortaya çıkmıştır. Padişah, Damat Ferit'in sadrazam olduğu bir kabineyle Anadolu arasında bir anlaşma sağlanamayacağını kavramıştır. 30 Eylül 1919 gecesi Damat Ferit kabinesi istifaya mecbur oldu. Yerine Ali Rıza Paşa kabinesi

---

³⁴ Bu kararların tam metni için bkz. İGDEMİR, Uluğ; *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara, T.T.K. yay., 1986, s. 113-115.

(2 Ekim 1919-8 Mart 1920) kurulacaktır. Bu kabine üyelerine bakıldığı zaman bunların Padişaha bağlı, ancak vatanperver olduklarını söyleyebiliriz. Kabinede bulunan Harbiye Nazırı Cemal Paşa, adeta Heyet-i Temsiliye'nin üyesi durumundadır³⁵. Bu kabinenin kuruluşu millî dava açısından ilk zaferdir³⁶

4) Kongreler Döneminden Nihâî Zafere Kadar Olan Dönem

Mustafa Kemal Paşa, yeni kabineyi millî kongrelerde alınan kararlara ve millî teşkilâta saygılı olması şartıyla destekleyeceğini bildirir. Aradaki pürüzleri gidermek için Ali Rıza Paşa Kabinesi, Heyet-i Temsiliye ile görüşmek üzere Bahriye Nazırı Salih Paşa başkanlığında bir heyeti Anadolu'ya gönderdi. 20 Ekim 1919'da Amasya'da gerçekleşen görüşmeler sonucunda üçü açık, ikisi gizli ve imzasız beş protokol imzalamıştır. Buna göre hükümet ile millî teşkilat arasında antlaşma imzalanmış, milletvekili seçimleri hür ve müdahalesiz olacak, hükümetin lehinde ve aleyhinde hiçbir faaliyette bulunulmayacaktır. Sivas Kongresi kararları Mebuslar Meclisinde kabul olunması şartıyla uygundur. Meclisin İstanbul'da açılması uygun değildir³⁷. Ancak Ali Rıza Paşa Hükümetinin görünüşte Anadolu'ya yardım tavrı aldatıcıdır. Asıl amaç vakit kazanmak ve millî kuvvetleri oyalamaktır. Mütareke dönemi dediğimiz 1918 Ekimi'nden, 1922 Kasım'ına kadar İstanbul'da oniki kabine kurulmuştur³⁸. Bu kabinelerden, ikinci ve üçüncü Damat Ferit Kabineleri (19 Mayıs-30 Eylül 1919) döneminde, millî mücade-

³⁵ SELEK, Sabahattin; a.g.e., c. I, s. 246-255.

³⁶ BİYİKOĞLU, Tevfik; a.g.e., s. 55.

³⁷ EROĞLU, Hamza; a.g.e., s. 108-109.

³⁸ Kabineler için bkz. TUNAYA, T. Zafer; a.g.e., c. II, s. 72.

leye karşı sert bir karşı koyma politikası izlenmiştir. Tamamen aleyhtar ve baskıcı olmuştur. Ancak Sivas Kongresi'nden sonra, millî mücadelenin gücünü belli bir oranda göstermesi sonucu, kabine değişmiştir. Kurulan Ali Rıza Paşa ve daha sonra kurulan Salih Paşa kabineleri vatanperver insanlardan oluşmakla beraber, saraya ve saltanata bağlılıktan vazgeçmeyeceklerdir. Aradaki Damat Ferit Kabinelerinden sonra kurulan Tevfik Paşa kabineleri de aynı nitelikleri taşır. Zaman içinde İstanbul hükümetleri gücünü yavaş yavaş kaybedecek ve meşru Büyük Millet Meclisi karşısında eriyecektir. Padişah, olaylar karşısında pragmatik bir yaklaşımla, kâh sertlik yanlısı Damat Ferit Paşa'yı, kâh ılımlı olan diğer kabineleri göreve getirmiştir. Ali Rıza Paşa Kabinesi döneminde bu ılımlı yaklaşım neticesinde Ankara ile İstanbul arasında Amasya Protokolü (8 Mart 1920-2 Nisan 1920) imzalanmıştır. Daha sonra kurulan Tevfik Paşa Kabinesi döneminde de Bilecik görüşmesi vuku bulmuştur. Görülen odur ki, İstanbul'da kurulan kabinelerden Damat Ferit Kabineleri millî mücadeleyi ortadan kaldırmak için açık mücadele verirken, kurulan diğer ılımlı kabineler bu işi dolaylı olarak, Ankara'ya İstanbul'un otoritesini kabul ettirmek şeklinde kapalı bir mücadele vereceklerdir. Bu politikayı İsmet Paşa şöyle özetlemektedir:

"...İstanbul'da işbaşına gelen hükümetler, İngiliz işgal kuvvetlerinin emniyetlerini kazanarak, dediklerini yaparak... bu surette kurulacak İngiliz dostluğu içinde saltanatın devam etmesi politikasını takip ederlerken, bu politika karşısında en büyük engel ve tehlike olarak Mustafa Kemal Paşa belirmiş oluyordu. İstanbul devamlı olarak bu engelle meşguldü. Ferit Paşa

Hükümetleri başka türlü meşgul olmuşlardı. Ali Rıza Paşa Hükümeti başka türlü meşgul oluyordu...³⁹

Bu bakımdan Ali Rıza Paşa Hükümeti de verdiği sözleri tutmamıştır. Milletvekili seçimleri yapılmaktaydı: Genel durumu yakından izlemek üzere, İstanbul ve cephelere tren hattıyla bağlı olan Ankara'ya Heyet-i Temsiliye taşınmıştır. Bundan sonra millî mücadelenin merkezi Ankara olacaktır. 27 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya gelmiştir⁴⁰. Ankara'da Mustafa Kemal Paşa seçilen mebuslarla görüşmeye başlamış, mecliste bir grup kurulmasını ve izlenecek yolu anlatmıştır. İstanbul'da Meclis-i Mebusan açılmış, büyük bir ciddiyetle çalışıyordu. 28 Ocak 1920 günü "Misak-ı Millî" bütün dünyaya ilân edildi. Bu millî yemin Erzurum ve Sivas Kongrelerince kabul edilen kararlar çerçevesince Türkiye'nin kabul edeceği sulh şartlarını belirtiyordu⁴¹. İtilaf Devletlerinin buna tepkisi ağır olacak, 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal edeceklerdir⁴². Buna Anadolu'nun tepkisi büyük olacaktır. İtilaf Devletleri subaylarının tutuklanması emredilecek ve 19 Mart 1920 tarihli tamimle Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla fevkalâde yetkili bir meclisin Ankara'da toplanacağını, bu meclisin dağıtılmış meclisten geleceklerle, yeni seçimler sonunda oluşacak olan mebuslarla kurulacağını bildirmiştir⁴³. Nitekim yapılan seçimlerle ve İstanbul'dan

³⁹ İNÖNÜ, İsmet; *İsmet İnönü Hatıralarını Anlatıyor*, Yay. Haz. Sabahattin Selek, c. I, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1992 s. 181.

⁴⁰ EROĞLU, Hamza; a.g.e., s. 111

⁴¹ Metin için bkz. GÜNER, Zekai -KABATAŞ, Orhan; *Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri ve Basını*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi yay., 1990, s. 201-202.

⁴² GÖKBİLGİN, Tayyip; a.g.e, c. II, s. 373.

⁴³ KEMAL, Mustafa; a.g.e., c. I, s. 563-565.

gelen milletvekillerinin teşkil ettiği Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de Ankara'da açıldı. Bu durum gerçekte yeni bir devletin kurulmasıdır. Ancak meclis açıldığında Padişahın kurtarılmasından bahsedilirken, kurtuluştan sonra meclisin düzenleyeceği kanunlar çerçevesinde yerini alacağı belirtilmiştir⁴⁴.

Anadolu'da bu gelişmeleri önleyebilmek amacıyla saray ve hükümet İngilizlerin de desteğiyle memleket içinde ikilik yaratarak, Anadolu hareketini önlemek istemişlerdir. Sivas Kongresi'nden sonra Heyet-i Temsiliye döneminde birbirinden farklı yerlerde iç isyanlar baş göstermiş ve bu isyanlar Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonra da devam etmiştir. Bunları kornolojik olarak kısaca şöyle toplayabiliriz.

- 1) 26 Ekim-24 Aralık 1919 şeriat amaçlı Şeyh Eşref isyanı.
- 2) 27 Eylül- 4 Ekim 1919 ve 20 Ekim-4 Kasım 1919'da Konya'nın Bozkır kazasında iki defa çıkan isyan.
- 3) 1 Ekim-25 Kasım 1919 ve 16 Şubat-16 Nisan 1920 arasında İstanbul ve İngiliz destekli Ankara'ya kadar ulaşması planlanan Anzavur ayaklanması.
- 4) 11 Mayıs-18 Ağustos 1919 tarihlerinde İngilizlerin tahrikleriyle çıkan Ali Batı isyanı.
- 5) 13 Nisan-31 Mayıs ve 8 Ağustos-23 Eylül 1920 tarihleri arasında Osmanlı Hükümetinin bölgedeki Çerkesleri kışkırtması sonucu çıkan isyan. Anzavur bu harekette de rol oynayacak ve Kuva-yı İnzibâtiye de bu dönemde İzmit'e gelecektir.

---

⁴⁴ MUMCU, Ahmet: a.g.e., s. 49-51.

6) 15 Mayıs-27 Ağustos ve 5 Eylül-30 Aralık 1920 tarihleri arasında Çapanoğullarının tahriki ile çıkan Yozgat ayaklanmaları.

7) 2 Ekim-15 Kasım 1920 tarihleri arasında Konya ayaklanması, İstanbul'un tertibiyle gerçekleşmiştir.

8) Haziran-Eylül 1920 tarihleri arasında Millî aşireti isyanı, bağımsız bir Kürdistan kurulması amacıyla çıktı.

9) Millî mücadelenin başından sonuna kadar süren Pontusculuk hareketi Rum Pontus Devleti'nin tekrar kurulması amacını taşır.

10) 6 Mart-18 Haziran 1921 tarihleri arasında Koçgiri isyanı çıkmıştır⁴⁵.

Bu isyanlarda amaçlanan hedef, Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasının önlenmesi idi. Büyük Millet Meclisi'nin toplanması hazırlıkları sarayı tedirgin etmiş, böylece toplanacak meclisin yeni bir devlet kuracağı ve Anadolu'daki Padişah otoritesinin son kırıntılarını da yok edeceğini anlamışlardı. Bu nedenle 11 Nisan 1920'de Şeyhülislâm Dürrizâde Abdullah'tan Mustafa Kemal Paşa ve yakın arkadaşları hakkında fetva alındı. Bu fetvada Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hain olarak nitelenmekte ve öldürülmelelerinin şer'an uygun olduğu zikredilmekteydi⁴⁶. Bu arada fetva çıkarıldığı zaman, 5 Nisan 1920 de Damat Ferit Paşa İstanbul'da iktidar mevkiine geçmişti. Ayrıca Damat Ferit'in teşebbüsüyle

⁴⁵ AYBARS, Ergün; *İstiklâl Mahkemeleri, 1920-1927*, c.I-II, İzmir, 9 Eylül Ün. yay. 1988, s. 16.

⁴⁶ Fetva için bkz.; GÜNGÖR, Selahattin; *Atatürk'e Kafa Tutanlar*, c. II, Hadise Yayınevi, 1955, s. 32-34; SÖYLEMEZOĞLU, G. Kemal; *Başımıza Gelenler, (1918-1922)*, İstanbul Kanaat Kitabevi, 1939, s. 216-219

Nemrud Mustafa Paşa divanınca Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında idam kararı verilmiş, Padişah 24 Mayıs 1920'de bunu tasdik etmiştir⁴⁷. Bu beyanname ve fetvalar İngiliz uçaklarıyla memleketin her yerine dağıtıldı. Bu da isyanlar açısından meşrû bir dayanak oluşturmuştur. Bu isyanlarda, Damat Ferit Hükümeti'nin etkisi yanında, İngilizlerin parmağı çok açıktır. Padişaha verdikleri destek ve ayrıca kendi çabalarının genel amacı, boğazları kendi ellerinde tutabilmek için ileride Anadolu'da kurulabilecek herhangi bir devletten gelecek tehditleri önlemektir. Bundan dolayı Marmara'nın doğusunda iki tampon bölgeye ihtiyaç vardı. Bu da Çanakkale Boğazı'nı doğuya kapatacak olan Biga ve Gönen dolaylarında yine Karadeniz Boğazı'nı da muhtemel bir tehlikeye karşı kapatacak olan Düzce-Hendek bölgelerinde isyanlar çıkartıp bu bölgelerdeki çoğunluğa sahip, Pomak, Çerkes ve Abaza'ları kullanmışlardır⁴⁸. Hatta bu amaca yönelik olarak isyanlar devresi dediğimiz dönemin kapanmasından sonra da faaliyette bulunmuşlardır. 1921 başlarında Çerkes Ethem ve kardeşlerinin isyanından sonra Yunan Bölgesi'ne geçmeleri üzerine Yunanlılar himayesinde bir Çerkes milliyetçiliğinin doğması amacıyla, İzmir'de toplanan Şark-ı Karib Çerkesleri Temin-i Hukuk Cemiyeti'nin 11 Ekim 1921 Kongresi'nin toplanması da bu amaca yöneliktir. Özellikle bu cemiyetin beyannamesi, bu bakımdan ilginçtir⁴⁹.

Gerek iç isyanlara katılanların büyük çoğunluğunun Çerkes oluşu ve gerek sarayda etkin kişilerin Çerkes oluşu ilginç bir nok-

⁴⁷ Bu idam hükümleri için Padişah beyannamesi bkz. T.C. Başbakanlık, a.g.e., s. 83.

⁴⁸ MUMCU, Ahmet; a.g.e., s. 61.

⁴⁹ Bu cemiyet ve beyannamesi için bkz. TUNAYA, Tarık Z.; a.g.e., s. 606-614.

tadır. Örnek vermek gerekirse 150'liliklerden Ömer Yaver Paşa, Hademe-i Hassa Kumandanı Zeki gibi Padişaha yakın kişiler Çekestir. Bu bakımdan Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nde çıkan ayaklanmalarda bu Çerkeslik noktası etkili olmuştur. İleride açıklanacağı üzere, bu ayaklanmalarda 150'liliklerin büyük katkısı bulunmaktadır.

Büyük Millet Meclisi'nin açılışını engelleyemeyenler, Sevr Antlaşmasını 10 Ağustos 1920'de İstanbul Hükümeti'ne imzalatarak Anadolu'ya cevap verdiler⁵⁰. Ancak Anadolu'daki hareket bertaraf edilmeden Sevr'i uygulamak mümkün değildi. Gerek Osmanlı Hükümeti'nin ordusu olan Kuva-yı İnzibatiye ile ve gerek iç isyanlarla önleyemedikleri bu gücü ortadan kaldırmak için daha organize bir güce ihtiyaç vardı. Bu da Yunan ordusudur. 1921 başlarında ileri harekâta geçirildiler.

İşte bu aşamada iç isyanların bastırılmasında büyük emeği geçen Çerkes Ethem'in isyanı başlamıştır. Meclisin açılışından sonra vatanın kesin kurtuluşu için düzenli orduların teşkili zorunlu görülerek, bu yönde örgütlenmeye başlanılmıştır. Düzenli ordunun varlığı millî kuvvetlerin özellikle çete teşkilatlarının yapısına aykırıydı. Çetelerin çalışma, yargılama, askere alma yöntemleri düzenli orduyla uzlaşmazdı. Çeteler yönünden ise belli merkezlere hesap vermek yapılarına aykırıydı. Bu durum Çerkes Ethem ve Ankara arasında zaman içinde büyüyen bir sorun haline geldi. Sonuçta silahlı çatışmaya dönüştü. 1921 başlarında Çerkes Ethem ve kardeşleri bir grup silahlı adamlarıyla, Yunanlılarla; yap-

⁵⁰ KÜRKCÜOĞLU, Ömer; a.g.e., s. 74; BAYTOK, Taner; a.g.e., s. 119-123.

arada I. İnönü Muharabesi yapılmaktaydı. Yunanlılara karşı direnirken kuva-yı seyyâre üzerine kuvvet sevkedilmişti. I. İnönü Zaferi 11 Mart 1921'de gerçekleşmiş. Yunanlılar geri çekilmek zorunda kalmıştır⁵¹.

Anadolu hareketi gücünü bir anlamda I. İnönü'yle kabul ettirmekle birlikte, Yunanlılara vakit kazandırmak bakımından ve Sevr'i biraz ta'dil ederek, kabul ettirmeye çalıştıkları Londra Konferansı'na, Büyük Millet Meclisi temsilcilerinin İtalya vasıtasıyla çağırarak zorunda kalmışlardır⁵².

Bu Konferans 11 Şubat 1921'de toplandı. Yapılan görüşmeler sonucunda delegemiz Bekir Sami Bey Misak-ı Millî'ye aykırı antlaşmalar yapmıştır⁵³. Ancak bu antlaşmalar Büyük Millet Meclisi'nce reddedilmiştir. Bundan sonraki dönem savaşlar dönemidir. Türk ordusunun nihayet 26 Ağustos 1922'de başlayan büyük taarruzuyla Yunanlılar Anadolu'dan atıldı. 9 Eylül 1922'de İzmir Yunanlıların elinden geri alındı. Bundan sonra sıra İstanbul ve Trakya'nın kurtuluşuna gelmiştir. Türk ordusunun Boğazlar yönüne doğru hareketi üzerine Franklin Baullion'un aracılığıyla İtilaf Devletleri 28 Eylül 1922'de mütareke teklifinde bulundu⁵⁴.

Bunun üzerine Mudanya Mütarekesi 3-11 1922'de gerçekleşti. Türk Delegesi olarak, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa bu müzakerelere katılmış, sonuçta imzalanan mütarekenameye göre;

⁵¹ SELEK, Sabahattin; a.g.e., c. II., s. 97-111.

⁵² BAYUR, Y. Hikmet; *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Ankara, T.T.K. yay., 1973., s. 78.

⁵³ BAYTOK, Taner; a.g.e., s. 138.

⁵⁴ BAYTOK, Taner; a.g.e., s. 156-158; AKŞİN, Aptülahat Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Ankara, T.T.K., Yay., 1991, s. 105.

Edirne dahil Doğu Trakya Türkiye'ye teslim ediliyordu, Türkler ve Yunanlılar arasında çalışmalar sona erecek. Doğu Trakya, Meriç Irmağı'nın sol kıyısında olan bölgeler Yunan ordusunca boşaltılacak 30 gün içinde idare B.M.M. Hükümeti memurlarına teslim edilecek. Boğazlar ve İstanbul B.M.M. Hükümeti'nin mülki idaresine teslim edilecek. Ancak bu bölgelerde İtilaf Devletleri sulhun sonuna kadar kuvvetlerini artırmadan kalabileceklerdir⁵⁵.

B.M.M. Hükümetinin temsilcisi olarak General Refet Bele idaresinde Türk komutanları 19 Ekim 1922'de İstanbul'a girip idareyi teslim alır, bundan sonra yeni Türk Devleti tanınacaktır. Bu arada artık yeni bir devletin kurulduğuna dair çok önemli bir adım atılmıştır. Bu da 1 Kasım 1922'de Saltanatın ilgasıdır⁵⁶. Artık fiilen 23 Nisan 1920 de tarihe karışan Osmanlı Devleti, hukukun Saltanatın ilgasıyla resmi açıdanda tarihe karışmıştır.

---

⁵⁵ Mütarekename hükümleri için bkz. TÜRKELDİ, Âli; a.g.e., s. 178-180: T.C. Kültür Bakanlığı: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası 1919-1923*, c.I, Ankara, Kültür Bakanlığı yay., 1981, s. 607-610.

⁵⁶ İNAN, Afet; *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara, T.T.K. yay., 1991, s. 95-99.

B— YÜZELLİLİKLERİN MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ

Biz bu bölümle, 150'liliklerin millî mücadele döneminde, ne tür faaliyetlerde bulduklarını incelerken listedeki başlıkları esas tutacağız. (150'lilikler listesi için bkz. Ek 1).

1) Vahdettin'in Maiyeti

a) *Yaveri Has Kiraz Hamdi Paşa*, 150'lilik listede 1 numara ile yer almıştır. Millî Mücadele döneminde aleyhte tavırları ile bilinen, millî mücadeleye karşı olan ve İlâ-yı Vatan Cemiyeti ile Tarikât-i Selâhiye Cemiyeti'nin⁵⁷ fiili kurucusudur⁵⁸. Askeri Nıgehban Cemiyeti'ne de dahildir. Bu cemiyetlerde millî mücadele aleyhine çalışmıştır.

b) *Hademe-i Hassa Kumandanı Zeki*, 2 numara ile 150'lilik listeye girmiştir. Saray ve çeşitli Çerkes grublarla irtibatı sağladı-

---

⁵⁷ TUNAYA, Tarık Z., ; a.g.e., c.II, s. 576.

⁵⁸ Bu cemiyetler için Bkz. TUNAYA, T. Zafer; a.g.e., c. II, s. 519-523, 576-583; Tarikât-i Selâhiye Cemiyeti'nin nizamnamesi için bkz. ÇUKUROVA, Bülent; "Tarikât-ı Selâhiye Cemiyeti", *Tarih ve Toplum*, sayı: 73, Ocak 1990, s. 424-430

ğini söyleyebiliriz. Örneğin Anzavur Ahmed'in başyardımcılarından Şah İsmail, Zeki Bey'in kayınbiraderidir. Şah İsmail, Anzavur kuvvetleri bozguna uğratıldığı zaman İstanbul'a kaçmıştır. İstanbul'da Zeki Bey'in aracılığıyla Padişah Vahdettin'le görüşmüş, Çerkes kıtalarından birine kumandan olarak atanmıştır⁵⁹. Bu görevine yönelik bir başka eylemi ise, Çerkez Ethem Yunan işgal bölgesine geçtiğinde, Sultan Vahdettin'in emriyle Çerkez Ethem'le görüşmek ve onu İstanbul'a davet etmek vazifesiyle İzmir'e gidip, bu görevi ifa etmiştir⁶⁰. İstanbul'da Padişahın maiyyetinde olarak, iç isyanlarda irtibatı sağladığını söyleyebiliriz.

c) *Listeye 3 numarayla giren Hademe-i Hassa Müfettişlerinden Şaban Ağa'da*, alaydan yetişme bir subay olup, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin nüfuzlu kişilerindendir.

d) *Serkarın Yaver Paşa*, adıyla listeye 5 numarayla giren, Ömer Paşa'da aslen Çerkez olup, Padişah'ın Başmabeyniciliğine atanmıştır. Yaver Paşa, diğer bazı saray görevlileriyle İzmit-Sapanca-Hendek ve Düzce'de bulunan Çerkes unsurlarını, milliyetçiler aleyhine kazanmış ve bunları silahlandırmıştır⁶¹. Ankara Bidayet Mahkemesi'nce Temmuz 1920'de giyaben idama mahkum edildi⁶².

⁵⁹ ERTÜRK, Hüsamettin; *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul, Nurgök Mat., 1957, s. 381-382.

⁶⁰ KUTAY, Cemal; *Çerkes Ethem Dosyası*, c. II, İstanbul, Boğaziçi Yay., 1973, s. 253-258 (Bu eser bundan sonra, Ç.E.D. şeklinde kısaltılarak verilecektir).

⁶¹ ŞEHİDOĞLU, Süreyya; *Milli Mücadelede Adapazarı-Bolu-Düzce-Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, Ankara, Bilgi Basımevi, 1970, s. 29.

⁶² BERZEG, Sefer. E; *Türkiye Kurtuluş Savaşında Çerkes Göçmenleri [III]*, İstanbul, Nart Yayıncılık, 1990, s. 21.

e) 150'lilik Listeye 8 numarayla giren *Hazine-i Hassa ve Defter-i Hakanî Müdürü Refik Bey*, Padişah Vahdettin'in son derece güvendiği adamlarından olup, basında olumsuz propagandalar çıktığı zamanlarda onu korumuştur⁶³.

2) *Sevr Muahedesi'ni İmzalayan ve Kuva-yi İnzibatiye'ye Dahil Kabine Azalarından*

İngilizlerle, Damat Ferit Hükümeti Anadolu harekâtını baltalamak amacıyla çıkarttıkları iç isyanları yanı sıra, düzenli bir kuvvet oluşturarak bu kuvveti Anadolu'daki milliyetçiler üzerine göndermeye karar vermişlerdi. 18 Nisan 1920'de hükümet çıkardığı bir kararname⁶⁴ ile bu ordunun (Kuvâ-yi İnzibatiye) nasıl oluşturulacağını, ne şekilde örgütlenip, nasıl çalışacağını belirleyecektir.

Kurulacak bu orduya asker toplanarak 8 Mayıs 1920 günü İzmit'e çıkarılacaktır. Bu sırada I. Düzce İsyanı sürmektedir. Kuvâ-yi İnzibatiye beklenen sonucu vermeyip, perişan bir şekilde İstanbul'a kaçacaktır. Kuvâ-yi İnzibatiye bu başarısızlığı sebebiyle 25 Haziran 1920'de lağv edilecektir⁶⁵.

Gerek iç isyanların çıkarılmasında, Kuvâ-yi İnzibatiye'nin kurulup, milliyetçiler üzerine gönderilmesi kararını vermesi ve de

⁶³ SİMAVİ, Lütfi; *Osmanlı Sarayının Son Günleri*, İstanbul, Hürriyet yay., Sıralar Mat., (T.Y.), s. 463-464.

⁶⁴ ESENGİN, Kenan; *Millî Mücadelede Hüyanet Yarışı*, Ankara, Ulusal Basımevi, 1969, s. 104-105. (Bu eser bundan sonra, M. M. H.Y., şeklinde kısaltılarak verilecektir).

⁶⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; *Türk İstiklâl Harbi, İstikâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1974, s. 73-80.

meşru B.M.M.'ni tanımayıp, ondan izin almadan Sevr Antlaşması'nı onaylaması bu kabinenin ihanetini ortaya koymuştur. 4 Temmuz 1920'de Ankara Bidayet Ceza Mahkemesi isyan çıkarma girişiminde bulunanları giyabında yargılayarak şu karara varmıştır.

“Hıyânet-i vataniye cürmünden maznûn-u-aleyhim olan Dâmad Ferid Paşa ve rûfekası ile muin ve müzahirleri haklarında Merkez Bidâyet Mahkemesi Cezâ Dâiresi'nde icra kılınan muhâkeme neticesinde maznûn-u merkumanın kanaat-i hakîkiye-i milliyeyi tedâbir ittihazında fiilen men ve hakkı kazâsına müdâhale eden ve Halife-i Müslimîn Pâdişâhımız Efendimiz Hazretlerini esâ...retten ve hilaf-ı marazi-i âli-i Hilâfetpenahî işgal olunan ve makarrı hilâfet ve saltanat olan İstanbul ile ecza-i memâlik-i Osmaniye'den İzmir, Adana, Maraş, Ayıntab, Urfa ve havâlisini işgalden tahlis ve istiklâl ve hâkimiyet-i milliyeyi te'min ve İslâmların mukaddesat ve can ve malına tecavüzden sıyanet vezaif-i dîniye ve vatanperverânesini ifa için mücadele eden Müslimîni ve bu maksad-ı mübeccelini te'mine ve taarruzât-ı vâkıayı defe mâtuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisi'ni zât-ı Hazret-i Pâdişâhî'ye bâğî şeklinde göstermekle beraber Meclis-i Âli-i mezkûrun meşruiyetine isyânı mutazammın her türlü muhâlefet ve ifsâdatta buldukları ve bunlardan Ferid Paşa'nın makam-ı iftâyı hilâf-ı şer'i şerif âlet ittihaz ederek Şeyhülislâm Dürrîzâde Abdullah Efendi'ye neşir ve ilân ettirdiği fetvâ ile efkâr-ı İslâmiyeyi tağlit ve Ahmed Anzavur gibi bir takım eşhâsı düşmanlardan tedârik eylediği para ve silâhlarla teçhiz ve Halife Ordusu adı altında toplama ve saldırtma ve bir de bu vezaifin te'min ve tedviri için fevkelâde Müfettiş-i Umûmîlik ihdas ve binnetice Biga, Gönen, Karacabey, Düzce, Gerede, Bolu gibi Anadolu'nun birçok yerlerinde ve ahîren Yozgat ve taraflarında kan dökülmesine sebebiyet verdikleri istima kılınan şâhidlerin şahadeti ve kıraat olunan evrâk-ı mevcude münderecâtı gibi delâil ve emârât ile sâbit olmuş olduğundan bunlardan Dâmad Ferid, Şeyhülislâm Dürrîzâde Abdullah, Adliye Nâzırı Rüşdü, Müsteşârı

Said Molla ve Kiraz Hamdi denmekle ma'ruf Hamdi Paşa, Nâfia Nâzırı Cemil (Dr. Cemil Topuzlu), Dîvân-ı Harb Reisi Mustafa Nâtık Paşa, Süleyman Şefik Paşa, Ahmed Anzavur Ağa, Mâliye Nâzırı Reşad Bey, Maârif Nâzırı Fahreddin (Rumbeyoğlu), Ali Kemal, Refi Cevad, Pehlivan Kadri, Mustafa Sabri, Konyalı Zeynelâbidin, eski Dâhiliye Nâzırı Mehmed Ali, Polis Umum Müdürü Hasan Tahsin ve Ali Nâdir Paşa, Yâver Paşa, Doktor Rıza Tefvik, eski Dâhiliye Nâzırı Ayândan Âdil, eski Konya Vâlisi Cemal, Âyândan Keçeci-zâde İzzet, Mevlânzade Rıfat, Refik Hâlid, Tayyar Paşa, Vasfi Hoca ve İ'tilâf Fırkası Reisi Sâdık Bey'le Şâban Ağa'nın hareketlerine temas eden Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 2. maddesi mucibince derdestlerinde tekrar muhakeme edilmek üzere idamlarına, cerâim-i mezkûrede fer'an zimethal oldukları anlaşılan eski Dâhiliye Nâzırı Reşid Bey, Kara Said Paşa, Remzi Paşa, Defter-i Hakanî Emini Refik Bey, Hamdi Hoca, Saffet, Evranos-zâde Sâmi Beylerin de Ceza Kanununun 45. maddesi delâletiyle mezkûr 2. maddesine tevfikân derdest olunduklarında tekrar muhâkemeleri yapılmak üzere onar sene müddetle küreğe konulmalarına ve Usûl-ü Muhâkemat-ı Cezaiye Kanunu'nun 371. maddesi gereğince bütün mal, mülk ve eşyalarının hazine ve kendilerinin hukuk-u-medeniye den iskatlarına 16 Şevval 1338 ve fi Temmuz 1336 (1920) târihinde giyâben bilittifak karar verildi."⁶⁶

Bu karar görüldüğü üzere sadece iç isyanlar sonucu verilen cezaları içermektedir. Bilindiği üzere Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920'de imzalandığı için bu konuda mahkeme kararında bir hüküm yoktur. Bu konudaki hüküm daha sonra çıkacaktır.

⁶⁶TOPUZLU, Cemil; *80 Yıllık Hatıralarım*, İstanbul, Güven Matbaası, 1951, s. 224-226.

3 — Sevr Muâhedesini İmzalayan Heyet-i Murahhasa (Delegeler)

Paris'te galib devletler tarafından son şekli verilerek, davet edilen Osmanlı murahhas heyetine tebliğ edilen Sevr Antlaşması'nı delegeler 10 Ağustos 1920'de imzaladılar⁶⁷. Bu anlaşma Türk milletine hayat hakkı tanımayıp, gerek meşru son Osmanlı Meclis-i Mebusa'nının karar altına aldığı Misak-î Milli ile hiç bir bakımdan uyuşmamakta olması ve gerek Ankara'da açılan B.M.M'nin atadığı meşru temsilcileri olmamaları, bu delegasyonun açıkça ihaneti olarak kabul edilmiştir.

B.M.M. 19 Ağustos 1920 tarihli oturumunda, bu andlaşmayı imzalayanların ve onaylayanların vatana ihanetle itham edilmelelerini karar altına alındı⁶⁸.

Bu andlaşmayı onaylayan hükümet üyelerinin bir önceki kısımda, giyablarında Temmuz 1920'de yargılanıp vatana ihanetden çeşitli cezalara çarptırıldıklarını belirtmiştik. Bu kez bu andlaşmayı imzalayan delegeler için Topçu İhsan (Eryavuz) Bey'in başkanlığındaki, Ankara İstiklal Mahkemesi 7 Ekim 1920'de bu delegasyonu yargılayıp, haklarında idam kararı vermiştir.

“ Bugünkü ahval dolayısıyla kendilerine tebliğat vesare gibi kanunî merasim yapılması imkânsız bulunmuş olan İstanbul hükümeti sadrâzamı Ferit, ayandan Hadi, Rıza Tevfik ve Bern sefiri Reşat Halis haklarındaki muhakeminin giyaben icrasına ittifakla karar verildikten sonra keyfiyetin icabı müzakere olundukta; tafsilât ol-

⁶⁷ Sevr Antlaşması için bkz. MERAY, S. L.- OLCAY, Osman; a.g.e., s. 41-185.

⁶⁸ EROĞLU, Hamza; a.g.e., s. 129-130.

baptaki zabıtnamede yazılmış olduğu üzere, bunların vatan ve hilâfetin istiklâli maksadiyle kurulmuş ve bütün milletin mukadderatına el koymuş bulunan Büyük Millet Meclisinin gâyei amâline aykırı ve izin ve müsaadesine iktiran etmemiş bir surette Sevr muahedesini düşmanlarla müzakere ve imza ettikleri ve bu yüzden birçok memleketlerin düşmanlar eline geçerek memleketlerimizin tahribine ve Osmanlı vatandaşlarının katl ve imha ve ırzlarının pâyimal ve mallarının yağmasını kolaylaştırıp ve her gün müslümanlarla Osmanlı tebaası arasında nifak ile kital tertip eyledikleri derecei subuta varmış olduğundan, haklarında Ceza Kanununun 49 ve 50 ve 54 ncü madde zeyli ilk fıkrasına ve Hiyaneti Vataniye Kanununun birinci ve ikinci maddelerine tevfikan idamlarına giyaben ve ittifakla karar verildi.”⁶⁹

Vatana ihanet suçuyla yargılanıp, idam cezası alan Ayan’dan Hadî Bey, Rıza Tevfik Bey ve Bern Sefiri Reşat Halis Bey 150’lilik listeye, 15-16-17 numarayla gireceklerdir.

4 – Kuva-yi İnzibatiye’ye Dahil Mensubin

Kuva-yi İnzibatiye, adının ilk anda çağrıştırdığı gibi, asayişsizliği önlemek ve memleketde düzeni sağlamak gibi bir amaçla kurulmamıştır. Kuva-yi İnzibatiye’nin gerçekte böyle bir amacı olsaydı, Kuzeybatı Anadolu’da ortaya çıkan, eşkıyalık ve isyan hareketlerini önlemeye çalışırdı. Aksine bu isyanlarla beraber, kolkola tek bir hedefe yürüyecektir. Amaç Anadolu’da millet egemenliğine dayanan, millî hareketi yoketmektir.

⁶⁹ KANDEMİR, F.; *İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar*, İstanbul, Yakın Tarihimiz, Yay. , 1964, s. 20-22.

a) *Süleyman Şefik Paşa*, Padişah Vahdettin, Sadrazam Damat Ferit Paşa ve kabinesi tarafından ortaya çıkarılan bu ordunun başkumandanlığını üzerine alacaktır⁷⁰. Süleyman Şefik Paşa maiyyeti ile İzmit'e gitmiş, İzmit İskeleyi'nde yatan, 1. Dünya Savaşı'nın ünlü gemisi Yavuz'u karargâh seçmiştir. Kuvâ-yi İnzibatiye güçleri ise karada çadır kurmuştur. Bu arada İzmit Mutasarrıfı İbrahim⁷¹ Bey ile arasında anlaşmazlık çıkmış, Mutasarrıf Süleyman Şefik Paşa'ya askerlerini asiler (Millî kuvvetler) üzerine sürmesi gibi tekliflerle, komuta zincirine müdahalelerde bulunmuştur. Bundan başka Anzavur Ahmet'de Sadrazam Damat Ferit tarafından ikinci kez Anadolu'ya İzmit'e gönderilmiştir. Paşa rütbesini de alan Anzavur'un, Süleyman Şefik'e müdahalelerde bulunması ve Süleyman Şefik Paşa'nın böyle derme, çatma kuvvetlerle başarıya ulaşmanın mümkün olmayacağını görmesi üzerine, İzmit'e gidişinden oniki gün sonra (20 Mayıs 1920) İstanbul'a dönecek ve istifa edecektir. Kuvâ-yi İnzibatiye kumandanlığı sırasında herhangi birşey yapamamıştır⁷². Süleyman Şefik Paşa, Sivas Kongresi sırasında gelişen Ali Galib Hadise'sinde de rol oynamıştı. Bu olayın olduğu sırada, Harbiye Nazırı'dır. Millî Mücadele'ye karşı gelmiş kişilerin başında gelenlerdendir. Bu nedenle 150'lilik listede 18 numarayla yerini almıştır.

⁷⁰ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; *İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1974, s. 119-120.

⁷¹ İzmit Mutasarrıfı, İbrahim Bey de millî mücadele aleyhinde, Anzavur güçleri içinde yer almıştı. Bu sebepten o da 150 lillik listede 67 numara ile yerini alacaktır.

⁷² GÖZTEPE, Tarık Mümtaz; *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahdeddin Mütareke Gayyasında*, İstanbul, Sebül Yay., 1969, s. 295-301, Bu eser bundan sonra, V.M.G., şeklinde kısaltılarak verilecektir.

b- Ali Nadir Paşa, Kuvâ-yi İnzibatiye'ye dahil kumandanlardandır. İzmir'in işgali sırasında, İzmir Kolordu Kumandanı olarak Vali (Kambur) İzzet Bey'in, etkisiyle son derece pasif bir tutum sergilemişti⁷³. Ali Nadir Paşa İzmir'in işgal edilmesinden sonra, 27 Mayıs 1919'da İstanbul'a döndü. İstanbul'da Sadrazam Damad Ferit Paşa ile görüşmek istedi; fakat, bu istek reddedildi. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa kendisine herhangi bir görev vermeyip, mecburi izin vermişti⁷⁴. Ali Nadir Paşa bu durumun sorumlusu olarak İttihatçıları görmüştür⁷⁵. Anadolu hareketini da ittihatçı bir hareket olarak değerlendirecek ve bundan dolayı Kuvâ-yi İnzibatiye içinde yer alarak, kendisine verilen bir fırsatı değerlendirmek isterken, ittihatçılardan da hıncını almak isteyecektir. Bu nedenle 22 numarayla ve "Kuvâ-yi İnzibatiye'ye Dahil Olanlar" grubu içinde yerini almıştır⁷⁶. Listenin bu grubunda yer alan kişiler de Kuvâ-yi İnzibatiye'ye dahil aktif kişilerdir.

5 - Mülkiye ve Askeriyeden

Bu gruba giren kişiler, gerek mülki idareciler ve gerekse askerî kökenli olup, Millî Mücadele sırasında aktif bir şekilde mü-

⁷³ ÖKTEM, Haydar Rüştü; *Mütareke ve İşgal Anıları*, Haz. Zeki Arıkan, Ankara, T.T.K. Yayınları, 1991, s. 73.

⁷⁴ ERDEHA, Kamıl; *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valliler*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975, s. 408.

⁷⁵ UMAR, Bilge; *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara, Bilgi Basımevi, 1974, s. 183-184.

⁷⁶ Sayın Bilge Umar, Ali Nadir Paşa'nın İzmir'in işgalinde yapabileceği fazla birşey olmadığını belirtirken, onun bir hain olarak telakki edilmesinin, ağır bir karar olduğunu dolaylı bir şekilde ifade etmektedir. Oysaki Ali Nadir Paşa bu listeye Kuva-yi İnzibatiye'de görev aldığı için dahil edilmiştir. Bkz. UMAR, Bilge, a.g.e., s. 97-98.

cadele aleyhinde tavırlar geliştirip, işgal kuvvetleriyle işbirliğine giren kişilerdir.

a) Gümülcineli İsmail Bey, bu grupta başta gelecektir. Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığı zaman Bursa'da Vali olarak bulunuyordu⁷⁷. Mondros Mütarekesi'nden sonra diğer siyasi sürgünler gibi İstanbul'a dönmüş, Hürriyet ve İtilâf Partisi yurtçapında örgütlenirken kurucuları arasında yer almış ve daha sonra 2. başkan olmuştur⁷⁸. Damat Ferit Paşa'nın 4 Mart 1919'da sadrazam olmasıyla, Hürriyet ve İtilâf grubundan oluşan kabinede Gümülcineli İsmail'e yer verilmemiştir. Bu hırslı adamı Damad Ferid Paşa İstanbul'dan uzaklaştırmak için 13 Mart 1919'da Bursa'ya Vali Vekili olarak atamıştır. Görevine başlar, başlamaz Bursa'nın Hürriyet ve İtilâfçılarından Bursa Müftüsü Ömer Fevzi⁷⁹ ve kısa bir süre Vali Vekilliği yapan Aziz Nuri ile sıkı bir işbirliğine girişmiştir⁸⁰. Bu görev sırasında özellikle, ittihatçı saydıklarına ve subaylara olumsuz davranışlar göstermiştir⁸¹. 29 Temmuz 1919'da görevinden ayrılan G. İsmail Bey, Hürriyet ve İtilâf'ın ikiye ayrılması sırasında tutuklanmış, ancak Damat Ferit'in Hürriyet ve İtilâfın hocalar kanalıyla ilişkisi bozulduğu için bu partinin diğer kanadında yer alan arkadaşlarla ilişki kurmak amacıyla siyasal ihtiyaç duyması üzerine onu serbest bırakmıştır. Bundan sonra da millî mücadelede aleyhinde çeteler kurarak çalışmaya devam etdi. Büyük za-

⁷⁷ EĞİLMEZ, Mümtaz Şükrü; *Millî Mücadelede Bursa*, Yay. Haz. İhsan İlger, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1981, s. 12.

⁷⁸ TUNAYA, T. Zafer; a.g.e., c. II, s. 273.

⁷⁹ Bursa Müftüsü Ömer Fevzi Efendi'de 150'lilik listeye 41 numarayla girmiştir.

⁸⁰ ERDEHA, Kamil; a.g.e., s. 333-335.

⁸¹ EĞİLMEZ, M. Şükrü; a.g.e., s. 14-17.

ferden sonra da İngilizlere sığındı. 150'lilik listeye 25 numarayla girdi.

(b) Aziz Nuri Bey'de Bursa'da Yunanlılarla işbirliği yapmıştır⁸². Yıllar sonra Aziz Nuri Bey bu işbirliğini, Yunan Kralı II. Yorgi'ye hitaben "Bu Layiha Yunan Kralı İkinci Yorgi Hazretlerine Takdim Olunur" başlığını taşıyan ve 13.11.1937 tarihli dilekçesinde şöyle dile getirecektir;

"... Tekrar Bursaya avdetimde Yunanlılarla teşriki mesaimi haber alan Kemal, hiddetlenerek Bursa'daki adamlarına verdiği direktifle evime girip bütün servetimi yağma ettikten sonra... Yunan ordusunun Bursa'yı işgal ettiği Temmuz 920 tarihinde ben de 40 kişilik çetem ile Bursa'ya inerek Miralay Çiroyani ve Petridis'e iltihak ettim.

Burada hemen Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin mümessilliğini ve teşekkül eden Yunan Muhibler Cemiyeti'nin Reisliğini elime alarak yukarda adı geçen Miralaylarla teşriki mesai etmeğe başladım.

Yunan Ordusu ile olan teşriki mesaim ve bu hususta ki hizmetlerime yüzlerce yüksek rütbeli zabitan ile Polimenakos, Lahopulos, Yani Stiriftos, Çiroyani, Ziras, Çorakopulos, Petridis adındaki Generaller ve Bursa Erkânıharbiye Reisi Papa Hiristos, Jandarma Kumandanı ve Emniyeti Umumiye Müsteşarı Manya da şahit olmuşlardır... Kemalın Yunanlılar tarafından Türk halkına mezalim yapıldığı ve mukaddes İslâm mâbetlerinin Türk ölümlerle doldurulduktan sonra yakıldığı hakkındaki protestolar üzerine... bu iddiaların asılsız olduğuna dair Avrupa gazetelerine telgraflarla bildirerek tekzip ettik... Bu layihamı yüksek huzurunuzda sunmaktaki maksadım Yunan hükümetine ifa ettiğim sadıkane ve kıymetli hizmetlerime ve ezcümle üçüncü orduyu

⁸² EĞİLMEZ, M. Şükrü; a.g.e., s. 100-103.

esir düşmekden ve 200.000 halkı muhakkak bir katliamdan kurtarmaklığım mukabil yukarda arzettiğim vechile maruz kaldığım fena muamele ve haksızlıkları ve bilhassa kanunî hakkım olan tekaüdiyemden mahrum edildiğimi arzettir..."⁸³

Görüldüğü üzere kendi memleketine ihanetlerini, bir marifet olarak sunan bu adam kendi, vatanına ihanetten suçlu görülmüş ve 150'lilik listeye 40 numarayla girmiştir.

c) 31 numaralı *Nemrud Mustafa (Paşa)* ise Tevfik Paşa'nın mütareke dönemindeki I. kabinesinde (11 Kasım 1918-12 Ocak 1919) Evkaf Nazırı olan Ahmet İzzet Bey'in sayesinde⁸⁴ enişte (Kürd) Nemrud Mustafa Paşa 16 Aralık 1919'da harp suçlularını yargılayacak ilk harp divanında yer aldı⁸⁵. Bu mahkemenin ve diğer Divan-ı harblerin başlangıçtaki amacı, güya Ermeni tehciri ve katliamlarının mesûllerini ve harp suçlularını yargılamaktı. Ancak kamuoyu baskısı sonucu bu mahkeme üyeleri değiştirilince, (Kürd) Mustafa Paşa yine kayınbiraderi (Kambur) İzzet Bey'in sayesinde Bursa'ya Vali olarak atandı. Burada millî mücadeleye karşı takındığı tutum nedeniyle, Albay Bekir Sami Bey tarafından 3 Ekim 1919'da silah zoruyla İstanbul'a geri gönderildi⁸⁶.

İstanbul'a döndükten sonra, Damat Ferit Paşa'nın 5 Nisan 1920'de kurduğu IV. kabinesi döneminde, (Kürd) Nemrud

⁸³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-40-1/E 14.

⁸⁴ TÜRKGELDİ, Ali Fuad; *Görüp İşittiklerim*, Ankara, T.T.K. Yay., 1987, s. 164-165.

⁸⁵ AKŞİN, Sina; a.g.e, c.I, s. 141.

⁸⁶ EĞİLMEZ, M. Şükrü; a.g.e., s. 25-26; KOCATÜRK, Utkan; a.g.e., s. 103.

Mustafa Paşa Divan-ı Harbi Örfi Reisi oldu⁸⁷. Bu divanı oluşturan diğer üyeler Piyade Mirlivası Zeki Paşa, Piyade Mirlivası Recep Paşa, Piyade Mirliva Recep Ferdi Bey, Piyade Miralay Kazım Bey, İstihdam Kaymakamı Fettah⁸⁸ Bey'dir. Bu divanın ilk işlerinden birisi 11 Mayıs 1920'de başta Mustafa Kemal Paşa, Kara Vasıf Bey, Ali Fuad Paşa, Alfred Rüstem Bey'i, Adnan (Adivar) Bey'i, Halide Edip (Adivar) Hanımı giyablarında idama mahkum etmek olmuştur⁸⁹. 24 Mayıs 1920'de bu kararı Padişah Vahdettin de onaylamıştır⁹⁰. Bundan başka Anadolu hareketine katılan, millî mücadelenin diğer ünlülerini de çeşitli zamanlarda yargılayıp, mahkûm etmiştir⁹¹. Bu divanın kararlarının önce işgalcilere verilip sonra divanda uygulandığını, (Kürd) Nemrud Mustafa Paşa itiraf etmiştir⁹². Böylece işgalci devletlerin menfaatleri için çalıştığını açıkça ifade etmekteydi. Bu davranışları onun 150'lilik listeye girmesine neden olmuştur.

d) *Manisa Mutasarrıfı Girilti Hüsnü Bey*, Manisa'yı Yunanlılara hiçbir direnme göstermeden teslim edip, işgal sırasında tam bir Yunan mutasarrıfı gibi çalışmıştır. Yunanlıların işgalini kolaylaştırıcı hareketlerden çekinmeyerek, milli heyecanı ve direnişi kıracak teşebbüslerde bulunmuştur⁹³. Bu tutumu sebebiyle halk tara-

⁸⁷ ERDEHA, Kamil; a.g.e., s. 337-340.

⁸⁸ Fettah bey aynı zamanda Kuva-yı İnzibatiye'ye dahil olmuştur. Bu faaliyetleri sebebiyle 150 'lilik listeye 27 numara ile girecektir.

⁸⁹ Mahkeme kararı için bkz. ERTÜRK, Hüsamettin; a.g.e., s. 353-356.

⁹⁰ Onay metni için bkz. T.C. Başbakanlık; a.g.e., s. 83.

⁹¹ ERTÜRK, Hüsamettin; a.g.e., s. 437.

⁹² ERTÜRK, Hüsamettin; a.g.e., s. 373.

⁹³ CEBESOY, Ali Fuad; Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul, Vatan Neşriyat, 1953, s.

findan kendisine “Hüsnüyadis” adı verilmiştir⁹⁴. Giritli Hüsnü bu tutumunu Yunan işgali boyunca sürdürmüş ve Yunanlılarla birlikte Anadolu’dan kaçmıştır⁹⁵. Mutasarrıf Hüsnü Bey 150’lilik listeye bu faaliyetleri nedeniyle, 30 numara ile girecektir.

Yüzelliliklerden bazılarının sebep olduğu olaylar arasında bir kaçının bir araya gelerek, tasarlayıp uyguladığı bazıları vardır ki, 150’lilik listesinin ortaya çıkışında büyük etken olacaktır. Büyük Atatürk’de, hatıratında bu tür bazı olaylara geniş yer vermiştir. Bu bakımdan bazı 150’lilik şahısları anıldıkları olaylarla incelemek daha doğru olacaktır.

e) Ali Galip Olayı ve Bazı Yüzellilikler

Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresi’nin bitmesinden sonra 2 Eylül 1919’da Sivas’a gelmiştir⁹⁶. 4 Eylül 1919’da Sivas Kongresi çalışmalarına başlamıştı. 29 Haziran 1919’dan itibaren Dahiliye Nazırı Adil Bey ve Elazığ Valisi Ali Galip⁹⁷ ile telgraflaşmaya başladı⁹⁸. Bu yazışmalarda Adil Bey, Sivas Kongresi’nin dağıtılıp,

⁹⁴ ERDEHA, Kamil; a.g.e., s. 413.

⁹⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12223-30/B 12.

⁹⁶ KEMAL, M. ; a.g.e, c.I, s. 34-42.

⁹⁷ Ali Galip Bey Erkanı Harp miralaylığından emekliydi. Hürriyet ve İtilâf Partisi’nden Balkan Harbi sıralarında Kayseri mebusu olmuştu. Mütarekede, ittilahçıların tasfiyesi sırasında Elazığ Valisi olmuştur. Daha önce de zikrettiğimiz gibi Mustafa Kemal Paşa’nın Erzurum Kongresi’ne giderken, Sivas’a uğradığı sırada, Dahiliye Nazırı Ali Kemal’in emirleri gereğince Sivas Valisi Reşit Paşa’ya, Mustafa Kemal Paşa’yı tutuklaması için baskı yapmış, Mustafa Kemal Paşa tarafından hal ve tavırlarını bir daha gözden geçirmesi konusunda uyarı almıştı. Bkz. KEMAL, M.: a.g.e., c.I, s. 59.: ABALIOĞLU, Yunus Nadi; *Ali Galip Hadisesi*, İstanbul, Sel Yayınları, 1955, s. 10.

⁹⁸ Dahiliye Nazırı Adil Bey’in 150’lilik listeye girmesinde bu olayın büyük etkisi olmuştur. Bu telgraflaşmalarda, İstanbul hükümeti adına Adil Bey’den başka Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi’nin notu, Harbiye Nazırı olan Süleyman Şefik’in imzaları mevcuttur. Telgraflar için bkz. ABALIOĞLU, Y. Nadi; a.g.e.. s. 35-64.

katılanların tutuklanmasını istemiş, Ali Galip Bey'de askeri hizmete tekrar alınıp, paşalığa terfisi, yolluğunun artırılması gibi bayağı tekliflerle bu işi kabul edeceğini bildirdi. Dahiliye Nazırı Adil Bey aşiretlerden gerektiği kadar adam götürebileceğini ve bunların masraflarının hükümetçe karşılanacağını taahhüt edecektir⁹⁹.

Ali Galip Bey, Babıâli ile pazarlık yapadursun, bu sırada İngilizlerce Güney-Doğu Anadolu'da çıkarları bakımından işlerin ters gittiği düşünülerek, Noel isminde bir binbaşı Nusaybin'e gönderilmişti¹⁰⁰. Bu adam yanında Mevlanzâde Rifat¹⁰¹ Bedirhânilerden Kâmuran, Celâdet, Cemil Paşazâde Ekrem Bey'lerle Malatya'ya gelerek¹⁰² Bedirhânilerden Mutasarrıf Halil (Râmi) Bey ile tanış-

⁹⁹ ABALIOĞLU, Y. Nadi; a.g.e., s. 34-42.

¹⁰⁰ ÖKE, M. Kemal; *İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C. Noel'in "Kürdistan Misyonu"* (1919), İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1989, s. 26.

¹⁰¹ Mevlânzade Rifat Bey, Binbaşı Noel olayının, Ali Galip hadisesiyle aynı zamana tesadüf ettiğini söylemektedir. Ona göre; Binbaşı Noel, Paris'te toplanmış bulunan sulh meclisince Ermeni isteklerinin tahkikatını yapmak için İstanbul'a gelerek, Kürdistan bölgesinde nüfus incelemesi yapmak amacındaydı. İstanbul'a gelen Binbaşı Noel hükümet ileri gelenleriyle görüşüp, aynı zamanda "Kürdistan Teali Cemiyeti"nin ileri gelenleriyle temas ettiğini ve bu sebepten cemiyet başkanı Seyyid Abdülkadir ve Merkez-i Umumi azasından kendisi (Mevlânzade Rifat) ile görüşerek, bu seyahate kendisini ve Seyyid Abdülkadir'i davet ettiğini ifade ederek, ancak bunun uygun görülmemekle beraber Noel'i tek başına da göndermenin sakıncaları sebebiyle, yine cemiyetin ikinci reisi Bedirhâni Emin Ali Bey'in oğullarından Celâdet ve Kâmûran Beyleri Binbaşı Noel'in yanına kattıklarını, Bâbiâli'nin de bu seyahat için kolaylık sağladığını ve anılan kişilerin önce Halep'e gittikleri ve Halep'te tesadüfen karşılaşılan Diyarbakırlı Cemil Paşazâde Ekrem Bey'in de onlara katıldığını ifade ediyor. Bu Ali Galip Hadisesi ile, Binbaşı Noel olayının birbirinden farklı olduğunu zikretmektedir. Ancak eserinde bu olayı basit bir araştırma gezisi olarak sunmakta, Kürtçülük olaylarından, propagandalarından ve çalışmalarından bahsetmemektedir. Bkz. MEVLANZADE, Rifat; *Türk İnkulâbının İç Yüzü*, II. Fasıl, Halep, El-Vakit Mat., 1929, s. 98-99.

¹⁰² KEMAL, M.; a.g.e., c. III, s. 1309-1311; Mevlânzade Rifat bu sayfalarda, 62 Nolu belgede açık olarak adının zikredilmesine rağmen, "Türkiye İnkulâbının İç Yüzü" adlı eserde, başka olaylar için "Nutuk"tan alıntılarla karşılaştırmalar yapmakla beraber, kendisinin Malatya'da bulunduğu dair sunulan belge hakkında, herhangi bir bilgi vermek veya yorum yapmaktan kaçınmıştır. Mevlânzade Rifat Bey, ayrıca İstanbul'da çıkardığı "Serbesti" gazetesinde de Kürtçülük propagandası yapmıştır. Mevlânzâde Rifat bu sebeplerden 150'lilik listesinin 97 numarasında yerini alacaktır.

muş. Mutasarrıf kendisini İstanbul'daki Kürt derneğinin kurucusu olarak tanıtmıştır¹⁰³. Bağımsız Kürdistan kurulması yolunda propagandalara girişmişlerdir¹⁰⁴. İşte bu sırada Ali Galip üzerine aldığı görevi yerine getirmek için 6 Eylül 1919'da Malatya'ya giderek, buradan kuvvet toplamak istemiştir. Binbaşı Noel ve Bedirhâni Halil (Rami) Bey ile işbirliğine girmiştir. Bunların hareketlerinden şüphelenen 12. Alay Kumandanı, kolorduya bu adamların hareketlerini bildirilerek önlem alınmasını istemiştir¹⁰⁵. Ali Galip, Malatya'da beklediği ortamı bulmuştur. Dahiliyeye çektiği telgrafta, 12 Alayın isteğine itiraz etmiştir. Babıâli bu meseleyle zaten ilgili değildir, Sivas meselesini düşünmektedir. Ali Galip'i bu yüzden sıkıştırmaktadır. Dahiliyenin bu konuda en son yolladığı telgraf 8 Eylül 1919 tarihli olup, yine bu minvaldedir. Ancak haberleşmelerin suretleri telgraf memurları tarafından çıkarılarak, ilgili yerlere verilmesi ve 12 Alay subaylarının dikkatleri sonucu bu tertip sezilerek, Mustafa Kemal Paşa tarafından gereken önlemler alınmıştır¹⁰⁶. Elazığ 15. Alay Kumandanı İlyas Bey kumandasında bir kuvvet 9 Eylül'de Elazığ'dan Malatya'ya doğru yola çıkarılmış, bunu haber alan Ali Galip ve diğerleri İlyas Bey'in Malatya'ya vardığı 10 Eylül 1919 günü Kâhta'ya kaçıp, Bedirhâni aşiretine sığınmışlardır¹⁰⁷. Buradan 12 Eylül'de Raka'ya geçerek, Raka'ya yakın bir bölgede bulunan bir aşirete sığındıkları ve çeşitli

¹⁰³ ÖKE, M. Kemal; a.g.e., s. 90-91.

¹⁰⁴ Bedirhânilerden Kamurân, Celâdet Beylerle ve Cemil Paşazade Ekrem Bey, 150'lilik Listeye girmemekle birlikte firarî olup, muhtemelen 150'lilikler listesi hazırlanması aşamasında vatandaşlıktan çıkarılanlar grubuna dahil olmuşlardır.

¹⁰⁵ ABALIOĞLU, Y. Nadi; a.g.e., s. 57.

¹⁰⁶ ABALIOĞLU, Y. Nadi; a.g.e., s. 59-66.

¹⁰⁷ KEMAL, Mustafa; a.g.e., c. I, s. 165-167.

bölgelerden Kürtleri toplamaya çalıştıkları anlaşılıyordu¹⁰⁸. Mutasarrıf Halil Bey'in düşüncesi topladığı kuvvetlerle Malatya'ya saldırmaktı. Ali Galip ise aşiretlerin tutumundan rahatsız olmaya başlamış, ipin ucunun kaçmaya başladığını kavramıştır. Ali Galip bu yüzden bu kuvvetleri dağıtmaya teşebbüs etmiştir. İngilizler de olanlardan rahatsız olmuş, istihbaratçı subay Bell'i 12 Eylül 1919 günü Malatya'ya göndermişlerdi. İlyas Bey'in izniyle İngiliz subay Bell, Binbaşı Noel'i sığındığı yerden alarak 14 Eylül'de Malatya'dan kontrol altında çıkarmıştır¹⁰⁹. Alınan önlemler sonucu Ali Galip ve Mutasarrıf Halil (Rami)'in topladığı kuvvetler dağılmış, Ali Galip önce Urfa'ya, oradan Halep'e kaçmak zorunda kalmıştır¹¹⁰. Böylece bu mesele kapanmıştır.

Bu olay 150'liliklerden Mustafa Sabri, Süleyman Şefik Paşa, Dahiliye Nazırı Adil, Elazığ Valisi Ali Galip, Mutasarrıf Halil Rami, Mevlanzâde Rifat ve temsil ettiği Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin ileri gelenleri ve yandaşlarının¹¹¹ organize etmesiyle ortaya çık-

¹⁰⁸ ÖKE, M. Kemal; a.g.e, s. 179.

¹⁰⁹ ÖKE, M. Kemal; a.g.e., s. 95-99.

¹¹⁰ KEMAL, M.; a.g.e., c.I, s. 185.

¹¹¹ Bu cemiyetin Doğu Anadolu'da İngilizlerin desteğinde Kürdistan Devleti kurma çalışmaları, Babıâlinin de dikkatini çekmiş, bu sebepten Bahriye Nazırı Avni Paşa, Ahmet Abuk Paşa ve eski Şeyhülislam Haydar Efendi tarafından bu cemiyetin reisi Ayandan Seyyid Abdülkadir, Adliye Nezaretinden Bedirhâni Emin Ali Bey ve gazetecisi Mevlanzade Rifat arasında 10 Temmuz 1919'da gerçekleşen gizli bir görüşmede, konuşmayı başlatan Haydarzade, Kürtçü komitelerin memleketde hızla yayılıp, taarruzkar bir tavra girdiklerini belirterek, sorunların hükümetçe dinleneceğini ve İngilizlerin Kürtleri aldatığı uyarısında bulunmuştur. Mevlanzade Rifat, buna cevap olarak, İngilizlerin Türkiye'ye Damad Ferid'den daha çok sahip çıktığını, çünkü büyük Ermenistan yerine "Büyük Kürdistan"ın Osmanlı çıkarlarına daha çok hizmet ettiğini ifade etmiştir. Sonuç olarak bu görüşmede Babıâli kendilerinden destek istemiş, onlarsa otonom bir idare sözünü koparmış ve buna bağlı olarak Doğu Anadolu'ya ve Güney Doğu'ya Kürt subay ve mülki idarecilerin gönderilmesi karara bağlanmıştır. Bu olay Binbaşı Noel ve Bedirhânilerin içinde bulunduğu hareketlerin açıklanması bakımından ilginçtir. Görüşme için bkz. ÖKE, M. Kemal; a.g.e, s. 68-71.

mıştır. Ancak Ali Galip'in Kürtçülük hareketi içinde bulunmadığını söylemek yanlış olmaz. Bu hareketin karşısında olmuştur. Çünkü onun tek amacı hükümetin emirlerine uymaktı. Halep'e kaçan Ali Galip daha sonra İstanbul'a dönmüş, kendisine bir ikbal kapısı açılıncaya kadar İstanbul'da oturmuş, Türk Ordusu İstanbul'a girdiğinde, merkez kumandanlığınca yakalanmış, Adapazarı'nda Harb Divanı'nda yapılan yargılanmasında, bu Kürtçülük hareketine karşı çıktığını söyleyerek beraat etmiştir. Daha sonra Ankara'ya gelmiş, Rauf Bey'in teşhisiyle tutuklanarak¹¹² 150'lilik listeye 39 numarayla girmiş, Mutasarrıf Halil Rami'de 29 numarayla dahil olmuştur.

f) Bozkır Ayaklanmaları ve Bazı 150'lilikler

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkdıktan sonra, bütün komutanlara yaptığı bildiriye Cemal Paşa (Mersinli) da iyi karşılamış, ancak bir çağrı üzerine İstanbul'a gitmiştir. Ona vekalet eden Albay Selahattin Bey'e, Mustafa Kemal Paşa'nın 5 Temmuz 1919'da çektiği telgrafta yerinden ayrılmamasını ve 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa ile muhabere de bulunmasını istemiştir. Ancak bir süre sonra o da görevinden ayrılmıştır¹¹³. Konya'dan bu komutanlar, o sırada Konya Valisi olan ve İstanbul'la ilişkisi bulunan Cemal Bey'in¹¹⁴ etkisiyle uzaklaştırılmıştı. İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne ve Damat Ferid Paşa'ya bağlı olan bu adam, daha önce

¹¹² ÖKE, M. Kemal; a.g.e., s. 102.

¹¹³ KEMAL, Mustafa, a.g.e, c. I, s. 67-69.

¹¹⁴ 150'lilik Listeye "Sevr Muahedesini İmzalayan ve Kuva-yi İnzibatiye'ye Dahil Kabine Azalarından" başlığı altında 11 numarayla girmiştir.

çeşitli mülkî görevlerde bulunmuş, Elazığ'da Vali iken Ermenileri himaye etmesi nedeniyle görevinden alınmıştı¹¹⁵. Daha sonra ilk Damat Ferid Kabinesin'de Dahiliye Nazırı olmuş, Padişah ve Damat Ferit Paşa'ca tavır ve kıyafet yönünden hoş görülmediği için Nisan 1919'da bu görevden alınıp, 14 Mayıs 1919'da Konya Valisi olarak atanmıştı¹¹⁶. Konya'nın bu durumu millî hareketin gelişmesini önleyici nitelikteydi. Konya hapishanesindeki mahkumları çıkararak silahlandırmış, Konya'nın ilçelerinde halkı millî mücadele aleyhine kışkırtmış, Sivas Kongresi'ne delege göndermediği gibi 12 Eylül 1919'da İstanbul'la ilişki kesme kararına da uymamıştır¹¹⁷. Bu davranışları üzerine Albay Refet (Bele) Bey'in, Konya'ya gönderilmesi kararlaştırıldı. Bu haber Konya'da duyulunca, Konya halkı vali aleyhine birleşmeye başladı. Durumun vehametini gören Cemal Bey 27 Eylül 1919 günü Konya'dan kaçmıştır¹¹⁸. Ancak bölgeye akıttığı zehir hemen etkisini gösterecektir. 27 Eylül 1919'da I. Bozkır Ayaklanması başgöstermiştir. Ancak bu ayaklanma geçici olarak önlenebilmiştir. Bundan 15 gün sonra ele başlarını yobaz hocaların oluşturduğu 2. Bozkır ayaklanması çıktı. Bu ikinci ayaklanmada da, birincisi gibi Ayan azası Hoca (Konyalı) Zeynelabidin'in akrabaları yer alacaktır¹¹⁹. Yapılan kovuşturmalar

¹¹⁵ Kendisine "Artin Cemal" denmesinin sebebi, Ermenileri himaye etmesinden kaynaklanmıştır.

¹¹⁶ ERDEHA, Kamil; a.g.e., s. 269; TÜRKGELDİ, Ali Fuad; a.g.e., s. 197.

¹¹⁷ ERDEHA, Kamil; a.g.e., s. 272-276.

¹¹⁸ ESENGİN, Kenan; *Millî Mücadelede İç Ayaklanmalar*, İstanbul Ağrı Yay. 1975, s. 57-58 (Bu eser, bundan sonra M.M.İ.A. şeklinde kısaltılarak verilecektir); KEMAL, M.; a.g.e., c.I, s. 229.

¹¹⁹ İttihat Terakki döneminde Mudanya'da sürgün bulunan Konyalı Zeynelabidin Hoca, İstanbul'dan döner dönmez Padişahın huzuruna çıkmıştır. Koyu bir mutaasıp olan bu adam, batıdan gelen her şeyden özellikle batılılaşmanın kapısını aralayan Tanzimat ve ( )

sonucunda bu ayaklanmaları Hoca Zeynelabidin ve eski Vali Cemal Bey'in kışkırtmalarıyla çıktığı anlaşılmıştır¹²⁰. Bu ayaklanmalarda Hürriyet ve İtilâf Partisi üyelerinin ve İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin parmağı görülmüştür. Özellikle İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin kurucusu Sait Molla, Rahip Fru ile işbirliğine girerek bu ayaklanmalara katkıda bulunacaktır.

İngiliz Muhipler Cemiyeti Başkanı Sait Molla, Rahip Fru'ya 29/30.10.1919'da yolladığı mektupta, Bozkıra yolladığı adamlarından bahsederek, olayın kışkırtılması ve propaganda faaliyetlerinin artırılmasından söz ediyordu¹²¹.

Bu ayaklanmaların bastırılmasından yaklaşık 1 yıl sonra -2 Ekim 1920'de- yine Konya'da "Konya Ayaklanması" adı verilen ayaklanma çıktı¹²². Bu ayaklanma Delibaş adında bir adamın liderliğinde 500 yüz kişi ile 2/3 Ekim'de Çumra'yı basmasıyla başlamıştır¹²³. Bu ayaklanmada da (Konyalı) Hoca Zeynelabidin'in parmağı, kardeşleri ve yakınlarının ayaklanmada bulunmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu davranışları nedeniyle 150'lilik listeye 37 numara ile girecektir.

g) Adana'da Vali Vekili (Bağdatlı) Abdurrahman Bey'de, Listeye Mülkiye ve Askeriye grubundan girmiştir. Kuvâ-yi Milliyeci

---

Tanzimat hareketinden nefret etmekteydi. Padişah Konya üzerinde büyük nüfusu bulunan bu adamı, Ayan Meclisi üyeliğine tayin etmişti. Herkesi ittihatçı olarak gören bu adam, millî mücadeleyi de böyle değerlendirecektir. Bkz., GÖZTEPE, T. Mümtaz; V.M.G. s. 79-82.

¹²⁰ ESENGİN, Kenan; M.M.I.A., s. 64.

¹²¹ Bu mektup için bkz. KEMAL, M.; a.g.e., c.I. s. 399.

¹²² ESENGİN, Kenan; M.M.I.A., s. 158,179; KOCATÜRK, Utkan; a.g.e., s. 204.

¹²³ KEMAL, M. ; a.g.e., c.II, s. 663.

Celal Bey'in valilikten ayrılmasından sonra Fransızlarla Adana'da tam bir işbirliğine girmiştir¹²⁴. Bu davranışı onun 150'lilik listeye 48 numarayla girmesine sebep olacaktır.

h) *İstanbul Muhafızı Nâtik Paşa*, Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin faal üyelerinden olup, Çopur Hakkı'nın kurduğu Asker-i Nigehbân Cemiyeti'nin de faal üyelerindendir¹²⁵. Bu cemiyetler iç ayaklanmalarda rol oynadıkları gibi, işgalleri kolaylaştıracak faaliyetler içinde bulunmuşlardır. Asker-i Nigehbân Cemiyeti'nin amacı orduda birliği bozmaktı, kurucuları arasında; Kiraz Hamdi Paşa, Kurmay Refik, İstanbul Muhafızı Nâtik, Çopur Hakkı ve Manavoğlu Nevres Bey¹²⁶ gibi 150'lilik listeye girenler mevcuttur. Mustafa Nâtik (Paşa) İstanbul Muhafızı görevindeyken milliyetçileri tutuklayıp, sorgulayacaktır¹²⁷. Bu faaliyetleri nedeniyle 150'lilik listeye 43 numara ile dahil olurken, Çopur Hakkı'da Kuvâ-yi İnzibatiye'de de görev almış ve listeye 24 numara ile girmiştir.

ı) *İşkenceci Mülâzımlar (Tegmen) Adil Bey ve Rifkî Beyler*, Yüzellilik listeye 50 ve 51 numarayla girmişlerdir. İşkenceci sıfatını hakeden bu iki mülâzım, İstanbul merkez kumandanlığında görevli olup, tutuklanan vatanseverlere işkence yaptıkları için bu adı almışlardı¹²⁸. Bunlar ev basar, zorla para alır, jurnal verir, istediklerine sopa atarlardı. Anadolu hareketi için çalışanları ortaya çıkar-

¹²⁴ ERDEHA, Kamil; a.g.e, s. 318.

¹²⁵ TUNAYA, T. Zafer; a.g.e., c.II, s. 377-343.

¹²⁶ KEMAL, M.; a.g.e, c. I, s. 315.

¹²⁷ BERKEM, Süreyya Sami; *Unutulmuş Günler*, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1960, s. 10.

¹²⁸ MAZICI, Nurşen; *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhaflefet (1919-1926)*, İstanbul, Dilmen Yayınevi, 1984, s. 149.

rabilmek için, komplolar düzenlerlerdi¹²⁹. Bu faaliyetleri sebebiyle, son Osmanlı kabinesi (21 Ekim-1920-4 Kasım 1922) olarak tarihe geçen, Tevfik Paşa kabinesi kurulduğu zaman bu mülazımlar mahkemeye verilmiş ve yargılama sonucu 3,5 ar yıl hapis cezasına çarptırılmışlardı¹³⁰. Zaferden sonra bu faaliyetleri sonucu, 150'lilik listeye dahil olmuşlardır.

i) *Edirne Valisi Salim (Paşa)*, listeye 46 numarayla girmiştir. 4 Mart 1919'da, Damad Ferit tarafından atanmıştır. Hürriyet ve İtilâfçı Salim Paşa millî mücadeleye karşı bir tutum almış, Sivas Kongresi'ne temsilci göndermemiş ve İstanbul'la ilişki kesme (12 Eylül 1919) kararında uymamıştır¹³¹. Edirne'de bu faaliyetleri sebebiyle fazla duramayacaktır. İngiliz askeri mümessiline başvurarak, buradan sağladığı otomobille yanına Edirne Polis Müdürü Fuad'ı da alarak 6-7 Ekim 1919 gecesi İstanbul'a kaçmıştır¹³². İstanbul'a gittikten sonra Salim Paşa, IV. Damad Ferid Kabinesi sırasında 18 Nisan 1920'de İstanbul Şehremini (Belediye Reisi) olacak, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın ikiye ayrılması sırasında da Hocalar grubu denilen Mutedil Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın idare heyetine girmiş, bundan başka İngiliz Muhibler Cemiyeti'nin Temmuz 1920 ilk kongresinde "Daimi üyeler" arasında yer almıştır¹³³. Gerek Millî Mücadeleye karşı faaliyetleri ve gerek mu-

¹²⁹BERKEM, Süreyya Sami; a.g.e., s. 20.

¹³⁰GÖZTEPE, Tank. Z.; V.M.G., s. 380.

¹³¹ERDEHA, K.; a.g.e., s. 423-448.

¹³²BIYIKLIOĞLU, Tevfik; *Trakya'da Millî Mücadele*, c.I, Ankara, T.T.K. yayınları, 1987, s. 188-189 (Bu eser bundan sonra T.M.M., şeklinde verilecektir).

¹³³TUNAYA, Zafer; a.g.e., c.II, s. 272, 478-479.

halif cemiyetler içinde yer alması nedeniyle, 150'lik listeye dahil olmuştur.

Edirne Valisi Salim Paşa ile 7 Ekim 1919'da Edirne'yi terk eden Polis Müdürü (Çerkes) Fuad Bey, Kocaeli vilayetinin düşman kuvvetleri tarafından işgalinden sonra Anzavur'un İzmit'e mutasarrıf olduğu sırada, 2 Haziran 1920 (1336)da İstanbul Hükümeti'nce İzmit merkez memurluğuna tayin edilmiş. 1 Eylül 1920'ye kadar görev yaptıktan sonra Adapazarı kaymakam vekaletine tayin edilmiş, Adapazarı'nın millî kuvvetlerce kurtarılması sırasında İstanbul'a kaçmış, İstanbul Hükümetince 2 Şubat 1920'de Yalova kaymakam vekaletine atanmış, daha sonra Ç. Ethem'le beraber çalışmış, zaferin kazanılması üzerine Yunanlılarla beraber Yunanistan'a firar etmiştir. Görev yaptığı yerlerde düşmanla sıkı işbirliği içinde bulunmuş ve müslüman halka zulmetmiştir¹³⁴. Bu davranışları sonucu, 150'lilik listeye 92 numarayla girecektir.

6— *Ethem ve Avanesi*

a) Çerkes Ethem Millî Mücadelenin başlangıç evrelerinde bir kahraman olarak kabul ettiğimiz bir kişinin, böyle bir listeye girişi insanları şaşırtmaktadır. Böyle bir insanın kahramanlık çizgisinden millî mücadeleye karşı çıkan, hatta açıkca ihanet eden kişilerle aynı noktaya gelip, 150'lilik listede yer alışı ilginç bir serüven sonucudur. Gerçi Çerkes Ethem hiçbir zaman bu suçlamayı

¹³⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-92/ C 10.

kabul etmemiş, çeşitli araştırmacılar arasında da bu görüş kabul görmüştür. Ancak biz listeye giriş nedenlerini incelemeye çalışacağız.

Çerkez Ethem'in 150'lilik listesine girmesinin altında yatan nedenlerin başında, lideri bulunduğu kuvvetlerin özellikleri gelir. Bilindiği üzere uzun savaş yılları Anadolu halkı üzerinde bir bıkkınlık, bitkinlik yaratmıştı. Halk askerlikten kaçıyordu. Bu askerden kaçanlarla ilgili olarak 13.12.1917'de Liman Von Sanders, "Türk Ordusunun Bugünkü Durumu" adını taşıyan raporda, kaçakların kendi memleketlerine gidip, oralarda hırsızlık, yağmacılık ve her türlü asayiş bozucu faaliyetlere giriştiklerini¹³⁵ ifade etmektedir. Fırarların en yoğun olduğu bölge Ege bölgesi olacaktır, bunun sosyal ve ekonomik nedenleri vardır. Ticaretin en gelişmiş olduğu yer Ege'dir. Ancak bölge aynı zamanda feodal bir yapı arz etmektedir. Halkın çeşitli sosyo-ekonomik sebeplerle mahalli otoritelere ve toprak ağalarına karşı korunmasını, bu çeteler sağlayacaktır. Ayrıca halk onlarda kendilerinden olan bir takım özellikler bulacaktır¹³⁶. Efeler ve çetecilik halkın içinden doğup, destek bulmuştur. Yunan işgalleri ise halkı, toprak kaybına uğratmaya başlamıştı. Bu durum çetelerin sosyo-ekonomik olarak varlıklarını tehdit etmesi demekti ki, hem bu sebeple hem de millî hislerle düşmana karşı koymaya başladılar. Bunlar aydınlarca kurulan müdafai hukuk cemiyetleri ve milis güçler içinde yer almışlardır.

¹³⁵ SANDERS, Liman Von; *Türkiye'de 5 Yıl*, İstanbul, Bucak Yayınevi, 188, s. 222.

¹³⁶ ERGİL, Doğu; *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Ankara, Turhan Kitabevi, 1981, s. 85-87.

Çetelerin bir başka özelliği ise kanundışı olan statüleri yeni şartlar dahilinde bir meşruluk kazanacaktı. Üstelik hayat tarzları değişmiyor, üniforma giymeyecek, subay ve amirlerden emir almayacaklardı. İstedikleri zaman yine eskisi gibi ayrılacaklardı. Savaş usulleri de, düzenli orduya göre farklı olup, genel olarak vur-kaç şeklindedir¹³⁷.

İşte Çerkes Ethem kuvvetlerinin de genel olarak durumu böyledir. Hatta bu şartları özel olarak sağlamışlardır. Düzenli ordu kurulma çalışmaları sırasında asker bulunamazken, Kuva-yi Seyyare kuvvetlerinin artışının, İsmet Paşa tarafından sebebi sorulduğunda Çerkes Edhem'in ağabeyi Reşit Bey şöyle demektedir;

“İşin icabını yaparsın, sonra da orada gözüne kestirdiğin adamları alırsın, onları suç ortağı edersin. Kendilerine talan yaptırırsın, düşmanı onanlara düşmanlarını vurdurursun. Suça bulaşmış olurlar...”¹³⁸

Bu noktadan hareketle Anadolu İhtilali başladığı sıralarda birçok yerde müdafaa-i hukuk örgütleri ve işgale karşı çeteler kurulmaya başlamış, Çerkes Ethem'de ağabeyleri olan Çerkes Reşit ve Tevfik Beylerle beraber Mayıs 1919'da Balıkesir ve Bursa yöresinde Kafkas göçmenleri arasından topladığı gönüllüler ve yukarıda zikrettiğimiz nitelikteki kişilerle önce Ayvalık, sonra da Akhisar ve Salihli yörelerinde Yunanlılara karşı savaştı ve önemli bir direnme gücü olarak sivrildi. Örgütçü yetenekleriyle, diğer milis güçleride yanına alarak, Yunanlılara karşı sağlam bir cephe

¹³⁷ ŞAPOLYO, Enver Behnan; *Kuva-yı Mülliye Tarihi; Gerilla*, Ankara, Yıldız Mat., 1957, s. 48-50.

¹³⁸ İNÖNÜ, İsmet; a.g.e, c.I, s. 212.

oluşturmayı başarırken, Yunan ilerleyişini – Milen Hattı üzerinde durdurmayı başardı¹³⁹. Kuvâ-yi Seyyare adını alan Çerkes Ethem kuvvetleri bir yandan Yunanlılara karşı cephe tutarken, 1919'da başlayan ve 1920 yılı içinde BMM'nin açılışıyla zincirleme bir dalga halinde birbiri ardınca patlayan iç isyanlarda da, Düzce, Bolu, Adapazarı, Anzavur isyanları ve Yozgat (Çapanoğulları) isyanlarında, çok büyük hizmetler göstermişlerdir¹⁴⁰. Çünkü B.M.M.si henüz kurulmuş ve klâsik anlamda bir devlet yapısı teşekkül edememişti. Özellikle ortada bir ordu yoktu. Bu da o sıralarda memlekette tek etkili güç olan Çerkes Ethem kuvvetlerine dayanılması sonucunu doğurur ki, bunun da Çerkes Ethem ve kardeşleri üzerinde olumsuz bazı etkileri oldu.

“Çerkes Ethem Bey, ulusal bir birlik ile önce Anzavur'u kovalamakta ve sonra Düzce ayaklanmasında başarılı kimi işler gördüğünde, Yozgat'a gitmek üzere Ankara'ya getirildiği zaman, hemen herkesçe beğenildi ve övüldü. Kendisini abartarak övenlerde elbette bulunmuştur. Ethem Bey ve kardeşlerinin sonraki davranışları bu alkış ve övgülerden dolayı büyüklendikleri, dahası, kimi kuruntulara kapıldıkları anlaşılıyor...”¹⁴¹

Yozgat Ayaklanması bastırıldıktan sonra Ç. Ethem Bey, Ankara Hükümetinden, Ankara Valisi Yahya Galip Bey'i isteyecektir. M. Kemal Paşa ve Ankara Hükümeti Yahya Galip Bey'i vermeyip, bu tehlikeyi bir başka yolla savuştururlar. Ancak bu olay Çerkes Ethem'in M. Kemal Paşa hakkında bazı uygunsuz sözler söylemesine sebep olmuştur. M. Kemal Paşa bu olayı, Çerkes Ethem'in ve kar-

¹³⁹ BERZEG, Sefer E.; a.g.e., s. 38.

¹⁴⁰ ŞENER, Cemal; *Çerkes Ethem olayı*, İstanbul, Okem Yayınları, 1984, s. 36.

¹⁴¹ KEMAL, M.; a.g.e, c.II, s. 631.

deşlerinin, Ankara hükümeti üzerinde nüfuz kurma teşebbüsü olarak görecektir. Ancak çatışmadan kaçınmıştır.

“... Biz bütün öğrediklerimize ve aldığımız haberlere karşın, bu kardeşleri her zaman yararlanılabilecek bir durumda bulundurmaya yeğ tuttuk...”¹⁴²

Bu arada Anadolu’da etkisini göstermeye başlayan bolşevizm kaynaklı Yeşilordu hareketi, Ç. Ethem’i Yozgat İsyanı’na giderken veya dönerken etkileyecek, bu akıma dahil grublarla ilişkiye girecek, bu cemiyete dahil olacaktır. Bu ilişki Ç. Ethem’in bolşevizm konusunda, Arif Oruç’un Eskişehir’de çıkardığı “Seyyare-i Yeni Dünya Gazetesi”ne verdiği demeçle ilginç bir noktaya gelir. Görünen odur ki, Ç. Ethem kendisinin siyasal liderliğini kabul edecek bir çevreyi Ankara’da bulmuştur. Atatürk’e muhalif güçlerde kendilerine bir lider bulmuşlardı¹⁴³.

Mustafa Kemal Paşa, bu cemiyeti kapatmağa çalıştığını, ancak bunu tamamıyla başaramadığını, Ç. Ethem ve kardeşlerinin içinde bulunduğu bu cemiyetin Eskişehir’deki gazeteyle düşünce ve amaçlarını saldırgan bir dille yaydıklarını ifade ediyor¹⁴⁴. Öte yandan iç isyanlarda başarılı hizmetler gören Kuva-yi Seyyare lehine ve düzenli ordu aleyhine bir hava doğmuştur. Ç. Ethem ve kardeşleri özellikle Yozgat Ayaklanması’ndan sonra “Ordudan hayır yok” sözleriyle açık propagandalara girişerek, milis esaslara

¹⁴² KEMAL, Mustafa; a.g.e., c.II, s. 633.

¹⁴³ YILMAZ, Mustafa; *Milli Mücadele’de Yeşilordu*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1987, s. 111-117.

¹⁴⁴ KEMAL, Mustafa; a.g.e., c. II, s. 633.

göre teşkilatlanacak bir ordudan söz ediyorlardı¹⁴⁵. Bu hava içinde düzenli ordu kurulmaya çalışırken, Ali Fuat Paşa, Gediz'de bulunan bir Yunan tümenine karşı taarruz etmeyi düşünerek, görüşünü Genelkurmay'a bildirir. Başta pek uygun görülmediyse de bazı şartlar dahilinde bu harekate izin verilmiştir. A. Fuat Paşa taarruz fikrini Ç. Ethem'e de açmış, o da bu taarruzu tamamen onaylamıştır¹⁴⁶. Ancak bu taarruz başarılı olmaz, Ali Fuat Paşa bu taarruz da "Birinci Kuvâ-yi Seyyarenin" görevini yapamadığını düşünmektedir.

"... Eğer birinci Kuva-yi Seyyare bütün gün bir düşman taburu karşısında muharebeye seyirci kalmasa..."¹⁴⁷

Ç. Ethem'de bu taarruzda kuvvetlerinin şiddetli yağmur sebebiyle, bu taarruza iştirak edemediğini ifade etmektedir¹⁴⁸. Bu olaydan çıkan sonuç şudur; Ç. Ethem kuvvetlerinin bu taarruza pek de istekli katılmadıklarıdır. Çünkü Gediz taarruzunun sonucu, kendilerinin ileri sürdüğü milis ordu tezini güçlendirecekti. Bu olaydan sonra Ali Fuat Paşa, Moskova'ya sefir olarak gönderilir. Genelkurmay Başkanı olan İsmet Paşa, aynı zamanda Ali Fuat Paşa'nın görevini üstlenerek 8 Kasım 1920'de Garp Cephesi Kumandanı olmuştur. 10 Kasım'da Eskişehir'e giden İsmet Paşa, bütün tümen komutanlarını toplayarak şimdiye kadar ki askere alma, iaşe temini vb. usullerin terk edilerek, bütün ihtiyaçların

¹⁴⁵ İNÖNÜ, İsmet; a.g.e., c.I, s. 212.

¹⁴⁶ KUTAY Cemal; *İsmet Paşa Ç. Ethem Çekişmesi*, İstanbul, Ercan Mat., 1956, s. 42-43. (Bu eser bundan sonra, İ.P.Ç.E. Ç., şeklinde verilecektir.).

¹⁴⁷ CEBESOY, A. Fuad; *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul, Vatan Neşriyatı, 1953, s. 500.

¹⁴⁸ KUTAY, Cemal; İ.P.Ç.E.Ç., s. 45-46.

Garp Cephesi Kumandanlığı'nca sağlanacağını bildirir¹⁴⁹. Bu olaydan sonra ihtilâflar büyüyecektir. Ç. Ethem ve kardeşi Tevfik bey yine eskisi gibi kuvvetlerine adam toplayacak, askeri kumandanlar ise buna karşı çıkacaktır. Ç. Ethem Ankara'da bulunduğu sırada, Güney Cephesi Kumandanı, Refet (Bele) Bey ile görüşmüş, bu görüşmede Refet Bey, bu konuda Ç. Ethem'e şöyle demektedir.

“... Yalnız siz Kuvâ-yi Seyyare'ye bu şartlar altında efrat toplarken nizamî ordunun teazzuv ve inkişafı mümkün olabilir mi?...”¹⁵⁰

Bu durum gitgide arayı bozacak, anlaşmazlıklar artacaktır. Ç. Ethem'in Ankara'da bulunduğu sıralarda Tevfik Bey'in üst tanımaz tutumu, kabul edilemeyecek bir hâl kazanacak, sorunun çözümü için heyetler gönderilecek, ancak sonuç alınamayacaktır. En son 23 Aralık 1920'de ve Ç. Ethem'in kardeşi Raşid Bey'inde dahil olduğu Celal Bey, Vehbi Bey, Eyüb Sabri Bey heyeti, Kütahya'ya Ç. Ethem'le görüşmeye gidecektir. Kütahya'ya giden heyetten haber alınamayınca, M. Kemal Paşa ısrarlı taleplerini sürdürecektir, buna karşılık sudan cevaplar alınacaktır¹⁵¹. Bu arada Ç. Ethem İstanbul hükümetine bağlılığını bildiren bir telgraf çekecektir¹⁵². Telgrafta Ahmed İzzet Paşa Heyeti'nin Ankara'da tutulması da protesto edilmektedir. Bu olay üzerine 28 Aralık 1920'de ordu Kütahya yönüne doğru harekete geçirilir. Ç. Ethem kuvvetlerini geri çeker, bu olay üzerine M. Kemal Paşa son bir teşebbüste bulunarak, İsmet

¹⁴⁹ İNÖNÜ, İsmet; a.g.e., c.I, s. 293-215.

¹⁵⁰ KUTAY, Cemal; İ.P.Ç.E.Ç., s. 35.

¹⁵¹ KEMAL, M.; a.g.e., c.II, s. 719-721.

¹⁵² Bu telgraf metni için bkz. KEMAL, M.; a.g.e., c.II, s. 731.

Paşa kanalıyla 31 Aralık 1920'de Ç. Ethem'in bir kenara çekilip, oturması teklifini yapar. Ç. Ethem buna cevap olarak, İsmet Paşa'yı Uşak cephesinde beklediğini bildirir. Bu arada 6 Ocak 1921'de İnönü cephesinde Yunan saldırısı başlamıştır¹⁵³.

Bir yanda I. İnönü Muharebesi yapılırken, diğer yandan Ç. Ethem kuvvetleride Gediz'e taarruza geçmiştir. 10 Ocak 1921'de Kütahya'da Ç.Ethem kuvvetleriyle muharebe başlamış, aynı gün Yunan kuvvetleri yenilip, geri çekilmeye başlamıştır. İsmet Paşa İnönü'nde, İzzet Bey (Çalışlar) Kütahya'da çarpışmaktadırlar. Ç. Ethem kuvvetleriyle temas 3 gün sürmüş, sonuçta Ç. Ethem kuvvetleri cepheyi terk ederek Ç. Ethem, kardeşleri ve yakın arkadaşlarıyla Yunan bölgesine kaçmaya mecbur oldu¹⁵⁴. Bu geçişten önce kardeşi Reşit Bey ve Tefvik bey Yunanlılarla bir sığınma protokolü imzalamış, Ç. Ethem'de buna dayanarak Yunanlılara iltica etmiştir¹⁵⁵.

Ç. Ethem olayının kısa bir özetini vermeye çalıştığımız bu bölümde. Ç. Ethem ve kardeşlerinin ilk önceleri elde ettikleri zaferler sebebiyle, zafer sarhoşluğuna girdikleri ve büyük ideali geriye attıklarını görüyoruz. Özellikle düzenli ordunun kuruluşuna muhalefet etmelerinin sebebi, dayandıkları askeri gücün özellikleri bakımından, düzenli ordu ile uyuşamayacağı ve kendi kendine tasfiye olacağını görmeleridir. Bu da onların etkisiz kalması demekti ki, buna razı olmayıp kendi güçlerinin ve prestijlerinin

¹⁵³ İNÖNÜ, I.; a.g.e., c.I, s. 235-240.

¹⁵⁴ İNÖNÜ, İsmet a.g.e., c.I, s. 241-243.

¹⁵⁵ KUTAY, Çerkes; Ç.E.D., c.II, s. 193.

kaybolmasını engellemek istemişlerdi. Kişisel isteklerini millî isteklerin üstünde görerek, büyük ideal'i (memleketin düşmandan kurtarılması) geri plana atacaktırlardı.

Ç. Ethem'in, kardeşleri ve yakın arkadaşları ile Yunanlılar'a sığınması üzerine, Ankara İstiklâl Mahkemesi, gıyabında bunları yargılayarak 9 Mayıs 1921 de vatana ihanetden idama mahkum etmiştir.

"Tafsilâtı sonradan tanzim edilecek ilâmda mufassalan gösterileceği veçhile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni devirerek Millet'in arzusu hilâfına bir hükümet te'sisine sai olacak cürümden maznun-u aleyhüm künyeleri balâda mufassalan muharrer maznunlardan sabık Kuvve-yi Seyyare Kumandanı Ethem ve biraderi Tefvik ve keza biraderi Saruhan me'bus-u Sabık Reşit ve mezkûr Kuvve-yi Seyyare'den izmirli Yüzbaşı Ethem, Jandarma Yüzbaşısı Sami, Erkân-ı Harp Yüzbaşısı Halil, Kütahya polis me'murlarından Artin, Kuvve-yi Seyyare müfreze kumandanlarından Manyaslı Şevket ve Çerkez Ahmet Ağa ve İhtiyat Mülâzımı Reşat, Kütahya mıntika kumandan-ı sabıkı Binbaşı Abdullah ve Mülkiye kaymakamlarından Ömer Lütfü'nün müsellâhan taklib-i hükümet cürmünü irtikâb ederek düşman tarafına firarları anlaşılmasına binaen cümlesinin gıyaben idamlarına ve emval-i menkule ve gayri menkulelerinin canibi hükümetten haciz ve idaresine, hafî Komünist Partisi teşkili suretiyle yine taklib-i hükümet cürmünü irtikâb teşebbüsünde buldukları anlaşılan Tokat Mebusu Nâzım Bey'in müebbeden tevkifi olan 12.Nisan.1337 tarihinden, Baytar Binbaşı Hacı oğlu Salih Efendi'nin müebbeden tevkifi olan kânun-u sâni 337 tarihinden ve matbuat ve istihbarat müdiriyeti me'murlarından Ziyettullah Nevşirevan'ın müebbeden tevkifi olan 337'den itibaren kanun-u ceza-i umumiyenin 46'ıncı maddesinin delâletiyle, Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun ikinci maddesi mucibince 15'er sene küreğe vaz'larına ve Salih Efendi'nin meslek-i askeriyeden tardına ve hudut harici bulunan Şerif Manatof'un keza 15 sene küreğe mahkûmiyetine kavli ve tahrîri surette hiyanet-i

vataniye cürmünü irtikâb edip 23. Kânun-u sâni. 337 tarihinden beri mevkuf ve Yeni Dünya Gazetesi muharriri Nizamettin ve 15.Kânun-u sâni.337 tarihinden beri mevkuf olan Berham Lütfü ve 8. Kânun-u sâni tarihinden beri mevkuf Mustafa Nuri, Abdülkadir, Hilmi ve Ahmed'in beşer, Behram Lütfü, Mustafa Nuri'nin üçer, Nizamettin'in 8 sene müddetle Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun 3'üncü maddesine tevfikân küreğe vaz'larına ve Baytar Yüzbaşı Efgan ile Kenan Efendi'nin hafi cemiyete intisâb eyledikleri cürmünden dolayı meslek-i askeriyeden tard ile mevkuf kaldıkları müddet kâfi görülmek üzere tahliyelerine ve maksad-ı millîyenin istihsaline değin hükümetin tensil edeceği bir mahalde ikâmetlerine, Yeni Dünya Gazetesi sahib-i imtiyazı ile Sermuharrir Arif Oruç Efendi'nin keza kaldığı müddet kâfi görülmek üzere hükümetin tensib edeceği bir mahalde ikâmetine, ve diğer maznun-u aleyh Bursa mebusu Şeyh Servet Efendi ve Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü Bey ile Kadı Ferit, Kâtip Nuri, Kemalettin, Hüsnü, Vahit, Hizmetçi Mehmet, Halit, Mustafa, Şükrü ve Mustafa, Hüseyin Nedim, Bahattin, Hoca Fevzi, Kâzım, Osman Zeki ve Cemal Efendiler'in adem-i mes'uliyetlerine ve sabık Kuvve-yi Seyyare efradından Hayri'nin beraetine, Nazım Bey'in Kayseri Hapishanesi'nde ve diğerlerinin de Salih'in Kırşehir, Ziyetullaah'ın Niğde, Abdülkadir'in Çankırı, Bakkal Ahmet'in Bolu, Hilmi'nin Yozgat, Nizamettin'in Diyarbakır Hapishaneleri'nde infaz-ı cezalarına ve işbu kararın Ankara Komutanlığı ile İstinaf Müdde-i umumiliğine Kayseri, Kırşehir, Niğde, Çankırı, Bolu, Yozgat, Diyarbakır Müdde-i umumiliklerine tevdiine, Arif Oruç ve Nizamettin hakkında ekseriyetle, diğerleri hakkında ittifakla karar verildi. 9.Mayıs.337.

(İmzalar)

İhsan Kılıç Ali İsmail¹⁵⁶

¹⁵⁶ AYBARS, Ergün, a.g.e., s. 58-59.

haklarındaki mahkûmiyet kararları bulunanların bir kısmı 150'lilik listeye girmiştir.

Ç.Ethem 57 numarayla, ağabeyleri Reşid 58 numarayla, Tevfik ise 59 numarayla girerken, İzmirli Yüzbaşı küçük Ethem 62 numarayla, Jandarma Yüzbaşı Sami 63¹⁵⁷ numarayla 150'lilik listeye gireceklerdir. Bu mahkeme kararında ismi geçenlerin bir kısmı, 150'lilik listeye girmemekle beraber, firari olup vatandaşlıktan çıkarılmışlardır. Örneğin, Manyaslı Şevket 150'lilik değildir, firaridir. Bu firarilerin bazıları hakkında araştırmacılar hataya düşerek, 150'lilik olduklarını bildirmektedirler¹⁵⁸.

b) *Kuşçubaşı Eşref Bey*, Ç. Ethem ve Avanesi adı altında listeye 60 numarayla girerken, kardeşi Hacı Sami Bey ise 61 numarayla girecektir. Bu iki kişinin listeye girme serüvenleri ilginçtir. Bu bakımdan ayrı olarak incelemek gerektiğine inanıyoruz.

Kuşçubaşı Eşref, 1. Dünya Savaşı sırasında Teşkilât-ı Mahsusa'da görev alarak, birçok tehlikeli görevi yerine getiren, Enver Paşa'nın en güvendiği gözüpek bir insandır¹⁵⁹. Enver Paşa, tarafından Yemen'e Teşkilât-ı Mahsusa üyesi olarak gönderilen Kuşçubaşı Eşref Bey, 1917'de Emir Abdullah kuvvetlerine esir düşmüş ve İngilizlerce Malta'ya sürülmüştür. 1920'de Malta'dan

¹⁵⁷ Mahkeme kararında ve 150'lilik listede isimler ne yazıkki, aynı şekilde verilmemiş, Mahkeme kararında "Jandarma Yüzbaşısı Sami" olarak geçen kişi 150'lilik Listede 63 numarada "Düzceli Mehmetoğlu Sami «Açokumpit»" olarak geçmiştir.

¹⁵⁸ Sefer Berzeg Bey Gediz kaymakamı Kuva-yı Seyyare mensubu Ömer Lütfi Bey'i 150'lilik olarak göstermiştir. Bkz. BERZEG, Sefer E.; a.g.e, s.90.

¹⁵⁹ STODDARD, Philip H.; *Teşkilât-ı Mahsusa*, İstanbul, Arba Yay., 1993. 87-98.

İstanbul'a dönmüştür¹⁶⁰. İstanbul'da kurulan Karakol Cemiyeti'ne dahil olup, daha sonra Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup kişilerden kurduğu bir müfreze ile Adapazarı havalisinde isyan halindeki Abhaz çerkeslerini bastırmak için Adapazarı Kuvâ-yi Milliye Kumandanlığı'nı üstüne aldı. Adapazarı'nda Müdafaa-i Hukuk örgütünü kurdu¹⁶¹. Anzavur'a karşı çarpışmış, Çerkes Ethem'in tenkilinde Refet Paşa'nın komutasında, Ç. Ethem süvari kuvvetlerini püskürtmüştür¹⁶². Kardeşi Hacı Sami Bey ise Millî Mücadele sıralarında, Enver Paşa'nın yanında Moskova'da bulunmuş, Türkistan'a Teşkilât-ı Mahsus'a tarafından gönderilmiş, Enver Paşa ile beraber çarpışmalara girmiştir. Son derece bağlı olduğu Enver Paşa'nın Türkistan'da ölmesi üzerine Anadolu'ya dönmek istemiş, ancak Müdafaa-i Millî Grubu'nun elde ettiği istihbarata göre, Anadolu'ya dönüş sebebi Enver Paşa'nın Anadolu'ya kabul edilmemesinden dolayı duyduğu kızgınlık sonucu, suikast yapmak amacıyla olmasındır¹⁶³. Bu nedenle Anadolu'ya girmesine izin verilmeyip, 150'lilik listeye dahil edilmiştir.

Kuşçubaşı Eşref'in, 150'lilik listeye girmesinde karanlık olan bazı noktalar bulunmaktadır. Fevzi (Çakmak) Paşa onu masum olduğunu ifade etmiştir¹⁶⁴. Ç. Ethem'in kuvvetleriyle çarpışan K. Eşref'in, Ç. Ethemle birlikte hareket etmiş olduğunu ve Yunan bölgesine geçtiğini düşünemeyiz. O halde Kuşçubaşı Eşref Bey'in

¹⁶⁰ STODDARD, Philip H.; a.g.e., s. 141.

¹⁶¹ ERTÜRK, Hüsamettin; a.g.e., s. 191; CEBESÖY, Ali Fuat; a.g.e., s. 376; ŞEHİDOĞLU, Süreyya; a.g.e., s. 51-53.

¹⁶² ERTÜRK, Hüsamettin, a.g.e., s. 192.

¹⁶³ ERTÜRK, Hüsamettin, a.g.e., s. 193.

¹⁶⁴ ERTÜRK, Hüsamettin; a.g.e., s. 189; STODDARD, Philip H.; a.g.e., s. 141.

sonradan Yunan işgal bölgesine geçtiğini kabul etmek durumundayız. Ancak bu geçişin, nasıl ve ne zaman olduğuna dair bir bilgiye sahip değiliz¹⁶⁵. Yunan bölgesine geçtikten sonraki faaliyet ve davranışları sebebiyle bu listeye girdiğini kabul edebiliriz. Çünkü Yunan işgal bölgesinde Ç. Ethem, ve kardeşleriyle bir birliktelik sergilediği görülür¹⁶⁶. Ç. Ethem Yunan bölgesine geçtikten sonra çeşitli bildirileri düşman uçakları kanalıyla Anadolu üzerine attırması, bu hareketleri Türk ordusunun maneviyatını ve disiplinini bozmağa yöneliktir¹⁶⁷.

Bu aşamada Ç. Ethem grubu ile iç isyanlarda, rol oynayan Çerkes ileri gelenlerinin de içinde bulunduğu bir grub Çerkes, Yunanlılar himayesinde bir Çerkes milliyetçiliği şuurunun ortaya çıkması faaliyetlerine girişmişlerdir¹⁶⁸.

Bu konudaki tutumun ilk izlerini daha 1920 Şubat ayı içinde görüyoruz. 19 Şubat 1921'de İzmir kaynaklı yayınladığı bir bildiriye Ç. Ethem, imza yerinde "Çerkez Etem" ibaresini kullanmıştır¹⁶⁹. Olaya bu bakımdan bakınca Ç. Ethem'in bir çerkeslik dava-

¹⁶⁵ Yeri gelmişken belirtmemiz gereken bir nokta, günümüze kadar yapılmış bilimsel çalışmalar içinde bibliyografik çalışmaların çok yetersiz olduğudur.

¹⁶⁶ SARIHAN, Zeki; *Çerkez Ethem'in İhaneti*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1984, s. 116-117 (Bu eser bundan sonra, Ç.E.İ. şeklinde kısaltılarak verilecektir).

¹⁶⁷ SARIHAN, Zeki; a.g.e., s. 119-121.

¹⁶⁸ Bazı araştırmacılar, Ç. Ethem'in Çerkes milliyetçiliği ile ilgisi olmadığını belirtmektedirler. Bu dönemde bir Çerkes milliyetçiliği olgusunun işlenmeye çalışıldığını belirtmekle beraber, Ç. Ethem'in bunlarla bir ilgisi olmadığını ifade etmektedirler. Bkz. ŞENER, Cemal; *Çerkes Ethem Olayı* s. 118.

¹⁶⁹ Araştırmacı Zeki Saruhan, Ethem beyin şimdiye kadar bütün bildirilerinde "Kuva-yı Seyyare Kumandanı Ethem" imzasını kullandığını belirterek, bu bildirideki imzasından kuşku duyduğunu ifade etmektedir. Oysaki kendisi de Ç. Kongresi ve Ç. Ethem ilişkisi belirtmektedir. Bu bakımdan Ç. Ethem'in bu davranışı yeni gelişen bir politika sonucudur, dememiz yanlış olmaz. Bkz. SARIHAN, Zeki; Ç.E.İ., s. 122.

sının peşine takıldığını faaliyetlerini bu yönde geliştirdiğini göreceğiz. 150'lilik listeye de bu bakımdan bakıldığında yeni bir grubla karşılaşmaktayız.

7 — Çerkes Kongresine Murahhas Olarak İştirak Edenler

İç isyanları İngilizler, sarayın Çerkes asıllı görevlileriyle ve İstanbul hükümetinin katkılarıyla Çerkeslerin çoğunlukta bulunduğu bölgelerde başlatmışlardı. İngilizlerin amacı, Anadolu'daki millî harekete karşı İstanbul ve boğazlara yönelebilecek bir tampon bölge yaratmak, mümkünse Ankara'ya kadar ulaşacak isyanlarla millî hareketi boğmaktı¹⁷⁰. Bu amaç gerçekleşmeyince, Yunanlıların himayesi altında bir çerkeslik fikrini yaratmaya çalışmışlardır. Arka planda İngiltere, önde Yunanlıların teşvikiyle bir Çerkes milliyetçiliği yaratılmaya çalışılarak, iç isyanlarla başaramadıkları tampon bölgeyi kurmaya çalışacaklardır. Bu işte Ç. Ethem'in kardeşleriyle yakın adamlarının parmağı olduğu açıktır. Yunan işgal bölgesine geçtikten sonra Anadolu hareketi aleyhine yayınladığı bildirimlerle, Ç. Ethem'in ihaneti¹⁷¹ bize göre kesinlik kazanmıştır.

Bu noktada Ç. Ethem ve kardeşleri, Çerkes milliyetçiliği davası içinde yer alarak, işgal bölgesindeki Kirmasti (Mustafa Kemal Paşa), Susurluk, Manyas, Bandırma, Karacabey, Biga gibi yerlerde kendilerine bağlı kimselerle harekete geçmiş ve bu konuda Yu-

¹⁷⁰ MUMCU, Ahmet, a.g.e., s. 61.

¹⁷¹ SARIHAN, Zeki: Ç.E.İ., s. 116-123.

nanlıların yardım ve teşviklerini görmüşlerdir. Batı Anadolu'da geniş bir sahada Yunan Hükümeti'nin himayesi altında bir Çerkes Hükümeti kurmayı amaçlayan bu fikrin, sonucu olarak "Şark-i Karib Çerkesleri Temini Hukuk Cemiyeti" adını alan bir teşekkül ortaya çıkarmaya çalışmışlardır¹⁷².

Ç. Ethem ise hatıralarında bu olaya dair hiçbir bilgi vermemektedir. Zaten Yunan işgal bölgesinde bulunduğu döneme dair ve Yunanistan'a gittikten sonraki döneme dair bilgi ve kronolojik veriler vermekten özenle kaçınıldığını görüyoruz¹⁷³. Oysaki kendisinin ve kardeşlerinin katıldığı ve hatta liderlik çekişmesinin yaşandığı¹⁷⁴ bu olay hakkında Çerkes Ethem'in bilgisinin olmadığını kabul edemeyiz. Bunun sebebidir kardeşi Reşit Bey ve Yaveri Yüzbaşı Sami'nin bu çerkeslik davası içinde bizzat yer almalarıdır. Bu konuda elimizdeki belge inkara imkan vermemektedir. Yukarıda söylediğimiz Çerkes Hükümeti kurma amacını gerçekleştirmeye yönelik olarak, Ekim 1921'de İzmir'de toplanan Çerkez Kongresi'nin yayınladığı "Çerkes Milletinin Düveli Muazzama ve Âlem-i İnsaniyet ve Medeniyete Umumi Beyannamesi"nin¹⁷⁵ altında kongreye katılan delegeler ve katıldıkları bölge isimleri açıkça zikredilmiştir. Buna göre Manisa'dan "Passav Reşit Bey" ve Kütahya'dan "Açofit Sami Bey" isimleriyle katılanların ilki, Ç. Ethem'in kardeşi B.M.M.'nde Sarıhan mebusu olan ve 150'lilik listede 58. numarayla "Ethem ve Avanesi" adı

¹⁷² ÖZER, Kemal; *Kurtuluş Savaşında Gönen, Balıkesir*, Türkdill Mat., 1984, s. 126.

¹⁷³ Bkz. KUTAY, Cemal Ç.E.D., c. II.

¹⁷⁴ ÖZER, Kemal; a.g.e., s. 128-129.

¹⁷⁵ Belge için bkz. TUNAYA, T. Zafer; a.g.e., c. II, s. 610-614.

altında yer alan Reşit Bey'dir. Diğeri ise Ç. Ethem'in çok güvendiği Ankara Hükümeti'ne isyan ettiği sırada Yunanlılarla Ankara Hükümeti arasında I. İnönü Muharebesi yapılırken ateşkes imzalamaya gönderdiği yaveri¹⁷⁶ —yine 150'lilik listede aynı grubda— "Düzceli Mehmetoğlu Sami «Açokumpit»" Bey'dir¹⁷⁷.

Ç. Ethem'in, kardeşi ve çok güvendiği yaverinin katıldığı bir hareketden habersiz ve ilgisiz olduğunu düşünemeyiz. Lakin Ç. Ethem'e dair hatıralarda bu konuda hiçbir bilgiye rastlamak şöyle dursun, tek kelime dahi yoktur.

Bu kongrenin amacı beyannamesinden de anlaşılacağı üzere, çerkeslerin Türkler tarafından kötü idare edilmeleri sebebiyle nüfuslarının artmadığını, mezalime uğradıklarını iddia edilerek, Yunanlıların medeni bir millet olmalarından bahisle, Yunanistan'ın himayesi altında yaşamak isteğinin gerçekleştirilmesidir. Bu amaçla Cemiyet Adapazarı, İzmit, Hendek, Düzce, Yalova, Karamürsel, Biga, Gören, Erdek, Kepsüt, Kütahya ve Manyas'da şubeler açarak¹⁷⁸, çerkes milliyetçiliğini yaymağa çalışmıştır. 1921 Ekim'inde de İzmir'de bir kongre toplamıştır. Kongrenin amacı bir Çerkes birliği fikrini yaymak, gerçekleştirmektir¹⁷⁹.

¹⁷⁶ KUTAY, Cemal; Ç.E.D. c.II, s. 154-158.

¹⁷⁷ Bu konu, Ç. Ethem'e dair yazılan eserlerde göze çarpmamaktadır. Sanıyoruz ki bunun sebebi, kişi isimlerinin farklı verilmesidir. Özellikle Kafkasya'dan göç eden Çerkeslerin boy ve ailelere göre aldıkları isimler nedeniyle bu kişilerin, başka başka kişiler oldukları düşünülmüştür. Buna ek olarak bu iki kişinin yanı sıra Reşit ve Sami Bey'lerin 150'lilik listede Çerkes Kongresi'ne katılanlar olarak değil, "Ç. Ethem ve Avanesi" adı altında gösterilmeleri de bu durum doğrusunda bir etki yapmış olmalıdır.

¹⁷⁸ ÖZER, Kemal; a.g.e., s. 129.

¹⁷⁹ Bu durumu Anadolu'da yaşayan bütün Çerkeslerin görüşleri olarak ele alamayız. Milli Mücadeleye katılıp, yararlılıklar gösteren, başından sonuna kadar milli gaye için çalışan bir çok çerkes asilli kişi mevcuttur. Bir kaç isim zikretmek gerekirse, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Rauf Bey (Orbay), Yusuf İzzet (Çalışlar) Paşa, Albay Bekir Sami gibi kişileri ( )

Ancak 150'lilik listeye bu kongreye iştirak eden delegelerin hepsinin alınmadığı görülür. Çünkü kongre beyannamesinde zikredilenlerin sayısı 23 olup, listeye kongreye katılanlar adı altında girenlerin sayısı 18'dir. İki kişinin ise daha önce belirttiğimiz gibi "Ethem ve Avanesi" adı altında listeye girmesiyle toplamı 20 kişiyi bulmaktadır. Açıkta kalan üç kişinin durumlarının ne olduğunu tespit edemedik. Ancak bunların firari olduğu veya 150'lilik listenin hazırlandığı tarihte ölmüş olduklarını düşünebiliriz.

8 - Gazeteciler

a - Mevlanzâde Rifat Bey, 150'lilik listenin bu bölümünde ilk sırada 97 numara ile yer alır. Kürdistan Teâl-i Cemiyeti üyesi olduktan başka¹⁸⁰. Radikal Avam Fırkası'nın kurucuları arasında olup, daha sonrada Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın üyeleri arasında yer almıştır. Binbaşı Noel'le Kürtçülük hareketine katıldıktan başka, İstanbul'da Serbesti Gazetesi çıkarmış, mütareke dönemi boyunca kürtçülük çalışmaları içinde yer almıştır¹⁸¹.

b - Türkçe İstanbul Gazetesi'ni çıkaran Said Molla her ne kadar listede bu şekilde zikredilmişse de, gerçekte başka faaliyetleri sebebiyle bu listeye girecektir. Millî Mücadele'ye

---

sayabiliriz. Bu kişileri daha da çoğaltmak mümkündür. Geniş bilgi için bkz. BERZEG, Sefer E.; a.g.e., bakılabilir.

¹⁸⁰ Daha önce zikrettiğimiz gibi Mevlanzade Rifat hatıratında, bu cemiyetin yöneticilerinden olduğunu ifade etmekte olmasına rağmen, T. Zafer Tunaya'nın eserinde bu cemiyetle bir ilgisi yokmuş gibi gözükür, herhangi bir bağlantısı zikredilmemiştir. Bkz. TUNAYA, T. Zafer; a.g.e., c. II, s. 187-204.

¹⁸¹ MAZICI, Nurşen; a.g.e., s. 151.

düşman kuruluşların en başta gelenlerinden İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ni, İngilizlerin bile reddettiği bir zamanda, İngiliz dostluğunu kazanmak isteyen padişahın desteğiyle 23 Mayıs 1919'da kuracaktır¹⁸². Mustafa Kemal Paşa, bu derneğin gerçekte İngilizleri sevenlerin kurduğu bir dernek olmayıp, aksine kendisini, kendi çıkarlarını sevenlerin ve bu amacı sağlamak için İngiliz desteğini arayanların derneği olarak ifade etmektedir¹⁸³.

Bu derneğin üyeleri arasında başta gelenler Padişah Vahdetin, Damat Ferid, Dahiliye Nazırı Ali Kemal, Mehmet Ali, Adil¹⁸⁴ ve Cemiyet Reisi olan Sait Molla'dır¹⁸⁵. Bu cemiyet ve Reisi Said Molla devamlı surette Anadolu, harekatına karşı çıkmıştır. Çıkardığı "Yeni İstanbul" gazetesinde şiddetli İngiliz taraftarlığı ve millî mücadele düşmanlığını o kadar ileri götürmüştür ki, işgal altındaki İstanbul'da milliyetçiler tarafından gazetesini çıkardığı matbaa önünde tartaklanacaktır¹⁸⁶. Said Molla'nın millî mücadele aleyhtarlığı, iç isyanlarda da kendini gösterecek, Anadolu'ya isyanlar çıkarmak için İngilizlerden alınan paralar ile tahrikçiler yollayacaktır. Bu işi yaparken de İngiltere'nin İstanbul'daki istihbarat şefi Rahip Fru ile tam bir işbirliği kurmuştur. Sait Molla'nın İngiliz çıkarları için açıkça çalıştığını gösteren mektupları, Ankara ta-

¹⁸² JAESCKE, Gotthard; a.g.e., s. 2-3

¹⁸³ KEMAL, Mustafa; a.g.e., c.I, s.11.

¹⁸⁴ Dahiliye Nazırlığı yapan Adil Bey ve Mehmet Ali Beyler, 150'lilik Listeye 44 ve 45. numarayla girmişlerdir.

¹⁸⁵ TUNAYA, T. Zafer; a.g.e., s. 472.

¹⁸⁶ TEVETOĞLU, Fethi; a.g.e., s. 58-59; TANSU, Sadun; *Atatürk'ün Yanındakiler Karşısındakiler*, İstanbul, Hür Yayın, 1981, s. 46.

rafından ele geçirilecektir¹⁸⁷. Bu mektublara bakıldığında Sait Molla'nın 150'lilik listeye girme sebebi kolayca anlaşılacaktır. Listeye 98 numarayla girmiştir.

c - *Refik Halid (Karay) Bey*, Türk Edebiyatının önemli yazarlarından, mütareke döneminde Anadolu hareketine şiddetli şekilde muhalefet edenlerin arasında yer alacaktır. Bu muhalefetini 2 yolla yapmıştır. Mütarekeden sonra sürgünden dönen diğer İttihat ve Terakki muhalifleri gibi Refik Halid Bey'de, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın yeniden kuruluşunda emek sarfedecek ve bu partinin genelsekreteri olacaktır¹⁸⁸. İkinci Damat Ferit Paşa kabinesi (19 Mayıs-20 Temmuz 1919) sırasında 1 Nisan 1919'da Posta Umum Müdürü olan Refik Halid Bey'in¹⁸⁹ görevine başlar, başlamak üzere ilk işi İttihatçıları tasfiyeye girişmek olacaktır¹⁹⁰. M. Kemal Paşa Anadolu'ya geçtikten sonra Anadolu'da Müdâfaa-i Hukuk, Redd-i İlhâk gibi cemiyetlerin kurulmasını teşvik etmekte ve bu cemiyetlerin işgalleri, Padişah ve Sadrazam nezdinde protesto etmesini istemiştir. Bunun üzerine Dahiliye Nazırı bulunan Ali Kemal Bey'le işbirliğine giren Posta Umum Müdürü Refik Halid, Haziran 1919'da bütün posta idarelerine verdiği emirde, Redd-i İlhâk ve Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetlerinin verecekleri telgrafların çekilmemesini emredecektir¹⁹¹. Buna

¹⁸⁷ Bu mektuplar için Bkz. KEMAL, Mustafa; a.g.e., c.I s. 393-403.

¹⁸⁸ AKŞİN, Sina; a.g.e., c. I, s. 181; TUNAYA, T. Zafer; a.g.e., c.II, s. 264; KARAY, Refik Halid; *Minelbab İtelmıhrab*, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevi, 1964, s. 66-68.

¹⁸⁹ SARIHAN, Zeki; *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c. I, s. 201 (Bu eser bundan sonra, K.S. G., şeklinde verilecektir); KARAY, R. Halid; a.g.e., s. 99.

¹⁹⁰ GÖZTEPE, T. Mümtaz; V.M.G., s. 124.

¹⁹¹ KARAY, R. Halid; a.g.e., s. 127.

karşı M. Kemal Paşa, Posta ve Telgraf müdürlüklerine, milletin sesini boğmak isteyen bu emre uyulmamasını, buna uyanların divân-ı harbe verileceğini bir tamimle duyurarak, Harbiye Nezaretine de başvurmuş ve bu emrin geri alınmasını istemiştir¹⁹².

Refik Halid Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı Dahiliye Nazırı'na şikayet edecektir¹⁹³. Dahiliye Nazırı Ali Kemal'de vilayatlara işgalere karşı herhangi bir itirazda bulunulmasını önleyici bir tamim gönderecektir. Mustafa Kemal Paşa Padişah'a 24 Haziran 1919'da çektiği telgrafta, Refik Halid'in ve Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in tutumlarını ve yolladıkları genelgeleri şikayet edecektir¹⁹⁴. Milli mücadeleye karşı tutumlarını gösteren Refik Halid ve Ali Kemal Beyler, daha sonra posta müdürlüklerine yolladıkları yazıda, Mustafa Kemal Paşa'nın görevinden alındığını ve onun vereceği telgrafların kabul edilmemesini isteyeceklerdir¹⁹⁵. Bu emri uygulamak isteyen Erzurum Posta Müdürü ve merkez memuru divân-ı harbe verilmiştir¹⁹⁶.

Refik Halid'in muhalefetine karşı Mustafa Kemal Paşa, bütün valilik ve kolordu kumandanlıklarına 3 Ekim 1919'da yolladığı tamimde, Damat Ferit kabinesi yerine kurulan kabinenin reisi Sadrazam Ali Rıza Paşa'ya, şu mealde başvurulmasını istemiştir.

---

¹⁹² Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, c.IV, At. Araşt. Merkezi Yayını, 1991, s. 40-41.

¹⁹³ SARIHAN, Zeki; K.S.G., s. 321-322; KARAY, R. Halid; a.g.e., s. 129.

¹⁹⁴ AKŞİN, Sina; a.g.e., c. I, s. 346-348.

¹⁹⁵ KARAY, R. Halid; a.g.e., s. 138.

¹⁹⁶ Atatürk Araştırma Merkezi; a.g.e., s. 52-53.

“... ordunun sırlarını, şifrelerini çalmak için düzenler kurarak bunları açığa vuran ve ulusun Anayasa hükümlerine göre dokunulmazlığı bulunan özel haberleşmesine engel olan... ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Bey’in gene bu nedenlerden dolayı hemen tutuklanarak ilgili mahkemeye verilmesini...”¹⁹⁷.

Sivas Kongresi’nden sonra, düşen Damat Ferit kabinesi yerine kurulan kabinenin Reisi Ali Rıza Paşa ile kurulan temasta da Anadolu ile hükümet arasındaki uyuşmazlıkların giderilmesi için ileri sürülen şartlar arasından, Refik Halid’in tutuklanması isteği de vardır¹⁹⁸. Ancak Refik Halid Bey hâlâ görevinin başındadır. M. Kemal Paşa 6.10.1919’da İstanbul’la Yunus Nadi Bey aracılığı ile görüşmesinde Refik Halid’in halen görevinde olup, şu an dahi “bildirilerimizi kontrol ediyor, çalışıyor, dağıtımını durduruyor” diyerek, ondan duyduğu rahatsızlığı ifade etmiştir¹⁹⁹.

Görüldüğü üzere Posta Umum Müdürlüğü görevinde bulunduğu sürece muhalefetini sürdüren Refik Halid Bey, bu görevinden ayrıldıktan²⁰⁰ sonra “Aydede” isminde bir mizah dergisi çıkarmış, aynı zamanda Ali Kemal Bey’in başyazarlığını yaptığı Peyam-ı Sabah’da da muhalefetini mizahî bir üslup içinde devam ettirmiştir²⁰¹. Refii Cevad’ın Alemdar Gazetesi’nde de zaman zaman yazı yazmış, “Yeni Bir Yavru Daha” başlığını taşıyan ve başımıza bir millî daha çıktı diyerek, Misak-ı Millî’yi eleştirmiş

¹⁹⁷ KEMAL, Mustafa; a.g.e., c. I, s. 265.

¹⁹⁸ KEMAL, Mustafa; a.g.e., c.I, s. 277.

¹⁹⁹ KEMAL, Mustafa; a.g.e., c.I, s. 287.

²⁰⁰ KARAY, R. Halid; a.g.e., s. 181.

²⁰¹ MAZICI, Nurşen; a.g.e., s. 110.

ve bunun sahtekarlık olduğunu ileri sürmüştür²⁰². Basında bu gibi yazılarla muhalefetini uzun süre devam ettirecektir. Bu sebeplerle 150'lilik Listeye 100 numarayla girmiştir.

d - Bandırma'da Adalet Gazetesi'ni çıkaran Bahriyeli Ali Sami, 101 numarayla listeye girmiştir. Abdülhamit devrinde saray fotoğrafçılığı yapan ve 31 Mart hadiselerine de karışan bu adam II. Meşrutiyet devrinde Mısır'a kaçmıştır²⁰³. Bandırmaya, Yunan işgalinden yaklaşık 1 yıl sonra Temmuz veya Ağustos 1921'de gelen Ali Sami Yunan makamlarının yanında yer alarak, gazetesini Yunanlıların destekleriyle çıkarmıştır. Gerçekte Meşrutiyet'in ilanından itibaren Yunan tabiyetine geçmiş bulunan Ali Sami²⁰⁴, çıkardığı gazetede Mustafa Kemal Paşa'ya küfrederek, sonunda zaferi Yunanlıların kazanacağına dair yazılar yazacaktır²⁰⁵. Ve bu gazeteyi yerli Rumlardan teşekkül eden bir muhafız gücüyle, Yunan işgal bölgesindeki halkı bu gazeteye zorla abone yaparak, satacaktır²⁰⁶. Daha sonra kendisini Yunanlılar Savaştepe'de görevlendirmiş, Büyük Zafer'den sonra İzmir'e, oradan Yunanistan'a kaçmıştır. Gerek gazetesıyla, gerek davranışlarıyla vatana ihanet eden Ali Sami, 150'lilik listeye bu davranışlarıyla girmeyi hak edecektir.

---

²⁰² ILGAR, İhsan; *Mütarekede Yerli Yabancı Basın*, Kervan Yay., 1973, s. 39.

²⁰³ COŞAR, Ömer Sami; *Millî Mücadele Basını*, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, (B.T.Y.), s. 49.

²⁰⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-12/C 1.

²⁰⁵ COŞAR, Ömer Sami; a.g.e., s. 49.

²⁰⁶ ÖZER, Kemal; a.g.e., s. 109.

e — *Alemdar Gazetesi* sahibi *Refii Cevad (Ulunay)*, bu gazeteyle İngiliz yanlısı ve Millî Mücadeleye muhalif bir tavır sergileyecektir. *Refii Cevad* gazetesinde, Anadolu hareketine katılanları “serseri kahramanlar” olarak isimlendirirken, kurtuluş için tek çarenin galiplerle anlaşmak olduğunu ve bunun dışındaki her hareketin ölümümüzü çabuklaştıracak hamleler olduğunu, ifade eden makaleler yazacaktır²⁰⁷. *Refii Cevad* Anadolu hareketini bir İttihatçı hareket olarak görecektir²⁰⁸. *Refii Cevad*’ın bu şiddetli muhalefedinin altında yatan bir sebep olarak, babası *Ali Muhittin Paşa*’nın²⁰⁹ *Ankara Valisi* iken millî kuvvetlerce görevinden alınarak, *Sivas*’a gönderilip oradan da *M. Kemal Paşa*’ca *İstanbul*’a iade edilmesinden²¹⁰, kaynaklandığını düşünebiliriz. Bu muhalefeti neticesinde, *Hiyanet-i Vataniye* cürmünden dolayı *Refii Cevad*, gazetesinin yazarlarından *Pehlivan Kadri* ile beraber 4 Temmuz 1920’de *Ankara Bidayet Mahkemesi*’nce idama mahkum edilmiştir. *Yüzellilik listeye*’de *Refii Cevad Bey* 104 numarayla girerken, *Pehlivan Kadri*’de 105 numarayla girecektir.

f — *Trabzonlu Ömer Fevzi Bey*, listeye 107 numarayla girmiştir. *Erzurum Kongresi*’ne *Trabzon Vilayeti* delegesi olarak katılmış, *Atatürk*’ün kongre reisliğine muhalefet etmişti²¹¹.

²⁰⁷ ILGAR, İhsan; a.g.e., s. 65-66.

²⁰⁸ ILGAR, İhsan; a.g.e., s. 68; KANDEMİR, Feridun; a.g.e., s. 76.

²⁰⁹ *İstanbul*’a dönen *Ali Muhittin Paşa*, *Büyük Zaferden* sonra *Kasım 1922*’de *Avrupa*’ya gitmiş, *Saltanatın* ilgası ve *Cumhuriyetin* ilânıyla *Avrupa*’dan *Hicaz*’a geçerek, burada yerleşmiştir. Kendisine bağlanan emekli maaşı, *Cumhuriyet* idaresince kesilmiştir. 30 *Teşrinisani 1926*’da *Cidde*’de vefat etmiştir. Bkz. ÇANKAYA, M. Ali; *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, *Ankara*, *Mars Mat.*, c.III, 1968, s. 287-292.

²¹⁰ KEMAL, Mustafa; a.g.e., c.I, s. 219.

²¹¹ KEMAL, Mustafa; a.g.e., c.I, s. 93; GOLOĞLU, Mahmut; a.g.e., s. 68.

Trabzon'a döndükten sonra, Eylül 1919'da "Selamet" gazetesini çıkararak, bu gazetede M. Kemal Paşa'yı, Erzurum Kongresini, Sivas Kongresi'ni ve çalışmalarını kötüleyecektir²¹². Sivas Kongresi'nin bitiminden sonra bu faaliyetleri nedeniyle, Yarbay Halit (Deli Halit) Bey tarafından yakalanacağını anlayınca İstanbul'a kaçmıştır²¹³. Daha sonra bir takım hazırlıklar sonucu Yunan işgalindeki Balıkesir'e giderek, 1920 Ağustos'u ortalarında "İrşad Gazetesi"ni çıkartacak, bu gazetede milli mücadele ve M. Kemal Paşa aleyhinde yazılar yazarken, halkı Yunan işgaline ısındırmağa çalışmıştır. İşgali kolaylaştırıcı ve halkıda Kuva-yi Milliye aleyhine kışkırtıcı yazılar yazacaktır²¹⁴. Bu neşriyatını 2 seneye yakın sürdüren Ömer Fevzi, Büyük Zafer sırasında yayımını sona erdirip, İstanbul'a kaçmıştır²¹⁵. Bu faaliyetleri 150'lilik listeye alınmasına neden olacaktır.

g — Fânizâde Ali İlmî, listeye 106 numarayla girmiştir. Mondros Mütarekesi'nin imzasından 2 ay kadar sonra Aralık 1918'de Çukurova'yı işgale başlayan Fransızları, 1 Kasım 1918'den itibaren Adana'da çıkardığı "Ferda Gazetesi"nde alkışlıyor, böyle bir kuvvetin Adana'ya girmesinden Türklerin memnun olması gerektiğini iddia ediyordu²¹⁶. Ali İlmî ilerleyen zaman içinde gazetesinde Fransızları dost gösterme çabası içinde olurken, Anadolu

²¹² COŞAR, Ömer Sami; a.g.e., s. 46.

²¹³ ERDAHA, Kamil; a.g.e., s. 182.

²¹⁴ COŞAR, Ö. Sami; a.g.e., s. 47-49.

²¹⁵ E.G.M. Arşivi: Dosya No: 12222-107/D 11.

²¹⁶ COŞAR, Ö. Sami; a.g.e., s. 66.

harekatını bolşeviklikle suçlayacaktır²¹⁷. Kardeşi Mesûd²¹⁸ Bey ise Fransızlara Cebelibereket (Osmaniye) de mutasarrıflık yaparak hizmet vermiştir²¹⁹. Bunun dışında Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın ileri gelenlerinden Adanalı Zeynelabidin'de bunların kardeşidir²²⁰. Bu ağabey de millî mücadeleye karşı çıkmış, hatta M.Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesi sırasında, diğer hoca takımı gibi o da muhalefet etmiştir²²¹. Bu üç kardeşte millî mücadeleye fikren ve fiilen muhalefet ettikleri için 150'lik listeye girmişlerdir.

h - Köylü Gazetesi sahibi Refet Bey, 150'lilikler listesinin Gazeteciler bölümünde 109 numarayla son sırayı alan kişidir. Yunanlıların İzmir'i işgali sırasında, Köylü Gazetesine elkoymak için hareket eden Yunanlılarca süngülenerek, yaralanmış²²² olmasına rağmen daha sonra Yunan davasına hizmet edecektir²²³. Zaferin kazanılmasından sonra bu faaliyeti sebebiyle, I. Kolordu Divân-ı Harbiyesi'nce 6 Mayıs 1923'de giyabında yargılanan Köylü Gazetesi Sahibi Refet Bey, millî hükümetin ve ileri gelenlerinin her hareketini beğenmeyerek, eleştirerek, işgal sahasındaki ahaliyi B.M.M. hükümetinden ayırmak amacıyla propaganda yapmak, işgal sahalarındaki İslâm ahaliyi Yunan idaresine ısındırmak, meşru B.M.M. hükümetinden soğutmak gayesiyle azami faaliyet gösterdiği ve Anadolu'da Yunan işgalini sağlamak ve bütün hareketleriyle

²¹⁷ COŞAR, Ö. Sami; a.g.e., s. 69.

²¹⁸ Fanizâde Mesud'da 150'lilik Listede 27 numarayla yerini alacaktır.

²¹⁹ ERDAHA, Kamil; a.g.e., s. 318.

²²⁰ Zeynelabidin Hoca'da 150'lilik Listeye 37 numarayla girmiştir.

²²¹ ATAY, F. Rifki; *Çankaya*, İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık, 1969, s. 335.

²²² SARIHAN, Zeki; K.S.G., s. 255.

²²³ COŞAR, Ömer Sami; a.g.e., s. 257.

Yunan emellerine çalıştığı için, Heyet-i Harbiye kanununun 14 ve 3 maddesine istinaden, firarda olması sebebiyle gıyaben idam cezasına çarptırmıştır [Bkz. Ek 2] 150'lilik liste hazırlandığı sırada Bakanlar Kurulu'nca 150 kişi olarak, bu listeye dahil edilmiştir.

9 — Diğer 150'lilikler

Listede yer alan diğer iki grub ise "Polisler" ve "Diğer Eşhas" adını taşımaktadır.

"Polisler" başlığı altında sıralanan 13 kişinin 11 tanesi İstanbul'da işgal kuvvetleriyle beraber çalışan polisler olup, 92 numaraya Edirne Polis Müdürü Fuad Bey daha önce zikrettiğimiz sebeplerden listeye girerken, yine Fransız işgali altında Adana'da Polis Müdürlüğü yapan Yusuf Bey'de listeye bu grubda 93 numaraya girecektir. Bu polisler işgal kuvvetleriyle öylesine bir işbirliğine gireceklerdir ki, bir örnek vermemiz gerekirse; bu grubun başında yer alan 84 numaralı Hasan Tahsin Beyin, Dahiliye Nazırı tarafından değiştirilmesi için verilen emre itilâf devletleri şiddete karşı koyarak bunu engellemiş ve bu durumu yetkilerine tecavüz saymışlardır²²⁴. Kendileriyle işbirliği halindeki bu adamı açıkça korumuşlardır.

"Diğer Eşhas" adı altında yer alan grubda ise daha küçük rütbeli mülki görevliler ve çeşitli işbirlikçiler bulunmakla birlikte, bu

²²⁴ GÖZİPE, T. Mümtaz: V.M.G., s. 379.

grubu oluşturanların çoğunluğu iç isyanlara katılan, kan dökmüş kişilerdir. 110 numaradan 121 numaraya kadar olanlar işbirlikçi ve küçük rütbeli görevliler olup²²⁵ 122 numaradan itibaren 150 numaraya kadar olanlar Manyas, Gönen, Biga, Adapazarı vb. yerlerde iç isyanlarda yer alan kişilerdir.

113 numarayla yer alan İbrahim Sabri Bey, Hürriyet ve İtilâf'ın kurucularından olup, Damat Ferit kabinesinde Şeyhülislamlık yapan Anadolu hareketına bütün gücüyle karşı çıkan Mustafa Sabri'nin oğludur. O da babasının yanında millî harekete muhalif olarak yer almıştır.

114 numaralı Fabrikatör Cemil, Yunanlılarla işbirliği içinde olup, milliyetçiler aleyhine ifade vermekten²²⁶ çekinmeyecek derecede işbirliğine girmiştir. Kayınbiraderi Necip'te eniştesinin izini takib etmiştir²²⁷.

121 numarada yer alan Madanoğlu Mustafa, Yunan işgali sırasında Eşme'ye bağlı kaza merkezi Takmak'aya Yunanlılarca kaymakam tayin edilip, 1,5 sene bu vazifeyi görürken, kurduğu çetelerle Türkler aleyhine, Yunanlılar lehine²²⁸ vazife görmüştür²²⁹.

---

²²⁵ Bazı araştırmacılar işbirlikçi küçük memurlarla, çete faaliyetlerinde yer alanları 119 numaradan sonra ayırmaktadır. Bkz. MAZICI, Nursen; a.g.e., s. 153.

²²⁶ EĞİLMEZ, M. Şükrü; a.g.e. s. 79.

²²⁷ Necib'de Listede, bu grubda 119 numarayla yer alacaktır.

²²⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-121/A2.

²²⁹ Madanoğlu Mustafa için oğlu Cemal Madanoğlu, aslında babasının Kuva-yi Milliyeci olduğunu ancak, Ç. Ethem'le düştüğü ihtilaf sonucu Yunan işgaline giren Eşme'de kaldığını ve Eşme kaymakamı olduğunu ve bu görevi sırasında Kuva-yi Milliye'ye el altından yardım ettiğini ifade etmektedir. Bkz. MADANOĞLU, Mustafa; *Anılar (1911-1938)*, c.I, s. 45-47.

118 numarada yer alan Çerkez Bekir, 1. Dünya Savaşı sırasında Teşkilat-ı Mahsusa'da çalışmış, millî mücadelede Damat Ferit Paşa'nın tertipleri içinde yer almıştır²³⁰. Adapazarı'nda, Ak-yazı'da isyan eden Talustan Bey'e İstanbul'dan para ve talimatla gönderilen Binbaşı Bekir, isyanı hazırlamak için Ekim 1919'da süvari olacıklara 90 lira, piyade olacıklara 15 lira vaad ederek isyan çıkartacak, Adapazarı'nı ele geçirme hareketına girişecektir²³¹. Üzerlerine kuvvet yollanınca, işbirlikçileri Beslan, Hasan Çavuş yakalanmış, ancak Binbaşı Çerkes Bekir İstanbul'a kaçmayı başarmıştır²³². Çerkes Bekir, daha sonra Kuva-yi İnzibatiye hareketi içinde de yer alacaktır. Kuva-yi İnzibatiye'nin 1 Alayı 8 Mayıs 1920'de İzmit'e çıktığı sırada, İstanbul'da hazırlanan II. Alayın başında Binbaşı Çerkes Bekir bulunup, komuta edecektir²³³. Bu tutum ve davranışları sonucunda 150'lilik listeye girmiştir.

128 numarayla listede yer alan İzzet'de, Anzavur ayaklanmalarında yer alıp, Biga işgali sırasında Anzavur'un çetelerine komuta edecektir²³⁴.

Yine millî mücadeleye muhalif kalıp, Anzavurla ve Yunanlılarla işbirliği yapan Süngülü Davut, Kirmasti'de (Mustafa Kemal Paşa) millî direniş örgütleri ve çeteleri kurulurken, çetesiyle beraber karşı koymuş, Anzavur'un 16 Nisan 1920'de Kirmasti'ye girişinde

²³⁰ ÖZER, Kemal; a.g.e., s. 139.

²³¹ KEMAL, Mustafa; a.g.e., c.III, s. 1603-1605.

²³² KEMAL, Mustafa; a.g.e., c.I, s. 345; APAK, Rahmi; *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara T.T.K. Yay., 1990, s. 134.

²³³ ESENGİN, Kenan; M.M.I.A., s. 106-107.; ŞEHİDOĞLU, Süreyya; a.g.e., s. 83.

²³⁴ İÇDEMİR, Uluğ; *Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları (Günlük Anılar)*, Ankara T.T.K. Yay., 1989, s. 23.

ona iltihak etmiştir. Onunla beraber Balıkesir üzerine yürümüştür²³⁵. Daha sonra 2 Temmuz 1920'de Kirmasti Yunan işgaline girdiğinde, Davut ve çetesi Yunanlılarla işbirliği yaparak, para karşılığında onların istedikleri kişileri öldürmüşlerdir²³⁶. Büyük taarruz sırasında Yunanlılarla birlikte geri çekilirken, Türk köylerini yakıp yıkmıştır. 150'lilik listeye 117 numarayla bu faaliyetleri sebebiyle girmiştir.

124 numaralı Şakir, 125 numaralı Koç Ali, 135 numaralı İdris Gönen'de kurdukları çetelerle, Yunanlılarla beraber Türk halkına her türlü zulmü yapmışlardır²³⁷.

---

²³⁵ GÖRGÜLÜ, Fahri; *Yunan İşgalinde Kirmasti*, Mustafa Kemal Paşa (Kirmasti) Müteferrika Basımevi, 1960, s. 11-18.

²³⁶ GÖRGÜLÜ, Fahri; a.g.e., s. 26, 33.

²³⁷ ÖZER, Kemal; a.g.e, s. 74-75.

C— ZAFERDEN SONRA MUHALİFLERİN KAÇIŞLARI

9 Eylül 1922'de düşmanın İzmir'de denize dökülmesinden sonra mütareke öncesi görüşmeler sürerken, son sadrazamlığı döneminden (31 Temmuz 1920-17Ekim 1920) sonra Fransa'ya Nis'e giden Damat Ferit Paşa değerli eşyalarını almak amacıyla 10 Eylül 1922'de kısa bir süre için İstanbul'a dönecektir²³⁸. 22 Eylül 1922'de ailesiyle birlikte, İngilizlerin koruması altında Orient Ekspres'le Nis'e gitmiş ve burada yerleşmiştir²³⁹.

Anadolu hareketi aleyhine fetva veren ünlü Şeyhülislâm Dür-rüzâde Abdullah Efendi ve Dahiliye Nazırı Adil Bey yine bu tarihlerde Rodos'a kaçacaklardır²⁴⁰. Artık yavaş yavaş millî mücadeleye çeşitli şekillerde zarar verici muhalefette bulunanlarda, yaptıklarından dolayı bir kaygı hakim olmaya başlayacaktır. Kendinden şüphelenenler artık rahat edememektedirler. Mudanya Mütarekesi'nin 11 Ekim 1922'de imzalanıp, Refet Paşa'nın 19 Eylül 1922'de Gülnihal vapuru ve 100 Türk jandarması ile

---

²³⁸ GÖZTEPE, T. Mümtaz; V.M.G., s. 451-452: HİMMETOĞLU, Hüsnü; *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, c. II, s. 319.

²³⁹ SOYSAL, İlhami; *150'likler*, İstanbul, Gür Yayınları, 1985.

²⁴⁰ İNAL, İ. Mahmut Kemal; *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, cüz 10-14, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1952, s. 2067.

İstanbul'a gelişi de²⁴¹ bu durumu artırıcı etki yapacaktır. Bu arada İtilâf Devletleri 28 Ekim 1922'de Lozan'da barış görüşmelerine başlanılacağını Ankara hükümetine bildirirler²⁴². Ancak bu teklifi İstanbul hükümetine de bildirirler. İstanbul Hükümeti bu konferansa iştirak ederek, siyasi menfaat sağlamayı düşünmüştür. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin son sadrazamı Tevfik Paşa daha konferans teklifi yapılmadan önce, 17 Ekim 1922'de Ankara'ya başvurup İstanbul'a bir heyet gönderilerek, birliğin sağlanması ve konferansa böyle gidilmesi gerektiğini bildiriyordu²⁴³. Millî harekete yıllarca ısrarla karşı koyup, bu hareketi boğmak için entrikalar düzenleyen Saray ve İstanbul hükümetleri, elbette zafere ve elde edilen başarılarla ortak edilemezdi. Bunu doğuracak bir fırsat da verilemezdi ve verilmedi de, 1 Kasım 1922'de Saltanat lağv edildi. (Bkz. Ek 3) 9 Eylül 1922 den itibaren İstanbul'da bulunan Refet Paşa, aynı gece sadece Halife olan Vahdettin'i ziyaret ederek, Padişahlığının son bulunduğunu tebliğ etti²⁴⁴. 4 Kasım 1922'de İstanbul idaresine Refet Paşa kanalıyla, Ankara hükümeti el koyacaktır. Bundan bir gün sonra 5 Kasım 1922 günü ünlü eski Dahiliye Nazırı, Peyam-ı Sabah Gazetesi'nin başyazarı Ali Kemal Bey, Beyoğlu'nda Tolatlıyan Oteli'nin karşısındaki berberde tutuklanarak, İzmit'e sevkedilecektir²⁴⁵. İzmit'te halk tarafından,

²⁴¹ BİYİKLİOĞLU, Tefik; T.M.M., c.I, s. 458; ÖZALP, Kazım; *Millî Mücadele (1919-1922)*, c. I, Ankara, T.T.K. Yay., 1985, s. 237.

²⁴² KEMAL, Mustafa; a.g.e., c. II, s. 911.

²⁴³ KEMAL, Mustafa; a.g.e., c.II, s. 917.

²⁴⁴ GÖZTEPE, T. Mümtaz; *Osmanogullarının Son Padişahu Vahdettin Gurbet Cehenneminde*, İstanbul, Sebül Yayınevi, 1991, s. 12. (Bu eser bundan sonra, V.G.C., şeklinde verilecektir); SOYSAL, İlhami; a.g.e., s. 23.

²⁴⁵ HİMMETOĞLU, Hüsnü; a.g.e., c.II, s. 423-427; KANDEMİR, Feridun, a.g.e., s. 177.

Nurettin Paşa'nın linç edilmiştir²⁴⁶. Ali Kemal'in linç olayından sonra, eski paşalar, Yıldız Sarayı'nın kapısını aşındırmaya başlamış mali yönden yardım istemişlerdir. Hürriyet ve İtilâfçılar, eski mebuslar, ünlü kişilerin hepsi Sultan Vahdettin'den yol parası istemişlerdir²⁴⁷.

Ali Kemal'in kaçırıldığı günde dahil olmak üzere 150'lilik listeye girenlerden, hâlâ İstanbul'da bulunan (Şeyhülislâm M. Sabri, Ayandan Zeynelabidin, Hoca Vasfi Efendi, Ali Kemal kaçırılmadan hemen önceki saatlerde) toplanarak son durum karşısında ne yapılacağını tartışmışlardı²⁴⁸. Ali Kemal'in kaçırılma hadisesi, halen İstanbul'da bulunanlar, üzerinde şok etkisi yapacaktır. Hürriyet ve İtilâf'ın bir kanadını oluşturan Miralay Sadık Bey ve arkadaşları İngiltere Sefarethanesi'ne sığınırken, bir kısmı Taşkışla'daki İngiliz Alayı'na sığınacaktır. Hürriyet ve İtilâfa kayıt olmayan, ancak muhalif olanlar Taşkışlaya kabul olunmamıştır. Hatta Şebinkarahisar Mebusu Ömer Fevzi, Ahmet Rasim ve Avni Efendiler Miralay Sadık ve Gümölcineli İsmail onaylamadığı için, sokağa atılmışlardır²⁴⁹. Hürriyet ve İtilâfın diğer kanadını oluşturan hocalar takımı ise, 6 Kasım 1922 de Şeyhülislam Mustafa Sabri, Hoca Zeynelabidin, Hoca Vasfi, Rıza Tevfik'de İngiliz Sefarethanesi'ne sığınacaklardır²⁵⁰.

²⁴⁶ NUR Rıza; *Hayat ve Hatıratım*, c.III, İstanbul, Altındağ Yayınevi, 1968, s. 974-976; KANDEMİR, Feridun; a.g.e., s. 178.

²⁴⁷ ÇETİNER, Yılmaz; "Son Padişah Vahdettin", Milliyet Gazetesi, 18 Kasım 1993: GÖZTEPE; T.M.: V. M.G. s. 448.

²⁴⁸ TEVFIK, Rıza; *Biraz da Ben Konuşayım*, Yay. haz. Abdullah Uçman, İstanbul, İletişim Yay., 1993, s. 233.

²⁴⁹ GÖZTEPE, T.M.; V.M.G., s. 459-460.

²⁵⁰ TEVFIK, Rıza; a.g.e., s. 245; KARAY, R. Halid; a.g.e., s. 219.

Ali Kemal hadisesinden sonra Taşkışla'daki İngiliz Alayı'na ve İngiliz Sefarethanesi'ne sığınanlar o kadar çoktur ki, Refik Halit Bey şöyle tasvir edilecektir;

"... Gece olmuştu. İçerisi iğne atsan yere düşmiyecek kadar kalabalık, dolu, taşkındı... Sabri, Zeynelâbidin Efendilerle, Rıza Tevfik Bey, Sadık Bey, Kara Sait Paşa hep orada idiler. Bir tercüman masanın başına geçmiş, gelenlerin ismini bir deftere kayıt ve kayıt etmeden evvel de Sadık Beyden tezkiye ediyordu..."²⁵¹.

İstanbul'da Ali Kemal hadisesinden sonra kaçanlar sadece Türkler değil, aynı zamanda Rum ve Ermeniler olup Amerikan konsoloslughuna sığınacaklardır²⁵². İngiltere Sefareti bu sığınmacılara 1 ay geçerli olmak üzere pasaport verecek, hatta bu kafileye katılamayanlar için bazı museviler geçici pasaport sağlama işini 10-15 liraya yapmağa başlayacaklardır²⁵³.

Öte yandan İngilizler, meşhur muhaliflerden olup da, henüz sığınmayanlara, özel araç göndermek suretiyle aldırılmışlardır²⁵⁴.

İngilizler bu sığınmacı misafirlerinin önemlilerini M. Sabri, Rıza Tevfik, Zeynelabidin gibi isimleri ilk parti olarak 8 Kasım 1922'de "Egypt" vapuruyla²⁵⁵ Mısır'a yollayacaktır. Bu durum basında geniş yankılar bulurken, kaçanlardan saptanabilenlerin isimleri verilir.

²⁵¹ KARAY, R. Halit; a.g.e., s. 222.

²⁵² TEVFIK, R.; a.g.e., s. 252.

²⁵³ GÖZTEPE, T. Mümtaz, V.M.G., s. 461.

²⁵⁴ KARAY, R. Halit; a.g.e., s. 224.

²⁵⁵ TEVFIK, Rıza; a.g.e., s. 272-273.

“... Melunlar kafilesi Mısır’a sevk edilmiştir. Gidenler arasında şunlar mevcuttur:

Hürriyet ve İtilaf Fırkası Heyet-i Merkeziyesi’nden Şaban Ağa, Ayandan Filozof Rıza Tevfik, sabık Polis Müdürü Umumisi Hasan Tahsin, Ayandan Şeyhülislam hoca Mustafa Sabri, Alem-darcı Kadri pehlivan, Polis Mektebi Müdürü Galib, Ankara Vali-i Esbak-ı Muhittin Paşa, Salih Paşa, Tevfik Paşa (Hangi Tevfik paşa, kat’i surette bilmiyoruz) Cemil Bey (Sabık Dahiliye Nazırı), Mustafa Efendi, Polis Müdüriyeti Umumiyesi memurlarından Mahmud Celaleddin, Taksim merkez memur-u sabıkı Sıdkı, Tevfik Cemal, Yusuf Hüsnü, Heyet-i Tef-tişiye Müdürü Hasan Cemal, sabık Ayandan Vasfi Hoca, Hoca Mehmed Zeki, Kumlucalı İsmail Hakkı, Sabık Rusumat Müdürü umumisi Nahir Said...”²⁵⁶

Yukarıda zikredilen bu isimler arasında yanlışlıklarda vardır, ancak bizim açımızdan bu isimler arasında 150’lilikler dışında birçok ismin bulunması dikkat çekicidir. Bu ilk kafilelerle gönderilenlerin sayısı 200 kişidir. Basında bu kaçış tepkiyle karşılanarak “ikiyüz hain-i vatan emirleriyle hareket ettikleri sefaret-hanelere iltica eylediler ve vapurlarla sevk olundular”²⁵⁷ başlıklı yazılarla uğurlanacaklardır.

Geri kalanlardan bir kısmı, Saray uşakları, küçük subaylar, bekçiler gibi görevlilerden oluşan 140 kişi, 13 Kasım 1922’de İngiliz kışlasına (Taşkışla) sığınacaklardır²⁵⁸. 17 Kasım 1922’de Mısır’a doğru bu sığınmacı grubu daha yollanırken, bir grubda Romanya’nın Köstence Limanı’na giden bir vapurla yollanır²⁵⁹. Di-

²⁵⁶ *Milliye Gazetesi*, 15 Teşrin-i Sani (Kasım) 1922.

²⁵⁷ *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 9 Teşrin-i Sani (Kasım) 1922.

²⁵⁸ ŞİMŞİR, Bilâl: “Vahdettin’in Kaçısı ve Sonu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26.10.1973.

²⁵⁹ SOYSAL, İlhamî; a.g.e., s. 25.

ğerleri ise Refik Halid gibi kendi seçtikleri yol ve yöntemlerle memleketi terk etmişlerdir²⁶⁰.

Memleketden kaçan 150'lilikler ilk gittikleri yerlerden sonra, bir çoğu ilk gittikleri yerlerde durmayıp, sürekli yer değiştirmişlerdir. Bu muhalifler içinde 150'lilikler dışında, yaptıklarından korkuya kapılıp gidenlerde vardır. Bu bakımdan Kasım 1922 içinde yurtdışına kaçanların sayısını kesin olarak bilemiyoruz. İngiliz elçiliğine ve diğer elçiliklere sığınanların sayısında kesin olarak bilmiyoruz²⁶¹.

Sadece 5-6 Kasım 1922 günleri içinde İngiliz elçiliğine sığınanların sayısını Fransız gazeteci M. Paul Erio, 200 kişi olarak vermiş ve bunların büyük çoğunluğunu Hürriyet ve İtilâf Fırkası'ndan olduğunu belirtmiştir²⁶².

Bir yandan kaçışlar sürerken, diğer yandan Ankara hükümeti İstanbul'da hükmünü yürüterek tutuklamalara başlamıştır. Eski Dahiliye Nazırı M. Ali ve 8 arkadaşı 7 Kasım 1922'de²⁶³ tutuklanacaktır²⁶⁴.

²⁶⁰ KARAY, R. Halit; a.g.e. , s. 226-229.

²⁶¹ Sayın İlhami Soysal, bunların sayısını 140 olarak vermekte, ancak bu sayıyı nasıl tespit ettiğine dair bilgi vermemektedir. Bkz. SOYSAL, İlhami; a.g.e., s. 25.

²⁶² ŞİMŞİR, Bilal; a.g.m., *Cumhuriyet Gazetesi*, 26.10.1973.

²⁶³ Bu tarihin kesin olarak yanlış olduğunu düşünüyoruz. Rıza Tevfik Bey'lerle 8 Kasım 1922'de resim çektiği kesin olan M. Ali Bey ve Sekiz arkadaşı, 8 Kasım veya takib eden birkaç gün içinde tutuklanmış olmalıdırlar. Bkz. TEVFIK, Rıza; a.g.e., s. 267.

²⁶⁴ ŞİMŞİR, Bilâl; a.g.m., *Cumhuriyet Gazetesi*, 26.10.1973.

Bu firar furyasının en önemlisi ise, artık sadece Halife ünvanını taşıyan Vahdettin'in²⁶⁵ kaçıdır. Gelişen olaylar karşısında Halife Vahdettin 15 Kasım 1922 günü Hademe-i Hassa Kumandanı ve güvendiği adamlarından olan Zeki Bey'i, İngiltere Orduları Başkumandanı olan General Harrington'a göndererek, sığınma talebinde bulunacaktır. Bu isteğin kabul edileceği bildirilerek, yazılı olması talebinde bulunulur. Bunun üzerine Halife Vahdettin'in hayatını tehlikede gördüğüne ve İngiltere'ye sığınmak isteğine dair bir mektubu²⁶⁶ 16 Kasım 1922'de General Harrington'un eline geçecek ve aynı gün kabul cevabı verilecektir²⁶⁷. 17 Kasım 1922 Cuma sabahı Halife Vahdettin yanında oğlu Ertuğrul, Yaver Paşa, Zeki Bey ve maiyyetinden 6 kişi daha²⁶⁸ İngilizlerin Mirliva Zırhlısı'yla Malta'ya doğru yol almağa başlayıp, memleketi terk edecektir. Haber aynı gün Ankara'ya ulaşmış 18 Kasım 1922'de Vahdettin halifelikten iskat edilerek yerine halife olarak Abdülmecit Efendi seçilmiştir²⁶⁹.

İzmir'in kurtuluşundan itibaren başlayan firarlar, Halife Vahdettin'in kaçıyla son noktasına varmıştır. Konumuz bakımından 150'liliklerden kaçamayanlar ve tutuklananlar olmuştur. Bunların kesin sayısını vermemekle birlikte, 150'liliklerden isyan çetele-

²⁶⁵ GÖZTEPE, T. Mümtaz; V.G.C. s. 12.

²⁶⁶ Bu mektubun metni, için Bkz. ULUG, H. Naşit; *Stiyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, Milliyet Yay., 1973, s. 318.

²⁶⁷ ÇETNER, Yılmaz; a.g.m., *Milliyet Gazetesi*, 20 Kasım 1993.

²⁶⁸ Bunlar şunlardır; Esvabçıbaşı küçük İbrahim, berberbaşı Mahmud, Seccadecıbaşı İbrahim, İkinci musahib Muzaffer, üçüncü musahib Hayreddin, Doktoru Reşad Beyler. Bkz. *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 19 Kasım (Teşrin-i sani) 1922.

²⁶⁹ ŞİMSİR, Bilâl; a.g.m., *Cumhuriyet Gazetesi*, 27.10.1973.

rine dahil 42 kişinin liste hazırlanırken tutukludurlar²⁷⁰. Kasım 1922'de firarlar sırasında yakalananlarla beraber bunların sayısının 50-60 civarında olduğunu kabul edebiliriz. Buna göre 150'liliklerden yaklaşık 100 kişinin daha kararname çıkmadan önce, yurtdışına firar etmiştir.

---

²⁷⁰ T. İşbankası, Gizli Celse Zabıtları, C. IV, s. 473.

II. BÖLÜM

A — MİLLÎ MÜCADELE SIRASINDA VE LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NDA 150'LİKLER MESELESİ

1 — *Milli Mücadele Sırasında 150'likler Meselesi*

Bilindiği üzere son Damat Ferit Paşa kabinesi (31 Temmuz 1920-17 Ekim 1920) İtilâf Devletleri'nin dayatmaları sonucunda, 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nı kabul ederek, delegeler vasıtasıyla imzalayacaktır. Ancak antlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için, tarafların parlamentolarınca onaylanması gerekiyordu. Oysaki, Osmanlı Parlamentosu (Meclis-i Mebusan), 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgaliyle ortadan kaldırmıştı²⁷¹. Büyük Millet Meclisi'nin tutumu ise daha önceden bellidir.

Bu şartları dikkate alan İtilâf Devletleri, İstanbul'daki hükümetin Anadolu'ya bir heyet göndererek uzlaşmasını ve böylece Sevr Antlaşması'nın onaylanmasını sağlamak istemiştir²⁷².

---

²⁷¹ EROĞLU, Hamza; a.g.e., s. 114.

²⁷² TANSEL, Selahattin; *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. III, İstanbul, M.E.B. Yay., 1991, s. 183.

Gönderilecek heyet anlaşmanın onaylanmasını, aksi takdirde Yunan ilerlemesinin başlatılacağını bildirerek, sağlayacaktı. Ancak Anadolu'ya bir heyet gönderilerek, Anadolu hareketinin liderleriyle bir anlaşma zemini aranması fikrine, Damat Ferit ve kabinesinin ileri gelenleri karşı çıkmışlardır²⁷³. Bu noktada İtilâf Devletleri bir kabine değişikliğini gündeme getirerek, Damat Ferit kabinesini kendileriyle tam bir işbirliği içinde olmasına rağmen, menfaatleri nedeniyle feda edeceklerdir. İtilâf Devletleri'nin Yüksek Komiserleri 11 Ekim 1920'de bu konuda Padişah Vahdettin'le gizlice görüşerek, sadrazamın değiştirilmesini istediler. Bunun arkasından 17 Ekim 1920 günü Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Yüksek Komiserleri Padişahla bir kez daha görüşecek ve hepsi adına İngiltere Yüksek Komiseri, Anadolu ile anlaşabilecek bir hükümet teşkilini talep etmiştir²⁷⁴. Aynı gün Sadrazam Damat Ferit Paşa istifa etmiş ve yeni kabineyi 17 Ekim 1920 tarihinde Tefvik Paşa kurmuştur²⁷⁵. Amaç açık olup, Yunan ilerleyişini bir tehdit unsuru olarak kullanmak ve Sevr Antlaşması'nı Anadolu'ya da kabul ettirmektir.

Bu amaca ulaşmak isteyen İtilâf Devletleri, hükümetin kuruluşundan hemen sonra, 25 Eylül 1920'de İstanbul'daki Yüksek komiserler vasıtasıyla, Sadrazam Tefvik Paşa'ya ortak bir nota verdiler. Bu notada Anadolu ile anlaşmak suretiyle Sevr

²⁷³ JAESCHKE, Gotthard; a.g.e., s. 204.

²⁷⁴ GÖZTEPE, T. Mümtaz; V.M.G., s. 372.

²⁷⁵ TUNAYA, T. Zafer; a.g.e., s. 37; İNAL, İ.M. Kemal; a.g.e., s. 1732.

Antlaşması'nın onaylanmasını istediler²⁷⁶. Hükümet üzerindeki baskılarından daha sonra, Anadolu ile uzlaşma işi sebebiyle, vazgeçmişlerdir²⁷⁷.

Tevfik Paşa kabinesinde Ahmet İzzet Paşa Dahiliye Nazırı, Salih Paşa Bahriye Nazırı olmuştur. Bu iki nazırda Anadolu hareketine yakınlıklarıyla tanınıyordu²⁷⁸. İstanbul hükümeti, Ankara ile temasta bulunma yollarını arayacak ve Ankara ile uzlaşarak, otoritesini güçlendirip, Türk milletinin tek temsilcisi konumuna gelmek isteyecektir. Büyük Millet Meclisi ise bunu hiç bir zaman kabul etmeyecektir. İstanbul hükümeti kurulduktan kısa bir zaman sonra, Ankara ile temas kurma çabalarına girişecektir²⁷⁹.

Ankara ileri gelenleri İstanbul'un bu uzlaşmacı tavrının altında yatan nedenleri bilmekle beraber bu ilişki kurma çabalarını kamuoyunu dikkate alarak hemen reddetmemiştir. Bunun sonucu olarak Bilecik'de bir görüşme yapılması kararlaştırılmıştır²⁸⁰. Bu görüşme Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığında ki, Bahriye Nazırı Salih Paşa ve Ticaret ve Ziraat Nazırı Kazım Bey'in de içinde bulunduğu altı kişilik İstanbul Heyeti ve M. Kemal Paşa'nın başkanlığındaki Ankara temsilcileri arasında, 5 Aralık 1920'de Bilecik'te gerçekleşir²⁸¹.

²⁷⁶ TANSEL, Salahattin; a.g.e., c.III, s. 186.

²⁷⁷ JAESCHKE, Gotthard; a.g.e., s. 204.

²⁷⁸ İNAL, İ.M. Kemal; a.g.e., s. 1996-1997.

²⁷⁹ KEMAL, Mustafa; a.g.e., c.II, s. 679.

²⁸⁰ KEMAL, Mustafa; a.g.e., c.II, s. 683.

²⁸¹ TANSEL, Selahattin; a.g.e., c.III, s. 188.

Bu görüşmenin daha ilk dakikasından itibaren, Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir otorite olmadığı ve böyle bir durumun tanınmayacağı, M. Kemal Paşa tarafından diplomatik bir şekilde ifade edilmiştir²⁸². Bu görüşmeden herhangi bir fayda sağlanamayacağı bilinmesine rağmen gerçekleşmiştir. Görüşmelerden de bir sonuç çıkmayacaktır.

"... Birkaç saat süren konuşma ile İstanbul'dan gelen kişilerin sağlam hiçbir bilgi ve görüşleri olmadığı anlaşıldı. En sonu, İstanbul'a dönmelerine izin vermeyeceğimi ve birlikte Ankara'ya gideceğimizi kendilerine bildirdim."²⁸³

6 Aralık 1920'de Ahmet İzzet Paşa başkanlığındaki, İstanbul heyetiyle beraber, Ankara'ya dönülmüştür. M. Kemal Paşa onları kendi rızaları olmaksızın alıkoymuş ve İstanbul Heyeti'nin de Anadolu hareketine katıldıklarını ilân etmiştir. Bundan hedeflenen amaç, bu kişilerden Anadolu hareketi lehine faydalanmaktır²⁸⁴. Ancak bu paşalar heyeti, bu durumu hiç bir zaman kabul etmeyecek, Ankara'da buldukları birbuçuk ay süresince Ç. Ethem'in tesfiyesi, I. İnönü Muharebesi gibi başarılar kazanılmasına rağmen onlar üzerinde etkili olmamış, İstanbul'a dönme fikrinden caymamışlardır. Atatürk'ün deyişiyle:

"... Sila özlemine tutulmuş gibi, ne olursa olsun İstanbul'a gitmek istiyorlardı."²⁸⁵

²⁸² KEMAL, M.; a.g.e., c.II, s. 703.

²⁸³ KEMAL, M.; a.g.e., c.II, s. 703-705.

²⁸⁴ TANSEL, Selahattin; a.g.e., c. III, s. 189.

²⁸⁵ KEMAL, M.; a.g.e., c.II, s. 739.

Nihayet onlara bu izin, bir daha İstanbul hükümetlerinde görev almamak koşuluyla verilecektir²⁸⁶. Ahmet İzzet Paşa başkanlığındaki İstanbul Heyeti'nin Ankara'da buldukları süre içindeki bu tutumları, Ankara ileri gelenlerinin kendi aralarındaki bazı görüşmelerde eleştiri konusu olacaktır. Bu tutumları ilerde ortaya çıkacak olan 150'lilikler Listesi'nin doğuşunda etkili olacaktır.

3 Şubat 1921 günü Mustafa Kemal Paşa, Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi İhsan (Eryavuz) Bey'in evine akşam yemeği için konuk olur. Bu yemekte Dahiliye Vekili Doktor Adnan (Adıvar) Bey, Maliye Vekili Ferit (Tek) Bey ve Kalem-i Mahsus Müdürü Hayati Bey bulunmuştur. Burada Ankara'da bulunan İstanbul Heyeti'nin tutumu söz konusu olmuş ve M. Kemal Paşa, tarihin onlar hakkında acı bir hüküm vereceğini ifade etmiştir²⁸⁷. Bu konuşmalar sırasında İhsan (Eryavuz) Bey, ilerde hesap günü çatınca bunları suçlayacak belgelerin elde olmadığını belirterek, hakikatlerin yarın unutulabileceği uyarısında bulunacaktır²⁸⁸. Dahiliye

²⁸⁶ TANSEL, Selahattin; a.g.e., c.III, s. 189.

²⁸⁷ KUTAY, Cemal; *150'likler Factası*, İstanbul, Sıralar Matbaası, 1946, s. 46 (Bu eser bundan sonra ,150. F., şeklinde kısaltılarak verilecektir.)

²⁸⁸ KUTAY , Cemal; 150 F., s. 47; Burada hemen belirtelim ki, sayın Cemal Kutay'ın bu eseri büyük oranda Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi İhsan (Eryavuz) Bey'in hatıralarına dayanmaktadır. Ancak bu hatıratın ne derece sağlıklı olduğu veya bize aksettirilişinin sağlıklı olduğu konusunda şüphelerimiz vardır. Çünkü, hatıratın yapılan direkt alıntılarda bir tutarsızlık göze çarpmaktadır. Örneğin sayfa 47'de İhsan Bey'in şu sözleri söylediği ifade edilmektedir ki;

"...Fakat meselâ Damad Ferid habisi için bir karar alabidik mi? Alamadık..."

Ayrıca sayfa 50. sayfada da benzer ifadeler mevcuttur. Oysaki İhsan Bey'in böyle bir sözü söyleyebilmesi ve hatıratına yazabilmesi, bizce mümkün değildir. Daha önce zikrettiğimiz ve mahkeme kararını verdiğimiz 4 Temmuz 1920 tarihli Ankara Bıdayet Mahkemesi kararı , Damat Ferit Paşa ve bazılarını gıyaben idama mahkum etmiştir. O halde bu durumu İhsan bey'in bilmemesi mümkün müdür? İşte bu noktadan hareketle, biz bu hatıratın nerede olduğunu araştırdık, "Yeni Türkiye" isimli ve İstanbul'da çıkan bir gazetede olduğunu tespit ettik. Ankara Milli Kütüphane'de de bir takımı bulunan bu gazete, 1 Temmuz 1946-27 Kasım 1946 tarihleri arasında yayınlanmış ve yayın hayatı sona ( )

Vekili Doktor Adnan (Adivar) Bey'de, olaylar ve şahıslar için belgelere dayalı bir arşivin gerekliliğinden bahsedecektir²⁸⁹. Sonuç olarak bu konuda herhangi bir karara varılamayacaktır. Ancak bu konuşmalar millî mücadeleye muhalif tavır takınmışların ilerideki durumlarına dair, ilk müzakereyi oluşturmuştur.

Bundan 1,5 yıl kadar sonra (Eylül-Ekim 1922 tarihlerinde) zaferin ilk günlerinde M. Kemal Paşa'nın davetiyle İhsan Bey'in katıldığı, onun dışında İsmet Paşa (İnönü), Fevzi Paşa (Çakmak), Kâzım Paşa (Özlap), Ali Fethi (Okyar), Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) ve Seyyit Bey'in de hazır bulunduğu bir görüşmede konu tekrar gündeme gelecektir²⁹⁰. Bu görüşmede M. Kemal Paşa, Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey'in her barış antlaşmasının bir af getirdiğini ve bunun bir zorunluluk olduğu konusunda bir uyarısı olduğunu, belirterek İhsan Bey'in Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi olması nedeniyle bütün önemli davaları bildiğini ifade ederek fikrini sormuştur. Bu arada İsmet Paşa'da memleketde kalması tehlikeli olup, affa layık olmayanların bulunduğunu belirterek, bunların tesbitinin gerekliliğini de ifade edecektir²⁹¹. İhsan Bey'in

---

ermiştir. Bahsettiğimiz hatırat ise "İhsan Eryavuz'un Hatıraları" adı altında 22 Kasım 1946'da yayına başlamış, 27 Kasım 1946'da gazete kapandığı için hatıratın devamı bulunamamıştır. Biz bu gazetenin halen sağ olan imtiyaz sahibi Mehmed Ali Gökberk Bey'le temasa geçip, hatıratın nerede olduğunu sorduğumuzda, "O zaman gazetenin sorumlu müdürü olan, Cemal Kutay Bey'in gazete kapandıktan sonra aldığı" ifade etmiştir. Cemal Kutay Bey'le bu konuda temasımızda, "1980'li yıllarda evinin yanması" dolayısıyla, yardım edemeyeceğini ifade etmiştir. Bu bakımdan İhsan Eryavuz'un hatıratının, en azından konumuzla ilgili kısımlar içermesi 150'likler bakımından ve diğer muhalif durumdaki kişilere, millî mücadele sıralarındaki bakış açısını göstermesi bakımından önemli olup, eldeki tek kaynak olması nedeniyle (ihtiyatla yaklaşmak koşuluyla) değerli bir eserdir.

²⁸⁹ KUTAY, Cemal; 150. F., s. 47-48.

²⁹⁰ KUTAY, Cemal, 150.F., s. 50-51.

²⁹¹ KUTAY, Cemal; 150.F., s. 54-55.

ifadesine göre, konu o gün uzun uzadıya tartışılmasına rağmen, bir sonuca bağlanamamakla beraber²⁹², görünen odur ki, zaferin hemen ertesinde barış konferansına gidecek olan Yeni Türk Devleti'nin ileri gelenleri, milletine ihanet etmiş veya her an buna meyilli olduklarını düşündükleri kişileri memleket haricine çıkarma konusunda hemfikirdirler.

Bundan sonra barış konferansının Lozan'da başlayacağı kesinleştiğinde, Hariciye Vekili, Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey istifa edip²⁹³ yerine İsmet (İnönü) Paşa'nın geçtiği günlerde memleket dışına kaçanlardan ve memleket içinde kimlerin yurt haricine gönderileceğine dair çalışmalar başlamıştır²⁹⁴.

150'lilikler Meselesi'nin doğuş sebebi şudur; millî mücadeleden zaferle çıkan yeni Türkiye Cumhuriyeti tabii olarak bir barış antlaşması imzalayacaktı. Ancak Yusuf Kemal (Tengirşek)'in belirttiği gibi, her barış antlaşmasında yapılagelen ve Lozan Barış Antlaşması'nda da gündeme gelmiş olan Umumî Af geleneğinden kaynaklanacaktır. Şayet böyle bir gelenek olmasaydı, Türkiye Cumhuriyeti affi kendi hükümranlılığı altında tutup, gerekenlerinde hükümranlılık hakları gereği yargılayıp, cezalandırabilirdi. Ancak bu durum yukarda izah ettiğimiz nedenden dolayı mümkün değildi. Yani genç Türkiye Cumhuriyeti kendine ihanet eden, boğmağa kalkan veya tekrar kalkışabilecek kişiler hakkında hiçbir tasarrufta bulunamayacaktı.

²⁹² KUTAY, Cemal; 150.F., s. 63.

²⁹³ İNÖNÜ, İsmet; a.g.e., c.II, s. 45.

²⁹⁴ KUTAY, Cemal; 150.F. s. 64.

Aklımıza hemen Şu soru gelmektedir. Niçin bir umumî af, her barış antlaşmasında zorunluluktur? Bunun cevabını hemen verelim. Bu umumî af iç sebeplerden doğan bir af değildir. Savaşla ilgili suçların savaşan devletlerce takib edilmemesi amacına yöneliktir. Savaş sırasında yapılan işler barıştan sonra takip edilir ve cezalandırılır ise, savaş yaraları tekrar deşilmiş olur ve özellikle savaşan taraflar bakımından bu takibat sırasında dostça, barış içinde yaşamak kararını veren devletler tekrar bir savaşa sürüklenebilir²⁹⁵. Bunu önlemek için savaş sırasında işlenen bütün suçlar ve zararların bu genel af uygulamasıyla ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Ancak bu umumî affın uygulama bakımından, istisnaları olması özelliği de olabilir. Buda bir memleketin tebasının, kendi memleketine yaptığı, işlediği ihanet suçlarını af dışı bırakmaktır ki, 1871'de Fransa bunu uygulamıştır²⁹⁶. Türkiye'de bu örneğe dayanarak, Lozan'da istisna uygulanmasını isteyecektir.

2 — Lozan Barış Konferansı'nda 150'likler Meselesi

Bir yandan barış antlaşmasında genel affın istifade ettirilmeyeceklerin kimler olacağı çalışmaları sürerken, diğer yandan Lozan'a gidecek heyetin tespiti çalışmalarına başlanılmış²⁹⁷ ve 4 Kasım 1922'de Ankara'dan hareket eden heyetimiz, 8 Kasım 1922'de de İstanbul'dan İsviçre'nin Lozan kentine hareket et-

²⁹⁵ BİLSEL, Cemil; *Lozan*, c.I, İstanbul, Ahmet İhsan Mat., 1933, s. 288-298.

²⁹⁶ BİLSEL, Cemil; a.g.e., c. I, s. 289.

²⁹⁷ İNÖNÜ, İsmet; a.g.e., c.II, s. 47.

miştir²⁹⁸. Lozan görüşmelerinin ilk safhası 20 Kasım 1922'de başladı²⁹⁹. Umumî af konusu Lozan konferansı'nda ilk kez I. Komisyon (Ülke ve Askerlik Meseleleri) Başkanı Lord Curzon tarafından 12 Aralık 1922 tarihli oturumda, "Azınlıklar Meselesi" konusunda müttefikler adına yaptığı konuşmada ele alınmıştır. Lord Curzon bu konuda alınması gereken tedbirleri sıralarken, birinci tedbir olarak hem Türk tarafının, hemde Yunan tarafının son dokuz yılı kapsayacak şekilde bütün suçları (adi suçlar da dahil olmak üzere) kapsayan çok geniş bir af ilân etmeğe çağıracaktır³⁰⁰. İsmet Paşa 13 Aralık tarihli oturumda³⁰¹ Türkiye'nin umumî af konusunu daha önceden düşündüğünü bildirerek³⁰² bir anlamda konuyu müzakereye hazır olduğunu ifade edecektir. Azınlıklar konusunda ateşli konuşmaların yapıldığı 12-13-14 Aralık 1922 günlerinde, İsmet Paşa 14 Aralık 1922 günü azınlıklarla ilgili görüşlerini üç noktada toplayarak, kesin bir dille belirtecek ve üçüncü nokta olarak Türkiye'nin bir umumî af ilân edeceğini³⁰³ belirtirken, aynı zamanda Başbakan H. Rauf (Orbay) çektiği 15 Aralık 1922 tarihli telgrafta umumî affi kabul ettiğimizi bildirir³⁰⁴. İsmet Paşa Lozan müzakereleri süresince oturumlarla ilgili bilgileri düzenli olarak

²⁹⁸ İNÖNÜ, İsmet; a.g.e., c. II, s. 49.

²⁹⁹ KOCATÜRK, Utkan; a.g.e., s. 368.

³⁰⁰ MERAY, Seha; *Lozan Barış Konferansı*, Ankara, A.Ü. Basımevi, 1969, Takım I. c. I, Kitap I, s. 184.

³⁰¹ Seha Meray çevirisiyle yayınlanan eserde, bu oturumun tarihi bir matbaa yanlışlığı olarak 31 Aralık olarak gösterilmiştir. Bkz. MERAY, Seha; a.g.e., Takım I. c.I, Kitap I, s. 208.

³⁰² MERAY, Seha; a.g.e., Takım I, c.I, Kitap I, s. 211.

³⁰³ MERAY, Seha; a.g.e., Takım I, c.I, Kitap I, s. 233.

³⁰⁴ ŞİMŞİR, Bilâl N.; *Lozan Telgrafları (1922-1923)* I, Ankara, T.T.K. Yay., 1990, s. 219 (Bu eseri bundan sonra, L.T.I, şeklinde kısaltılarak verilecektir).

Ankara'ya bildirecektir. Ankara ile bu suretde telgraflaşmalarında, H. Rauf Bey 17 Aralık 1922 tarihli telgrafında, affin kabulüne dair verilen sözden dönülmemesini bildirmekle beraber, affa ilgili olarak Türkiye'nin bir içiş olması nedeniyle antlaşmaya madde olarak girmemesini, İsmet Paşa tarafından zikredilmesinin yeterli olmasını ister³⁰⁵. Böylece genel bir uzlaşma sağlanmıştır. Affin şekli ve kapsamı bakımından konu, Azınlıklar Alt-Komisyonu'na diğer azınlık meseleleriyle beraber havale edilecektir. Alt-Komisyon M. Montagna Başkanlığı'nda 15 Aralık 1922 tarihli oturumunda konuyu ele alacaktır. 22 Aralık 1922 tarihli oturumunda 2. delegemiz olan Rıza (Nur) Bey, umumî affa ilişkin olarak bir maddeler tasarısı sunmuştur. Bu tasarıda savaş tutsaklarına, sivil tutsaklara, bir tarafda ceza gerektirir davranışlarda bulunan öteki tarafın uyruklarına, Türkiye'de gayr-ı müslimlere, müttefik ülkelerde müslüman uyruklara ceza gerektirir davranışlar için 1 Ağustos 1914-20 Kasım 1922 tarihleri arasını kapsayan bir affi³⁰⁶ önermektedir. Türkiye bu tasarıyla, müslümanları affin dışında tutmaya çalışmaktadır. Aslında bunun bir taktik hamle olduğunu kabul etmek gerekir. Bilindiği üzere, gerek millî mücadele sırasında ve gerek barış görüşmelerinin başlamasından hemen önce Türkiye'nin affın barış antlaşmasında gündeme geleceğini bildiğini ve hazırlıklarını buna göre yaptığını belirtmiştik.

---

³⁰⁵ ŞİMŞİR, BİLAL N.: L.T.I, s. 232.

³⁰⁶ Tasarı Metni için bkz. MERAY, Seha; a.g.e., Takım I, C.I, Kitap II, s. 192.

Bu tasarıya karşı müttefikler, Türkiye'nin affın kapsamını daralttığı itirazını yapacaklardır³⁰⁷. Fransızlarda 22 Aralık 1922 günü öğleden sonraki oturumda, karşı bir tasarı sunacaklardır³⁰⁸. Rıza (Nur) Bey bu tasarıyı kabul ettiğini ancak, bu tasarıda savaş tutsaklarının öngörülmesi ve özellikle müslümanların af dışında tutulması gerektiğini bildirmiştir³⁰⁹. Konu altkomisyonda kilitlenecektir, bunun üzerine af meselesi altkomisyonca hukuk danışmanlarına havale edilecektir. Türkiye'nin bu aşama da iki talebi mevcuttur. Birincisi affın müslümanları kapsamaması, ikincisi ise karşılıklılık ilkesinin geçerli olması, yani tasarının müttefikleri de kapsamamasıdır³¹⁰. Af konusu Lozan'da Azınlıklar Alt-Komisyonu'nda 14 Aralık 1922 tarihinden itibaren 15-18-19-20-21-22-23-26-29-30 Aralık 1922 ve 2-3-6-11 Ocak 1923 tarihlerindeki oturumlarda görüşülecektir. 2 Ocak 1923 tarihli oturumda Alt-Komisyon Başkanı M. Montagna Türk tarafının görüşlerinde direnip, diremediğini sormuş, Rıza (Nur) Bey'de affı adi suçlar için, ancak savaş tutsaklarının yararına olmak şartıyla kabul edebileceğini, fakat affın müslümanları kapsamamasını kabul edemeyeceğimizi bildirecektir. Bu iki nokta bakımından affı kabul etmeyeceğimiz belirterek, özellikle müslümanların affı meselesinin içişimiz olduğunu ifade edecektir³¹¹. Ancak delegasyonumuz müslümanları affın dışında tutamayacağını hissetmekteydi. 3 Ocak 1923 tarihli telgrafta İsmet Paşa H. Rauf Bey'e, karşı tarafın affın müslümanları

³⁰⁷ MERAY, Seha; a.g.e., Takım I, c.I, Kitap II, s. 187.

³⁰⁸ Fransız Tasarısı için bkz. MERAY, Seha; a.g.e., Takım I, c. I, Kitap II, s. 198.

³⁰⁹ MERAY, Seha; a.g.e., Takım I, c.I, Kitap II, s. 204.

³¹⁰ MERAY, Seha; a.g.e., Takım I, c.I, Kitap II, s. 236-239..

³¹¹ MERAY, Seha; a.g.e., Takım I, c.I, Kitap II, s. 253-255.

kapsaması konusunda ısrarcı olduklarını belirtmekte ve müttefiklere affın karşılıklı olmasını kabul ettirdiklerini, bildirerek affın ancak yüzelli müslümanın istisna kabul edilerek ve bu istisnaların mallarının tasfiyesi edilip, memlekete girmemeleri şeklinde bir uygulama ile müslümanları affa dahil edebileceğimizi bildirdiklerini, ifade etmektedir³¹².

Alt-Komisyon çalışmalarında çözülemeyen meseleler arasında af meselesi de vardır. Çözülenemeyen meselelerin I. Komisyon'a sunulması kararlaştırıldı ve Alt-Komisyon Başkanı M. Montagna, çözülenemeyen meseleleri bir rapor halinde 7 Ocak 1923 günü Lord Curzon'a sunmuştur³¹³.

Montagna Raporu'nu I. Komisyon 9 Ocak 1923'de görüşmeye başlamıştır. Bu arada 8 Ocak 1923 tarihinde Başbakan H. Rauf Bey, İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta, İngiliz basınında müttefiklerin Ç. Ethem ve Adapazarı çerkezlerinin affa dahil olmaları gerektiği düşüncesinde olduklarına dair haberler, çıktığını bildirerek konuyla ilgili bildiklerini iletmelerini rica eder³¹⁴. İlginç bir nokta olarak, Lord Curzon'da 9 Ocak 1923 tarihli oturumda, müslümanlara affın uygulanmak istenmemesinin sebebini, örneğin Kuzey-batı Anadolu'daki Bursa'yı da içine almak üzere bu şehrin batısında dağılık olan çerkeslerin müttefiklerle sıkı te-

³¹² ŞİMŞİR, Bilâl N. ; L.T.I., s. 319.

³¹³ Bu rapor için bkz. MERAY, Seha; a.g.e., Takım I, c.I, Kitap II, s. 312, 318-319..

³¹⁴ ŞİMŞİR Bilâl N.; L.T.I, s. 349.

masta bulunduğunu belirterek, bunlara misilleme yapılmak mı istendiğini, soracaktır³¹⁵.

Konu tekrar alt komisyona havale edilecektir. İsmet Paşa'da aynı gün 9 Ocak 1923 tarihinde Başbakanlığa gönderdiği telgrafta, müttefiklerin affın müslümanları da kapsamı konusunda ısrarlarını sürdürdüklerini kendilerinin bundan kaçındıklarını bildirmekte, ancak 150 kişinin af dışında kaldığı takdirde, hainlerin ileri gelenlerinin herhalde afdan istifade edemeyeceklerine inandığını bildirmektedir³¹⁶. 11 Ocak 1923'de tekrar çalışmaya başlayan alt-komisyonunda Rıza (Nur) Bey, affa müslümanlarında dahil olmasını kabul ettiğimizi, ancak 150 kişinin bunun dışında bırakılmasını istedi. Türk hükümetinin bunu isterken, bunlara karşı bir öç duygusu beslemediğini sadece yurtdışındakilerin dönmesini ve yurt içindekilerin de dışarıya çıkarılmasını amaçladığını, bunun dışında hiçbir incitmenin olmayacağını bildirir³¹⁷. 12 Ocak 1923 de İsmet Paşa Başbakanlığa gönderdiği raporda, affın müslümanları kapsamından kaçınmaların 150 kişinin istisnasıyla sonuçlanacağını bildirmekte ve bu 150 kişinin adlarının şimdiden saptanmasını rica etmektedir³¹⁸. Yazının ifadesi affın tüm müslümanların kapsama isteğinden, daha öncede belirttiğimiz gibi taktik icabı kaçınıldığı görüşümüzü doğurmaktadır.

³¹⁵ Bu örneklemin Lord Curzon tarafından yapılması, milli mücadelede bu bölgelerdeki çerkeslerin tutumunu göstermesi bakımından ilginçtir. Bkz. MERAY, Seha; a.g.e, Takım I, c.I, Kitap I, s. 303-307.

³¹⁶ ŞİMSİR, Bilâl N.; L. T.I. s. 356.

³¹⁷ MERAY, Seha; a.g.e, Takım I, c.I, Kitap I, s. 284..

³¹⁸ ŞİMSİR Bilâl N.; L.T.I, s. 371-372.

13 Ocak 1923 tarihli İsmet Paşa'nın Başbakanlığa yolladığı telgrafta da 150 kişinin istisnası ve bunların memlekete dönmesi ve başka bir ceza uygulanmaması şartıyla, bizim affa müslümanlarında dahil olmaması şartımızdan, azınlıkların askerlikten muaf tutulmaması koşuluyla vazgeçeceğimizi bildiriyor ve bu koşulların barış konferansı heyetince kabul edildiğini³¹⁹ bildirir. Görüşmeler bu konuda devam etmekle beraber, Lozan Konferansı'nın I. Devresinde (20 Kasım 1922-4 Şubat 1923) umumî af çözülemeyen meseleler arasında olacaktır.

Lozan Konferansı'nın II. Devresi'nde (23 Nisan 1923-24 Temmuz 1923) af konusu I. Komite'de görüşülecektir. Bu komiteye Sir Horace Rumbold başkanlık edecektir. Af konusu 4 Mayıs 1923 de görüşülmeye başlamış diğer oturumlarda, özellikle ermenilerin dönüşü üzerinde durulmuşsa da İsmet Paşa, bu talepleri kesinkes reddetmiştir³²⁰. Lozan'da Türkiye delegelerine 150'likler dışında, yurtdışında bulunanlar konusunda, özellikle ermenilerin savaş sırasında korkularından ülkeyi gayr-i nizami bir şekilde (Pasaportsuz) terkettikleri belirtilerek, bunların memlekete dönmelerine izin verilmesi konusunda baskı yapacaklardır. İsmet Paşa ise böyle bir durumun her ülkenin kendi içişi olduğunu belirterek, kanunlar dairesinde bu tür kişilere işlem yapılacağını belirtmiştir³²¹. Bu konuda baskılara rağmen bu konuda taahhüt altına girmekten özenle kaçınmıştır. İsmet Paşa böylece hem ermenilere karşı, hemde Türkiye'yi gayr-i nizami

³¹⁹ ŞİMŞİR Bilâl N.; L.T.I. s. 379.

³²⁰ MERAY, Seha; a.g.e, Takım II, c.I, Kitap I, s. 151-159.

³²¹ ŞİMŞİR, Bilâl N.; *Lozan Telgrafları II*, (Basılmamış eser), belge No; 258, 273, 369.

(pasaportsuz) şekilde terk eden diğer kişilere (bunlar içinde müslümanlar, muhaliflerde mevcuttur) karşıda bir taahhüden kaçınmıştır. Bu durum, ilerde bu şekilde yurtdışına çıkanlar hakkında, uygulanacak bazı önlemler bakımından önem taşır.

Gerek Lozan tutanaklarında ve gerekse hükümetle Türk delegasyonunun yazışmalarında, Türk hükümetinin (Ankara) istisnalar için herhangi bir rakam belirtmediği görülmektedir. Aksine İsmet Paşa'nın 3 Ocak 1923 tarihinde Başbakanlığa yolladığı telgrafta 150 rakamını telaffuz ettiği açık olup, 9 Ocak 1923 tarihinde gönderdiği bir diğer telgrafta da, 150 rakamının³²² hainlerin elebaşları için yeterli olacağını ifade etmiştir. Görülen odur ki, delegasyonumuz kendi aralarında görüşmeler yoluyla ve belkide müttefiklerin bu konuda tutumu derecesinde bir sayı saptayıp hükümete bildirmişlerdir. Ancak bazı yazarlar İkinci delege Rıza (Nur) Bey'in hatıratından yaptıkları direkt alıntıya(?) istinaden, bu sayıyı hükümetin bildirdiğini ifade etmektedirler³²³. Ancak Rıza (Nur) Bey'in hatıratında böyle bir ifade olmadığı gibi, aksine şu ifadeler yer almıştır:

“...İhanet edip işgal zamanında, işgal kuvvetlerine hizmet etmiş yüzelli müslümanı afv-ı umumîden istisna

³²²Sayın İlhami Soysal eserinde, aftan kaç kişinin faydalanamayacağı konusunda İsmet Paşa'nın Lozan Konferansı'nın I. devresinden döndükten sonra dahi bilgi sahibi olmadığını belirterek, II. devrenin başlarında dahi ortada kesin bir rakamın olmadığını iddia etmektedir. Bkz. SOYSAL, İlhami; a.g.e., s. 18.

³²³ Rıza Nur Bey'in hatıratının hiçbir yerinde, bu direkt alıntıyı ve bu anlamı taşıyan bir ifadeyi bulamadık. Bkz. SOYSAL, İsmail; a.g.e., s. 18; Kanaatimizce sayın İlhami Soysal, bu varolduğu iddia edilen alıntıyı, sayın Feridun Kandemir'in, “İstiklâl Savaşı'nda Bozguncular ve Casuslar” adlı eserinin 171. sayfasından aynen alarak, aynı hataya düşmüştür. Sayın İlhami Soysal, bu iktibas da bildirmemiştir. Aynı görüşü sayın Cemal Kutay'da savunmaktadır. Bkz. KUTAY, Cemal; 150. F. , s. 92.

“Şimdi mesele daha basitleşmişti: Az geldiği zaman yeni dertler çıkarabilecek olan bu (rakam) ı da Ankara bildirdi: Yüzelli dediler...”

etmeyi İngilizler ile hususî görüşerek hallettim. İngilizler bu adamları kullanmışlar, bu hale koymuşlar, şimdi de onları himaye etmediler. Ben burda adedi kararlaştırdım..."³²⁴.

Lozan Barış Konferansı'nda istisna sayısı ve diğer bazı problemler aşılmış ve Umumî Af konusu Türk Hükümeti'nin ısrarıyla, bağımsızlık düşüncesiyle telif kabul etmeyeceği³²⁵ için, barış antlaşmasına Beyanname şeklinde girerken, istisnalar (150'likler) konusu ise beyannameye bağlı protokolde zikredilecektir (Bkz. Ek 5).

---

³²⁴ NUR, Rıza; Hayat ve Hatıratım, İstanbul, Altındağ Yay., c.III, 1968, s. 1071.

³²⁵ ŞİMŞİR, Bilâl ; L.T.I. s. 387.

B — 150'LİKLERİN KİMLER OLACAĞININ TESPİTİ VE 150'LİK LİSTE'NİN TAHLİLİ

Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923'de imzalandıktan sonra, gerçekte yapılması ve işleyişi bakımından belli olmakla beraber, resmi olarak adı konmamış rejimin adı konularak 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilân edildi³²⁶.

Cumhuriyet'in ilânıyla yeni bir düzenin kurulduğu hukuken de belirtilmiş oluyordu. Genç Cumhuriyet ve idarecileri, Cumhuriyet idaresinin şerefine bir af kanunu çıkarmayı kararlaştırılmış ve olabildiğince bu affi geniş tutmak istemişlerdir. Ancak bu sıralarda kabine bunalımı başgösterince, Cumhuriyet'in ilânının ilk günlerinde yapılması düşünülen af kanunu, biraz gecikerek³²⁷, çıkacaktır.

26 Aralık 1923 tarihli ve 391 sayılı "Affi Umûmî Kanunu" ilân edilmiştir. Bu af kısmi bir aftır. 29 Ekim 1923 tarihine kadar

---

³²⁶ EROĞLU, Hamza; a.g.e., s. 180.

³²⁷ OKYAR, Fethi; *Üç Devirde Bir Adam*, Yay. Haz. Cemal Kutay, İstanbul, Tercüman Yay., 1980, s. 347.

işlenen bütün cürümlerin failleri hakkında verilmiş olan cezalar, yarı yarıya indirilmiştir. Bu affin bizim açımızdan önemi ise, bu kanunun dördüncü maddesinde Lozan Antlaşması'na bağlı protokolde hedeflenen şahısları kapsamamasıdır. Burada henüz isimleri ve listesi hazırlanamayan 150'liklerin bundan yararlanamayacağı ifade edilecektir (Bkz. Ek 4).

Bu sıralarda daha 150'liklerin kimler olacağını, tespitine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu tespitin nasıl yapıldığı, çalışmaların ne şekilde olduğu sorusunun cevabını, 20.5.1928'de ilerde izah edeceğimiz Heyet-i Mahsusa'ların kararlarının temyiz mevki durumuna gelecek olan "Ali Karar Heyeti" üzerinde yapılan müzakereler sırasında ortaya çıkmaktadır.

"... Lozan, muahedesi mucibince 150'lik listeye idhal için her daire kendisini alakâdar edenleri aramış taramış ve nihayet bunlardan 150'si tefrik olunduktan sonra bekaya kalanlarda hıyanet-i vataniyelerini tahkik etmiştir..."³²⁸

Bir yanda devlet dairelerinde 150'likler ve diğer millî mücadeleye muhalefet edenlerin tespiti sürerken, diğer yandan, Lozan Barış Antlaşması'nın gereği olarak 26 Aralık 1923'de çıkarılan afftan, daha geniş kapsamlı bir af 16 Nisan 1924'de ilân edilecektir. Gerçi 150'liklerin tespitine dair devlet dairelerindeki taramalar tamamlanmasına rağmen meclisde görüşülmemesi sonucu 150'lik liste henüz yayınlanamamıştır. Bu yüzden 16 Nisan 1924 tarihli

³²⁸ T.B.M.M., Celse Zabıtları, III Devre, c. 4, s. 208.

afda da 150'liklerin bu afdan istifade edemeyecekleri üçüncü madde de zikredilmiştir (Bkz. Ek 5.).

Bu af kanununun yayınlanması, 150'lilik liste'nin tespiti çalışmalarına ivedilik kazandıracak, kanunun yayınlandığı gün Büyük Millet Meclisi'nin gizli celsesinde konu görüşülmeye başlanacaktır. 16 Nisan 1924 günü Fethi (Okyar) Bey'in reisliğinde açılan oturumda, Dahiliye Vekili Ferit (Tek) Bey konu hakkında bilgi verecektir. Ferit Bey'in ifadesine göre, 150'liklerin isimlerinin derlenmesi çalışmalarında, ortaya çıkan rakam 600 kişi olup, bunların düzenlenmesini, yani 150'ye indirilmesini Dahiliye Vekaletine bağlı olan Emniyet Genel Müdürlüğü tespit etmiştir³²⁹. Ancak bu tespit genel bir tespit olacaktır. Dahiliye Vekili Ferit Bey'in sözlerinden bu 600'lük defterden başka defterlerinde mevcut olduğunu anlıyoruz. 150'lik listeyi derlemek için toplanan isimlerin sayısının binleri geçtiği³³⁰ açıktır.

Meclis müzakerelerinde Dahiliye Vekaleti'nce diğer kişilerden seçilerek ortaya çıkan 150 kişilik liste esas alınarak, isimler Dahiliye Vekilince tek tek okunmak suretiyle müzakere edilecektir³³¹. Bazı isimler mebusların teşebbüsüyle girerken bazıları da çıkarılacaktır. Örneğin; Listeye "Kuva-yı İnzibatiye'ye Dahil Olanlar" grubunda 24 numarayla giren "Çopur Hakkı Bey", Cebelibereket (Osmaniye) mebusu İhsan (Eryavuz'un) itirazı üze-

³²⁹ Türkiye İş Bankası; T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, [2 Mart (1939) 1923-25 Teşrinievvel 1934]. c. IV, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1985, s. 435.

³³⁰ Türkiye İş Bankası; a.g.e., c.IV, s. 437.

³³¹ Müzakereler için bkz. Türkiye İş Bankası; a.g.e., c.IV, s. 434-463.

rine ilk anda alınmamışken, sonradan dahil olmuştur³³². İsimlerin okunması bitmeyince, 22-23 Nisan 1924 tarihli oturumda bu görüşmelere devam edilmiş. Dahiliye Vekili Ferit Bey isimleri tek tek okumaya devam etmiş, bu arada isimler içinde listeye girip çıkmalar devam edecek³³³ ve değişikliklerle beraber 150'lik liste tespit edilecektir. Ancak yine de listenin kesin şeklini alması, yetkisi Heyet-i Vekile'ye bırakılacaktır.

150'lik Liste son şeklini alması ve onaylanması için Dahiliye Vekaleti'nce 13304-1791 numaralı tezkireyle gönderilecektir. Tezkire'de bir kişi eksik olup, 149 isim gönderilmiştir. Eksik bir kişi yerine, Heyet-i Vekile 150'lik Liste'ye, 109 sıra numarasıyla "Köylü Gazetesi sahibi ve müdürü İzmirli Refet³³⁴ Bey'i dahil ederek, sayıyı 150'liye tamamlamış ve 1 Haziran 1924 tarihinde 150'lik listeyi onaylamıştır (Bkz. Ek-1).

Ancak Resmî Gazete'de (Fotokopi I) yayınlanması daha sonra gerçekleşecektir. Resmî Gazete'de bu liste "Yüzelli Kişilik Liste

³³² Türkiye İş Bankası; a.g.e., c.IV, s. 440.

³³³ 22-23 Nisan 1924 tarihli müzakereler için bkz. Türkiye İş Bankası; a.g.e. c.IV, s. 456-462.

³³⁴ Sayın İlhamî Soysal, Köylü Gazetesi sahibi Refet Bey'i 150'lik listeye Mustafa Kemal Paşa'nın dahil ettirdiğini ifade etmektedir. Ancak bunu neye dayanarak söylediği belli değildir. Bkz. SOYSAL, İlhamî; a.g.e., s. 57.

Kararnâme Sureti" adı ile 7 Kanunisâni 1340 (M. 7 Ocak 1924) tarih ve 81 sayı numarasıyla³³⁵ yayınlanacaktır³³⁶.

150'lik Liste'nin 1 Haziran 1924'de onaylanmasından, Resmî Gazete'de yayınlanması tarihi olan 7 Ocak 1924 tarihine kadar, memleket içinde bulunan 150'likler hudut haricine çıkarılma işlemleri sürdürülmüş, Liste'nin yayınından sonrada tek tük olmak üzere bu işleme devam edilmiştir. 150'liklerden bazılarının çıkarılma tarihlerine bakıldığında; Ünlü Konya Valisi ve Dahiliye Nazırı Cemal Bey 7 Kasım 1924'de, Romanya'nın "Sineya" vapuruyla Romanya'ya³³⁷, Malatya Mutasarrıfı Halil (Rami) Bey 7 Ağustos 1924 tarihinde "Sicilya" vapuruyla³³⁸, Sivas Kongresi'ni basmağa teşebbüs eden Ali Galip Bey 29 Ocak 1924'de İstanbul'dan "Geyril" vapuruyla³³⁹ sınırlarımız dışına çıkarılmıştır.

Görüldüğü üzere 150'lik Liste'nin yayınlanma tarihi biraz gecikmiştir. Sanıyoruz ki bu durum, bilinçli bir tercih olarak düşünülmüştür. Memleket içinde bulunan 150'liklerin büyük çoğunlu-

³³⁵ Sayın İlhami Soysal, bu tarih ve sayıda bir yanlışlık olduğunu ifade etmektedir. Oysa tarih ve Resmî Gazete'nin sayısı doğru olup, sayın İlhami Soysal'ın bu yanlışlığa düşme sebebi, anılan dönemde Mali Takvim esasını kullandığımızı bilmemesindedir. Bkz. SOYSAL, İsmail; a.g.e., s. 57; Bilindiği üzere Mali Takvim'in başlangıç ayı Mart olup, onikinci ay ise Şubatdır. Ocak (Kanunisâni) ayı ise onbirinci aydır. Bkz. UNAT, Faik Reşit; *Hicri Tarihleri Milâdi Tarihe Çevirme Klavuzu*, Ankara, T.T.K. Yay., 1988, s. XIII.

³³⁶ Bazı eserlerde, Yüzellilik Liste yer almıştır. Ancak bu listelerin hiçbirisi tam anlamıyla, 7 Ocak 1924'de yayınlanan orjinal liste ile aynı değildir. Esas bakımından değişmemekle birlikte bu listelerde ünvanlar eksik, isimler yanlış, kişilerin bağlı olduğu kariye isimleri yanlış, kişilerin lakâpları yanlış olup, bazı listelerde sıra numaraları da kaymıştır. Bu konuda karşılaştırmalar için bkz. URAN, Hilmi; *Hatıralarım*, Ankara, Ayyıldız Mat., 1959, s. 314-318; ÇANKAYA, Ali M.; *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, c.III, s. 276-283; KANDEMİR, Feridun; a.g.e., s. 175-176; SOYSAL, İsmail; a.g.e., s. 59-65.

³³⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-11/A9.

³³⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-29/F 12.

³³⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-39/A 10.

ğunun, memleket dışına çıkarılmasından sonra yayınlanması uygun görülmüştür.

Burada hemen belirtmemiz gereken bir nokta da, Dahiliye Vekaleti'nden Heyet-i Vekile'ye 149 kişi olarak gelen Listeye, daha öncede belirttiğimiz gibi Köylü Gazetesi'nin sahibi Refet Bey'de dahil edilerek 150 kişilik kontenjan 1 Haziran 1924'te tamamlanmıştı. Ancak kaderin garib bir cilvesi olarak, gerçekte 150 olması gereken bu sayı, yine 149'da kalmıştır. 150'lik listede 81 numarayla "Gönen'in Keçe kariyesinden mütekaid Binbaşı Ahmed" olarak kayıtlı, emekli Binbaşı Ahmed Bey 5-6 Ağustos 1924 tarihinde İzmir'de eceliyle ölmüştür (Bkz. Ek 7). Yerine herhangi biri koyulmayıp, 150'lik listede adı zikredilmiştir. Bunun sebebi muhtemelen konunun tekrar Heyet-i Vekile'nin gündemine alınmaması veya tekrar bu konunun tartışma konusu haline girmesini, önlemek amacına yöneliktir. 150'lik listesinin 1 Haziran 1924 de onaylanmasından itibaren yaklaşık 3 yıl sonra B.M.M.'nin 28 Mayıs 1927 tarihinde kabul ettiği ve 15 Haziran 1927 tarihinde Resmî Gazete'de 1064 sayı numarasıyla yayınlanan kararla bunlar vatandaşlıktan çıkarılmıştır (Bkz. Ek 8).

Burada belirtmemiz gereken noktalardan biriside, bazı yazarlar açık olarak 150'lik Liste'nin hazırlanışında M. Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın etkisiyle, duygusal yaklaşımlar gösterildiğini, yanlış değerlendirmeler yapıldığını ve kayırmalarında olduğunu ifade etmektedirler³⁴⁰. Bazı yazarlar ise isim vermeden aynı iddiayı tek-

³⁴⁰ NUR, Rıza; a.g.e, c.III, s. 1071; KUTAY, Cemal; 150. F., s. 68; MISİROĞLU, Kadir; *Osmanogullarının Dramı*, İstanbul, Sebül Yay., 1992, s. 13.

rar etmişlerdir³⁴¹. Oysaki, Dahiliye Vekaleti'nce hazırlanan 150'lik liste, Büyük Millet Meclisi'ne sunulduğu zaman müzakerelerde mebusların onayı ile girip çıkmalar olmuştur. Hatta bu yazarların dayanak olarak ele aldıkları hatıratın sahibi İhsan (Eryavuz) Bey'in, daha öncede zikrettiğimiz gibi, müdahaleleriyle 150'lik Liste'ye giren ve çıkan olmuştur. Hâl böyleyken, 150'lik Liste'ye hatalı olarak giren veya suç bakımından daha hafif suçları olanların girme sorumluluğu varsa bile, bunun M. Kemal Paşa'nın veya İsmet Paşa'nın etkisiyle olmuştur demek yada bunu imâ etmek, bize göre biraz ağır ve insafsız hükümlerdir. Kaldı ki, bu listeye girenlerin arasında, tezimizin I. Bölümü'nde izah ettiğimiz gibi masum veya suçsuz hiç kimse yoktur. Bu liste için hata olarak ifade edilebilecek tek şey, daha ağır suçlar işleyip de listeye girmeyenlerin veya aynı derecede suç işleyip bunun bir kısmının listeye girmesi veya girmemesi söz konusu olabilir.

Böyle bir durumun olup, olmadığını tespit içinde, bu listenin yapılış esaslarını incelememiz gerekir. Bu listenin yapılışındaki ana esasları incelersek, birinci esas memleketi ihanetlerinin büyüklük derecesi fazla olanların girmesine dikkat edilmiştir. Bu durumda olanlar Damat Ferit kabinesinde görev alanlar, Padişahın maiyyetinde olanlar gibi kişilerdir. İkinci olarak ölçüt alınan esas ki, bizce en önemlisidir. Memleket içinde kaldıkları takdirde, ihanetlerine devam edebilecek ve memleket içinde karışıklıklar, isyanlar çıkarıp bunların içinde silahlı olarak yer alabilecek kişilerdir. Afdan sonra da ıslah olmayacakları düşünülen kişilerden

³⁴¹ SOYSAL, İlhamî; a.g.e., s. 30.

teşkil edilmeye çalışılmıştır. Bu durumu Dahiliye Vekili Ferit (tek) Bey 16 Nisan 1924 tarihli Büyük Millet Meclisi gizli oturumunda şöyle ızah edecektir.

“...Fakat berikinin bugün aynı kudrette, aynı kuvvette tekrar olarak aynı şenaatı yapabilmesi, imkan ve ihtimâli yok gibidir. Fakat diğeri aynı şenaati irtikâp edebilmek için bütün kuvvetlerle, bütün teşkilât ile mücehhezdir. Bu hususu yalnız maziyi değil bilhassa selâmet, cemiyet-i umumiye itibariyle istikbâl babından düşünmek lâzımdır...”³⁴²

Bu bakımlardan liste tekrar gözden geçirilirse anlayışla karşılanacağını düşünüyoruz. Bu arada bazı yazarların farklı düşünmesinin bir sebebi de, bilgi eksikliğinden kaynaklanmış olabilir. Çünkü konu ile ilgili eser yazan yazarların dahi bu liste konusunda yanlış bilgi sahibi olduğu görülmektedir. Sayın Cemal Kutay, eserinin önsözünde şöyle diyerek;

“Fakat, Yüzellilikler Listesi'nde adları bulunanlar içinde öyleleri vardır ki, kanaatimizce, kendilerinin ve evlâtlarının kalbleri bu tarihî hükmün ağırlığını daima hissetmektedir. Millî Mücadele'de, İcra Vekilliği riyaseti, yani Başvekillik yapmış olan şahsiyetlere rastlanmıştır ki, hakkındaki gıyabî hükmün avakibi, bu hükmü veren adlı...”³⁴³

Sözleriyle açık olmamakla birlikte Rauf (Orbay) Bey'i kastettiği açıktır. Oysaki Rauf Bey 150'lik Liste'ye girmemiştir.

Hâl böyleyken, yine de ilk bakışta millî mücadeleye şiddetle muhalefet edenlerin başında gelenlerinin bu listede yer almayış-

³⁴² Türkiye İş Bankası, a.g.e., c.IV s. 437.

³⁴³ KUTAY, Cemal: 150 . F., s. 6.

ları şaşırtıcı olup, sanıyoruz ki bazı araştırmacıları da yanıltmıştır. İlk bakışta, Sultan Vahdettin, Sadrazam Damat Ferit Paşa, Anzavur Ahmet, Anadolu hareketına karşı ünlü Fetvayı veren, Şeyhülislâm Dürrizâde Abdullah, Damat Ferit kabinelerinde görev yapan Ahmet Reşit (Rey) Bey, Operatör Cemil Paşa, İzmir Valisi Kambur İzzet Bey vb. Listede göremiyoruz. Bu saydığımız isimlerin durumlarına açıklık getirirsek, 150'lik Liste'ye girenlerin veya girmeyenlerin durumlarına dair genel olarak ipuçları verebiliriz.

Sultan Vahdeddin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın bu listeye girmeme sebeplerini, araştırırken biraz geriye gitmemiz gerekir. Sultan Vahdeddin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa Ekim-Kasım 1922 tarihlerinde ülkeyi terk etmişlerdi. Saltanatın 1 Kasım 1922'de kaldırılmasıyla devletin rejimi adı konmamakla beraber, Cumhuriyet'tir. Saltanatın kaldırılışı Mustafa Kemal Paşa'ya karşı saltanata körü körüne bağlı olanlarca bir muhalefet başlatılmasına sebep olur. İnkılâpların yürüyebilmesi için, tarihi misyonunu tamamlamış I. Meclis'in yerine, yapılan seçimler sonucu yeni meclis seçilmiştir. Yeni Meclis çalışmalarına 11 Ağustos 1923'te başlamıştır³⁴⁴. İlk olarak devletin yapısındaki boşluk doldurulmalı idi. Saltanatın kaldırılmasından sonra, Büyük Millet Meclisi bulunmakla beraber devletin rejimi belirsiz bir durumdadır. Bir yanda da hilâfet makamı bulunmaktadır. Bu durumda muhalefet halifeyi devlet başkanı yerine geçirme eğilimleri göstermekteydi³⁴⁵. Böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde, hilâfetin

³⁴⁴ MUMCU, Ahmet; a.g.e., s. 111.

³⁴⁵ KEMAL, Mustafa; a.g.e., c.II s. 1057.

şahsında saltanatın geri gelmesi demekti ki, bu durum millî hakimiyetin milletin elinden tekrar Osmanoğulları ailesinin eline geçmesi sonucunu doğuracaktı. Bu ihtimalin önlenmesi için devletin başı Cumhurbaşkanı olmalıydı. Sonuçta 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilân olunacak ve aynı gün Mustafa Kemal Paşa oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçilecektir³⁴⁶. Bundan sonraki adım ise Hilâfetin kaldırılması olacaktır. Genç Türk Cumhuriyeti için bu adım bir zorunluluktur. Cumhuriyetin hemen yanıbaşında gerçekte dinî hiçbir gücü bulunmayan bu makamda, Osmanoğulları ailesinden birinin oturması, hem yeni devlet için düşünülen inkilâp hamlelerinin gelişimi bakımından, hem de saltanat tarftarlarının hilâfet makamını kendilerine destek yapmak istemeleri, bu gelişimi hızlandıracaktır. Özellikle İstanbul basını, Cumhuriyetin ilânından duyduğu rahatsızlığı dile getirmekte ve olduğundan fazlaca hilâfet makamına bir kıymet vermeye çalışmaktadır³⁴⁷. Hâlife de buna paralel bir tutum takınarak, ödeneğinin azlığından şikayet ederek, yetkilerini aşmağa, genişletmeye çalışıyordu³⁴⁸. Sonuçta Meclis'de çeşitli müzakerelerden³⁴⁹ sonra hilâfetin kaldırılmasına karar verilerek, 3 Mart 1924 günü hilâfet kaldırılacaktır (Bkz. Ek 9). Devletin lâikleşmesine doğru giden diğer adımlarda aynı gün atılarak, Şeriye ve Evkâf Vekaleti'nin ilgası ve Tevhid-i Tedrisat

³⁴⁶ KEMAL, Mustafa; a.g.e, c. II, s. 1083.

³⁴⁷ ULUĞ, H. Naşit; *Hilâfetin Sonu*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yay., 1975, s. 125-131 (Bu eser bundan sonra, H. S., şeklinde kısaltılarak verilecektir.)

³⁴⁸ KEMAL, Mustafa; a.g.e, c.II, s. 1127-1129.

³⁴⁹ ULUĞ, H. Naşit; *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, Milliyet yay., 1973, s. 429-439 (Bu eser bundan sonra, S.Y.K.S. şeklinde kısaltılarak verilecektir.)

kanunları kabul edilmiştir³⁵⁰. Hilâfetin ilgasıyla beraber Osmanoğulları ailesinin erkekleri, kadınları ve damadları yurtdışına çıkarılmıştır³⁵¹.

3 Mart 1924 tarihli ve 431 sayılı kanunun ikinci maddesi gereği, Osmanoğulları ailesinin bütün fertleri yurtdışına çıkarıldıktan başka, dördüncü maddeyle de bunların vatandaşlık hakkı ve bundan doğan hukuku ortadan kaldırılmıştır. Bu kanun gereği, Sultan Vahdeddin ve Damat Ferit Paşa'nın 150'lik Liste'ye girmesine gerek kalmamıştır. Ayrıca Damat Ferit Paşa 6 Ekim 1923'te Fransa'da, Nis'de ölmüştür³⁵². Bu kanun olmasaydı bile bu nedenle 150'lik Liste'ye girmezdi.

Yine millî mücadele döneminin ünlü Şeyhülislâmı Dürrüzâde Abdullah'da, 150'lik Liste'de yer almamıştır. Dürrizâde Abdullah 22 Eylül 1922'de Rodos'a kaçmış³⁵³ oradan Hicaz'a geçmiş ve 1923 yılı içinde Hicaz'da ölmüştür³⁵⁴. O da bu sebeple listeye dahil olmamıştır.

Bundan başka akla gelen isimlerden birisi de, Süleyman Şefik Paşa'nın Kuva-yı İnzibatiye Kumandanlığı'ndan ayrılmasından sonra, yerine geçen Suphi Paşa'dır. O da 150'lik listeye dahil olmamıştır. Çünkü Suphi Paşa, Kuva-yı İnzibatiye kuvvetlerinin ba-

³⁵⁰ Bu kanunların metni için bkz. ULUĞ, H. Naşit; H.S., s. 188-189.

³⁵¹ ARDAKOÇ, M. Kâmrân; *Hilâfet Meselesi*, İstanbul, Petek Yay. 1955, s. 65-69.

³⁵² İNAL, İ.M. Kemal; a.g.e., s. 2068.

³⁵³ İNAL, İ.M. Kemal; a.g.e., s. 2067.

³⁵⁴ ALBAYRAK, Sadık; *Son Devir Osmanlı Uleması*, c. I, İstanbul, Medrese Yayınevi, 1980, s. 11; ALTUNSU, Abdülkadir; *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1972, s. 264.

şına geçtikten sonra, gizlice Ali Fuat Paşa ile ilişki kurarak, Kuva-yı İnzibatiye'nin millî güçlerle çarpışmasını önlemiştir. Bu durum zaferden sonra Ali Fuat Paşa'nın şahadetiyle desteklendiği için³⁵⁵ 150'lik listeye Suphi Paşa dahil edilmeyecektir.

Millî mücadele döneminde çıkardığı isyanlarla, Anadolu'yu çok zor durumlara düşüren Ahmet Anzavur'da, 150'lik Liste'de yoktur. Yunanlıların Gönen'i ve civarını işgal etmesinden sonra ortaya çıkan milis güçlerden, Karabulak Kazım Bey'in milis gücü tarafından³⁵⁶, 18 Nisan 1921'de³⁵⁷ sekiz adamıyla beraber, Karabiga'da Kargı isimindeki bir çiftlikte öldürülmüştür³⁵⁸. Mezarı halen Biga'nın, Buzalık (Cihadiye Köyü)'nde bulunmaktadır³⁵⁹. Anzavur Ahmed'de bu nedenle, 150'lik listeye dahil olmamıştır.

Keza Mustafa Kemal Paşa'nın hatıralarında belirtilen Yozgat'da isyan çıkaran Celal ve Edip kardeşler de³⁶⁰ 150'lik Liste'de görünmemektedirler. Bu iki kardeşin Ankara'yı basma planları, 25 Temmuz 1920'de Ç. Ethem'in Yozgat'a giderek isyanı bastırmasıyla, başarıya ulaşamamıştı. Celal ve Edip kardeşler Sivas'ın Aziziye kazasındaki çerkez beylerine sığınmışlar, Büyük Millet Meclisi hükümetinin baskısıyla, bu kardeşler Ankara'ya getirtilmiştir. Mustafa Kemal Paşa bunlara ceza verdirmemekle be-

³⁵⁵ ŞEHİDOĞLU, Süreyya; a.g.e., s. 90.

³⁵⁶ ÖZER, Kemal; a.g.e., s. 108-109.

³⁵⁷ Bu tarihi sayın Ömer S. Çoşar'ın eserindeki, Bolu'da çıkan "Dertli" isimdeki gazetenin verdiği habere dayanarak, saptadık.

³⁵⁸ ÇOŞAR, Ömer Sami; a.g.e., s. 291.

³⁵⁹ GÜVEN, Zühtü; *Anzavur İsyanı*, Anka, Türkiye İş Bankası Yay., 1965, s. 112.

³⁶⁰ KEMAL, Mustafa; a.g.e., c.II, s. 603.

raber, her ikisininde ayrı ayrı bölgelerde oturmağa mecbur kıl-
mıştı³⁶¹ 150'lik Liste hazırlanırken, bunlar da dahil edilmemiştir.

Meclis müzakerelerinde 150'lik liste hazırlanırken, bunların
da listeye dahil edilmesi istendiğinde, Çorum mebusu İsmet Bey
22-23 Nisan 1924 tarihli oturumda bu duruma karşı çıkarak,
Celal ve Edip Bey'lerin durumlarını şu şekilde izah edecektir;

“... Halbuki Meclisi Âlinin Yozgat İsyanı hakkında bir
kararı vardır. Çapanoğullarına da şâmil değildir.
Meclisin kararı hilâfına böyle bir şeyin icrası muvafık
olmayacağı...”³⁶²

Bu izah üzerine bunlar hakkında, ilerde açıklayacağımız va-
tandaşlıktan ıskat işlemi de yapılamamıştır. Anlaşılan odur ki, bu
tarihte bu kardeşler, haklarında meclisçe bir işlem yapılması ka-
rarı yokken, dışarda firaridirler. Ama izah ettiğimiz nedenden
dolayı, 150'lik Liste'ye dahil olmamışlardır.

Bunun dışında Damat Ferit Kabinesi'nde yer alan ve 150'lik
Liste'ye dahil olanların emsallerinden, Ahmet Reşit (Bey) ve
Operatör Cemil Paşa gibi olanlar ise millî mücadeleye biraz olsun
yakınlık göstermeleri³⁶³ ve Sevr Antlaşması'nın imzalanmasına iti-

³⁶¹ ÇANKAYA, M. Ali; a.g.e., c. IV, s. 1215-1220.

³⁶² Türkiye İş Bankası; a.g.e., c.IV, s. 456.

³⁶³ Operatör Cemil Paşa, millî mücadele sırasında Karakol grubu dışında kurulan, Milli Teşkilât Grubu'nun Kadıköy'deki örgütlenmesi içinde yer almıştır. Ancak sonradan olaylara bakış açısının yanlışlığı sebebiyle, Damat Ferit Kabinesi içinde görev almıştır. Gerçekte vatanperver bir insan olduğu için bu listeye alınmamıştır. Bkz. ERTÜRK, Hüsameddin; a.g.e., s. 224.

raz edip, istifa etmeleri³⁶⁴ onların bu listeye dahil olmalarını önlemiştir.

İzmir'in işgali sırasında, Vali olan (Kambur) İzzet Bey'in, daha sonra Yunan işgali sırasında bu görevine bir süre daha devam ettiğini biliyoruz³⁶⁵. 150'likler meselesinin 16 Nisan 1924'de Büyük Millet Meclisi'nde müzakereleri sırasında, Vali İzzet Bey'in adının zikrediliş şeklinden, 150'lik Liste hazırlandığı sırada ölmüş olduğunu kabul edebiliriz.

Genel olarak ilk bakışta 150'lik Liste'ye girmeyenlerin incelenmesi sonucu, 150'lik Liste'ye sokulmayan kişilerin hemen hepsi için makul sebepler olduğunu görüyoruz. Listenin yapılışında dayanılan esaslar bakımından 150'lik Liste bir tutarlılık arz etmektedir. Tabii ki, listenin hazırlanışında dayanılan esaslar da eleştiri konusu olabilir. Fakat şu gözden kaçmamalıdır ki, yeni bir devlet kurulmuş ve devlet kurucuları, bu yeni devleti çağdaş bir devlet haline getirebilmek amacındadır. Bunun içinse köklü ve radikal inkılâplar yapılması düşünülmektedir. Bu inkılâp adımları atılırken, eski teokratik-meşrutî rejimin şiddetli taraftarlarının, bu inkılâp hareketlerini hoşgörüle kabul etmeleri beklenemezdi. Genç Türk Cumhuriyeti'nin kurucularının hem maziyi unutmaları, hem de buna karşı gerekli önlemleri almamaları da beklenemezdi. Nitekim 150'likler dışında da bu çerçevede bazı önlemlerde alınacaktır.

³⁶⁴ REY, Ahmet Reşit; *Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)*, İstanbul, Yeni Matb., 1945, s. 296; TOPUZOĞLU, Cemil; a.g.e, s. 224, 226.

³⁶⁵ İzmir Valisi (Kambur) İzzet Bey hakkında, derli, toplu ve özellikle işgalden sonraki hayatına dair, neler yaptığı ve ne olduğuna dair bir kayıt bulamadık.

C — 150'LİKLER DIŞINDA KALANLAR HAKKINDA YAPILAN İŞLEMLER

Meclis müzakerelerinde 150'lik listeye dahil edilmek istenmesine rağmen, giremeyen bir çok kişinin varlığını biliyoruz. Altıyüz kişilik defter 150'ye indirilmesine rağmen, kalanlarında benzer suçlar işlemesi genç cumhuriyet idarecilerini daha önce zikrettiğimiz gibi, hem inkılâp hareketleri bakımından, hem de kamuvicdanı bakımından rahatsız etmiştir. Bu bakımdan meclis müzakerelerinde belirtildiği üzere, bunların isimlerinin toplanması sonucu 600 olan, ancak gerçekte sayıları bakımından bundan çok fazla olan bu topluluğu, normal vatandaşlar gibi kabul etmek kolay kolay mümkün değildi. Bu yüzden 150'likler listesi dışında, iki önlem daha alınacaktır.

1 — Vatandaşlıktan Çıkarma

150'likler dışında kalan muhaliflerden bir kısmına karşı, ortaya çıkan ve uygulanan yöntem, yurtdışına kaçanlardan yabancı

memleketlerde hizmet almışların vatandaşlıktan çıkarılmalarıdır. Nitekim 16 Nisan 1924'de 150'likler Meselesi meclisde müzakere edildiği gün, Heyet-i Vekile'nin imzaladığı bir kararname ile bu durumda olan bazıları, Yunanistan'ın hizmetine girmeleri nedeniyle vatandaşlıktan çıkarılmışlardır³⁶⁶.

Basında da bu konuda haber, ertesi gün yayınlanacaktır.

“ Türk Taabiyetinden Iskat

Evvelce Eskişehir'de Nevzad Gazetesi neşretmiş ve elyevm firaren İskeçe'de bulunmakta olan ve Yunan ordusu hidematını kabul etmiş bulunan Bursalı Sedad Hakkı Yunan ordusunda istihbarat vazifesini kabul etmiş olan İstanbul Polis Müdüriyeti sabık baş memurlarından Kadırgalı Deli Hüseyin,... altıncı maddesine tevfiakan Türkiye Cumhuriyeti taabiyetinden ıskatına Heyet-i Vekilece karar verilmiştir³⁶⁷

Bu vatandaşlıktan çıkarmada, koşul bir başka devlet hizmetine girmektir. Ancak yurtdışında firari olupda görev almayanlar için böyle bir işlem uygulanmayacaktır. Bu tür kişiler daha sonra memlekete dönebilmişlerdir³⁶⁸. Bu biçimde yurtdışında olupda, bir yabancı devlet hizmetine girenlerin sayısı yaklaşık 300 kişidir³⁶⁹. Bunlar zaman içinde vatandaşlık hakkını kaybedeceklerdir.

³⁶⁶ Türkiye İş Bankası, a.g.e., c. IV, s. 435.

³⁶⁷ *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Nisan 1924.

³⁶⁸ TOPUZOĞLU, Cemil; a.g.e., s. 226.

³⁶⁹ Türkiye İş Bankası, a.g.e., c. IV, s. 450.

2 — Heyet-i Mahsusalar ve Âli Karar Heyeti

Yurtdışına kaçmış olup, bir yabancı devletde hizmet almışlar vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Ama hizmet almayıp, hakkında bir işlem yapılmayan kişilerden bazıları memlekete dönmüş, bazıları ise dönmemiştir. Öte yandan millî mücadeleye muhalif tavır takınıpda memleket içinde kalanlar ve yurtdışına kaçıp, dönenlerin tekrar eski memuriyetlerine iadeleri veya halen çalışanların işlerine devam etmeleri kabul edilemez bir durumdu.

Nitekim 16 Nisan 1924 tarihli meclis gizli oturumunda 150'likler Meselesi görüşülürken, bu konuya dair görüşlerde gündeme gelecektir. Kütahya Mebusu Recep Bey, yurt içinde bulunan bu tür adamların yapabilecekleri şeyleri önlemeye yönelik şu teklifte bulunmuştur.

“Teklifi âcizaname nazaran bu, 150 kişilik liste hariçinde bir siyah liste etrafında toplanmalıdır... devletin bütün kuvâ-yı zabıtasına ve bilhassa limanlarına, İstanbul'un en işlek noktalarına, en mühim geçit noktalarına, bütün devletin kuva-yı zabıtasına; peyderpey fotoğrafları da tedarik edilerek siyah liste bunlara dağıtılmalıdır ve bilmelidirler ki; devletin kuva-yı zabıtası vatana büyük bir badire âriz olduğu zaman bu vatanda fenalık eden adamlar vardı... onlar, memleketin zabıtası beni siyah listeninin çersinde bir adam olmakla daima tarassut altında bulunduruyor, diye tehaşi ederler ve köşelere çekilip, büzülmeye mecbur olurlar”³⁷⁰

³⁷⁰ Türkiye İş Bankası; a.g.e, c. IV, s. 448.

Ancak bu teklif rağbet görmeyecektir³⁷¹. Bu tür kişiler hakkında kısmen bir fikir birliği daha 150'likler Meselesi Eylül-Ekim 1922 tarihinde, M.Kemal Paşa'nın bulunduğu bir toplantıda görüşülürken, cumhuriyetin ileri gelenlerinde de olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, bu konuyu Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa'ya da sormuş, Fevzi Paşa şu cevabı vermiştir.

“ — Ordu mensubeyni arasında mücadele-i milliyeye karşı fiilen vaziyet almış olanların vaziyeti alehalihi terkedilemez...”³⁷²

Görülen odur ki, ordu bu tür kişileri tekrar hiçbir şey olmamış gibi sinesine basamazdı. Bu nedenle bu tür kişilerin orduyla ilişkisinin kesilmesine dair çalışmalar, daha 150'likler Meselesi'nin başladığı sıralarda, yapılmaktaydı. Millî mücadeleye katılmayan veya çeşitli gruplarla çalışan askeri personel, Adapazarı ve İzmir'de kurulan Divan-ı Harb'lerde 1922 ve 1923 yılları içinde yargılanmıştır³⁷³. Ancak zabıtlara göre bunların büyük çoğunluğu, yaklaşık 4000 kişiden 3800'ü beraat etmiştir³⁷⁴. Üstelik bunlar Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne başvurarak, beraat ettiklerine nazaran işlerine iadelerini istemişlerdi. Özellikle ordu gibi hassas bir kurumda, bu tür kişilerin varlığı sakıncalıydı. Müdafaa-i Milliye Vekaleti konuyu meclise götürerek, bu tür kişilerin orduyla ilişkilerinin kesilebilmesi için kanun çıkarılması talebinde bulunacak,

³⁷¹ Türkiye İş Bankası, a.g.e. c.IV, s. 454.

³⁷² KUTAY, Cemal; 150.F., s. 58.

³⁷³ Türkiye İş Bankası, a.g.e. c. IV, s. 247.

³⁷⁴ Türkiye İş Bankası, a.g.e. c.IV, s. 250.

konu Büyük Millet Meclisi'nin 20-22-24 Eylül 1923 tarihli gizli oturumlarında görüşülecektir³⁷⁵.

20 Eylül 1923 tarihli gizli oturumda, Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım (Özalp) Paşa bu kanun gerekçesini açıklayan konuşmasında millî mücadeleye hıyanet edenlerin olduğu ve bunların Divan-ı Harbe verildiğini belirterek, bunlardan beraat edenler olduğunu bu durumun ordu ve millet açısından mahzurunun açık olduğunu en azından bu kişilerin askerlikle ilişkisinin kesilmesinin zorunlu olduğunu, ifade edecektir³⁷⁶. Bu oturumda bazı mebuslar bu tür kişilere niçin daha ağır cezalar verilmediğini sormuşlar, İstiklâl Mahkemeleri'nde de görev yapmış olan İzmir mebusu Necati Bey, Af-ı umumî'nin birinci maddesini okuyarak, bu yüzden bu 4000 kişi hakkında bundan başka yapılabilecek işlemin olmadığını³⁷⁷ ifade edecektir. Bu kanun tasarisına itiraz edenler de çıkacaktır. 24 Eylül 1924 tarihli gizli oturumda, divan-ı harb'de beraat eden bir kişi neye dayanarak ve nasıl özel bir şekilde yargılanabilir? sorusu sorulacaktır³⁷⁸. Bu soruyu Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım (Özalp) Paşa, Heyet-i Mahsusa'nın bir mahkeme olmadığı ve kararın meclise tekrar gelmemesi gerektiğini ve bu kararın idarî bir karar olduğunu, ifade edecektir³⁷⁹. Müzakerelerden sonra bu kanun 25 Eylül 1923'de "Mücadele-i Milliye'ye iştirak etmeyen ve hududu millî haricinde kalan erkân, ümera ve zabitan ve memurin

³⁷⁵ Türkiye İş Bankası, a.g.e., c. IV, s. 233-312.

³⁷⁶ Türkiye İşbankası; a.g.e., c.IV, s. 242-243.

³⁷⁷ Türkiye İşbankası; a.g.e., c.IV, s. 251.

³⁷⁸ Türkiye İşbankası; a.g.e., c.IV, s. 286.

³⁷⁹ Türkiye İşbankası; a.g.e., c.IV, s. 291.

ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleyi ve cidali milliye iştirak edenlerin tekaüd müddetlerinin sureti hesabını natık kanun" adı ve 347 sayı numarasıyla çıkartacaktır (Bkz. Ek-10).

Genç cumhuriyet ve idarecileri, millî müadeleye katılmayan³⁸⁰, millî mücadele aleyhindeki teşkilâtlara dahil olan askeri personelin orduyla ilişkisini kesmek imkanını elde edecektir. Kanununun amir hükümleri gereğince kurulan "Heyet-i Mahsusa" bu durumda olanları incelemeye almış ve gerekenlerin askerlikle ilişkilerini kesmiştir³⁸¹. Askerlikle ilişkileri kesilenlerin isimleri Resmî Gazete'nin çeşitli sayılarında³⁸² yayınlanmıştır (Fotokopiler: II-III).

Bu kanun hükümleri içinde bu ilişki kesme sırasında, belli hizmet süresini aşanlara emeklilik hakkı da verilmiştir. Millî mücadeleye karşı çıkan askeri personelin tasfiye edilmesine dair 24 Eylül 1923 tarihli meclis müzakeresinde, sivil memurlar içinde bir düzenleme yapılması isteği gündeme gelmiştir³⁸³. Nitekim bu tür askeri personelden sonra, sivil memurlar içinde millî müca-

³⁸⁰ Bu 4000 kişinin 1060 kişisi Kuva-yı İnzibatiye'ye girenlerdir. 1200-1300 kişi ise İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne, Kızıl Haçerciler Cemiyeti'ne ve diğer millî mücadeleye aleyhtar cemiyetlere girenler olup, geri kalanlar ise millî mücadele hizmetine katılmama gibi faaliyetlerden sorumludurlar. Bkz. Türkiye İşbankası, a.g.e., c. IV, s. 286-287.

³⁸¹ TOPUZLU, Cemil; a.g.e., s. 227-229; ÇOKER, Fahri; "Heyet-i Mahsusa Geçen Bahriyelilerden Yüzbaşı Fahri Efendi", *Tarih ve Toplum*, sayı 61, Ocak 1989, s. 11-15.

³⁸² Bu şekilde yayınlananların, tam taramasını, mevcut kütüphane ve arşivlerde Ceride-i Resmî'nin tam koleksiyonu olmamasından, yapamadık. Ancak elimizde bulunan 7 Nisan 1924 ve 68 nolu sayı ve 16 Ekim 1924 tarihli 77 sayılı nüshalarında, yaklaşık 300 kişinin ismi, rütbesi ve sicil numarasıyla yayınlanmıştır. Bizim sunduğumuz Resmî Cerideler bunların çok küçük bir kısmını içermektedir.

³⁸³ Türkiye İş Bankası; a.g.e., c.IV, s. 286-287.

deleye karşı koyanlar hakkında Dahiliye Vekaleti'nce hazırlanan kanun teklifi 3.4.1340 (1924) tarihinde Heyet-i Vekile'ce görüşülmüş ve aynı gün Büyük Millet Meclisi'ne sevk edilmiştir³⁸⁴. meclis müzakerelerinde bu kanuna da muhalefet edilecektir. 16 Nisan 1924 tarihli af kanununun birinci maddesiyle, bu kanun teklifinin birbirine zıd olduğuna dikkat çeken Giresun mebusu Hakkı Tarık Bey şöyle demektedir.

“... Bu layiha Büyük Millet Meclisine 3 Nisan 340 tarihinde tevdi edilmiştir. 16 Nisan 340 tarihinde ise Büyük Millet Meclisi'nde bir afv-ı umumî kanunu kabul ve ilân edilmiştir. Bu nokta-i nazardan teklif edilen layihanın ruhu, esası bu afv-ı umumî kanunun ruhuna tamamen zıddır... demekki 16 Nisan 340 tarihinde ilân edilmiş bir kanun o tarihe kadar irtikâb edilmiş bütün siyasî cürümlerin hepsini afv etmiştir. Acaba bir adamı memuriyetden mahrum etmek bir ceza değil midir? Bu cezayı hangi cürüm için tertib ediyorsunuz?”³⁸⁵

Bu itiraza karşı Dahiliye Vekili Recep Bey şöyle cevap vermektedir;

“...malumualiniz bu afv kanunu Lozan muahedenâmesinde kabul edilmiş olan umumî bir afvı istihdâf etmektedir ve doğrudan doğruya ceraim-i siyasîyesinin hatta cürüm muhitinde cihet-i adliyeden veya İstiklâl mahkemelerinden verilmiş olan cezaların, yani hükme iktiran eden cezaların afvı mahiyetindedir. Bizim teklif et-

³⁸⁴ T.B.M.M. Celse Zabıtları, II. Devre, c.XI, s. 303.

³⁸⁵ T.B.M.M., Celse Zabıtları, II. Devre, c.XI., s. 306: Bu konuda Sayın Mete Tuncay'da bu konunun Lozan'daki af bildirisi ile çeliştiğini belirtmektedir; TUNCAY, Mete; “Heyet-i Mahsusalar (1923-1938) Cumhuriyete Geçişte Osmanlı Asker ve Sivil Bürokrasisinin Ayıklanması”, *Bilineceği Bilmek*, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1983, s. 134: Heyeti Mahsusalar üzerine ilk çalışmayı yapan kişi olan Mete Tuncay, bu makalesini SBF yayını olarak “Kanunu Esası'nın 100. Yılına Armağan” adlı çalışmada yayınlamıştır. Daha sonra ise yukarıda zikrettiğimiz eserle, diğer makaleleriyle beraber tekrar yayınlamıştır.

tiğimiz layihada hiçbir vakit böyle bir ceza mevzû-u bahs değildir afv gelmesi malumuâliniz karşısında bir ceza tasavvuruyla kabil-i ifade olur. Ceza-i adli ve hukukî olmayınca bir afv dahi tasavvur edilemez..."³⁸⁶

Sonuç olarak çeşitli görüşmelerden sonra sivil memurlar içinde 26 Mayıs 1926'da "Mücadele-i Milliyeye İştirak Etmeyen Memurin Hakkında Kanun" adıyla ve 854 kanun çıkarılarak, 14 Haziran 1926'da Resmî Gazete'de yayınlanacaktır (Bkz. Ek-11). Böylece sivil memurlar içinde Heyet-i Mahsusa kurulacaktır. kurulan Heyet-i Mahsusa bu tür kişileri tedkik ederek, gerekenleri tasfiye edecektir³⁸⁷. Bu Heyet-i Mahsusa kurulduğu zaman vekaletlerden, vilayetlerden, genel müdürlüklerden hareket-i milliye'ye muhalif sivil memurların dosyaları Heyet-i Mahsusa'ya gönderilmiştir³⁸⁸. Heyet-i Mahsusa'da üye olarak bulunan Rize mebusu Atıf bey'in verdiği bilgilere göre, kurulan Heyet-i Mahsusa 3150 kişinin dosyasına bakmış, 1250 kişinin aleyhine karar vermiştir. Aleyhinde karar verilenlerin 300 kadarı İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne dahil olanlardır. Yaklaşık 300 kişi ise doğrudan doğruya mahkemelerce idam cezası alan kişiler olup, geri kalanların bir kısmı muhalif gazetecilerdir. Diğerleri ise 26 Mayıs 1926 tarihli Heyet-i Mahsusa'yı kuran kanunun, birinci ve dördüncü maddeleri gereğince cezalandırılmışlardır³⁸⁹.

³⁸⁶ T.B.M.M., Celse Zabıtları, II. Devre, c.XI, s. 309.

³⁸⁷ Bu konuda yazarın bir örnek olması ve Heyet-i Mahsusa kararının bir suretini vermesi bakımından bkz. KAYGUSUZ, Bezmi Nusret; *Bir Roman Gibi*, İzmir, İhsan Gümüşşayak Mat., 1955, s. 230-237.

³⁸⁸ T.B.M.M., Celse Zabıtları, III. Devre, c.IV, s. 208.

³⁸⁹ T.B.M.M.; Celse Zabıtları, III. Devre, c. IV, s. 208-209.

Aradan iki yıl geçtikten sonra sivil ve askerî Heyet-i Mahsusa'ların çalışmalarında hatalar mevcut olduğu görülecek ve bunların verdikleri kararların temyizi kabil olmadığından, bu hatalı kararları düzeltmek amacıyla yeni bir mercî ihdası zorunluluk haline gelecektir. Bu konuda meclis müzakerelerinde Muğla mebusu Ali Nizamî Bey 20 Mayıs 1928 tarihli oturumda konuyu aydınlatıcı bilgiler verecektir.

“... Arkadaşlar, hükümetin teklif ettiği bu kanun Heyet-i Mahsusa'nın, haklarında karar verdiği eşhasın afvı kanunu değildir. Böyle telakki etmeyelim. Heyet-i Mahsusa'nın haklarında karar verdiği eşhasdan Ahmet yerine Mehmed için karar verilenler vardır. Arz-ı hâl encümeni —ki size niyabeten ifâ-yı vazife ediyoruz— orada bir çok evrak tenasüf etmiştir... bundan maâda müdafaâsı alınmaksızın karar verilmiş eşhas dahî vardır. Bunlar arz-ı hâl encümenine müracaat ediyorlar. Hiç bir mahkeme, hiç bir müessese bir maznunun bir mücrimin müdafaasını almaksızın hakkında karar veremez...”³⁹⁰

Müzakereler sonucunda, Heyet-i Mahsusa kararlarını ikinci derecede tetkik etmek üzere “Âli Karar Heyeti” kurulacaktır. Buna dair kanun 21 Mayıs 1928'de kabul edilip, Resmi Gazete'de 28 Mayıs 1928'de kabul edilip, Resmî Gazete'de 28 Mayıs 1928'de yayınlanacaktır (Bkz. Ek 12).

Kurulan Âli Karar Heyeti'de³⁹¹ bu konudaki sorunları çözememiş, özellikle Heyet-i Mahsusa'ca aleyhine karar verilenlerin bir kısmı, kendilerine tebligat yapılmadığı için Âli Karar

³⁹⁰ T.B.M.M. Celse Zabıtları, c. III, s. 211.

³⁹¹ Âli Karar Heyeti'nin bir karar örneği için bkz. KAYGUSUZ, Bezmi Nusret; a.g.e., s. 240-242.

Heyeti'ne başvuramamışlardı. Bu yüzden bu durumda olanların itiraz edebilmelerine imkân tanımak amacıyla, 26.11.1934'de kabul edilen bir kanunla bu durumdakilerin itiraz etmeleri imkânı sağlanmıştır (Bkz. Ek-13). Ancak konunun hukukî boyutları yakın zamanlara kadar gelecektir. İlerde izah edeceğimiz 1938 affında, bunlar hakkında verilen kararlar kalkmasına binaen, açılan davalar sonucu 12 Aralık 1947'de Danıştay Dava Daireleri Genel Kurulu, bu tür durumda olanların emeklilik haklarını vererek, emeklilik hakkını engelleyici bir hüküm olmadığını 4.3.1948 tarihli Resmî Gazete ilân edecektir (Bkz. Ek 14). Bu durumda olan yaklaşık 500-600 kişi emekli maaşına hak kazanacaktır³⁹². Bundan sonrada konu devam edecektir, bu kanundan faydalanamayanlar olduğu için 21.11.1952'de yeni bir kanun yapılmış ve Resmî Gazete'de 28.11.1952'de yayınlanmıştır (Bkz. Ek- 15).

Hukukî sonuçları bakımından yakın tarihlere kadar gelen Heyet-i Mahsusa kararları, ayrı bir çalışma konusu olmakla beraber, millî mücadeleden sonra millî harekete muhalif olanlara karşı, 150'lik Liste ve Vatandaşlıktan ıskat (çıkarma) uygulamalarından farklı, ancak beraber yürüyen, karşı bir önlem olarak uygulanmıştır.

---

³⁹² KOÇAK, Cemil; "Heyet-i Mahsusalar", *Tarih ve Toplum*, sayı 52, Nisan 1988, s. 201-202.

III. BÖLÜM

A — YÜZELLİLİKLERİN SÜRGÜN YILLARINDAKİ HAYATLARI VE FAALİYETLERİ

1 — *Türkiye Cumhuriyeti'nin Bunları Kontrolü ve Alınan Önlemler*

Bilindiği üzere yüzellilik listeye dahil olupda memleket içinde bulunanları, 1 Haziran 1924 tarihinden itibaren yılın son aylarına kadar, peyder pey çeşitli araçlarla yurtdışına gönderilmişlerdi. Bundan sonra Dahiliye Vekaleti'ne bağlı Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü, 150'lik listeye dahil kişilerin resimlerini toplamaya girişmiştir.

“ İstanbul Polis Müdüriyetine

Yüzelli kişilik listenin otuzyedinci cari numarasında mukayd hürriyet ve İtilâf katib-i umumisi Adanalı Zeynelabidin'in fotoğrafı leffen gönderilmiştir. Yalnız yüz adedinin irsali ve 4 numarada mukayd Tütüncübaşı Şükrü ve 6 numarada mukayd yaverandan Erkan-ı Harb Miralay tahir ve 12 numarada Bahriye Nazır-ı esbakı Cakacı Hamdi ve 22 numarada mukayd Ali Nadir ve 24 numarada mukayd Çopur Hakkı ve 26 numarada mukayd Ayandan Konyalı Zeynelabidin ve 44 numarada

mukayd Dahiliye Nazır-ı esbakı Ayandan Adil ve 56 numarada mukayd Osman Nurinin fotoğraflarının bulundu-
rularak işbu noksanın ikmali için keza yüzer adedinin
işarı müsterhamdır efendim.

26 Kanunisani 1341³⁹³

Emniyet Genel Müdürlüğü'nün bu çalışmayı yapmaktaki amacı, 150'liklerin resimlerinden oluşan bir Albüm teşkil etmektir. Bu albümü özellikle sınır kapılarına ve başkonsolosluklara, şebenderliklere göndererek, bunların memlekete dönmek istemeleri halinde, bu durumu önlemek amacıyla dağıtacaktır. Ayrıca bu albümden vilayetlere, ordu müfettişlerine de gönderilecektir. Örneğin, Ekim 1927'de İstanbul Polis Müdüriyeti bu şekilde bir istemde bulunacaktır.

"Yüzelliklerin bir kıta fotoğraflı defterine İstanbul merkezince ihtiyaç hasıl edilmiş olduğundan müdüriyet-i âlilerinde fazla mevcut bulunduğu takdirde tevdiine, değilse bu ihtiyacın İstanbul Polis Müdüriyetince teminine müsaade-i âlilerini..."³⁹⁴

Bu albüm 1925 yılı içinde hazırlanmıştır (Bkz. Fotokopi IV), 150'liklere ait eksik resimler zaman içinde, bulunarak eksikleri tamamlamak amacıyla ilgili yerlere gönderilmiştir.

Genç Cumhuriyet 150'liklere başlangıçtan itibaren, yani yurtdışına çıktıkları tarihlerden itibaren, haklı olarak şüpheyile bakmıştır. Bu nedenle 150'likler kararnamesinin yayınlanması ve memleket içindekilerinin de çıkarılmasıyla beraber, bunların ha-

³⁹³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12221-1 UMUMİ DOSYA I/A5

³⁹⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12221-1 UMUMİ DOSYA I/B6

reketlerini kontrol edip, bunlar hakkında takibat yapacaktır. Bu takibatı çeşitli dış temsilciliklerimizle ve çeşitli istihbarat yöntemleriyle yapacaktır. Ancak bu konudaki asıl sistemli çalışma, 1930'lu yıllardan sonra başlayacaktır.

150'likler hakkında 1930'a kadar, dış temsilciliklerimiz zaman zaman bilgi vermektedirler. Ancak bu yeterli görülmeyip, Dahiliye Vekaleti 22.7.1930'da, Hariciye Vekaleti'ne yazdığı yazıda, 150'liklerin bir tarafa gitmeleri halinde, gidecekleri yerler hakkında bilgi edinilmesini ve bildirilmesini rica edecektir³⁹⁵. Ancak bu da yeterli görülmeyip 16 Haziran 1932'de, bilumum elçiliklere, Başkonsolosluklara, konsolosluklara, maslahatgüzarlıklara yazılan yazıda, her birinin memuriyet sınırları içinde bulunan ve gerek bugünkü ikametgahları belli olmayan 150'liklerin nerede oturduklarının, ne ile meşgul olduklarının araştırılarak bildirilmesi ve soru sorulmaksızın bütün 150'liklerin hareketleri hakkında düzenli malumat verilmesinin bundan böyle usul kabul edilmesini talep etmiştir³⁹⁶.

Dahiliye Vekaleti 1927 tarihli kanun gereği, 150'liklerin mallarının tasfiye edilmesi işlemlerinin ne durumda olduğunu da 12.7.1934'de vilayetlerden soracaktır. Gelen cevabi yazılardan anlaşıldığına göre, henüz bu tarihlerde mallarının tasfiye işlemleri tamamlanamamış 150'liklerin varlığı gözükmemektedir. Dahiliye Vekaleti bunların yurtiçinde herhangi bir şekilde faaliyet düzenleyememeleri için, 150'liklerin akrabalarının dökümünü

³⁹⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12221-1 UMUMİ DOSYA I/B 6.

³⁹⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12221-1 UMUMİ DOSYA I/A 14.

12.7.1934'de isteyecektir³⁹⁷. Vilayetler de kendi il sınırları içinde kayıtlı 150'liklerin varsa, akrabalık derecelerini de belirterek, bunları Dahiliye Vekaleti'ne cetveller halinde göndermişlerdir³⁹⁸.

Görüleceği üzere 1930'lardan sonra konunun üzerine daha titizlikle eğilinmiştir. Bunun sebebini 150'liklerin yurtdışındaki faaliyetlerinde aramak gerekir. Bir başka sebepte daha önceden gönderilen bilgilerin bir sistemlilik arz etmemesi olabilir. Türkiye elçilikler ve konsolosluklar vasıtasıyla elde ettiği muhbirlerle, 150'lik hakkında hemen her bilgiyi edinecektir. Bu muhbirler içinde firariler ve 150'liliklerden bazılarının da olduğunu görüyoruz. Bunları sırası geldikçe açıklayacağız. Türkiye bu 150'likler hakkında son derece iyi ve geniş bir istihbarat ağına sahip olması nedeniyle, oldukça iyi bilgiler edinecek ve bazı 150'liklerin Türkiye aleyhindeki faaliyetlerini önceden öğrenip, önleyebilecektir.

Türkiye bunların en küçük hareketlerine dair, en basit bilgileri dahi inceleyecektir. Buna dair çeşitli yazışmalar vardır ki, örnek vermemiz gerekirse; 18 Şubat 1931'de Hariciye Vekaleti Paris Büyükelçiliğimizin kendisinde sıhhat derecesini bilmediği, şu bilgiyi verdiğini Dahiliye Vekaleti'ne bildirir. Paris Büyükelçiliğimiz Avrupa'da antifaşistlerle 150'liklerin birbirleri lehine çalışacaklarına dair anlaştıklarını haber vermektedir³⁹⁹. Bu yazı üzerine Dahiliye Vekaleti Adana, Antalya, Mersin vilayetlerine

³⁹⁷ Vilayetlerden bu konuda gelen yazıların tamamı E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12221-1 UMUMİ DOSYA II'de mevcuttur.

³⁹⁸ Bu konuya dair bütün cetveller E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12221-1 'de mevcuttur.

³⁹⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12221-1 UMUMİ DOSYA I/C 3.

gönderdiği yazıda, alınan istihbaratı bildirerek, vilayetlerinin muntakasında bulunan ve ilerde gelecek olan antifaşist İtalyanların vaziyetleri ve hareketlerinin belli edilmeden incelenmesi ve elde edilen bilgilerin vekaletе gönderilmesi emrini verecektir⁴⁰⁰. Ancak bu vilayetlerden başka olarak bazı vilayetlere de aynı emir verilmiş, İstanbul, Adana ve diğer vilayetlerden gelen yazılarda vilayet sınırları içinde bulunan İtalyanların faşist oldukları belirtilerek, bundan sonra gelebileceklerin de vaziyetlerinin takib ve tahkik edileceği bildirilmiştir⁴⁰¹.

Görüldüğü üzere Paris Büyükelçiliği'nin bile sıhhat derecesini bilmediği bir bilgiyi Türkiye, çok önemli kabul edecektir. Bunu sebebi 1930'lardan itibaren sömürgeci siyasetini artıran İtalya'nın Türkiye'de uyandırdığı endişelerdir⁴⁰². Böyle bir ortamda 150'likler tarafından bu şekilde bir provokasyonun yapılması halinde, pek de yakın olmayan Türk-İtalyan ilişkileri bakımından bırakacağı olumsuz etkiyi, önceden önlemeye çalışmak düşüncesinden kaynaklanacaktır. Bu bakımdan 150'liklerin yurtdışındaki hayatları, iç ve dış siyasamız açısından önem arzedecektir.

2 — Yüzelliliklerin Yurtdışındaki Hayatları

Yüzelliliklerin bazılarının sürgün yıllarındaki hayatlarını inceleyen, 150'lik Liste'de grublandırıldıkları şekilde ele alacağız.

⁴⁰⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12221-1 UMUMİ DOSYA I/B 12.

⁴⁰¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12221-1 UMUMİ DOSYA I/B 13- B 14.

⁴⁰² ARMAOĞLU, Fahir; a.g.e., s. 328-329.

a) Vahdeddin'in Maiyyeti

1 — 150'likler Listesi'nin bir numarasında yer alan *Kiraz Hamdi Paşa*, sürgün yıllarında Romanya'nın Köstence kentinde oturacaktır. Yurtdışına çıktıktan bir süre sonra Türk elçilikleriyle ilişkiye girmiştir. Bu ilişkinin boyutu ilerde daha açık şekilde görüleceği üzere, özellikle 150'likler hakkında bilgi alışverişine dayanacaktır. Türkiye'ye uzun süre muhbirlik ederek hizmet edecektir. Bu hizmetin ne zaman başladığına dair kesin bir tarih verememekle beraber, muhtemelen 1925 yılı içinde başlamıştır. Nitekim Bükreş elçiliğimizden, Dahiliye Vekaleti'ne 341 (1925) de yollanan yazıda,

"Dahiliye Vekaletine

Kiraz Hamdi'nin tahsisat olarak verilmesini talebettiği ikiyüzelli Türk lirasının itasıyla Yunanistan... içinde bir defaya mahsus olarak verilmesini istirham ettiği ikiyüz İngiliz lirasından bahs, Köstence şehbenderliğinden..."⁴⁰³

Bu belge sebebiyle bu ilişkinin en azından 1925 yılında başladığını kesin olarak söyleyebiliyoruz⁴⁰⁴. Kiraz Hamdi Paşa'nın kod

⁴⁰³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12221-1 UMUMİ DOSYA I/A 12.

⁴⁰⁴ Millî Mücadele döneminde Kiraz Hamdi Paşa tarafından kurulan Tarikat-ı Salâhiye Cemiyeti'nin sonradan, 1925 yılı içinde Türkiye'ye gönderdiği ve "Distolcüler" olarak anılan olayla ve mahkeme tutanakları nedeniyle faaliyetde olduğunu görüyoruz. Bkz. TUNAYA, T. Zafer; a.g.e, c.II, s. 581-582; ÇUKUROVA, Bülent; a.g.m., s. 432-433; Ancak bu olayla Kiraz Hamdi Paşa'nın bir ilgisi olmadığını rahatlıkla belirtebiliriz. Bu anlamda Kiraz Hamdi Paşa'nın, bu cemiyeti T. Mümtaz Göztepe'nin de belirttiği gibi sadece Padişah'tan para sızdırmak üzere kurduğu ve eline geçirdiği deftere tanınmış isimleri doldurmaktan öte bir faaliyeti olmadığını düşünüyoruz. Bkz. GÖZTEPE, T. Mümtaz; V.M.G., s. 369; Yurtdışına çıktıktan sonra Kiraz Hamdi Paşa'nın bu cemiyetle ilgilenmediğini, ancak başkalarının ilgilenip bu cemiyeti devam ettirip, faaliyete geçirdiğini düşünmek daha ( )

adı 686'dır. Bu görevini birçok devlet görevlisinin bilmediğini ve sadece irtibatla bulunanların bildiği anlaşılıyor. Bu istihbarat görevini rahatlıkla yapabilmesi için bu konunun oldukça mahrem tutulduğu anlaşılıyor. 1 Ağustos 1927'de Hariciye Vekaleti müsteşarı imzasıyla Dahiliye Vekaleti'ne gönderilen yazıda bu durum daha açık olarak ortaya çıkmaktadır.

"...Kiraz Hamdi'nin hükümetçe istihbaratda istihdam edildiğine vakıf bulunmayan şehbender kendisinden aldığı malumatı hüsn-ü isticvabında madam Şarlota bildirmek suretiyle..."⁴⁰⁵

Kiraz Hamdi Paşa, 686 olarak 150'liliklerle ilgili bilgi kaynağı olmaktan başka, diğer bazı muhbirlerle ilgili olarak da hizmet vermiştir. Dahiliye Vekaleti 7 Mart 1932'de Bükreş Elçiliği'ne yazdığı yazıda, MHC'nin⁴⁰⁶ mütarekede İngiliz ve Fransız istihbaratına hizmet etmiş olduğu ve Romanya'da Fransız istihbarat bürosunun 9 numaralı ajanı olduğu 1929 tarihli ve 168 numaralı bir yazıyla daha önceden bildirildiğini, belirterek, bu adamın seciyesiz ve menfaat mukabilinde her türlü şeyi yapabileceği ve yabancı istihbaratına hizmet etmesi nedeniyle elçiliklerimize ve konsolos-

---

doğru bir yaklaşımdır. Mütareke döneminden sonra, Kiraz Hamdi Paşa'nın bu cemiyetle ilişkisi olmamıştır, diyebiliriz.

⁴⁰⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-1/ A 6; *Tarih ve Toplum Dergisi*'nde "Bir İstihbarat Raporu" adıyla yayınlanan, tarihi belirsiz olarak sunulan belgede, Kiraz Hamdi Paşa'nın Tarikat-ı Salâhiye çerçevesinde muhalflerle ilişkisini anlatmaktadır ki, burada tarih belirtmemekle beraber tahminen 60 yıl önce denmektedir, derginin yayın tarihi 1990 yılı olduğuna göre, 1930'lara tekabül etmektedir. Bu belgenin hazırlayıcısının Kiraz Hamdi Paşa'nın 686 olarak rolünü bilmediği ortaya çıkmaktadır. Biraz daha geriye gitssek bile 1925'lere varırız ki, 686 rolü devam etmektedir. Bu bakımdan bu dergide yayınlanan bu belgedeki bilgileri, Kiraz Hamdi Paşa'nın 686 rolüyle birlikte değerlendirmek gerekir. Bkz. "Bir İstihbarat Raporu", *Tarih ve Toplum*, sayı 73, Ocak 1990, s. 433-435.

⁴⁰⁶ Bu adamın kim olduğunu tespit edemedik, ancak yazılış tarzından dolayı muhtemelen firarilerden birisidir.

luklarımıza kesinlikle sokulmamalı, şayet gerekiyorsa 686 (Kiraz Hamdi Paşa) tarafından şahsi olarak istihdam edilebileceğini ve ücretinin de 686 tarafından ödenebileceği⁴⁰⁷ ifade edildikten başka, aynı gün yine Bükreş elçiliğine yazılan bir başka yazıda bu konuya dair şu satırlara rastlıyoruz.

“...(MHC)’nin Kanunusani 1932 ücreti olan 70 lira gönderildi... Bu paranın 686 vasıtası ile merkuma tevdi ettilmesi...⁴⁰⁸.

Görünen odur ki, Kiraz Hamdi Paşa bu göreviyle sürgün, dökeminde geçimini böyle sağlamıştır. Ancak vatan hasreti onu rahatsız edecektir. Bükreş Büyükelçiliği kanalıyla⁴⁰⁹ Başbakanlığa hitaben yazdığı 5 Kanunuevvel (Aralık) 1934 tarihli dilekçesinde, vatan hasretliği sebebiyle verem olduğunu ve buna dair doktor raporunu bir yıl önce takdim ettiğinden bahsederek, çeşitli cephelerdeki hizmetler ve ihtiyarlığına, emekdarlığına binaen 150’lik Liste’den kaydının silinerek af edilmesini ve haklarının iadesini istemiştir⁴¹⁰. Bu talepleri gerçekleşmediği gibi, kendisinden sonra çıkacak affı görmeyecektir. Köstence Konsolosu Nebil Süreyya Bey, 17 Ocak 1935’de Emniyet Umum müdürlüğüne çektiği telgrafta, 686’nın hastalığının arttığını, doktorların umutsuz olduğunu ve borç içinde bulunduğundan vefatı halinde ortada kalmaması için yeterli miktarda tahsisat gönderilmesini isteye-

⁴⁰⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-1/ A 8.

⁴⁰⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-1/ A 9.

⁴⁰⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-1/ D 14.

⁴¹⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-1/ D 13.

cektir⁴¹¹. Ertesi gün çekilen telgrafta ise "686 bugün ölmüştür⁴¹² demektedir. 18 Ocak 1935'de ölen Kiraz Hamdi Paşa'nın özel evrakı daha önceden ölmesi ihtimaline karşılık, başkonsolosluğa aldırılmıştır⁴¹³. Dahiliye Vekaleti 22 Ocak 1935'de banka vasıtasıyla 300 lira parayı 686'nın gömülme işlemleri için gönderecektir⁴¹⁴. Kiraz Hamdi Paşa'nın eşyalarının özel olanları İstanbul'da oturan kızı Emine Mihrican Hanım'a teslim edilecektir⁴¹⁵.

1922 yılında memleketi terk eden, Kiraz Hamdi Paşa, daha sonra Türkiye için çalışmış, çok değerli bilgiler aktarmıştır. Yurtdışındaki hayatında, bu bilgiler karşılığında aldığı düzenli tahsisatla sağlamıştır.

2 — *Hademe-i Hassa Kumandanı Zeki Bey*, Sultan Vahdeddin'le beraber, Türkiye'yi terk ederek Malta'ya, oradan onunla beraber Hicaz'a gitmiş ve 1923 yılı içinde Sultan Vahdettin'le beraber İtalya'nın San Remo kentine gitmiştir⁴¹⁶. Zeki Bey, safahata ve kumara düşkün bir insan olup, Sultan Vahdettin'in parasını idare ederken har vurup, harman savurmuştur. Bu kumar düşkünü adam, Türkiye lehine çalışmıştır⁴¹⁷. Zeki Bey'de Padişah ve etrafındakilerin faaliyetlerini haber verecektir.

⁴¹¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-1/ E 1.

⁴¹² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-1/ E 2.

⁴¹³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-1/ E 8.

⁴¹⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-1/ G 12.

⁴¹⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-1/ G 11.

⁴¹⁶ Sakıt Sultan Vahdeddin, kızı Sabiha Hanım'a yazdığı mektub gözönüne alındığında, Vahdettin ve maiyyeti 1923 Mayıs ayı içinde San Remo'ya gitmiştir. Bkz. MISIRLIOĞLU, Kadir; a.g.e., s. 196.

⁴¹⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-1/ E 9.

Ancak bu ilişkinin kesin tarihini saptayamamakla beraber, muhtemelen San Remo'ya gelindikten sonra, 1923 yılı içinde başlamış olmalıdır⁴¹⁸. Kumarbaz olduğu kadar zorba bir insan olan Zeki Bey'in, Vahdettin'in özel doktoru Reşat Paşa'yı öldürdüğü kanısı yaygındır. İtalyan Polisi Zeki Bey'den şüphelenmesine rağmen Zeki Bey hakkında bir tahkikat⁴¹⁹ yapamayacaktır⁴²⁰. Bunun sebebi, Vahdettin'in içinde yaşadığı Villa Manyoli'nin, İtalyan hükümetince bir nevi imtiyazlı komşu devlet mıntıkası kabul edilmesidir⁴²¹. Sultan Vahdettin'in 10-11 Mayıs 1926'da⁴²² vefat etmesi üzerine Zeki Bey Türkiye'ye yaptığı hizmetin yönünü değiştirmek isteyerek, Nis'te bulunan sakıt halife Abdülmecid'in kendisini çağırması üzerine, Türkiye hükümetinden halife etrafına toplanacak müfsidlerin çalışmaları hakkında bilgi toplamak için izin istemiştir (Bkz. Ek16). Bu izni kopardığı anlaşılan Zeki Bey, yeni görev yerine hemen gidememiştir. Sultan Vahdettin sağ iken Reşat Paşa'nın öldürülmesi konusunda herhangi bir işlem yapma-

⁴¹⁸ Zeki Bey'in 1923 yılı içinde bu tür bir temas aradığına şahit oluyoruz. Bkz. NUR, Rıza; a.g.e, c. IV, s. 980.

⁴¹⁹ GÖZTEPE, Tarık Mümtaz; V.G.C., s. 115.

⁴²⁰ Zeki Bey'in, Reşat Paşa'yı öldürmesinin sebebinin Tarikat-ı Salâhiye emrine bağlayan bir mahkeme kararı mevcuttur. ÇUKUROVA, Bülent; a.g.m., s. 432; Oysa Zeki Bey'in Reşat Paşa'yı öldürdüğü kabul edilse dahi, bunun Tarikat-i Salâhiye namına yapması yukarda işaret ettiğimiz Zeki Bey'in rolüyle bağdaşmamaktadır. Aksine Reşat Paşa'nın, Zeki Bey'in durumunu öğrenmesi sonucu aralarında çıkan bir tartışma sebebiyle öldürülmesi akla daha yakın bir sebebdir. Ayrıca Tarık Mümtaz Göztepe, bu olayın bir öldürme olayı olmadığını, Reşat Paşa'nın intihar ettiğini belirtmektedir.

⁴²¹ GÖZTEPE, T. Mümtaz; V.G.C., s. 163-164.

⁴²² Çeşitli kaynaklarda Sultan Vahdettin'in ölüm tarihi olarak farklı tarihlere rastlamaktayız. Sayın Enver Ziya Karal, 16 Mayıs 1926 olarak göstermektedir. Bkz. KARAL, E. Ziya: "Mehmed VI", *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.B. Yay., 1993, s. 506; Sayın Kocatürk ve sayın Çetiner bu tarihi 15 Mayıs 1926 olarak göstermektedirler. Bkz. KOCATÜRK, Utkan; a.g.e., s. 454; ÇETİNER, Yılmaz; a.g.m., *Milliyet Gazetesi*, 27 Kasım 1993; Ancak bu tarihler bize göre yanlıştır. Bunun nedeni Ek 16 olarak verdiğimiz belgede Zeki Bey sultanın öldüğünü 12 Mayıs 1926'da bildirmektedir. Bu nedenle bu tarihin 10-11 Mayıs 1926 olması gerekir.

yan İtalyan polisi, sultanın ölümünden bir kaç gün sonra Villa Manyoli'yi sararak, Reşat Paşa'nın ölümüyle ilgili olarak Zeki Bey'i tutuklamıştır⁴²³. Bu durumu Roma Büyükelçimiz 26 Haziran 1926'da merkeze yazdığı yazıda, 2 Haziran 1926'da yaptığı araştırmaya göre, Zeki Bey'in Reşat Paşa'nın katili olarak tutuklandığını bildirerek, İtalyan hükümetine Zeki Bey'in Türkiye'ye teslimi hususunda başvurduğunu, bu durumda Zeki Bey'in Nis'e gitmesinin mümkün olamayacağını bildirmektedir⁴²⁴. Yapılan tahkikat sonucu, delil yetersizliği nedeniyle serbest bırakılan Zeki Bey Nis'e giderek sakıt halife Abdülmecid'in oğlu Şehzade Ömer Faruk'un⁴²⁵ yanına sığınmış ve bir süre sonra Nis'te intihar etmiştir⁴²⁶. Zeki Bey'in 24 Aralık 1928'de intiharı bildiren Nis Şehbenderliği, ilave olarak son zamanlarda müfsidlerin ondan şüphelendiklerini de bildirir⁴²⁷. Zeki Bey'in intihar nedenine dair bir kayıt olmamakla beraber, Tarık Mümtaz Göztepe, mirasyedi hayatına alışan bu adamın yeni hayatına tahammül edemediğini, bildirmektedir⁴²⁸.

3 — *Tütüncübaşı Şükrü Bey*, 1922 Kasım'ında İstanbul'dan Sultan Vahdettin'le beraber ayrıldıktan sonra, onunla birlikte San

---

⁴²³ GÖZTEPE, T. Mümtaz; V.G.C., s. 203-204: T. M. Göztepe, bu tutuklama hadisesinin hemen olduğunu söylemektedir. Burada bir yanlışlığı söz konusudur. Bizim verdiğimiz Ek belgeye göre, ölümden hemen sonra Zeki Bey tutuklu değildir. Muhtemelen 1-2 Haziran 1926'da tutuklanmıştır. Yani T. Mümtaz Göztepe'ninde belirttiği gibi cenaze günlerce evde beklemişti, cenazenin gönderilmesinden sonra bu hadise gerçekleşmiştir.

⁴²⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-2/C 10.

⁴²⁵ MISIROĞLU, Kadir; a.g.e., s. 175.

⁴²⁶ GÖZTEPE, T. Mümtaz; V.G.C., s. 204.

⁴²⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-2/E 4.

⁴²⁸ GÖZTEPE, T. Mümtaz; V.G.C., s. 204.

Remo'ya gitmiştir. San Remo'da alkole ve safahata düşen (Kayserili) Tütüncübaşı Şükrü Bey, Sultan Vahdettin'le ilişkisi azalmakla beraber her ay maaşını da almıştır⁴²⁹. Sultanın ölümünden sonra 1929'a kadar San Remo'da kalan Tütüncübaşı Şükrü Bey, daha sonra Beyrut'a gitmiş ve çeşitli zamanlarda, Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü'nde bir görevliyle temas kurarak, toplam 14 mektup göndermiştir⁴³⁰. Ancak bu temasın 1936'dan sonra vukua geldiği görülmektedir. Kudüs Konsolosluğu bu durumu 17 Aralık 1936'da bildirirken, Tütüncübaşı Şükrü'dün Halep'te bulunan Celâdet⁴³¹ ve Nizamettin Kibar adlı muhaliflerin hareketlerini bildirmesi için faydalanılacağını ve kendisine maddi yardım yapıldığını bildiriyor⁴³². Tütüncübaşı Şükrü Bey, 1938 yılına kadar burada kalmış, afla beraber memlekete dönmüştür.

4 — *Serkarın Yaver (Ömer Paşa)*, Padişah Vahdedin'le beraber, İstanbul'dan ayrılıp, Malta'ya gittikten sonra, bir mesane hastalığına yakalanan Ömer Paşa, Malta'dan Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'in davetlisi olarak Hicaz'a gidilirken ağrıları artmış ve Mısır'da gemiden inerek, Kahire'de bir hastaneye yatmıştır. Bir

⁴²⁹ GÖZTEPE, T. Mümtaz; V.G.C., s. 116.

⁴³⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-4/A 8.

⁴³¹ Bu Celâdet Bey, Malatya'da Binbaşı Noel'le beraber hareket eden Bedirhanî Celâdet'tir. Halep Konsolosluğumuzun Haziran 1936'da bildirdiğine göre, Celâdet Bey Rejî Muhafaza idaresinde katibdir. Aynı zamanda Salihî'ye de Kürd mektebinde öğretmenlik yapmaktadır. Kardeşi Kamûran Paris'te, Bedirhanî Süreyya Şamda'dır. Celâdet Bey "Ben kürdüm, Kürtçüyüm Kürdistan lehinde bir fırsat çıkarsa çalışacağım" sözünü de ifade etmiştir. Bkz. E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-27/G2: Gerçekten kardeşi Kamûran Bey'le ölünceye kadar Kürtçülük davasını gütmüşlerdir. Celâdet Bey 1951'de Suriye'de ölmüş, kardeşi Kamûran ise 1940'da Paris'e yerleşmiştir. 6 Aralık 1978'de ölen Kamûran Bey, bugün Pariste 1983'te kurulan ve Türkiye'yi bölmeyi amaçlayan ve ülkemizin başına her an yeni dertler açmakla uğraşan, ünlü Kürt Enstitüsü'nün manevî kurucularındandır. Bkz. MUMCU, Uğur; *Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925*, İstanbul Tekin Yayınevi, 1993. s. 190.

⁴³² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-4/ E9.

daha Sultan Vahdettin'in yanına dönmemiştir⁴³³. Ancak bu ayrılışın sadece hastalık sebebiyle olmadığı görülmektedir. 686'nın (Kiraz Hamdi Paşa) verdiği bir raporda şöyle demektedir.

"Malul ve mağdurdur. Sebat ettiği Mehmed Vahideddinden ademi vefa ve hakaret görmüştür..."⁴³⁴

Ancak bu hakaret olayı ayrıldıktan sonra, haberleşmeleri sırasında da olmuş olabilir. Sonuç olarak Serkarin Yaver Paşa ile Sultan Vahdettin'in yolları 1923 yılında birbirinden ayrılmıştır. Hastaneden çıktıktan sonra, Şam'da bir çerkezin yanına sığınmış ve onun evinde yaşamıştır. 686'ı bir başka raporunda onun için şöyle demektedir.

"Yaver Paşa Serkureyin ve ferik = Bu zatta Çerkezdir. Köle cinsindedir. Hizmet ettiği ve ekmeğini yediği yere sadık olmağı aldığı terbiye iktizasındandır. Göbeğinden işiyor. Hastadır bir iki sene ömrü ya vardır ya yoktur. Şam'da bir çerkezin hanesinde sığınmış orada oturuyor. Layıkı aftır"⁴³⁵.

Ömer Yaver Paşa ömrünün sonuna kadar hastalığı ile uğraşmış ve 4 Şubat 1931'de Beyrut'ta hastanede vefat etmiştir⁴³⁶.

5 — *Hazine-i Hassa Müdürü Refik Bey*, yurt dışına çıktıktan sonra Nis'e onbeşdakika uzaklıktaki "Ville Franche"de, Halife Abdülmecit'in yanında ikamet etmiştir. Sakıt halifeden aldığı para ve eşi Bedriye Hanım'ın (eski Maraşallerden Ethem Paşa'nın kızı)

⁴³³ GÖZTEPE, T. mümtaz, V.G.C., s. 69.

⁴³⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-5/ B 7.

⁴³⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-5/B 8.

⁴³⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-5/B 6.

parasıyla rahat bir yaşam sürmüştür⁴³⁷. Sakıt Halife Abdülmecid'in güvendiği kişilerin başında gelen ve her hususta fikrini sorduğu kişi olan Refik Bey⁴³⁸, oğlunu da sakıt hanedandan Ayşe hanımla, Örfi Paşa'nın kızı Naime Hanımla Mayıs 1933'te evlendirmiştir⁴³⁹. Refik Bey'in sakıt hanedanla yakınlığı ileri derecededir. Alınan istihbarat raporlarında bu ilişkiyi göstermektedir. Görülen odur ki, hanedanın eski yerlerine dönebilmeleri için faaliyet içindedir.

10 Eylül 1932'de, Refik Bey Köstence'ye giderek, kaldığı otele "Rantiye" adını vermiş, 17 Eylül 1932'de de Sofya'ya geçtiğini, Köstence konsolosluğu bildirmektedir⁴⁴⁰. Sofya elçiliğimizde 20 Eylül 1932 günü verdiği raporda; Taşnakların Cumhurbaşkanı Atatürk'e suikast hazırlayabilecekleri şüphesini, bildirmektedir⁴⁴¹. 30 Eylül 1932'de Sofya'ya gelen ve "Bulgaria" oteline inen Refik Bey'in, Bulgar Millî Bankası'na verdiği bilgiye göre, yanında 100.000 bin Fransız Frangı vardır. Sofya'da Zavayan Persemyan adındaki Taşnak ermeni ile sıkı şekilde temas edip, Taşnak Cemiyeti'ne 60.000 Frank vererek Sofya'dan 24 Eylül'de Burgazlı Vartanyan isimindeki bir Ermeni tarafından sınıra kadar "Simplan Ekspresi" ile yolcu edilmiştir. Refik Bey Fransız 5897 nolu pasaportla seyahat ettiğini ve tekrar Nis'e döndüğünü, bildirmiştir⁴⁴².

⁴³⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-8/ C 11, D 3.

⁴³⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-8/ D 7.

⁴³⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-8/ C 14.

⁴⁴⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-8/ B 9., B 13.

⁴⁴¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-8/ B 14.

⁴⁴² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-8/ C 1.

Anlaşılan odur ki, bazı ermeni grublarıyla Türkiye aleyhine entrika çevirmek istemektedir. Dahiliye Vekaleti'de bu gibi ihbarları değerlendirerek, Hariciye Vekaleti'ne 17.10.1932'de yazdığı yazıda, suikast teşebbüsünü önlenmesi için gereken diplomatik girişimin yapılmasını ister.

“Harici Vekaleti'ne

Son zamanlarda Bulgaristan'da bulunan 150'lik ve firarilerle Taşnak komitesine mensup Ermenilerin aleyhimizdeki faaliyetlerini artırdıkları ve bu halin şayanı dikkat bir safhaya girdiği gerek Sofya elçiliğimizden gerek diğer menbalardan alınan malumatdan anlaşılmaktadır. Ezcümle Sofya elçiliğimizin Vekaleti celilerinden tevdi buyurulan 30 Eylül 1932 tarihli ... yüzelliliklerden sabık Hazine-i Hassa Müdürü Refik'in Bulgaristan Taşnakları ile temas ettiği ve bunlara mühim bir para verdiği ve Taşnak komitesinin Reiscumhur Hazretlerine suikast hazırladığı bildirilmektedir... Binaenaleyh Bulgar Hükümeti nezdinde icab eden teşebbüsün ifasını...”⁴⁴³

Afdan sonra ülkeye geri dönen Refik Bey'in anlattığımız durumuna bakarak, sürgün hayatı boyunca pişmanlık duymadığı, aksine genç Cumhuriyet ve idarecilerine karşı olduğu, öyleki ermenilerle işbirliğine girecek kadar kin tuttuğu anlaşılıyor.

b — Sevr Muahedelerini İmzalayan ve Kuva-yı İnzibatiyeye Dahil Kabine Azaları

1 — Ziraat ve Ticaret Nazırı esbakı Cemal Bey, 7 Ağustos 1340 (1923)'de Sineya vapuruyla Romanya'ya gönderilince, Cemal

⁴⁴³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-1 UMUMİ DOSYA I /E 11.

Bey Köstence Őhrinde yaŐamaya başlamıştır. Köstence'de Decebak sokağı 62 numarada oturan Cemal Bey, Türkiye'de bulunan iki oğlunun gönderdiği para ile geçinecek ve sürgün hayatı boyunca siyasetle meşgul olmayıp, herŐeyden elini ayağını çekecektir⁴⁴⁴. 686 2 Aralık 1932 tarihli raporunda, KeŐmirzde Cemal Bey'i gurbet hayatının ıslah ettiği, çok ihtiyarladığı ve oğlunun ölümü nedeniyle herŐeyden vazgeçmiŐtir, demektedir⁴⁴⁵. Cemal Bey daha yurtdışına çıkar çıkmaz, 3 Haziran 1341'de (1925) pişmanlık duyup bir af dilekçesi gönderecektir, kendisine bu isteğin karŐılanamayacađı cevabı Dahiliye Vekaleti'nce verilecektir⁴⁴⁶. Cemal Bey zellikle Cumhuriyet'in 10. yılında af çıkacağı söylentileri üzerine 1933 yılı içinde af dilekçeleri yađdırmıŐtır. 2. Ağustos 1933 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'dan (Bkz. Ek-17) Cumhuriyetin 10. yılı sebebiyle af talebinde bulunduktan baŐka⁴⁴⁷, Atatürk'e 11 Eylül 1933'de bir mektup daha yollamıŐtır⁴⁴⁸. Cemal Bey Bundan sonra 27.10.1937'de de yazdığı mektupda, yaŐının artık 75 olduğunu ve kalan ömrünü vatanında ve ailesinin yanında geçirmek istediğini ifade etmiŐtir⁴⁴⁹.

Cemal Bey sürgün hayatı boyunca herhangi bir harekete giriŐmeden, pişmanlık içinde bu süreyi dolduracak ve afa beraber memlekete dönecektir.

⁴⁴⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-11/ D6.

⁴⁴⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-11/ C 9.

⁴⁴⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-11/ A 10.

⁴⁴⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-11/C 13.

⁴⁴⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-11/ D 14.

⁴⁴⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-11/ D 9.

2 — *Bahriye Nazırı (Cakacı) Hamdi (Paşa)*, İstanbul'un kurtuluşundan önce Yunanistan'a kaçıyordu⁴⁵⁰. Bir süre Yunanistan'da kalan Cakacı Hamdi Bey, Haziran 1929'da Arnavutluğun Tiran şehrine yerleşmek için gitmiştir⁴⁵¹. Arnavutluğa giden Cakacı Hamdi, 686'ya göre bir Yunan casusudur⁴⁵². Bu istihbarat üzerine Dahiliye Vekaleti Cakacı Hamdi'nin Yunan casusu olup olmadığı ve faaliyetleri hakkında bilgi verilmesini isteyecektir. Tiran maslahatgüzarlığımız 24 Şubat 1933'de verdiği cevapta, C. Hamdi'nin 1929 senesinde Yunan hükümetinden verilen geçici bir pasaportla Arnavutluğa geldiği ve o tarihten beri Tiran'da ikamet ettiği, bir süre Tekaud Sandığı Müdürlüğü yaptığını, ancak bu sandık lağv edildiği için açıkta kaldığı ve karısının İsmail Kemal'in kızı olup, 2 oğlu 1 kızı olduğu, oğlu Sinan Nafia Nezareti'nde memurdur. C. Hamdi'nin herhangi bir siyasi faaliyeti ve memleketimiz aleyhine bir faaliyeti görülmemiştir⁴⁵³ demektedir. Cakacı Hamdi Bey bir süre açıkta kaldıktan sonra Kral Ahmet Zogu'ya bir dilekçe vererek, Tiran'daki askeri idadiye 25 Napolyon altın maaşla Topografya öğretmeni olarak atanır⁴⁵⁴.

Dahiliye Vekaleti 31 Aralık 1934'de C. Hamdi'nin son durumunu sormuş, 29 Ocak 1935'de Tiran Ortaelçimiz Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Bey, şu raporu yollamıştır. C. Hamdi'nin dışında Arnavutluk'ta kimsenin olmadığı onunda bir işi olmayıp, önceleri

⁴⁵⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-12/ B 8.

⁴⁵¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-12/ B 4.

⁴⁵² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-12/ B 12.

⁴⁵³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-12/ B 13.

⁴⁵⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-12/B 6.

bazı tercüme işleri verilirken şimdi bu imkanının olmadığı, oğlunun da bütçe açığı nedeniyle açığa alınan memurlar arasında olduğunu belirterek C. Hamdi'nin karısının da ölmesi nedeniyle mânen sarsılmış bir şekilde evinde oturduğu ve nadiren sokağa çıktığını⁴⁵⁵ bildirmektedir.

Cakacı Hamdi (Paşa) zaman zaman sıkıntıya düşmekle beraber, sürgün hayatında daha çok manevi sıkıntı yaşamış ve aftan sonra dönememiştir.

3 — *Kızılhançerci Remzi Bey*, Almanya'da Münich'te Herzogstrasse 62/11 numarada ikamet etmiştir⁴⁵⁶. Anlaşıldığı kadar bir akıl hastalığına tutulan Remzi Paşa, gurbetde sıkıntılar çekecektir. Karısı (Müşir Sait Paşa'nın kerimesi) Ayşe Mediha Hanım 7 Ağustos 1933'de Dahiliye Vekaletine verdiği dilekçede, Erkan-ı Harbiye Ferikliği'nden emekli kocasının 25 senedir tedavisi mümkün olmayan bir akıl hastası olup, Müderris Hayrullah ve Mazhar Osman Bey'lerin ısrarıyla Avrupa'ya gönderildiğini, 150'lik Listeye dahil kocasının hastalığının en şiddetli devresinde olduğu ve bu bakımdan cezanın tatbikinden bile haberi olmadığı, hastalığı hakkında doktor raporları olduğunu belirterek, 80 yaşını geçkin bu insanın bizzat ihtimam istediğini belirterek, hakkındaki kararın kaldırılmasını istemiştir⁴⁵⁷. Dahiliye Vekaleti bunun mümkün olmadığını 21 Ağustos 1933 tarihli cevabi yazısıyla bildi-

⁴⁵⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-12/ C 4.

⁴⁵⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-14/ A 12.

⁴⁵⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-14/ A 10.

recektir⁴⁵⁸. Herhangi bir faaliyeti olmayan (Hüseyin) Remzi Paşa, 30 Eylül 1934'de Münich'te ölecektir⁴⁵⁹. Remzi Paşa'nın kızı Pakize Hanım, babasının naaşını vatana getirebilmek için Dahiliye Vekaletine başvuracak⁴⁶⁰ ancak bu istek reddedilecektir⁴⁶¹.

Dahiliye Vekaleti 150'liklerin ölenlerinin naaşının memlekete getirilmesinin uygun olmadığını düşünmektedir. Daha önce ölen Ali Nadir Paşa'nın naaşında memlekete nakline izin vermemiştir. Bunun sebebi 150'liklerin bütün haklarını ortadan kaldıran 1927 tarihli Vatandaşlıktan Iskat kanunudur. Bu konuda sadece, ülkeyi gayri muntazam pasaportla terkedenlerden ölenlerin, naaşlarının memlekete girmesine önceden Dahiliye Vekaletine haber vermek kaydıyla izin verilecektir⁴⁶².

C — *Sevr Muahedisini İmzalayan Heyet-i Murahhasa*

1— *Esbak Maarif Nazırı Hadi Paşa*, önceleri Arnavutluk'ta bulunmuş⁴⁶³, daha sonra 1932 yılında Beyrut'ta ölmüştür⁴⁶⁴.

2— Rıza Tefvik Bey, memleketden ayrıldıktan sonra Mısır'da karşılaştığı ve I. Meşrutiyet Meclisi'nden tanıdığı olan, Hicaz Kralı

⁴⁵⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-14/ A 8.

⁴⁵⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-14/ B 3.

⁴⁶⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-14/ B 8.

⁴⁶¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-14/ B 6.

⁴⁶² Sayın İlhami Soysal, Dahiliye Nazırı Adil Bey'in 1924 yılında Viyana'da öldüğünü belirterek, ailesinin özel izin sonucu Adil Bey'i getirterek Türkiye'de defn edildiğini belirtiyor. Bu durum, vatandaşlıktan çıkarma kanunu yürürlükte olmamasından kaynaklanmıştır. 1927'den itibaren kimseye bu şekilde izin verilmemiştir. Bkz. SOYSAL, İsmail; a.g.e, s. 150.

⁴⁶³ E.G.M. Arşivi; Dosya No. UMUMİ DOSYA I/ D 12.

⁴⁶⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No. UMUMİ DOSYA I/ D 10.

Şerif Hüseyin'in oğlu Şark-ül-Ürdün Kralı Emir Abdullah'la beraber Amman'a gitmiş, Emir Abdullah kendisine 40 İngiliz Lirası maaş bağlamıştır⁴⁶⁵.

1924 yılı içinde Şark-ül-Ürdün Hükümeti'nin Sıhhiye Müdürü olmuştur⁴⁶⁶. 1925 yılında Amman'da müze müdürü olacaktır⁴⁶⁷. 1931 yılında müze müdürlüğünden emekliye ayrılarak, sahil kasabası Cünye'ye gidip, affa kadar burada otururken herhangi bir faaliyet içine girmeyecektir.

3 — *Esbak Bern Sefiri Reşat Halis Bey*, Paris'e yerleşecek ve hanedandan Şaziye Sultan'la evlenecektir. Geçimini eşinin parası ve mahkemelerde yeminli şahitlik ederek sağlayacaktır⁴⁶⁸. Sakıt hanedanının damadı olduğu için aftan sonra dönmeyecektir. Ancak sürgün hayatında sıkıntı çekmemiştir.

d — Kuva-yi İnzibatiyeye Dahil Olanlar

1 — *Süleyman Şefik Paşa*, önce İskenderiye'ye gitmiş, oradan 2 Şubat 1926'da Mekke'ye giderek Hicaz Meliki İbnisuud'a misafir olmuştur⁴⁶⁹. Daha sonra Hicaz Askeri Heyet-i Teftişiyeye Reisi olacak ve 1929 yılında Hicaz Kralı İbnisuud tarafından, Nazeretler Umum Müfettişliğinden 110 suri Lirasıyla emekli edilecektir⁴⁷⁰.

⁴⁶⁵ BAŞIKOĞLU, Munise; "Babam Rıza Tevfik", *Tarih ve Toplum*, sayı 59, Kasım 1988, s. 51.

⁴⁶⁶ BAŞIKOĞLU, Munise; a.g.m., sayı 59, Kasım 1988, s. 53; GÖZTEPE, T. Mümtaz; V.G.C., s. 68.

⁴⁶⁷ BAŞIKOĞLU, Munise; a.g.m., sayı 59, Kasım 1988, s. 54.

⁴⁶⁸ BAŞIKOĞLU, Munise; a.g.m., sayı 60, Aralık 1988, s. 52.

⁴⁶⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No. 122221-1 UMUMİ DOSYA I/ A 8.

⁴⁷⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 1222-18-1/ E 8.

Sürgün hayatı sırasında Süleyman Şefik Paşa İtalyan gizli servisle-riyle irtibat kurmuştur⁴⁷¹. Süleyman Şefik Paşa bu tür bir takım işlere girişmiş, ancak başarılı olamamıştır⁴⁷². 15.11.1935'de Beyrut Başkonsolosluğu, Süleyman Şefik Paşa'nın Hicaz hüküme-tinden emekli maaşı alıp, Aliye'de oturduğu ve komiteciler nez-dinde hiçbir nüfuzu olmadığı bazen hükümetimiz lehine bazende aleyhine konuştuğunu, bildirmektedir. Süleyman Şefik Paşa pek sıkıntı çekmemiş ve gerektiğinde Türkiye'nin aleyhine çalışmış-tır. Aftan bir süre sonra memlekete dönmüştür.

2 — *Ali Nadir Paşa*, yurtdışına çıktıktan sonra Nis'e gitmiştir. 10 Eylül 1930'da Nis'te ölmüştür⁴⁷³. Ali Nadir Paşa'nın eşi 30 ey-lül 1930'da Başbakan İsmet Paşa'ya, cenazenin İstanbul'a getiri-lebilmesi için telgrafla başvurmuştur⁴⁷⁴. Ancak İstanbul Valisi ka-nalıyla bu isteğin, daha önce izah ettiğimiz nedenlerle, yerine ge-tililemeyeceği eşine bildirilir⁴⁷⁵.

150'lilikler Kararnamesi'ni 1938'de ortadan kaldıran af ka-nununa kadar, bilebildiğimiz sadece iki kişi memlekette defn olu-nurlar. İlki daha yurtdışına çıkarılmadan ölen 81 numaralı Binbaşı Ahmet Bey, ikincisi ise Sabık Dahiliye Nazırı Adil Bey'dir.

⁴⁷¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-18-1/ G2.

⁴⁷² Süleyman Şefik Paşa'nın faaliyetleri ayrı bir inceleme konusu olacak kadar genişdir. Hakkındaki istihbarat raporları hayli fazladır.

⁴⁷³ E.G.M. Arşivi; Dosya No. 12222-22/A 1.

⁴⁷⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No. 12222-22/A 7

⁴⁷⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No. 12222-22/A 11.

3 — *Çopur Hakkı Bey*, memleketten firar ettikten sonra Yunanistan'a gitmiştir. Daha sonra Yunan tabiyetine geçmiştir⁴⁷⁶. Sürgün hayatı boyunca birçok entrika içinde yer almıştır⁴⁷⁷. Türkiye aleyhine Gümülcine'de İTİLA adlı bir gazete çıkararak, aleyhimize yayın yapacak ve Türkiye bunun önlenmesi için Atina elçiliğimize girişimlerde bulunması emrini verecektir⁴⁷⁸. Aftan sonrada yurda dönmeyip, bu tutumunu sürdürecektir.

Çopur Hakkı ve diğer bazı 150'liliklerin Batı-Trakya Türkleri arasındaki faaliyetleri Türkiye'yi rahatsız ettiği için, Türk Yunan ilişkilerini yumuşatmak ve var olan bazı sorunları çözmek amacıyla Türkiye'ye gelen Venizelos⁴⁷⁹ Ankara'da 30 Haziran 1930'da Ahali Mübadelesi'nin imzaladığı dönemde, kendisine bu 150'liliklerin Batı Trakya Türkleri üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle yakınılmıştır. Türk-Yunan ilişkilerini dostane bir çerçevede geliştirmek isteyen Venizelos ve Başbakanı Mihalakopulos tarafından bunların Batı-Trakya'dan çıkarılmasına dair söz verilerek, daha sonra imzalanan 30 Ekim 1930 tarihli Dostluk Antlaşması'nın imzasından sonra, Trakya Valisi Umumisi'ne bunların Batı Trakya'dan çıkarılması emrini verecek ve 150'liliklerden Mustafa Sabri, Gümülcineli İsmail (Hakkı), Aziz Nuri, Eskişehirli Safer Hoca, İbrahim Sabri (Mustafa Sabri'nin oğlu), 124 numaralı Remzi, 136 numaralı İdris, 146 numaralı

⁴⁷⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No. 12222-22/A 4.

⁴⁷⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No. 12222-22/A C 12.

⁴⁷⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No. 12222-22/A 3.

⁴⁷⁹ ARMAOĞLU, Fahir; a.g.e., s. 326.

Kasım, Batı-Trakya'dan çıkarılacaktır⁴⁸⁰. Bu durum Türk basınında haber olarak yer bulmuştur⁴⁸¹ Ancak Türk basını bu sayıyı onbir kişi olarak zikretmiştir⁴⁸². Bunun sebebi 150'liliklerden Yunan tabiyetine geçenleri de bu gruba dahil etmelerindedir. Oysa Yunan tabiyetine geçmiş olanlar bu uygulamanın dışında kalacaklardır. Bu arada zikretmemiz gereken bir noktada Yunan tabiyetine geçenlerin kimler olduğu, bazılarının Batı-Trakya'dan çıkarılma olayından sonra Yunan tabiyetine geçtiği anlaşılmaktadır.

Yunan tabiyetine geçenlere baktığımızda, 681 kod numaralı muhbirin⁴⁸³, 14.12.1932'de verdiği bilgilere göre, 101 numaralı Ali Sami, 114 numaralı Fabrikatör Cemi, 119 numaralı Fabrikatör Cemil'in Kayınbiraderi Necib (aynı zamanda tanassur ederek, Yorgi İstavrapolu adını almıştır), 117 numaralı Çerkes Davut, 72 numaralı Bağ Kamil, 76 numaralı Eskişehirli Sefer Hoca, 102 numaralı Neyyir Mustafa, 50 numaralı İşkenceci Adil, 70 numaralı Maân Şirin, 24 numaralı Çopur (İsmail) Haki, 30 numaralı Girdli Hüsnü Beyler Yunan tabiyetine girmişlerdir⁴⁸⁴.

e — Mülkiye ve Askeriyeden

1 — Gümülcineli İsmail Bey, Romanya'nın Köstence Limanı'na çıkan kaçaklar arasında olup, bir süre Yunanistan'da

⁴⁸⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-24/A 4.

⁴⁸¹ *Milliyet Gazetesi*, 15 Kasım 1930.

⁴⁸² *Milliyet Gazetesi*, 18 Kasım 1930.

⁴⁸³ Bu kişinin kimliğini tesbit edememekle beraber, muhtemelen 150'liliktir.

⁴⁸⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-12/ C1.

kalacak ve Gümülcineli İsmail Bey, yaşamını başkalarını dolandırarak devam ettirmiştir. Önce Sultan Vahdettin'i "İntak-ı Hak" adında bir gazete çıkarmak bahanesiyle, Mustafa Sabri, Mehmet Ali gibi 150'liliklerle beraber dolandırdıktan sonra Gümülcineli İsmail Bey, diğer 150'lilikleri de aldatacaktır⁴⁸⁵. Sultan Vahdeddin'den aldığı 2000 İngiliz Lirasını Fransa'da yemiştir.

Refii Cevat ve eski Dahiliye Nazırı Mehmet Ali ile birlikte 1927 yılı içinde Ermeni Taşnak Fırkası'nın merkezi umumisiyle ilişkiye girerek yaptıkları toplantılarda, Hürriyet ve İtilaf'ın iktidara gelmesi halinde ermenilere, Erivan'dan İskenderun'a kadar iktisadi, içtimai, siyasi hukuk vaadetmişler ve Taşnak komitesinden 250.000 Frank para alıp, bu kararı Hürriyet ve İtilaf'ın yetkilerinden, 49 numaralı Ömer Fevzi gibilere kabul ve imza ettirmek istemişler, ancak başarılı olamamışlar ve İlk taksit aldıkları parayı yediklerinden Taşnak komitesi dolandırıldığını anlamış ve bir daha bunlara yüz vermemiştir⁴⁸⁶. Bundan başka da dolandırıcılıklar yapacaktır. Ele geçen bir mektubuna göre Gümülcineli İsmail Bey, sürgün hayatını şöyle anlatmaktadır; Tütüncübaşı Şükrü Bey'in yazdığı bir mektup üzerine Vahdeddin'le görüşerek, memleketlerini terk eden Gürcü, Kafkasyalı ve Azarbeycan'lılarla görüşüp dost olduğunu Fransa'da ve İsviçre'de birçok kez tedkik ziyaretleri yaptığını ve bunun masraflarını Sultan Vahdeddin'den aldığı belirttikten sonra, Romanof ailesinin varisi ve şefi olan Grandük ile görüşerek onunla Sultan Vahdeddin arasında bir tedafüi ittifak

⁴⁸⁵ GÖZTEPE, T. Mümtaz; V.G.C., s. 135-142.

⁴⁸⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-25/ D 1.

imza ettirdiğini çeşitli ülkelerden gelen sürgünlerin bu ittifaka dahil olmasını sağlamaya çalışırken, Vahdettin ve bazılarının ölümü üzerine bunun yarım kaldığını ve 1927'de Ermeni Taşnaksagan komitesiyle bir mukavele imzalandığını bu ilişkinin halen geçerli olmakla beraber, kaldığını belirterek, 1930 yılında Gümülcine'ye gittiğini ama Türk-Yunan dostluğunun zuhur etmesi üzerine Yunanistan'ı terk ettiğini ve Paris'e döndüğünü son dört senedir çeşitli projelerle uğraştığını ve 'Asya-Beynelmilel'i kurarak zorbalara karşı çalışmak amacıyla olduğunu, Türklüğün ve müslümanlığın kurtarılması için çalışacağını⁴⁸⁷ belirtmektedir. 1936 yılına kadar kısa hayat hikayesini özetleyen Gümülcineli İsmail Bey neredeyse dünyanın her etnik grubuna dahil bir grub insanı dolandırmıştır.

Gümülcineli İsmail Bey, afdan sonra dönmeyecek bu hayat tarzını devam ettirecektir. Ömrünün sonuna kadar da muhalif kalıp, ıslah olmayacaktır.

2 — *Fanizâde Mesut Bey*, millî mücadeleden sonra Fransızların hakimiyetindeki Suriye'ye kaçacaktır. Fransızların desteğiyle Paris'te 1928'den itibaren Sorbon'da uluslararası Hukuk Doktorası eğitimine başlamıştır. Parise geldikten sonra Paris konsolosluğumuzla ilişkiye girmiştir. 1932 yılında konsolosluğumuzdan ilginç bir istekte bulunacaktır. Paris Elçiliği 7 Mart 1932'de Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'ya yazdığı yazıda, Sorbon'da doktora yapan Mesut Fâni'nin Doktora Tezi için Türk kaynağı

⁴⁸⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-25/ B 14, C1, C2.

kullanmak istediğini ve bu kürtcülük tezlerini çürütmek istediğini, bu nedenle belge ve malûmat istediğini⁴⁸⁸ bildirir. 28.3.1932'de yazılan talimatda, Türkiye'de bir Kürt meselesi olmadığı bazı serserilerin para karşılığında bu kürtcülük ceryanı gibi cereyanları uyandırmak istediği ifade edildikten sonra, Mesut Fâni'ye lehimize tez yazması için belge veya malûmat verilmemesini, çünkü bunları başka şekilde kullanma ihtimalinin olduğu belirtilerek, şayet istiyorsa kendi teşebbüsleriyle memleket hainlerine karşılık verebileceğini, şahsi mütaalanız gibi (Paris elçimize) bildirin⁴⁸⁹ demektedir.

Bu olaydan bir yıl sonra, Mayıs 1933'de Mesut Fâni Bey tekrar Paris elçiliğimize başvurarak Sorborn'daki Doktorasını tamamladığı ve Kürt Meselesi'ne dair tezini de bitirdiğini belirterek, Paris'te çıkan "La Republique Enchainée"⁴⁹⁰ye karşı bir gazete oluşturmak istediğini belirterek, maddi yardım istemiş ve bu gerçekleşmezse Türklerle meskun Antakya'ya giderek orada memleket lehine çalışacağını belirtecektir⁴⁹¹. Buna dair olumlu bir cevabı hemen alamayan Fânizade Mesut bey, Suriye'ye gitmek üzereyken, yine bu işin peşini bırakmayacaktır. Paris Büyükelçimize gönderdiği bir kartta şöyle diyecektir.

"Paris, 2 Temmuz 1933.

Beyefendimiz

⁴⁸⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-27/ D 2.

⁴⁸⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-27/ C 14.

⁴⁹⁰ İlerde izah etmekle beraber, 150'liliklerden bir grubun çıkardığı muhalif gazetedir.

⁴⁹¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-27/ B 2.

Zan ederim henüz bir cevap alamadınız fakat benim mâli vaziyetim çok teessüf ederim ki daha fazla beklemeye müsaid değildir.

Bir kaç gün sonra Suriye'ye gideceğim ve ilk fırsatta gazatamı orada neşr edeceğim. Bununla beraber eğer sizden muvâfik bir cevap alırsam derhal avdet ederim.

Ben milletimin azad kabûl etmez bir kuluyum ve onun şan ve şerefi için değil sâde kalemimle, fakat bütün varlığımla çalışmayı canıma minnet bilirim ve bugünkü rejim ki bence Türkiye'yi kurtaran ve Türk milletini lâyük olduğu mevkiâ çıkaracak olan yegâne bir çâredir, onu müdâfa etmekle derin bir zevk duymuş olacağım. Bu arzumu bir gün mevkiifale koyabilirsem ne mutlu. Şimdilik Allah'a ısmarladık muhterem Beyefendimiz.

Mesut Fani

(İmza)

"492

Temmuz 1933'de Suriye'ye dönen Mesut Fâni 1938 yılına kadar Antakya Lisesi'nde diğer 150'lilik kardeşi Ali İlmî (Fanizâde) ile beraber, Ali İlmî Edebiyat, Mesut Fâni Felsefe öğretmenliği yapacaklardır⁴⁹³. Afdan sonra memlekete döneceklerdir.

Bir diğer kardeşleri ve 150'lilik Liste'ye 37 numarayla giren Adanalı Zeynelabidin'dir. 1930'larda Irak'ta Kerkük'ün Kalecik ibtidasında öğretmenlik yapan Adanalı Zeynelabidin⁴⁹⁴ daha sonra nahiye müdürlüğü yapacaktır. Türkiye kendisinden Kral Faysal'ın

⁴⁹² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-27/ B 4.

⁴⁹³ TOROS, Taha; "Mesut Fâni Üzerine", *Tarih ve Toplum*, sayı: 61, Ocak 1989, s. 50.

⁴⁹⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-37/ F 3.

istihbarat işlerinde çalıştığı konusunda şüphelenecektir⁴⁹⁵. 1935'de Revandız'da oturacak ve tütün komisyonculuğu yaparken, bir yandan da Benbenciyan adında bir ermeninin kurduğu Duhan Şirketi'nin adamlarından olacak⁴⁹⁶ ve afdan sonra memlekete dönmeyecektir.

3 — *Miralay Sadık Bey*, sürgün hayatı boyunca Romanya'nın Köstence şehrine yakın bir yerde Dobrica'da ikamet etmiş, yanında bulunan oğullarından Şemsettin şöförlük yaparak geçimini temin etmiştir⁴⁹⁷. Pek bir faaliyeti olmamasına rağmen, 1933 yılında af söylentilerinin dolaştığı sıralarda 13 Ağustos 1933 tarihli Suriye'de çıkan Vahdet Gazetesi'nde ve ondan iktibas yapan Türkiye'de Milliyet Gazetesi'nde, Miralay Sadık Bey ağzından pişmanlık mektupları yayınlanmıştır. Miralay Sadık Bey 9 sayfalık ve "Af Şaiyası Münasebetiyle Bir Tekzib ve Arıza" başlığını taşıyan arap alfabesiyle ve Türkçe olarak bir beyanname yayınlamıştır. Beyannamede bu durumu "... Vatanın kuru toprağını va taşımı..." gibi tabirlerle pişmanlık duymadığını ve böyle mektuplar yazdığına dair haberleri sert dille reddeder⁴⁹⁸.

Bu durum diğer 150'lilikleri kızdırmıştır. 686, 3 Aralık 1933'de verdiği raporda, Miralay Sadık'a kızgınlığını şöyle dile getirecektir.

⁴⁹⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-37/ E 13.

⁴⁹⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-37/ E 10.

⁴⁹⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-28/ F 1.

⁴⁹⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-28/ E 3

“...Belki de bir kaç temiz, mağdur af olunacaktı, Sadık Bey’in bu hezeyannamesi ile ondan vazgeçildi...”⁴⁹⁹

demekte ve Miralay Sadık’ın herkesi aldatmaya çalıştığını ifade edecektir. Miralay Sadık Bey 1938’de af çıktıktan sonra, hemen memlekete dönmemekle beraber, bir süre sonra dönmüştür.

4 — *Malatya Mutasarrıfı Bedirhani Halil Ramî Bey*, Beyrut’ta Kürt Cemiyeti Heyet-i Merkezi’ye üyesi olacaktır⁵⁰⁰. 1925-1930 arasındaki Kürt isyanlarında parmağı bulunacaktır⁵⁰¹. Bütün hayatı kürtçülük ceryanı içinde geçen Bedirhâni Halil Ramî Bey 8 Aralık 1932’de ölmüştür⁵⁰².

5 — *Manisa Mutasarrıfı Hayzade (Giritli) Hüsnü Bey*, memleketten kaçtıktan sonra, Yunan tabiyetine geçerek, Yunan Milli Bankası’nda ayda 7600 drahmi maaşla, mübadil mallarını idare eden şubede, hukuk müşaviri olarak çalışacaktır⁵⁰³. Herhangi bir faaliyet içine girmemiş, ancak afdan sonra Türkiye’ye dönmemiştir.

6 — *(Nemrut) Mustafa Paşa*, ise Irak’a gitmiş, burada kürtçü hareketler içinde yer almakla beraber, Irak hükümetinden emekli maaşı alacaktır⁵⁰⁴. 1931’de Beyrut’ta hastanede yatarken, “Türkiye ile savaşmakla bir şey elde edemeyeceğini, Türk idareci-

⁴⁹⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-28/ B 7.

⁵⁰⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-29/ F 10.

⁵⁰¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-29/ G 7.

⁵⁰² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-29/ F 9.

⁵⁰³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-29/ B 13.

⁵⁰⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-31/ D 7.

lerinin ileri gelenlerinin öldürülmesi siyasetinin izleneceğini" ifade edecektir⁵⁰⁵ 8 Kasım 1933'te Bağdat elçiliğimiz (Nemrud) Mustafa Paşa için, bize karşı hasmahane fikirlerini sürdürmekle beraber, bunamış, hastalıklı olduğunu ve faal bir hareketin olmadığını bildirecektir⁵⁰⁶. Nemrud Mustafa Paşa'nın hastalıklı hali 1936'ya kadar sürecek⁵⁰⁷ ve Bağdat'ta hastanede 29 Ocak 1936'da ölecektir⁵⁰⁸.

(Nemrud) Mustafa Paşa'nın oğlu da kürtçü ve ayrılıkçı akımları destekleyecektir. N. Mustafa Paşa'nın oğlu emekli Albay Abdülaziz Yemelki, Irak'ın Tahran elçiliğinde katiblik yapmış ve iki ciltlik, "Kürdistan ve Kürd İhtilalleri" ismi altında Osmanlıca eserini 1946'da Tahran'da yayınlamıştır⁵⁰⁹.

7 — *Elazığ (Harput) Valisi Ali Galip Bey*, yurtdışına çıkarıldıktan sonra, 150'lilik olmayan ancak vatandaşlıktan ıskat edilmiş olan Erkan-ı Harbiye Mirivalarlarından Recep Paşa ile Transilvanya'da Kloj Kasabası'nda peynir imal ederek, bölgedeki askeri okullara satarak geçimini sağlamıştır. Ancak işleri bozulduğu için ortağından ayrılarak 1932 yılı içinde oğlu Nizamettin Bey ile Köstence'ye giderek, buradan İstanbul'a hayvan göndere-

⁵⁰⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-31/ D 10.

⁵⁰⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-31/ D 3.

⁵⁰⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-31/ C 14.

⁵⁰⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-31/ C 10: *Cumhuriyet Gazetesi*, 15.2.1936.

⁵⁰⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-31/ B 11.

rek ticaretle uğraşmıştır⁵¹⁰. Kısa bir süre sonra, 15 Kasım 1932'de kalp krizinden Köstence'de ölmüştür⁵¹¹.

8 — *Bursa Vali Vekili Aziz Nuri*, Türkiye'den kaçtıktan sonra önce Mısır'a gidecek, İngilizlerin tavsiyesiyle Yunanistan'a geçecektir. Ancak 1930'da Gümölcine'den Yunanistan hükümetinin baskısıyla beraber Yunanistan'ı terk edecektir. Şark-ül-Ürdün'e gidecek ve buranın tabiyetine girecektir. Daha sonra Mısır'a giderek, İngiliz İstihbarat Şefi Smith ile temasa geçmiş ve bundan sonra Yunanistan'a dönecektir. Atina ile Pire arasındaki Kokinya Kasabası'nda oturmuştur. Aziz Nuri Bey, İngiliz İstihbarat Şefi Miralay Smith ve Dahiliye Müsteşarı Kervis'le ilişki içinde olup, 150'liliklerden Mustafa Sabri ve onun oğlu İbrahim Sabri, Rıfki, Jandarma Çerkez Sami ve Gümölcineli İsmail ile muhaberesi vardır, İngilizlerden yeterli derecede yardım görmediğinden sıkıntı içinde yaşayacaktır⁵¹². Bu sıkıntıyı gidermek, hafifletmek için 1937'de Yunan Kralı'na daha önce zikrettiğimiz gibi bir dilekçe yazacak ve millî mücadelede ne gibi hizmetler yaptığını anlattıktan sonra, emekli maaşı bağlanmasını isteyecektir. Afdan sonra Türkiye'ye dönmeyecektir.

9 — *Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey*, yurtdışına çıkarılan kişiler içinde, genç Türk Cumhuriyeti'ne karşı en fazla faaliyet gösteren kişiler arasında yer alacaktır. Hatta başı çekmiştir, dersek yanılmayız.

⁵¹⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-31/C 11.

⁵¹¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-31/ C 5.

⁵¹² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-40-7/E 8.

Sürgün yıllarının ilk zamanlarında, Gümülcineli İsmail'in Sultan Vahdeddin'i dolandırma olayının içinde yer almıştı. Fikir babası olarak Mehmet Ali Bey'in gözüktüğü bir teşkilatı 1926-1927 yılı içinde kurmağa çalışacaktır. Bu teşkilat Asyalı çeşitli sürgünlerden bir komite teşkilidir. Bunun için Rus Çarlık hanedanından Grandük Kiril'i, Türkiye'de iktidarı ele geçirdikleri zaman, Kafkaslar'dan yapılacak baskıyla Bolşevizm'in yıkılabileceği ve bu bakımdan öncelikle Türkiye'deki rejimin yıkılması gerekliliğine ikna edecektir. Grandük bu görüşe kapılarak, bu teşekkül için 1.000.000 Frank vermeği kabul etmiş ve bunun 250.000 Frangını peşin olarak vermiştir, yine Mehmet Ali önderliğindeki bu grub Ermeni Taşnaksiyon Cemiyeti ile anlaşmış ve bu anlaşmayı diğer Hürriyet ve İtilafçı 150'liliklere kabul ettirmek için Gümülcineli İsmail'i görevlendirmiştir⁵¹³. Ermenilerle ilişkilerini uzun süre, dalgalanmalar olsada devam ettirmiştir⁵¹⁴.

1930-31 yılları arasında "Türk Siyasi Mülteci Cemiyeti" adında bir cemiyeti M.Ali Bey kuracaktır, cemiyetin amacı görünürde mültecilerin Türkiye'deki hak ve hukuklarını korumaktır, oysa daha bu cemiyet — sonradan ofis olarak resmileşir— bir resmîyet kazanmadan, yapacağı faaliyetlerle niyetlerinin başka olduğunu ortaya çıkaracaktır. Mustafa Kemal Paşa'nın üçüncü kez cumhurbaşkanlığına seçilmesi münasebetiyle biri bu cemiyetden, diğeri Mehmet Ali Bey imzalı iki telgraf Ankara'ya yollanacaktır.

⁵¹³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-45-1/B8.

⁵¹⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-45-2/ E3.

14 Mayıs 1931'de T.B.M.M.'nde de okunan ilk telgraf cemiyet imzalıdır.

"Mustafa Kemal Paşa, Çankaya-Ankara

Kanunu esasiye mugayir olan teşriî intihabat ile gayr-i kanunî Riyaset intihabını şiddetle protesto ederiz

Türkiye Siyâsî Mültecileri

Cemiyeti"⁵¹⁵

Diğer telgraf ise Mehmet Ali Bey'ce imzalıdır.

"Mustafa Kemal Paşa, Çankaya-Ankara

Tekrar intihabınız hakimiyet-i milliyeye meydan okumaktır. İktisadi felaketi mucip olan meşum diktatörlüğünüz, itibarı umumiyi ref heyeti ictimaiyeyi ifsad, hürriyeti mah ediyor. Memleketi derebeğliğe çeviriyor."⁵¹⁶

Bu telgrafların T.B.M.M.'de okunması bunlara karşı sert tepkiler doğuracaktır. Özellikle M. Ali Bey hakkında verilen bilgiler ilginçtir. Gümüşhane mebusu Hasan Fehmi Bey 14 Mayıs 1931 tarihli oturumda şöyle demektedir.

"... Oradan Paris'e geçti. Paris muhtelif namlar altında teşekküler yaptı; mesela Ermenilerle Kürtler arasında siyasî bir ahenk tesisi için bir mukavele aktettiler... bu mukaveleyi Beyrut'ta bulunan İtilafı Hürriyet merkezi tasdik ederse kendisine daha çok para verileceği vadini de ayrıca almıştı..."⁵¹⁷.

⁵¹⁵T.B.M.M.: Celse Zabıtları, IV. Devre, c. 1-2, s. 35.

⁵¹⁶E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-1076/E 11.

⁵¹⁷T.B.M.M.: Celse Zabıtları, IV. Devre, c. 1-2, s. 39.

Mehmet Ali Bey'in telgraflarından biri basında da yer alacaktır⁵¹⁸. Böylece cemiyetin gerçekte amacının, mültecilerin haklarını korumak yerine Türkiye aleyhine çeşitli kombinezonlara girmek ve Türkiye'deki rejimi yıkmak amaçlı, siyasî bir rol olduğu anlaşılmaktadır.

Mehmet Ali Bey, bu cemiyeti Fransa ve Cemiyet-i Akvam nezdinde tasdik ettirme girişimlerine başlamış, bunun için 150'lilikler ve diğer firarilerden temsil yetkisi isteyecektir (Bkz. Ek 18). 14 Mayıs 1932'de 150'lilik Köylü Gazetesi sahibi Refet Bey'e yazdığı mektupda bu girişimini şöyle anlatmaktadır;

"... cemiyetliğin ofise tahvili teşebbüsümüz muvaffakiyetle neticelendi. Ofisimizi Fransa hükümeti ve Cemiyeti Akvam resmen kabul ve tasdik ettiler. Bu muvaffakiyet için arkadaşların tenasüt ve muavenetine arzı şükran ederiz. Ofisin Riyasetine bendeniz ve ikinci reisliğini de sadrı esbak merhum Halil Rifat Paşazade Ahmet Rifat beyefendi hazretleri deruhte ettik..."⁵¹⁹

diyerek, diğer 150'liklerin listesini istemiştir. Ancak Cemiyet-i Akvam nezdinde giriştikleri teşebbüs, Türkiye tarafından önlenecektir⁵²⁰.

M. Ali Bey ofis çalışanlarının yanı sıra, 1930 yılında Refii Cevad, Ahmed Refik (150'lik değildir), Trabzonlu Ömer Fevzi birleşerek, sakıt Halife Abdülmecid'den aldıkları para ile "La

⁵¹⁸ *Milliyet Gazetesi*, 14-15 Mayıs 1931.

⁵¹⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-45-2/ C 5.

⁵²⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-45-2/C 8.

République Enchainée” adlı, Türkçesi Zincirli Cumhuriyet manasında bir gazeteyi⁵²¹ çıkaracaklardır⁵²².

Bu gazetenin yazarları Refii Cevad, Trabzonlu Ömer Fevzi, M. Ali Bey ve Ahmet Rifat Bey'dir⁵²³. Mehmet Ali Bey bu ofis işini sürdürdükçe, çeşitli vesilelerle protestolar yollamaya devam etmiştir. İtalya'nın 3 Ekim 1935'de Habeşistan'ı işgali üzerine Türk-İngiliz ilişkileri yakınlaşacaktır⁵²⁴. Bu çerçeve içinde 4-6 Eylül 1936'da İngiltere Kralı VIII. Edward Türkiye'ye gelerek, Atatürk'le görüşmüştür⁵²⁵. M. Ali Bey 2 Eylül 1936'da bu durumu, yani İngiltere Kralı'nın Atatürk'le görüşmesini, esefle karşıladığını bildiren bir mektup yollayacaktır⁵²⁶

M. Ali Bey'in bu büronun yönetimi sırasında gösterdiği suistimallerden, diğer 150'liliklerde rahatsız olacaklardır. Yunanistan'da bulunan Aziz Nuri Bey 7 Aralık 1936'da Fransız Hariciye Nezareti'nin Mansel Mülteciler Bürosu'na yolladığı mesajda, M. Ali Bey hakkında şöyle demektedir,

“... Biçare Türkiye mültecilerinin lehinde tesis ve tanzim ettiğimiz, büronun başkanlığına, evvelce vicdanlı bir adam zannederek M. Ali Beyi tayin eylemiştik.

⁵²¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-107/E 10; *Vakit Gazetesi*, 7 Temmuz 1930.

⁵²² Bu gazetenin bir nüshası çevrilerek, yayınlanmıştır. Yayın politikasını göstermesi bakımından bkz. TUNCAY, Mete; “Zincire Vurulmuş Cumhuriyet”, *Tarih ve Toplum*, sayı: 91, s. 6.

⁵²³ Sayın İlhami Soysal, yazar kadrosu içinde Mevlanzade Rifat Bey'i de göstermektedir. Oysa Mevlanzade Rifat Bey bu tarihte ölmüştür. Ayrıca ilerde izah edeceğimiz sebeplerden dolayı, Türkiye aleyhine yazıda yazması mümkün değildir. Ahmet Rifat Bey'i, Mevlanzade Rifat Bey sanmıştır. Bkz. SOYSAL, İlhami; a.g.e., s. 150.

⁵²⁴ ARMAOĞLU, Fahir; a.g.e., s. 340.

⁵²⁵ KÜLTÜR BAKANLIĞI; a.g.e., c. II, s. 331.

⁵²⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-45-3/B 4.

Maalesef aldanmışız. Zira adı geçenin bir vicdansız, yalancı, alçak ve hemde... Dolayısıyla adı geçenin artık bu vazife ve başkanlıkta tanımak ve alıkoymaktan vazgeçtiğimiz zatıalınıza maalesef bildirmekte..."⁵²⁷

M. Ali Bey, 1937 yılı içinde bu tür itirazlar nedeniyle Paris'teki Türk Mültecileri Bürosu başkanlığından çıkarılacaktır⁵²⁸. M. Ali Bey bundan sonrada rahat durmayıp 6 Mayıs 1937 tarihli ele geçen bir mektubunda, ordunun alt kademelerinde bir muhalefet olduğunu ileri sürerek, bir gazete çıkarılıp bu olayın tahrik edilmesini ve bunun sonucu bir inkılâp gerçekleştiğinde memlekete vazifesini yapan mücahitler gibi dönmek⁵²⁹ hayali içindedir. Bu projesini gerçekleştirmek içinde Arif Oruç'la⁵³⁰ beraber "Yarın" adlı bir beyanname hazırlayarak ordu mensuplarına göndermiştir⁵³¹. Görüldüğü üzere sürgün hayatı boyunca son derece muhalif olup, Türkiye aleyhine entrikalar tezgahlayan M. Ali Bey, afdan sonra memlekete dönmüştür.

F — Ethem ve Avanesi

1 — *Çerkes Ethem ve Çerkes Reşid Beyler*, bu iki kardeşin sürgün hayatları birlikte geçecek, bundan daha önemlisi faaliyetleri birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olup, ortak hareket edecek-

⁵²⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-45-3/F9.

⁵²⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-45-3/F 12.

⁵²⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-45-3/G 11.

⁵³⁰ Arif Oruç, milli mücadelede "Yeni Dünya" isimli bolşevizme taraftar gazetesini çıkarmış, Yeşilordu hareketi içinde yer alarak Ç. Ethem'le yakınlık tesis etmiş, milli mücadeleden bir süre sonra memleket dışına firar etmiştir.

⁵³¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-45-3/B 4.

lerdir. Bu bakımdan bu iki kardeşin sürgün hayatını birlikte vermeye çalışacağız.

Ç. Ethem'in ve Ç. Reşit'in 1921 yılı sonbaharına doğru hâlâ Anadolu'da bulduklarını, Çerkez Kongresi sebebiyle biliyoruz. Çerkes Ethem yanında yaveri Sami Bey'le birlikte Apollon Muhribi'yle Yunanistan'ın Pire Limanı'na çıkacaktır⁵³² Yunanistan'a çıkınca Pire Limanı'ndan Atina'ya gidecek ve Atina Askeri Merkez Hastahanesi'nde bir süre kaldıktan sonra, Kuşçubaşı Eşref Bey tarafından Almanya'ya götürülmüştür⁵³³. Almanya'da tedavi sırasında, Türkistan'da bulunan Enver Paşa'nın Yanına gitmek istemiş, ancak Enver Paşa'nın ölmesi üzerine bu isteğini gerçekleştirememiştir. Almanya'dan sonra⁵³⁴ Lozan görüşmelerinin 2. devresi sırasında Başbakan H. Rauf Bey, İsmet Paşa'ya çektiği telgrafta iki ermeni grubunun Almanya'dan İsviçre'ye geçtiği belirtilirken aynı zamanda Ç. Ethem'in de İsviçre'ye geçtiğini bildirerek, heyetin dikkatli olması ve gereken teşebbüslerin yapılmasını isteyecektir⁵³⁵. İsviçre'de ne kadar kalmış olduğunu kesin bilememekle beraber Ç. Ethem'in, 1923-1924'de

---

⁵³² KUTAY, Cemal; Ç.E.D., c.II, s. 289: Sayın Cemal Kutay'ın bu eserinde, Ç. Ethem'in sürgün hayatına dair olan bölümde hiçbir kronolojik kayda rast gelemiyoruz. Bu bakımdan, bu gidişin 1922 yılı sonlarına yani, Yunanlıların çekilmesi sırasında olduğunu düşünüyoruz. Daha doğrusu artık Anadolu'da bir etkinliği olamayacağını hissettiği zaman, ayrılacaktır. Büyük Taarruz sırasında milli kuvvetler, çeşitli Yunan Garnizonlarına saldırırken, Edincik Yunan Garnizonu'nda Eylül 1922'de milli kuvvetlerin saldırısında, direnenler arasında Yunanlılara yardım eden Ç. Ethem kuvvetleri de bulunmaktadır. Bkz. GÜVEN, Zühtü; a.g.e., s. 109.

⁵³³ KUTAY, Cemal; Ç.E.D., c.II, s. 295.

⁵³⁴ Sayın Cemal Kutay'ın eserinde, Almanya'dan sonra Yaveri Sami Bey'le Mısır'a gittiği belirtilmektedir. Bkz. KUTAY, Cemal; Ç.E.D., c.II, s. 302-305.

⁵³⁵ ŞİMSİR, Bilâl; Lozan Telgrafları II, (Basılmamış Eser). Belge No. 233, 236.

Yunanistan'a dönmüş olduğu anlaşılmaktadır⁵³⁶. Türkiye'de Musul Meselesi ile bağlantılı olarak, Şeyh Said İsyanı hazırlanmaktadır⁵³⁷. İsyân vaktinden önce, isyanın hazırlayıcıları 1926 yılını düşünmüşlerdi, 13 Şubat 1925'de Piran'da başlayacak ve 14-15 Nisan 1925'de Şeyh Sait'in yakalanması ile sönmeye yüz tutacaktır⁵³⁸.

Bu olaydan dört ay sonra gelen 27 Ağustos 1925 tarihli bir istihbaratda şöyle denmektedir,

“...çerkeslerden aldığı malumata nazaran Çerkes Ethem Hayrizadeninoğlu ve Seyyidabdülkarin oğlunun “Musul” civarındaki Kürd aşiret rüesasıyla teşriki mesai eyledikleri ... numaralı tahriratda bildirilmiştir...”⁵³⁹

Bilindiği üzere Şeyh Said İsyanı'ndan sonra, bir sıra irili ufaklı benzer ayrılıkçı amaçlar taşıyan isyanlar çıkmıştır. Bu isyan ve tedip hareketleri 1930'lara kadar devam edecektir, bunlarda Ermenilerin de katkısı olacaktır⁵⁴⁰. Örneğin, 1930 Ağrı Dağı İsyanı'nda bulunan “Zilan” takma adlı kişi, “Ardeşes Muradyan” idi⁵⁴¹.

⁵³⁶ ÇAPIN, Halit; “Çerkez Ethem Yeğeni Aytek”, Milliyet Gazetesi, 17 Temmuz 1982.

⁵³⁷ ÖGEL, B.- YILDIZ, H.D.-KIRZIOĞLU, F...; *Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, Ankara, Boğaziçi Yayınları, 1992, s. 177.

⁵³⁸ HALLI, Reşat; *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.I, İstanbul, Kaynak Yay., 1992, s. 125-126, 1988-189.

⁵³⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-57-1/A1.

⁵⁴⁰ SASUNİ, Garo; *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy'dan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri*, çev. Bedros Zortanyan-Memo Yetkin, İstanbul, Med Yayınevi, 1992, s. 198-201.

⁵⁴¹ SASUNİ, Garo; a.g.e., s. 260; Bu eserin sahibi Taşnak Partisi'nin önderlerinden olup, Menşevik Ermeni Hükümeti'nde milletvekilliği yapmıştır. Yazar bu eserini ilk kez “Hayrenik” isimli bir dergide 1 Kasım 1929 sayısında Paris'te yayınlamaya başlamış, 1930-1931 yıllarında 18 bölüm yayınlanmıştır. Yazar 1933'te Paris'ten ayrılmış ve bu tarihten sonra Beyrut'ta yaşamıştır. 1969'da Beyrut'da bu eser tekrar yayınlanmıştır. Yazar bu eserde baştan sonra bir Kürt Milliyetçiliği yaratmak ve Ermeni-Kürt dostane ilişkisi, ( )

Bu noktada Ç. Ethem'e döndüğümüzde 1924 yılında Yunanistan'da olduğunu biliyoruz. 1925 yılı Ağustos ayına bakılınca Musul'da olan Ç. Ethem'in buraya 1924 ile 1925'in hangi ayında gittiğini bilmemekle beraber, 1926 Ağustos'unda Bağdat'dadır. Irak Şehbenderliğimiz Ç. Ethem, Seyyid Hüseyin, Rasim Hurşid, Reşit, Şeyh Mahmud ve Mevlanzade Rifat'ın Bağdat'ta kürtleri tahrik ettiğini⁵⁴² bildirmektedir. 28 Ekim 1926'da alınan bir başka raporda ise, Ç. Ethem'in Musul'a giderek orada bulunan maslûb Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza ve bazı İngilizlerle görüşüğünü, Kerkük'e geçerek Şeyh Mahmud'la temas ettiği, Haleb'e giderek *دو شا سیله* aşiretiyle ve Fransızlarla müzakerede bulunduğu ve bu temasları sonucu Ç. Ethem Kürd aşiretlerine silah temin ederek durdurulan isyanın, İngiliz ve Fransızların yardımıyla tekrar iki aya kadar taarruza geçilerek, başlatılmasını kararlaştırdıklarını⁵⁴³ bildirmektedir.

Bu noktadan bakınca Ç. Ethem'in Kürt ayrılıkçı hareketleriyle bağlantısı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlantı 17 Ekim 1927'de Atina konsolosluğunun raporuyla daha da netleşecektir. Ç. Ethem kardeşi Reşid Bey'e yazdığı mektubda, Mevlânzade Rifat Bey'i delege olarak İran Kürd aşiretleriyle anlaşmak için gönderdiğini, birlikte hareket etme konusunda Ermeni çeteleriyle anlaşacağını

---

yani müttefikliği yaratmak amacındadır. Bu eserin hiçbir yerinde 150'liliklerden bahsedilmemekteyken, birdenbire s. 225'de isyanların özelliklerini sayarken, "150'liliklerin bu isyanlarla hiçbir ilgisi yoktur" demektedir. Bu durum gerçekte 1929-1930'larda eserin yayınlanmaya başladığı gözönüne alınırsa, bazı kişileri korumaya yöneliktir. Ayrıca belirtmemiz gereken bir noktada bu eserin, günümüz bakımından 1992'de Türkiye'de yayınlanmasının da bir rastlantı olmadığı düşüncesindeyiz. Ermenistan'ın bazı terör örgütlerine günümüzdeki yardımlarında bu görüşümüzü doğrulayıcı niteliktedir.

⁵⁴² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-57-1/A 2.

⁵⁴³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 57-1 / A 10.

yazacak, Ç. Reşat bu mektubu taraflarının önünde okuyacaktır⁵⁴⁴. Bu orada Irak'daki kürtlerce Ağustos 1927'de Ç.Ethem'e suikast yapılacaktır. Bunun nedeni, (Nemrud) Mustafa'nın Kürt komitesi başkanlığından ayrılmasını Ç.Ethem'den bilmesidir. (Nemrud) Mustafa Paşa'nın adamlarınca hazırlanan bu suikastten Ç. Ethem kurtulmuştur⁵⁴⁵.

Bu arada Yunanistan'dan çıkarılan Ç. Reşid Bey Nisan 1929'da Kahire'ye gitmiş ve İngiliz subaylarınca hazırlanan bir komplonun içinde yer almıştır. Bunun için sivil İngiliz subayları Bağdat'a gitmiş, çeşitli Türk-Kürd-Çerkes ve Ermenilere silah vererek 22 Mısır lirası maaşla Maan'a sevk etmektedirler, bu arada Ç. Reşit ve birçok çerkes Kahire'de ve merkez kabul edilen Tanta'da toplanarak bu isyan bayrağı yaptıracaklardır. Bu bayrağın rengi yeşildir, hedef Diyarbakır'dır⁵⁴⁶. Bu arada Şam konsolosluğumuz 2 Haziran 1929'da Kirmanşahtaki Ermeni ve Kürt Cemiyeti⁵⁴⁷ ile ilişkisi olan Ç.Reşid'in İran'daki Kürtleri aleyhimize kışkırttığı ve bu hareket içinde İngiliz binbaşı Davitson'unda bulunduğunu⁵⁴⁸ bildiriyordu.

Görülen odur ki, Ç.Ethem ve kardeşi bir dizi kürt hareketinde 1925-1930 arasında rol oynayacaklar ve Ermenilerle de gerektiğinde ilişkiye girmekten kaçınmıyacaklardır. Ç. Reşit

⁵⁴⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 57-1/ A 8.

⁵⁴⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 57-1/ A 6.

⁵⁴⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 57-1/ G 1.

⁵⁴⁷ Kürt ve Ermeni yakınlaşması ve Türkiye'ye karşı ortak hareketleri için Bkz. SÜSLÜ, Azmi; "Rum-Ermeni-Haybun İşbirliği ve Anadolu'daki Toplu Mezarlar", *Belleter*, C.LVII, sayı: 218, Nisan 1993, s. 241-247.

⁵⁴⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 58-1/ A 7.

1930'da tekrar Yunanistan'dadır. Ç.Ethem yazdığı mektupta, Yunanistan'da bulunan çerkezlerden 100 kişinin kendisinin bulunduğu Kuzey Irak'a gönderilmesini (isyan bölgesine) isteyecek, Reşit Bey'de kuvvet toplama çabalarına girişecektir⁵⁴⁹.

Ç. Ethem Bey, Halep elçilik muhbirine şöyle demektedir,

"Ali İlmî Fânî ve biraderi Zeynelabidin Fânî şimdi Suriye'deki kürtlerin faaliyet göstermeleri için çalışmaktadırlar. Bağdat'ta ki Şükrü Mehmed'in Ali İlmîye verdiği talimatta Türkiye'yi taciz etmesini bildirmiştir. Kürt Mustafa ve İstanbul Sabık Muhafızı⁵⁵⁰ Paşalar Ararat'a gideceklerdir"⁵⁵¹.

Bu hareketleri Türk basınına da yansıyacaktır⁵⁵². Bu faaliyetleri adım adım izlenen bu iki kardeş hakkında, Kudüs Konsolosu o kadar tepki gösterecektir ki, 4 Aralık 1933'de bunlar hakkında şunları yazmaktan kendini alamamıştır.

"... Bu yurdumuzun uslanmaz ve düzelmez düşmanları ölünceye kadar yurtdışında bırakılmalıdır..."⁵⁵³

Nitekim sonraki yıllarda da Ç.Ethem ve kardeşi Reşit Bey bu tutumlarını sürdürecektir ve Ermenilerle, diğer firarilerle birlikte aleyhimize çalışacaklardır⁵⁵⁴. Çerkes Ethem ve Reşid Bey'ler bu faaliyetleri için harcadıkları parayı ise sakıt Halife Abdülmecit,

⁵⁴⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 57-1/ G 4.

⁵⁵⁰ 150'lilik İstanbul Muhafızı Natık Paşa.

⁵⁵¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 57-1/ G 13.

⁵⁵² Vakit Gazetesi, 7 Temmuz 1930.

⁵⁵³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 57-3/ A. 12.

⁵⁵⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 57-2/ B 5.

Taşnakسیون ve Hoybun cemiyetleri ve bir kısmını ise çeşitli istihbarat birimlerimden sağlamışlardır⁵⁵⁵.

Kürt ayrılıkçı hareketlerini destekleyerek istediklerini alamayan bu kardeşler, başka taraflara yöneleceklerdir. 15 Şubat 1936'da Şam konsolosluğu Ç.Ethem, Reşid ve Bronski'nin⁵⁵⁶ İtalyanlarla temasta olduğunu bildirmektedir⁵⁵⁷. Bu ilişkinin Türk İtalyan ilişkilerinin en soğuk olduğu dönemlerden birine rastlaması şüphesiz tesadüf değildir.

Öte yandan Ç.Reşid Bey Şubat 1936'da Kudüs'e giderek orada Abdülkadir Kemali⁵⁵⁸ ile ve bir iki çerkes ileri geleniyle görüşmüş ve Atatürk'ün aleyhine yazdığı bir beyannameyi⁵⁵⁹ orduyu oluşturması için güvendiklerine dağıtmıştır⁵⁶⁰. Ordu da bir ihtilal hareketi yaratmağa çalışan Reşid Bey'in bundan başka beyannameleri de olacaktır. Bu beyannameler argo kelimelerle doludur, Ç.Reşid Bey'in nasıl bir ruh durumuna sahip olduğunu göstermek bakımından haklı Hatay davamıza bakışıyla ve Türkiye'yi Suriye

⁵⁵⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 57-2/ D 1.

⁵⁵⁶ Bronski adıyla geçen bu kişi Emin Bronski'dir. Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulduğumuz bir başka belgede bu kişinin, Şeyh Said'in oğlu olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Dosya No: 12222-57-5/F13: Şeyh Said'in oğullarının dökümünü veren sayın Uğur Mumcu, Şeyh Said'in 6 erkek çocuğu olduğunu belirtmekle beraber, beşinin ismini vermektedir. Sanıyoruz altıncı erkek çocuğu budur. Ancak "Bronski" kelimesinin nereden kaynaklandığını bilmiyoruz. Bkz. MUMCU, Uğur; a.g.e., s. 202.

⁵⁵⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 57-1/G 4.

⁵⁵⁸ Abdülkadir Kemali (Örgütçü) Bey firaridir. Aynı zamanda Türk Edebiyat'ın önemli yazarlarından Orhan Kemal'in babasıdır. Bu bilgileri Kudüs Konsolosluğuna verecek ve aynı zamanda Beyrut Konsolosluğumuza çalıştığını belirterek, Kudüs konsolosluğumuz içinde çalışmayı talep edecektir.

⁵⁵⁹ Arşivde orjinalini gördüğümüz bu belge küçük boy olup, 3 kez basılmış ve Türkiye'ye gönderilmiştir. Ne yazık ki zaman sınırlılığı nedeniyle transkripsiyonunu yapamadık.

⁵⁶⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 57-2/ C 9.

gençliğine bir taraftan jurnallerken, bir taraftan da onlara ortak düşman Türkiye'ye karşı nasıl anlaşma önerdiğini göstermesi bakımından ilginç bir beyanname yayınlamıştır (Bkz. Ek-19).

1938 yılına gelindiğinde bu iki kardeş, faaliyetlerine kesintisiz devam edeceklerdir. Türkiye'nin dostluğunu kazanmak isteyen Emir Abdullah'ın yaklaşımını değerlendiren Türkiye, Kudüs konsoloslüğümüz kanalıyla resmi müracaatda bulunarak, bu iki adamın kontrolünü isteyecektir. Her ikisi de Amman mutasarrıflığına çağrılıp, kendilerine sert bir tebligat yapılacaktır. Ç. Reşit Bey yazılı bir taahhüt vermek zorunda kalırken, Ç.Ethem ise bu taahhütü vermemek için ortadan kaybolacaktır⁵⁶¹. Bunun üzerine Amman hükümeti Ç.Ethem'i aramağa başlayacak, sonuçta çeşitli yerlere gittikten sonra Ç.Ethem Amman'a dönecektir⁵⁶².

Görüldüğü üzere sadece Türkiye aleyhine davranmayacağına dair bir kağıt vermeğe bile yanaşmayacaktır. Bu tutumu öz vatanına karşı beslediği hisleri göstermesi bakımından önemlidir. Ç.Reşit Bey aftan uzun yıllar sonra memleketine dönebilecek, ancak Ç.Ethem dönmeyecektir.

Tezimizin ileriki bölümlerinde, bu iki kardeşin ihanetlerinin sürdüğünü göreceğiz. Ama bunların hain olmayıp, siyasi çekişmeye kurban gittiğini ve özellikle Ç.Ethem'in sürgün hayatının, Şarki

⁵⁶¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 57-4/ F 4.

⁵⁶² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 57-4/ F 14, D 14.

Ürdün'de münzevi bir hayat olduğunu belirtenlere de rastlanmaktadır⁵⁶³.

2 — *Kuşçubaşı Eşref Bey*, yurtdışına çıktıktan sonra Yunanistan'a geçecektir. Bu geçişin Ç.Ethem'den önce mi, sonra mı olduğu konusunda bilgimiz olmamakla beraber, Ç.Ethem ile 1922-1923 yılı içinde Almanya'ya gidip, tekrar Yunanistan'a dönmüştür. Yunanistan'da iken Girit ve Atina'da oturacaktır⁵⁶⁴ 1930'lu yıllara kadar Ç.Ethem ve Reşid'le ortak davranışlar sergiledikleri görülür. Buna paralel olarak Ç. Reşit Bey'in maiyyetinde bulunan Manyaslı (Mürüvetli) Şevket Bey ve Kuşçubaşı Eşref'in kardeşi Hacı Sami Bey⁵⁶⁵ suikast amacıyla yanlarında, Sökeli Sarı Mecit, İsmail Hakkı ve Düzceli Mehmet⁵⁶⁶ Kuşadası yakınlarında sahiblerimize çıkmış, burada Kuşçubaşı Eşref Bey'in bir diğer kardeşi Ahmed'de bunlara dahil olacaktır. Jandarma bunları takip edecek ve Çine civarında Madran Dağı'nda çarpışmaları neticesinde Hacı Sami ve kardeşi Ahmet öldürülmüş, Mürüvetli Şevket Bey intihar ederken⁵⁶⁷ diğerleri ise yakalanmıştır⁵⁶⁸ Ç. Ethem ve Kuşçubaşı Eşref'in birliktelikleri⁵⁶⁹ 1930'larda Yunanistan'da bulunan firari çerkezlerin Ç.Ethem ve Kuşçubaşı Eşref taraftarları

⁵⁶³ KUTAY, Cemal; Ç.E.D., c.II, 305-309.

⁵⁶⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 60-10/ G 13.

⁵⁶⁵ ÇAPIN, Halit; a.g.m., *Milliyet Gazetesi*, 17 Temmuz 1982: Ç. Ethem'in yeğeni Aytek Bey, Ç.Reşit'in bu olaydan haberi olmadığını söylemektedir. Ancak Ç.Ethem ve Reşit Bey'in sürgün hayatına bakıldığında buna inanmak mümkün değildir, tabii bu durum Kuşçubaşı Eşref içinde geçerlidir.

⁵⁶⁶ Bu üç kişi 150'lilik olmayıp, firaridirler.

⁵⁶⁷ ÇAPIN, Halit; a.g.m., *Milliyet Gazetesi*, 17 Temmuz 1982.

⁵⁶⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 60-6/ G 5: ERTÜRK, Hüsamettin; a.g.e., s. 193.

⁵⁶⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 60-1/ B 9

olarak ikiye ayrılmasıyla son bulacak ve Ç.Ethem'in taraftarlarından Kel Kadri, Kuşçubaşı Eşrefi bileğinden tabancayla yaralayınca, Eşref Bey'in bir eli sakat kalacaktır⁵⁷⁰. Birbirlerini vurdurmaya kadar giden bu olayın sebebini bilmiyoruz. Ancak kesin olan şey Çerkes Ethem'le, Kuşçubaşı Eşref'in birbirlerinden koştuklarıdır.

Kuşçubaşı Eşref Bey, bundan sonra 1933 yılında Lefteryadis adlı bir rumla ortak bir vapur alacak ve adını "Eleniki Demotratiye" koyacaktır. Gelen istihbaratlara göre bu araçla sahillerimizde kaçakçılık yapmayı planlamaktadır⁵⁷¹ Eşref bey bu işte başarılı olmayıp, zarar etmiştir⁵⁷².

Bu tarihlerden sonra Kuşçubaşı Eşref Bey, pişmanlık göstererek, memleket özleminin de etkisiyle, 14 Eylül 1936'da Atatürk'e yazdığı mektubunda, kusurlu olabileceğini ancak asla bir hain olmadığını, Ç. Reşit'in faaliyetleriyle alakası olmadığını, daha Anadolu'dayken Ç. Reşit'den ayrıldığını belirterek sözlerini,

"... ışığını tut üstüme temiz hüviyetim görülsün bu eyiliği senden diliyerum atatürk..."

diyerek devam ettirip, af edilmesini talep edecektir⁵⁷³. Aynı maldede bir başka mektubu da yine Eylül 1936'da İsmet Paşa'ya⁵⁷⁴ gönderecektir. Ancak bu talepleri gerçekleşmeyecektir.

⁵⁷⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 60-1/ B 6.

⁵⁷¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 60-6/ E 12.

⁵⁷² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 60-6/ B 14.

⁵⁷³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 60-6/ D 3, D4, D5.

⁵⁷⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 60-6/ D1.

Kuşçubaşı Eşref Bey'de memleket ve aile özlemi zaman zaman depreşecek ve arkadaşlarına, Türkiye'nin ailesinden kendisine para gönderilmesini önlediğini oysaki kabahatlerini önceden Atatürk'e ve ilgili yerlere bildirdiğini buna rağmen, ailesinin yanına gelmesini hükümetin önlediğini, daha 5 yaşındaki çocuğunu göremediğinden bahsederek kendisini çerkeslikle ilgilendirmek isteyenler olduğunu oysa Çerkezce dahi bilmediğini ifade ederek, ticaret için Yemen'e gitmek istediğini ama Türkiye'nin baskısıyla Yunanistan'ın buna izin vermediğini hakkında söylenenlerin iftira olduğundan, yakınmaktadır⁵⁷⁵.

Gerçekte ise Alman ve İtalyan kaynaklı para temin eden K. Eşref Bey, Atina'daki Alman Elçiliğiyle gizli gizli görüşerek patlaması muhtemel harpte İtalya'nın Türkiye'yi işgal etmesi ümidi içinde olduğu konusunda, Yunanistan Hariciye Müsteşarı konsolosumuza bilgi verirken, K.Eşref'in silah ticaret amacıyla Suriye'ye gitmek istediğini bildirmektedir⁵⁷⁶. Anlaşılan odur ki, Yunanistan'da K.Eşref Bey'den şüphelenmiş ve çıkışına izin vermiştir.

Kuşçubaşı Eşref sürgün hayatının büyük bir bölümünde Türkiye için olumlu olmayacak işlere girişmiştir. Aftan uzun bir süre sonra memlekete dönebilmiştir.

3 — *Yüzbaşı Küçük Ethem*, o da Yunanistan'a sığınanlardan-
dır. Yunanistan'da Atina Belediyesi'nde çalışan Yüzbaşı (Şişman,

⁵⁷⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 60-7/D3.

⁵⁷⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 60-7/C1.

Küçük) Ethem Bey pek faaliyeti olmamakla beraber, Yunanistan'daki diğer çerkezler ve 150'liliklerden Bahriyeli Ali Sami, Çopur (İsmail) Hakkı, esbak Merkez memuru Namık Bey ve Eskişehirli Sedat Hakkı⁵⁷⁷ ve bazı ermenilerle Atina'da Lüks Kahvehanesi'nde görüşmektedir⁵⁷⁸. Bu toplantılarda Türkiye aleyhine konuşmalar yapılmaktadır⁵⁷⁹.

Yüzbaşı Ethem bir Yunan memurundan alınan bilgiye göre, Yunan Genelkurmay siyasî şubesi tarafından Yunanistan'da bulunan Türkleri takib ve özellikle Köylü Gazetesi sahibi Refet Bey ve Yanyalı Sadık Paşazade Emin'i takibe memur edilmiştir⁵⁸⁰.

İlk zamanlarda Yüzbaşı Ethem Yunan hükümetinden maaş almaktadır. Ancak Venizelos'un iktidara gelip, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istemesi nedeniyle, diğerleri gibi maaşları kesilecektir. Bunun üzerine Suriye'ye gitmek isteyecek ve 31 Temmuz 1932'de Atina'daki Fransız Sefarethanesi'ne başvuracaktır⁵⁸¹. Bu arzusu yerine gelmeyince Atina Belediyesi'nde çalışmaya başlayan Yüzbaşı Ethem Bey, 1933'de Yunan tabiyetinden olmadığı için işinden çıkarılacaktır. Bunun üzerine 20 Mart 1933'de Yunan tabiyetine girmek için dilekçe verecektir⁵⁸². Ancak bu başta kalması uzun sürmeyecek, Yunan Genelkurmayına yaptığı hizmetlere karşılık olarak, Başbakanlık Müsteşarı Mösyö

⁵⁷⁷ Sedat Hakkı 150'lilik olmayıp, vatandaşlıktan çıkarılmıştır.

⁵⁷⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 62-1/G11.

⁵⁷⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 62-1/E 12.

⁵⁸⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 62-1/F 2.

⁵⁸¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 62-1/E 9.

⁵⁸² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 62-1/G 7.

Sayas'ın delaletiyle tekrar Atina Belediyesi'ndeki 2 ay kadar sonra başlayacaktır⁵⁸³. Bu arada başından geçen işsiz kalma deneyiminin ve 1933'lerde Cumhuriyetin 10. Yılı münasebetiyle af çıkarılacağı söylentilerinin de etkisiyle, Dahiliye Vekaletine yazdığı mektub'da,

"Türkiye Cumhuriyeti Da.V.Celilesine

Efendim!

Türk gücünün yeryüzünde ikinci defa kurulduğu tarihi yaratan ve Türkiye Dünyasının muzaffer şeref ve yaratıcısı olan Büyük Halaskârimız ulu Gazi H.Z.nin bir lutfu mahsusı olarak, Dünyanın, en medenî ve en insanî bir şekli idaresi olân Türkiye Cumhuriyetinin Onuncu yıl dönümünü teşkil eden 29 Teşrinievvel 1933 tarihi günü şerefine irade edeceği affı umumî listasına dahil edilerek, Terakkî, teceltut, tekâmül ve Seâdet yollarında yürümeği kendime bir şeref ve bir vecibe bildiğimden, öz bir Türk evladı sıfatile affimî istirham ederim.

Pek derin tazimatlarımın kabulünü dilerim, Ef. H.Z.

11.9.1933

"150'lik listaya dahil

Sabik Akhisar cephesi K. Yüzbaşı

İzmirlioğlu

Etem Yahya

Adresim

Etem Yahya

Le oforos Konstanlpokos No. 427

terma Sefoliya

Atina

Grece⁵⁸⁴

⁵⁸³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 62-1/C1.

⁵⁸⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 62-1/G 13.

diyerek, affedilmeyi isteyecektir. tabi bu istek karşılanamamıştır. Y. Ethem Bey'in daha önceden verdiği tabiiyet dilekçesi olumlu karşılanmış, bunun üzerine Eylül 1934'de Yunan tabiiyetine geçmiştir⁵⁸⁵.

Sürgün hayatı yarı Atina Belediyesi'nde çalışırken, yarı Yunan istihbaratına Türk mültecileri hakkında bilgi vermekte geçecektir. Aftan sonra memlekete dönmüştür.

g — Polisler

1 — *İzmit Merkez Memuru, Edirne Polis Müdürü ve Yalova Kaymakamı Fuad Bey*, Küçük Said Paşa'nın torunu olup maktul Nazım Paşa'nın kayınbiraderidir. 1921 yılında Mısır'a gitmiş, Mısır elçimiz Muhittin Paşa'nın girişimleriyle sınır dışına çıkarılınca, 1922'de Suriye'ye geçmiştir. 1923 yılında Suriye Lejion Entranjeri'ne dahil olmuştur⁵⁸⁶. Daha sonra 1926'da Şam Çerkez Alayı'nda 6. ve 9. Bölük kumandanlığı⁵⁸⁷ yapan Fuad Bey, Kuşçubaşı Eşref Bey'le ilişki içinde olup Türkiye aleyhine çalışmıştır. Fransızlarca 1935'de emekliye ayrılmıştır⁵⁸⁸.

Emekliliğinde parasal sıkıntı çektiği anlaşılan Fuad Bey, 12 Kasım 1936'da Şam konsolosluğumuza başvurarak, para karşılığında haberalma işlerinde çalışmak istediğini, zira Fransızların

⁵⁸⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 62-1/G 10.

⁵⁸⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 92/ D 2.

⁵⁸⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 92/ E 3.

⁵⁸⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 92/ E 1.

yakın itimadına haiz olduğunu ve bazı şüpheli şahısları tanıdığını da ilave edecektir. Konsolosluk bu adamın çalıştırılmasına dair ellerindeki tahsisatın yetersiz olduğunu bildirerek, talimat istemiştir⁵⁸⁹ Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü 7.12.1936'da verdiği talimatda, bu kişinin istihdamının uygun olduğunu ancak yabancı istihbaratlara da çalışabileceği belirtilerek, ihtiyatlı davranılmasını ister⁵⁹⁰. Fuad Bey'in bundan sonra bazı 150'liliklerle ilişkiyi geçmesi sağlanmıştır⁵⁹¹. Fuad Bey aftan sonra memlekete dönmeyenler grubundandır.

2 — *Büyük merkez memuru Mazlum Bey*, İstanbul'da Ankara hükümetinin otoritesini yürütmeğe başlamasıyla İngilizlere iltica ederek, Yunanistan'a geçmiştir. Türkiye'den kaçtıktan sonra Mazlum Bey, bir süre Atina'da diğer muhaliflerle işbirliği içinde olmuştur⁵⁹². (Arnavut) Mazlum Bey bir süre İngiliz istihbaratına çalışmıştır⁵⁹³.

1932 yılında Cava'da Batavye Kasabası'nda ortaya çıkan⁵⁹⁴ Mazlum Bey, Soeraboja Kompang-Proteu No. 12'de oturup, ilaç satıcılığı yapacaktır. Kendisi gibi Cava'da bulunan bir kişi daha vardır, o da 150'lilik Liste'ye 86 numarayla giren Ispartalı Kemal Bey'dir. Kemal Bey ise Sidanglajo'da Mazlum Bey gibi ilaç satıcılığı

⁵⁸⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 92/ E 6.

⁵⁹⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 92/ E 9.

⁵⁹¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 92/ F 2.

⁵⁹² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 95/ A 6.

⁵⁹³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 95/ A 12.

⁵⁹⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 95/ A 8.

yapmaktadır ve babası İngiliz annesi Sudanlı Eva Palmer ile evlenmiştir⁵⁹⁵.

Mazlum Bey 1938'te aftan sonra Cava'dan ayrılacak Türkiye'ye dönmeyip, Yunanistan'a gidecektir.

h — Gazeteciler

1 — *Serbesti Gazetesi* sahibi *Mevlânzâde Rifat Bey*, mütareke döneminde kürtcülük işleriyle uğraşmıştı. Yurtdışına çıktıktan kısa bir süre sonra Türkiye için çalıştığı anlaşılmaktadır. 1925'te Şeyh Said Olayı'ndan hemen sonraki bir tarihte verdiği rapor ilginçtir. Bu rapordan anlaşıldığına göre, Beyrutta bulunan Mevlânzâde Rifat Bey oradayken de bazı bilgileri Türkiye'ye aktarmıştır. Bu ilişkinin ne kadar geriye gittiğini kesin olarak söyleyememekle beraber, 1923-1924 yıllarında başlaması muhtemeldir⁵⁹⁶. Bizim bu konuda bulabildiğimiz belge 8 Ocak 1925 tarihli olup, Atina'dan konsololuk vasıtasıyla gönderilmiştir. Buna göre; Şeyh Abdullah ve Çerkes Ethem onbin kişilik bir kuvvetle Rumiye'nin kuzeyinden Van'a saldıracak ve Van'ı zabtettikten sonra bağımsız Kürt hükümeti ilân edilecek, Hınıs'ta Miralay Selim vasıtasıyla Erzurum'a taarruz edilecek, Şeyh Abdullah Urfa

⁵⁹⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 95/ B4.

⁵⁹⁶ Bu tür çalışanların istihbarat ilişkilerinin ne zaman başladığını kesin olarak saptayamayızın sebebi, E.G.M. Arşivleri'ndeki aldığımız çalışma izninin, sadece 150'lilikler Meselesi ile sınırlı oluşundandır. Başka konuda mevcut dosyalara bakamadık. Ancak sanıyoruz ki, Ermeni meselesi veya başka konulu dosyalarda, ilgili bilgiler mevcut olup, bu bakımdan Mevlânzâde Rifat gibi kişilerin verdikleri bilgilere göre ayrı ayrı tasnif olmuştur. Bu dosyalara bakamadığımız için bu tür saptamaları yapamıyoruz.

ve Adana çevresinden bir hareket için Birâze aşireti reisi ile görüşmektedir. Ç. Reşit Bey ise İstanbul grubu vasıtasıyla İzmir ve Adana civarında bir kıyam (dinî isyan) temine çalıştığı ve hareket zamanı için yolların karla kapanıp, imdat güçlerinin gelemeyeceği bir zamanın beklenmekte olduğunu Mevlanzade Rıfat Bey, bildirmekte, Atina konsoloslüğümüzde M. Rıfat Bey için kafi tahsisat yollarını ⁵⁹⁷ istemektedir.

Bu ilişki 1930 yılına kadar devam ederken, Mevlânzade Rıfat Bey bir yandan da Halep'te Vahdet Gazetesi'nde Türkiye lehine yazılar yazmıştır. Mevlânzade Rıfat Bey, hem Hoybun (Kürt Cemiyeti), hem Ermeni, hem de 150'liliklerin faaliyetlerini takip edecektir. Olayların o kadar içindedir ki, bunlar hakkında bir risâle yazmak isteyecektir⁵⁹⁸.

Ancak bu risâleyi yazması uygun görülmeyerek Hariciye Vekaleti'ne 13.9.1930'da yazılan cevabî yazıda şöyle denmiştir.

"... Mevlanzâde Rıfat'ın mevzuubahis risâleyi neşretmesine şimdilik lüzum yoktur. Çünkü neşri halinde kendisinin bize hizmet ettiğini anlatmış olacak ve binnetice bize müfit olmaktan uzaklaşmış olacaktır.

Binaenaleyh konsolomuza nakdî yardım mukabilinde hizmetine devamı daha muvafık olacağı kanaatındayım bundan başka kendisinde mevcut olan vesaik konsolosluk tarafından tedkik edilerek ehemmiyetli bulunanlar tefrik edilerek bize gönderildiği ve hakikaten ehemmiyetli buraca anlaşıldığı takdirde bunlara mukabil kendisine mükafat nakdiye verebiliriz..."⁵⁹⁹.

⁵⁹⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 97-1/B 14.

⁵⁹⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 97-1/C 8.

⁵⁹⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 97/ C 9.

Bu teklifin Dahiliye'ce yapıldığı sırada, Mevlanzâde Rıfat Bey Halep'te 12 Eylül 1930'da vefat etmiştir.

2 — *Sait Molla* milli mücadelenin ünlü simalarından olan bu adam önce Mısır'a gitmiş, oradan Türkiye'ye muhaliflerin ne gibi işlerle uğraştıklarına dair mektuplar göndermiştir⁶⁰⁰. Ancak Türkiye'den pek yüz bulamamıştır. 1925'de Kıbrıs'a giderek yerleşecektir, faaliyetleri Kıbrıs konsolosluğumuzca takib edilecektir⁶⁰¹. Kıbrıs'ta 5 yıl kalan *Sait molla*, Paris'teki oğlunun yanına gitmek ve orada yerleşmek için Kıbrıs hükümetinden yardım talep etmiş, Kıbrıs hükümeti de bir daha dönmek kaydıyla, Fransa'ya gidecek kadar bir harcırahı kendisine vermiştir⁶⁰².

6 Haziran 1930'da Kıbrıs'ı terkeden *Sait Molla*, Fransa'ya gitmek yerine 9 Haziran 1930'da Atina'ya gidecektir. Atina'da Venizelosla, Batı-Trakya'yı karıştıran 150'liliklerin çıkarılmasını önelemek amacıyla, görüşmek istemiş bu görüşme isteği kabul olmamıştır⁶⁰³. Haziran 1930'da Atina'ya gelen *Sait Molla*, tedavi amacıyla hastaneye yatacak ve 14 Temmuz 1930'da hastanede ölecektir⁶⁰⁴.

3 — *Ünlü Edebi yazarlarımızdan Refik Halid Bey*, yurtdışına çıktıktan sonra ilk yıllarında Halep'te Doğru Yol Gazetesi'nde çalışacak, ancak ilk yıllarda rejime muhalefet eden yazılar yazmakla

⁶⁰⁰ Bu mektuplar için bkz. TEVETOĞLU, Fethi; a.g.e., s. 141-143.

⁶⁰¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 98/A 3.

⁶⁰² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 98/ A 6.

⁶⁰³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 98/ A 11.

⁶⁰⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 98/ A 14.

beraber⁶⁰⁵ daha sonra Vahdet Gazetesi'nde, Türkiye'deki gelişmelerden etkilenerak, rejimi ve inkılapları övücü bir tavır sergileyecektir. Yurtdışında sürgünken Refik Halid, Bey hiçbir muhalif teşkilâta girmeyip, her fırsatta inkılaplar lehine yazacaktır. Bu nedenle Paris'te bulunan eski Dahiliye Nazırı 150'lilik Mehmed Ali Bey'e karşı yazılar yazacaktır. Taşnakların tehditlerine maruz kaldıktan başka, Mehmet Ali Bey Paris'ten vekalet verecek, Suriye mahkemelerinde Refik Halid (Karay) Bey'i dava edecektir⁶⁰⁶. Affın çıkmasıyla hemen memlekete dönecektir.

4 — *Alemdar Gazetesi Sahibi Refii Cevad Bey*, sürgün yıllarını Fransa'da Paris'te geçirirken, daha önce bazı vesilelerle belirttiğimiz gibi Türkiye aleyhine M.Ali Bey'in çıkardığı gazetede yazılar yazacaktır. Daha sonra M. Ali Bey'le arası bozulacak, bu yazı işinden sonra, Grant Bolvar üzerinde Grant Oteli'in altındaki bir berber salonunda taşları yıkmakla geçinecek ve bu işi yaparken de "Jan" adını kullanacaktır⁶⁰⁷. 686 (Kiraz Hamdi Paşa) onun için şöyle demektedir;

"İrki beşerin yüz karası bir adamdır. Layıkı af değildir. Layıkı nefrin ve lânet bir mevcudiyettir..."⁶⁰⁸

1933 yılında ise geçimini garajlarda otomobil yıkamakla ve berber dükkanlarında kahve dağıtımı gibi işlerle sağlayan⁶⁰⁹ Refii Cevad

⁶⁰⁵ KARAY, R. Halid: *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul, İletişim yay., 1990, s. 191 (Bu eser bundan sonra, B.Ö.B., şeklinde kısaltılarak verileektir).

⁶⁰⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 100/ F 10.

⁶⁰⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 104/A1, A2.

⁶⁰⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 104/A 10.

⁶⁰⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 104/B8: NUR, Rıza ; a.g.e., c. IV, s. 1765-1766.

Bey, parasız olması nedeniyle sık sık yer değiştirirken diğer 150'liliklerden de yardım görmeyecektir⁶¹⁰. Sürgün hayatı sıkıntılar içinde geçen Refii Cevad Bey, aftan sonra hemen memleketine dönenlerdendir.

5 — *Balıkesir'de İrşad Gazetesi'ni çıkaran Ömer Fevzi Bey*, sürgün hayatı boyunca uzun süre Paris'te oturmuş, bir süre Suriye'ye gitmiş, daha sonra Paris'e dönmüştür. Sürgün yıllarından 1930 içinde M.Ali Bey, Refi Cevad ve Ahmed Rifat Beylerle "La Rebulik Anşene" gazetesini çıkararak, bu gazetede baş makaleler yazmıştır⁶¹¹.

Bir yandan bu gazeteyle uğraşırken, "Rehber-i İnkılâp" adlı, Türkçe ve Osmanlıca yazılan, gazeteyi kendi başına Paris'te yayınlayacaktır⁶¹². Bu gazetede de diğeri gibi, rejimimiz ve cumhuriyetin ileri gelenleri hakkında hezeyanlarda bulunacaktır. Bu gazetenin, Bakanlar kurulu 23.11.1930 tarihli toplantısında alınan karar gereği, Türkiye'ye girmesi yasaklanmıştır⁶¹³. Ömer Fevzi Bey bu gazetesini, bazı Fransız gazeteleri ve Kahire'de çıkan Muadenet Gazetesi'ne sarılı olarak, Türkiye'ye sokmağa çalışacaktır⁶¹⁴. Sürgün yıllarının son zamanlarında rahatsızlanmış ve para sıkıntısı çekmeye başlamıştır⁶¹⁵.

⁶¹⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 104/ B 9.

⁶¹¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 107/E 10.

⁶¹² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 107/E 11.

⁶¹³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 107/A 1.

⁶¹⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 107/A6, A9.

⁶¹⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 107/F 13.

Ömer Fevzi Bey'in Sürgün yılları boyunca da muhalif görüşlerden vazgeçmediği görülmektedir. Afdan sonra memlekete dönecektir.

ı — Diğer Grublara Dahil Olanlar

150'lilik Liste'de Çerkes Kongresine katılanlar grubu içinde 67 numarayla yer alan İzmit Mutasarrıfı Çerkes İbrahim (Hakkı) 5 Nisan 1932'de Kahire'de ölmüştür⁶¹⁶. Yine aynı grubda yer alan ve 70 numarada kayıtlı Maan Şirin Bey, Türk düşmanlığını sürdürmüş ve Aralık 1930'da Yunanistan'ın Kayalar Kasabası'nda ölmüştür⁶¹⁷. Bu gruba dahil 80 numaralı Kumpat Hafız Sait Varna'da 1926 yılında ölmüştür⁶¹⁸.

150'lilik Liste'de "Diğer Eşhas" adıyla grublandırılanlardan 118 numaralı Binbaşı Çerkes Bekir, Temmuz 1925'de Midilli civarında ölmüştür⁶¹⁹. 114 numarayla yer alan Bursalı Fabrikatör Cemil Bey, Yunan ordusuna ettiği hizmetlere karşılık Yüzbaşı rütbesiyle emekli edilmiş, 21 Mayıs 1934 tarihinde Atina'da ölmüştür⁶²⁰.

113 numaralı Mustafa Sabri Hocanın oğlu İbrahim Sabri babasıyla beraber Mısır'a gidecek daha sonra Yunanistan'a geçmiş ve

⁶¹⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 67/F 12.

⁶¹⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 70/F1-F 5.

⁶¹⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 80/F11.

⁶¹⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 118/E 10.

⁶²⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 114/C 13.

Batı-Trakya'da inkılâplar aleyhine çalışmıştır. Batı Trakya'da babasıyla beraber Türk okullarında dinî kitaplar dağıtmıştır⁶²¹. Batı Trakya'dan Yunan Hükümeti'nce çıkarılınca, Mısır'a dönmüşlerdir ve Türkiye aleyhine çalışmağa devam edeceklerdir. Baba oğul afdan sonra memlekete dönmeyeceklerdir. Özellikle Mustafa Sabri Hoca 12 Mart 1954'de Kahire'de ölünceye kadar yayınladığı eserlerde inkılâplara düşmanlığını belirgin bir şekilde ortaya koymuştur⁶²².

121 numaralı Madanoğlu Mustafa Bey, Bulgaristan'a gönderilince, Varna'da Eskicuma kazasında ikamet etmiş, vaizlik ve hocalık ederek geçinmiştir⁶²³. Aftan sonra memlekete dönmüştür.

Genel olarak vermeğe çalıştığımız 150'liliklerin hayatlarına dair bilgilerin dışında olarak, 150'liliklerin sürgün yıllarında ne yaptıklarını göstermesi bakımından, (özellikle bizim veremediklerimiz bakımından) 1933 yılına ait Hariciye Vekaleti İstihbarat Müdürlüğü'nün hazırladığı Emniyet Genel Müdürlüğüne gönderdiği liste önemli kaynaktır. (Bkz. EK 20).

⁶²¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 113/F 12.

⁶²² ALTUNSU, Abdülkadir; a.g.e., s. 258-259.

⁶²³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222 - 121/A5.

B — YÜZELLİLİKLERİN AFFEDİLMESİ VE AFFIN UYGULANIŞI

1 — *Affin Ortaya Çıkışı*

150'lilikler yurtdışına çıkarıldıktan sonra bir grubun faaliyetleri Cumhuriyet idarecileri üzerinde, olumsuz etkiler yapacaktır. Af düşüncesi Cumhuriyetin 10. Yılı münasebetiyle 1933'de doğmuştur. Ancak bu af düşüncesi 150'lilikler sebebiyle doğmamıştır. Af düşüncesiyle beraber, 150'liliklerin de buna dahil olması, düşüncesi ortaya atılmıştı. 150'liliklerin bir kısmının da bu konuda verdikleri dilekçeleri yanında, bunların ailelerinden de bu tür talepler gelmişti.

Gerek bunların memleket dışında faaliyetlerinin etkisi, daha da önemlisi genç Cumhuriyetin henüz istediği inkılâp hamlelerini tamamlamaması ve atılan inkılâp hareketlerinin henüz kökleşmesi, nedeniyle bu fikir pek taraftar bulamamıştır. Bunlar yurtdışına atılma sebeplerini, yurtdışındaki faaliyetleriyle, haklı kılmışlardı.

Gerek millî mücadele sırasında ve gerek Lozan Görüşmeleri öncesinde bu konunun görüşülmesi sırasında öne sürülen görüşler teyid edilmişti. Bu bakımdan Cumhuriyetin 10. yılında çıkarılan affa bunlar dahil edilmedi⁶²⁴.

Bundan sonra Atatürk'ün, R. Halid Karay'ın vatan hasretini anlatan bir yazısını okuyunca⁶²⁵ ikinci kez bir af talebinde bulunduğu, ancak İsmet Paşa hükümeti bu konuya sıcak bakmayacaktır.

Üçüncü ve sonuncu af talebini de Atatürk 1938 yılı içinde, 21 Ocak - 1 Şubat tarihleri arasında⁶²⁶ bu arzusunu belirtecek ve Başbakan Celal Bayar'da olumlu görüşünü bildirecektir⁶²⁷. Başbakan Celal Bayar Yalova'dan Ankara'ya dönünce bu konuda çalışmaya başlayacaktır.

Bu konuda basında geçen ilk haberde, "150'lilikler Affediliyor" başlığı altında, Cumhuriyetin 15. Yılı münasebetiyle genel bir affın ilân olunacağı, bunların memlekete dönebileceği fakat 10 yıl boyunca kamu hizmetine alınmayacakları⁶²⁸ bildirili-

⁶²⁴ Sayın Cemal Kutay, Tevfik R. Aras'tan naklen 10. Yıl münasebetiyle 150'liliklerin affedilmesi arzusunun Atatürk'ten geldiğini ifade etmektedir. Bkz. KUTAY, Cemal; 150 F., s. 16.

⁶²⁵ KARAY, R. Halid; B.Ö.B., s. 187: Sayın Cemal Kutay yine T.Rüştü Bey'den naklen bu ikinci affıda Atatürk'ün istediğini belirtiyor. Gerçekten Atatürk R. Halid Bey'in "Bir İçim Su" kitabını okuyunca etkilenmiştir, ancak bir af talebini hükümetten isteyip, istemediği bize göre şüphelidir. Bkz. KUTAY, Cemal; 150 F., s. 16.

⁶²⁶ KOCATÜRK, Utkan; a.g.e., s. 614-615: Sayın Celal Kutay Atatürk'ün Yalova'da bulunduğu tarihi ve bu konudaki görüşmenin 1 Haziran 1938'de olduğunu ifade etmektedir. Bu tarih yanlıştır. Bundan başka kronolojik hatalara rastgeliyoruz. Örneğin Başbakan Celal Bayar'ın Yalova'dan 2 Haziran'da Ankara'ya döndükten sonra konuyu gizli tutmak istemesine rağmen basına sızdığını bildirmektedir. Oysaki bu konudaki ilk bilgiler basında Mayıs ayının son günlerinde oldukça geniş olarak yer bulmuştu. Bkz. KUTAY, Cemal; 150. F., s. 8, 18.

⁶²⁷ KUTAY, Cemal; 150. F., s. 12-13.

⁶²⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Mayıs 1938.

yor. Ertesi gün, yani 30 Mayıs 1938 tarihli gazetelerde bu haber daha geniş olarak verilirken, hükümetin bir af layihasını meclise verdiği⁶²⁹, ifade edilmekteydi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sevk edilen af kanununun gerekçesini incelersek, layihanın giriş bölümünde Osmanlı Devleti'nin 19 yy. durumu anlatılıp, millî mücadeleyi doğuran şartlar ve mücadelenin başlaması vurgulanarak ve millî mücadeleye karşı gelenler olduğu, bunların önlendiği belirtilir. Cumhuriyet artık kökleşip, yerleştiği için Cumhuriyet kendine ihanet edenlerden çekinmemektedir. Bunların ailelerinin de aramızda yaşadığı ve vicdanlarında rahatsız oldukları ve manevi ıstırap çektikleri, bundan kurtarılmalarının gerektiği ifade edilecektir⁶³⁰.

Af kanunun gerekçelerine bakıldığında en önemli unsur olarak Cumhuriyetin kökleştiği düşüncesidir. Ayrıca 150'liliklerin ailelerinin bu cezadan etkilendikleri belirtilerek, hukukta cezanın kişiselliği ilkesine atıf yapmaktadır.

Konu Türkiye Büyük Millet Meclisi Adliye Encümeni'nde görüşülecek ve yapılan tadilatlarla kanun tasarısı son şeklini alınca, 27 Haziran 1938'de milletvekillerine dağıtılacaktır⁶³¹. Kanun teklifi milletvekillerince 150'liliklerin ihanetleri sayılıp, dökül-

⁶²⁹ *Yeni Sabah*, 30 Mayıs 1938: *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Mayıs 1938.

⁶³⁰ Af kanununun gerekçesi için bkz. *Ulus Gazetesi*, 31 Mayıs 1938: *Tan Gazetesi*, 1 Haziran 1938.

⁶³¹ *Son Posta Gazetesi*, 28 Haziran 1938.

dükten sonra⁶³². 29 Haziran 1938'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilecektir (Bkz. Ek 21).

150'liliklerden kanun kabul edildiğinde hayatta olanların sayısı 1 Ağustos 1938 tarihi itibarıyla 79 kişidir (Bkz. Ek 22). Ancak basında ölenler ve sağ olanlara dair listeler ve çeşitli sayılar verilecektir⁶³³.

Bu affa karşı çıkanlar da olacaktır. Hatta kanunun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabulünden sonra, Yunus Nadi Bey, "Yüzellilikleri Affettik mi?" başlıklı makalesinde, kanunun bir cürmün cezasını ortadan kaldıracabileceğini, ama manevi etkilerini silmeyeceğini ve Tarih'in hükmünü verdiğini⁶³⁴ belirtme ihtiyacı hissedecektir.

150'liliklerin Cumhuriyetin 15. yılında affedilmeleri meselesinde Atatürk'ün etkisi açıktır. Ancak bu konuya dair eserlerde Atatürk'ün duygusal sebeplerle bu affı istediği belirtilmektedir ki, affi sadece buna bağlamak bizce yetersiz bir izahtır.

Atatürk'ün devlet işlerinde, hele hele kurduğu cumhuriyete en acımasız saldırıları yapanlara karşı, duygusal davrandığını düşünmek, Atatürk'ün hayatı boyunca meselelerin çözümü esnasında

⁶³² *Son Posta Gazetesi*, 30 Haziran 1938.

⁶³³ *Son Telgraf Gazetesi*, sağ olanların sayısı 85 kişi olarak verecektir. Bkz. Son Telgraf, 30 Mayıs 1938: Sayın İlhami Soysal, Dahiliye Vekaletinin 18 Ocak 1938 tarihli bir raporuna dayanarak, bu sayıyı 95 olarak söylemekle ve bu listede yanlışlıklar olduğunu belirtmektedir. Bu belgenin sağlık derecesini bilmemekle beraber, Dahiliye Vekaletinin Nemrud Mustafa Paşa'nın öldüğü zamanı bilmemesi daha önce Nemrud Mustafa faslında anlattığımız nedenlerle, mümkün değildir. Bkz. SOYSAL, İsmail; a.g.e., s. 140-141.

⁶³⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Temmuz 1938.

kullanmadığı bir anlayıştır. Eğer böyle bir zayıflığı olsaydı, özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında, millî mücadele de beraber çalıştığı ve ondan da eski münasebetler kurduğu bir çok silah arkadaşıyla, inkılâplar ve modern bir devlet kurmak yolunda yolları ayrılmazdı.

Atatürk'ün elbette yüksek insanî vasıfları vardı. Ancak devlet yönetiminde kişisel ilişkilerini gerektiğinde gözardı edebiliyordu. O zaman bu affın oluşumunu şuna bağlamamız gerekir. Bilindiği üzere II. Dünya Savaşı yaklaşmaktadır, Cumhuriyet idarecileri ve Atatürk bunu görmekteydi. 150'lilikler ise yurtdışına çıktıktan sonra, giriştikleri faaliyetlerle ihanet konusunda sınır tanımazlıklarını göstermişlerdi. Sıcak bir savaş durumunda, bunların kontrolü ve provakasyonların önlenmesi zor olacaktır. Bunların hareketleri, savaşın sürdüğü bir sırada, tekrarlandığı takdirde Türkiye zor durumlara girebilirdi. Bu noktadan hareketle Türkiye bunların kontrolünde yeni bir yaklaşım gösterecek ve bunları af ederek, memleket içinde kontrol mekanizmasını kullanacaktır. Zaten ilerde görüleceği üzere, bunlar yurda döndükten sonra neredeyse hepsi için uzunca bir süre takibat yapıp, aylık raporlar tutulmuştur.

2 — Affın Uygulanışı

29 Haziran 1938'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen ve Resmî Gazete'de 16 Temmuz 1938'de yayınlanan 3527

sayılı af kanunu, Resmî Gazete'de yayınlandıktan sonra yürürlüğe girmiştir.

Bu kanun sadece 150'lilikleri içermemektedir. Kanunda İstiklâl Mahkemeleri tarafından mahkûm edilenler ve Heyeti Mahsusa ile onun temyiz kurumlarınca verilen cezaları da affetmekteydi. Affın kapsamı içinde yurtdışında bulunan firariler yoktur.

Ancak affın kabulüyle beraber, Türkiye haricinde bulunan, firariler kanundan istifade etmek istemişlerdir. Bunun üzerine Dahiliye Vekaleti daha af yürürlüğe girmeden, 1 Temmuz 1938'de Hariciye Vekaletine yazdığı yazıda, son aftan istifade edeceklerin sınırlarımıza girmeden önce hangi vasıta ile ve hangi yolla geleceklerini bildirmeleri, buldukları yerlerden 150'lilik olduklarına dair fotoğraflı vesika almaları gerektiğinin konsolosluklara iletilmesini isteyecektir⁶³⁵.

Bilindiği üzere konsoloslukların elinde 150'liliklerin fotoğraflı bir albümü mevcuttur. Bu belgeyi konsoloslukların vermesi üzerine, 150'lilikler dışında kanundan istifade etmeyen kişilerin sınırdan içeri girmeleri önlenecektir.

Bir başka mesele, tabiiyet değiştirenler için ne tür bir uygulama yapılacağı idi. 27 Temmuz 1938'de Tiran Elçiliği, Cakacı Hamdi'nin oğlunu göndererek, dönüş muamelelerinin yapılmasını talep ettiği ancak bu konuda tereddütlerinin hasıl olduğunu belir-

---

⁶³⁵ E.G.M.A. Arşivi; Dosya No: 12221-2/ A 14.

terek, talimat isteyeceklerdir⁶³⁶. Dahiliye Vekaleti, bunların tabiiyetlerinin keenlemyekün kabul edildiğini ve yurda döneceklere Türk pasaportu verilmesinin uygun olduğunu⁶³⁷ bildirir.

Af böylece 150'lilikler bakımından, geniş kapsamlı tutulmak istenmiştir. Öte yandan affın uygulanması sırasında başka problemler de doğacaktır. Bazı 150'lilikler buldukları yerlerdeki konsolosluklara başvurarak, pasaport talep etmiş, verilen pasaportları almalarına karşın memlekete dönüş yapmamışlardı. Konsolosluklar bu durumdan şüphelenip, 150'liliklerin hemen dönmek niyetinde olmayanlarına pasaport verilip, verilmeyeceğini⁶³⁸ soracaklardır.

Dahiliye Vekaleti 27 Temmuz 1938 tarihli yazısında, müracaat sonucu pasaport verilenlerin, memlekete dönmeyip ellerindeki pasaportlarla fena hareketlere girişebilecekleri hatırlatılarak, pasaportlara görülebilecek şekilde "Yalnız Türkiye'ye seyahat için muteberdir ve müddeti 15 gündür. Bu pasaportla Türk vatandaşlığı hukuku tanınmaz ve iddia olunmaz" ibaresinin yazılmasını ve bu şekilde pasaport alıp da dönmeyenler olursa vekaletе bildirilmesini⁶³⁹ isteyecektir. Ancak bu 15 günlük sürenin yetersiz kalabileceği düşünülerek, bu süre iki aya çıkarılmıştır⁶⁴⁰.

⁶³⁶ E.G.M.A. Arşivi; Dosya No: 12221-2/ D5.

⁶³⁷ E.G.M.A. Arşivi; Dosya No: 12221-2/ D 6.

⁶³⁸ E.G.M.A. Arşivi; Dosya No: 12221-2/ B 14.

⁶³⁹ E.G.M.A. Arşivi; Dosya No: 12221-2/ C 1.

⁶⁴⁰ E.G.M.A. Arşivi; Dosya No: 12221-2/ C1.

Öte yandan 1930'da çıkan Ağrı Dağı İsyanı sırasında İran'a firar edenlerden, vatandaşlıktan çıkarılmayanların affa dahil olup, olmadığı⁶⁴¹ sorulmuş, Dahiliye Vekaleti affın bunları kapsamadığını ve bu tür eşhasa eskisi gibi beyanname usulü ve önceden vekalet onayının alınması gerektiğini⁶⁴² bildirir.

Bir tereddüt Dahiliye Vekaleti'nin ilgili birimlerinde görülecektir. Tereddüt konusu, millî mücadele sırasında düşmanla beraber çalışıpda firar edenlerin durumudur⁶⁴³. Konu Emniyet Genel Müdürlüğü Hukuk İşleri Bürosu'na sorulmuş, Hukuk İşleri Bürosu affın bu tür şahısları kapsamadığına dair bir mütalaa vermiştir⁶⁴⁴. Nitekim, basın mensuplarına da bu tür istekler iletilmiştir. Yunus Nadi Bey'e başvuran Mehmet Hayreddin (Adapazarı), Rıza Tahir (Hendek), Şevket Bağırhan (Hendek), Bekir Hasan (Düzce), Mezah Şerif (Düzce), Mezah Hacı Arif (Düzce), Şahban Yusuf (Hendek), Kazım Mercan (Hendek), Kap Ömer (Düzce), Kap Rasim (Düzce), Osman Kezler (Nofren) adlı firariler⁶⁴⁵.

Cumhuriyet Gazetesi'nde konuyu Dahiliye Vekaleti'ne ilettiği⁶⁴⁶. Bunun üzerine Dahiliye Vekaleti, bu tür mektupların ga-

⁶⁴¹ E.G.M.A. Arşivi; Dosya No: 12221-2/ C6.

⁶⁴² E.G.M.A. Arşivi; Dosya No: 12221-2/ C7.

⁶⁴³ E.G.M.A. Arşivi; Dosya No: 12221-2/ A5.

⁶⁴⁴ E.G.M.A. Arşivi; Dosya No: 12221-2/B 6.

⁶⁴⁵ Bu mektupda adı geçen firariler, Düzce İsyanı'na iştirak etmiş daha sonra düşmanla kaçan çerkeslerdir. M. Hayrettin Hukuk Fakültesi mezun olup, işgal sırasında Adapazarı kaymakamlığı yapmış, sürgün hayatı boyunca aleyhimize çalışmıştır. Bkz. E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12221-2/ E2.

⁶⁴⁶ E.G.M.A. Arşivi; Dosya No: 12221-2/ D 11.

zetelere gönderilmesi⁶⁴⁷ sebebiyle, bu tür kişilerin af kapsamında olmadıklarını 28 Ağustos 1938'de Matbuat Umum Müdürlüğü'ne bildirerek, bu konudaki açıklamanın basın yayın organlarında yayınlanmasını ister⁶⁴⁸.

Görülen odur ki, Türkiye affın kapsamını genişletici uygulamalardan kaçınırken, ayrı zamanda 150'liliklerin suistimallerini, af uygulanması sırasında, önlemek isteyecektir. Burada önemli olan nokta bize göre, af edilmelerine rağmen 150'liliklerin tutumlarına hiç güven duyulmamaktadır.

---

⁶⁴⁷ *Son Posta Gazetesi*'nin 13 Haziran 1938 tarihli nüshasında, Almanya'daki Türk musevileri namına Beher Budak'ın yazdığı mektubda, 320 Türk ailesinin Berlin'de olduğunu bir kısmının vatandaşlıktan ıskat edildiğini ve bir kısmında pasaport alamayarak ülkeye düzenlediklerinden yakılarak, af talebinde bulunmaktadır.

⁶⁴⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12221-2/ E 7.

C — 150'LİLİKLERİN AF SONRASI DURUMLARI

1 — Af Sonrası Türkiye'ye Dönen Bazı Yüzellilikler ve Durumları

Aftan sonra hayatta bulunan 79 yüzelliliğin hepsi, Türkiye'ye dönmemiştir. Bir kısmı ise hemen olmamakla beraber, daha sonradan memlekete dönmüşlerdir. Türkiye'ye dönen 150'lilikler uzun süre kendilerine hissettirilmeden kontrol altında tutulmuşlardır.

150'lilik Liste'de Vahdettin'in maiyyeti grubu içinde yer alan Tütüncübaşı Şükrü Bey, aftan yaklaşık iki yıl sonra memlekete dönmüştür. 8 Aralık 1940'da Türkiye sınırından içeri girdikten sonra 10 Aralık 1940'da İstanbul'da Beşiktaş'ta oturan eşi Makbule Hanımın ve çocuklarının yanına gidecektir⁶⁴⁹. Daha sonra Kuşadası'na yerleşmiş ve orada oğlunun yanında yaşamıştır.

Yine aynı grubda yer alan Hazine-i Hassa Müdürü Refik Bey, aftan sonra 3 Ağustos 1938'de Paris konsolosluğundan aldığı pasa-

---

⁶⁴⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-4/G 10.

portla, İstanbul'a dönecektir⁶⁵⁰. Döndükten sonra Refik (Mimar Kasımoğlu) Bey, İçerenköy'de Etem Paşa köşkünde oturmuş hiç bir iş yapmayıp, Sarıyer'de Suh Hakimi olan oğlu Ferhat Bey'in yardımını ve Şişli'de sahip olduğu Etem Paşa apartmanının geliriyle yaşamıştır⁶⁵¹. Memlekete döndükten sonra, Refik (Mimar Kasımoğlu) "Erdümenk" soyadını almıştır⁶⁵². Refik Erdümenk Bey yurda dönüşünün ilk yıllarında, sakıt şehzade Faruk ile münasebet kurmuş, İstanbul'dan özel kurye ile ona mektublar göndermiştir⁶⁵³. Refik Bey'in bundan başka dikkati çekici faaliyeti olmadığı, hakkında her ay düzenli olarak İstanbul Valiliğince verilen raporlardan, anlaşılmaktadır. 10 Şubat 1953'de Refik Erdümenk Bey, Kadıköy'de Kozyatağı caddesi 102 numaralı evinde kanserden ölmüştür⁶⁵⁴.

150'lilik Liste'de Sevr Muahedesi'ni imzalayanlar grubu içinde, 11 numarayla yer alan Cemal Bey, sürgün hayatı boyunca çok sıkıntı çekip, hiçbir faaliyete karışmamışdı. Affın çıkışıyla beraber Köstence'den "Romanya" vapuruyla 26 Temmuz 1938'de İstanbul'a dönecektir⁶⁵⁵. Döndükten sonra "Keşmir" soyadını alan Cemal Bey hakkında da İstanbul Valiliği'nce her ay rapor verilecektir. Cemal (Keşmir) Bey 29 Eylül 1949'da Cerrahpaşa Hastanesi'nde ölmüştür⁶⁵⁶.

⁶⁵⁰E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-8/D6

⁶⁵¹E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-8/E 5

⁶⁵²E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-8/D 13.

⁶⁵³E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-8/D 11.

⁶⁵⁴E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-8/G 13.

⁶⁵⁵E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-11/ D 10.

⁶⁵⁶E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-11/ B 10.

150'lilik Liste'de Kuva-yı İnzibatiye'ye Dahil Olanlar grubunda 18 numarayla kayıtlı Süleyman Şefik Paşa afdan sonra hemen memlekete dönmeyecektir. Bunun sebebi ise af kanununun geçmiş hukukunu kapsamaması, yani askerlik hizmetinin kabul edilme-yip, emeklilik hakkının verilmemesi ve kanunun 8 yıl kamu hiz-metine alınmama koşulunu da kabul etmeyen Süleyman Şefik Paşa sinirlenmiş ve bir cemiyet kurmaya kalkışmıştır. Cemiyetin adını "Osmanlı Öç Derneği" koyarak, bu cemiyet için bir de mühür ka-zıtmıştır⁶⁵⁷. Bu Cemiyet için bir program hazırlamıştır. Cemiyetin amacı, Osmanlı hanedanından birisinin devlet başkanı olmasını sağlamaktır. Bu cemiyet bir proje halinde kalacaktır. Ancak ilginç bir nokta olarak, S. Şefik Paşa cemiyetin yapacağı faaliyetler ara-sında, yazdığı uzun bir şiirin Anadolu'ya cemiyetce bastırılıp gön-derilmesini de göstermiştir. Süleyman Şefik Paşa'nın yazdığı bu uzun şiirin başlığı "Çankaya Baykuşuna Hitab ve Af Maskaralığına Cevab" adını taşımaktadır⁶⁵⁸.

Süleyman Şefik Paşa sürgün hayatı boyunca, Osmanlı hane-danından birinin iktidara geçirilmesi hedefini gütmüştü. Hatta küçük kızı Perizat Hanımı, sakıt şehzade Ziyaettin Efendi'nin oğlu Nizam ile evlendirmişti. Af meselesinde kızdığı zaman Cemiyet kurmaktan başka, hızını alamayıp Atatürk'ün hastalığı sırasında Lübnan'dan Dolmabahçe Sarayı'na çektiği telgrafta, Meşrutî Türk İmparatorluğu'nun iadesini ve bir şehzadenin halef olarak tahta

⁶⁵⁷E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-18-2/ D2.

⁶⁵⁸E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-18-2/D 3.

çağrılmasını, tavsiye edecek cüretide göstermiştir⁶⁵⁹. Sanıyoruz ki, Atatürk'ün ölümünden sonra, memlekete dönecek yüzü ancak kendinde bulabildiği için, 25 Aralık 1939'da Beyrut Konsolosluğu'ndan aldığı pasaportla⁶⁶⁰ 3 Mayıs 1940'da İslahiye yoluyla, Ankara'ya gitmiştir. Oradan 9 Mayıs 1940'da İstanbul'a geçerek, oğlu Turgut Gıyasettin Bey'in yanına gitmiştir⁶⁶¹.

Süleyman Şefik Paşa, memlekete döndükten sonra hiç bir işle iştigal etmemiş, gayrimenkullerin geliriyle geçinmiş ve "SÖYLEMEZOĞLU" soyadını almıştır⁶⁶². O da İstanbul Polis Müdüriyeti'nce takibata alınmış ve Valilik kanalıyla hakkında her ay, Dahiliye Vekaleti'ne rapor verilmiştir. Memlekete döndükten altı yıl sonra Nisan 1946'da Kadıköy'de ölmüştür⁶⁶³.

Süleyman Şefik Paşa memlekete afdan sonra dönebilmesine karşın kızı Perizat hanımın dönüşü, babasının ölümünden sonraki bir zamanda olacaktır. Perizat Hanım'ın memlekete dönme arzusu 1939'da gerçekleşmemiştir. Çünkü daha önce zikrettiğimiz gibi, Osmanlı hanedanından Nizami Efendi ile evlenen Perizat Hanım'ın dönmesini engelleyen şey, 3 Mart 1924 tarihli Osmanoğulları ailesinin memlekete girişini yasaklayan kanundu⁶⁶⁴. Perizat Hanım bu nedenle kocasından ayrılmış, ancak memlekete yine de dönememiştir. Bu nedenle dava açan Perizat Hanım, bu

⁶⁵⁹E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-18-1/ A7.

⁶⁶⁰E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-18-1/ G7.

⁶⁶¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-18-1/A11.

⁶⁶²E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-18-1/B 12.

⁶⁶³E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-18-1/F 8.

⁶⁶⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-18-16 C14.

hakki Danıştay Dava Daireleri Genel Kurulu esas 47/1 karar 47/30 sayılı ve 2.4.1947 günlü kararında, Emine Perizat (SÖYLEMEZOĞLU)nun dönüşüne mani bir halin olmadığına karar vermiştir⁶⁶⁵.

150'lilik Liste'de "Mülkiye ve Askeriye" grubu içine dahil olan 27 numaralı Fânizade Mesut Bey, aftan sonra affın ilan edildiği sırada bulunduğu Antakya'da avukatlık yaparak ve hayatının son günlerini İstanbul'da geçirecektir⁶⁶⁶. Ağabeyi 150'liliklerden 106 numaralı Ali İlmi ise 16 Aralık 1938'de İskenderun'dan Adana'nın Kadirli Kazası'na dönmüştür⁶⁶⁷Ali İlmi Bey ve Mesut Fâni Bey, memlekete döndükten sonra, "BİLGİLİ" soyadını almışlardır. Bunlar hakkında da sık sık rapor verilerek, kontrol altında tutulacaklardır. Ali İlmi Bilgili Bey, Kadirli'de hayvan ticareti ve nakliyatçılıkla uğraşmıştır⁶⁶⁸. Ancak bu kardeşler de dönen diğer 150'lilikler gibi, 150'lilik olmanın manevi ağırlığını üzerlerinde taşıyacaklardır. Adana'da çıkan Yeni Adana Gazetesi'nin "Kadirli'de Rağbet Gören Bir Günahkar" başlığıyla, yayınladığı yazıda Ali İlmi'nin geçmişine bir atıf yapılırca, Ali İlmi bu durumu Dahiliye Vekaleti'ne çektiği telgrafla protesto edecektir. Ali İlmi, bu gazetenin sahte vesikalar yayınladığını ve ortada bir af kanunu varken bunlara müsaade edilmemesi, şayet müsaade edilecekse, hakkını muhafaza için bir İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmayı

⁶⁶⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-18-2/B8.

⁶⁶⁶ TOROS, Taha; a.g.m., s. 50.

⁶⁶⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-106/B1.

⁶⁶⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-106/G3.

veya bu taarruzlara karşı kanunî tahkikatın yapılmasını⁶⁶⁹ isteyecektir. Hatta Mesut Fâni yurda döndükten sonra hemen yayınladığı "Atatürk'ün Hayat Felsefesi" adlı eserinde 150'lilik olmanın verdiği manevi sıkıntıyı şöyle dile getirecektir;

"Onbeş yıldır uyuyan kıskançlık af yüzünden gene hortladı, eski yüzellilik diye tekrar gırtlığıma atıldı..."⁶⁷⁰

Bu manevi ağırlığı ömürlerinin sonuna kadar taşıyan bu iki kardeşten Ali İlmî Bey 1964 yılında Kadirli'de, Mesud Fâni Bey ise 15 Kasım 1979'da İstanbul'da ölmüştür⁶⁷¹.

Bu grubda 28 numarayla yer alan Miralay Sadık Bey, aftan hemen sonra memlekete dönmemiştir. Bunun sebebi yeğeni İ. Alaaddin Gövsa'ya göre, vatan hainliği damgasını kabul etmeyişi-
dir⁶⁷². 1940 yılında mebus olan İ. Alaeddin Gövsa'ya bir mektup yazarak, bu durumdan şikayet edecektir. İ. Alaeddin Gövsa'da bu mektubu İsmet Paşa'ya okutacak ve İsmet Paşa bu durumla ilgile-
necektir⁶⁷³. Gerçektende İsmet Paşa'nın ilgisiyle Miralay Sadık Bey'in oğlu Muhiddin Bey babasını almağa gidecek, Miralay Sadık Bey'e Köstence Konsoloslugu'ndan 31 Ocak 1941 günü pasaport verilecek⁶⁷⁴. Muhittin Bey'de babası Miralay Sadık Bey'i 4 Şubat

⁶⁶⁹E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-106/F 12.

⁶⁷⁰BİLGİLİ, Mesud Fâni; *Atatürk'ün Hayat Felsefesi*, Hatay, (Y.Y.Y.), 1938, s. 17.

⁶⁷¹TOROS, Taha; a.g.m., s. 50.

⁶⁷²GÖVSA, İbrahim Alaeddin; "Miralay Sadık", *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, s. 834.

⁶⁷³SOYSAL, İsmail; a.g.e., s. 10.

⁶⁷⁴E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-28/A3.

1941⁶⁷⁵ tarihinde İstanbul'a getirecektir, Miralay Sadık Kadıköy'de Bahariye caddesi Ali Suavi sokağı 13 numaralı evdeki ailesinin yanına gitmiştir⁶⁷⁶. 4 Şubat 1941 günü "Romanya" vapuruyla saat 12.30'da gelen Miralay Sadık Bey, vatana dönmenin heyecanıyla rahatsızlanacak ve Haydarpaşa Numune Hastanesi'ne kaldırılır. Akşam dokuzbuçuk sularında vefat edecektir⁶⁷⁷.

Yine bu grubda yer alan ve 45 numarayla kayd olunan sürgün yaşamı boyunca Türkiye aleyhine çalışmaktan geri kalmayan Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, aftan bir yıl sonra karısı (Elenora Luisa) ve kızı (Hatice Nimet) ile birlikte 12 Ekim 1939'da, Semplon Ekspresi ile Paris'ten İstanbul'a gelecektir⁶⁷⁸. Kendisine Paris'te usul gereği sorulan ne iş yapacağı hakkındaki soruya, herhangi bir işle uğraşmayacağını belirtmiştir⁶⁷⁹.

Mehmet Ali Bey gerçekten de bir iş yapmağa, ömrü vefa etmeyip, geldikten dört gün sonra kaldığı Beyoğlu'ndaki Kontinental Oteli'nde 16 Ekim 1939'da vefat etmiştir⁶⁸⁰.

---

⁶⁷⁵Sayın İlhami Soysal birçok yerde olduğu gibi, burada da yanılıya düşmüştür. Miralay Sadık Bey'in 23 Şubat 1940'da İstanbul'a geldiğini ve aynı gün öldüğünü ifade etmektedir. Bkz. SOYSAL, İlhami; a.g.e., s. 10: Aynı hataya Miralay Sadık Bey'in yeğeni İ.Alaeddin Bey'de düşmüş ve ölüm tarihi olarak 1940 yılını göstermiştir. Bkz. GÖVSA, İ. Alaeddin; a.g.m., s. 834-835.

⁶⁷⁶E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-1/ A1.

⁶⁷⁷Vatan Gazetesi, 5-6 Şubat 1941.

⁶⁷⁸E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-45-4/ G10.

⁶⁷⁹E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-45-4/G 11.

⁶⁸⁰E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-45-5/ G8: Sayın İlhami Soysal, M. Ali Bey'in Paris'te vefat ettiğini bildirmekte ve sayın Taha Toros'tan naklen, M.Ali Bey'in biri Paris'te, diğeri İstanbul'da olmak üzere 2 kabri bulunduğunu bildirmektedir. Gerçekten Paris'te M.Ali Bey'in kabri olup, olmadığını bilmemekle beraber, M.Ali Bey'in naaşının içinde bulunduğu kabir, İstanbul'daki kabirdir. Bkz. SOYSAL, İsmail: a.g.e., s. 151.

Bu grubda 50 numarayla yer alan İşkenceci Adil Bey'de Gümölcüne Konsoloslugu'ndan 23 Temmuz 1940'ta aldığı pasaportla, ailesi ile beraber⁶⁸¹ 19 Eylül 1940'da İstanbul'a gelecektir⁶⁸². Memlekete geldikten sonra Dahiliye Vekaleti'ne 26 Ekim 1940'da yazdığı dilekçede, 20 yıllık hizmetinin emekliliğine sayılarak⁶⁸³ tekrar kamu hizmetine alınmasına dair kaydın kaldırılmasını isteyecektir⁶⁸⁴. Tabi bu istek, 3527 sayılı kanun gereğince yerine getirilemeyecekti. Adil Bey memlekete döndükten sonra SAY soyadını alacaktır. Adil Say Bey geçimini bir saatçi dükkanı açarak, sağlayacaktır. Adil Bey 29 Haziran 1943'te İstanbul'da veyremden ölmüştür⁶⁸⁵.

150'lilik Liste'de "Çerkes Ethem ve Avanesi" grubunda 59 numarayla yer alan Ç.Ethem'in ağabeylerinden Tevfik Bey sürgün yıllarını, Hayfa'da hamallık yapmak gibi işlerde çalışarak, zorluklar içinde geçirecek ve diğer kardeşlerinin faaliyetleriyle alakası olmayacaktır. 1938'de affın çıkışıyla birlikte Tevfik Bey, Kudüs Konsoloslugu'na beş nüfuslu ailesiyle birlikte dönüş izni için 18

⁶⁸¹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-50/ G 8.

⁶⁸² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-50/ G 12.

⁶⁸³ 1943 yılı başlarında kızı Munise Beşikoğlu'na yazdığı bir mektupta Rıza Tefvik Bey, kendisini ziyarete gelen F.R. Atay'ın memlekete dönmesi ricasında bulunduğunu ve nazırlık yaptığı için 150'lira maaşa hakkı olduğunu söylediğini, ifade etmektedir. Bkz. BAŞIKOĞLU Munise; a.g.m., sayı 63, Mart 1989, s. 42: Oysa bir durum söz konusu değildir. 3527 sayılı af kanununun 2. maddesi geçmiş hizmetlerinden dolayı bunlara emekli maaşı bağlanamayacağını açık olarak zikretmekteydi. Sanıyoruz ki bu durum F.R.Atay'ın kendi yorumundan kaynaklanmıştır. Ancak 150'liliklerin emeklilik hakları kendilerine değilse de yetimlerine yetim maaşı verilmesi şeklinde 1947 tarihinde Danıştay kararıyla verilecek ve Resmî Gazete'de 4.3.1948'de yayınlanacaktır. (Bkz. Ek 14).

⁶⁸⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-50/ A2.

⁶⁸⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-50/ A7.

Ağustos 1938'de başvuracaktır⁶⁸⁶. Tevfik Bey'in bu talebine hemen cevap verilmeyecek. Bir bekleme devresi geçirilecektir. Bunun üzerine Tevfik Bey 26 Ocak 1939'da Cumhurbaşkanı İsmet (İnönü) Paşa'ya yazdığı mektubda, dönüş için Bağdat'da bulunan Gaz Şirketi'ndeki işini terk ettiğini, ancak muamelelerin geciktiği için elindeki, avucundakini bitirdiğini belirterek, son derece kötü durumda olduğunu bildirmiş ve İsmet Paşa'nın yardımını talep etmiştir⁶⁸⁷. Bu bekleyiş biraz daha sürecektir. Bu arada yurda dönüş için herhangi bir talepte bulunmadıkları gibi, Türkiye aleyhine faaliyetlerini devam ettiren kardeşleri Ç.Ethem ve Reşit Bey'den, rahatsız olan Tevfik Bey Ç. Reşit Bey'e yazdığı mektupda rahat durması için nasihatlerde bulunmuştur⁶⁸⁸. Nihayet Dahiliye Vekaleti 6 Mayıs 1939'da, Kudüs Konsolosluğu'na Tevfik Bey'in dönmesinde bir sakınca olmadığına dair bir talimatı verecektir⁶⁸⁹. Muameleler tamamlanır, tamamlanmaz Tevfik Bey Suriye'den 3 Haziran 1939'da Adana'ya gelerek, memlekete girecektir⁶⁹⁰. Memlekete geldikten sonra Tevfik Bey, KOBANERİ soyadını almıştır. Türkiye'ye geldikten sonra ölünceye kadar kontrol altında tutulacaktır. İlk zamanlarında tutulan raporlar, günlük ve saat saat kimlerle görüştüğü, nereye gittiği gibi bulgular şeklindedir⁶⁹¹. Döndükten sonra Balıkesir'in Bandırma İlçesi'nde ika-

⁶⁸⁶E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-59-1/E 7.

⁶⁸⁷E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-59-1/F 14.

⁶⁸⁸E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-59-1/F 10.

⁶⁸⁹E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-59-1/G 6.

⁶⁹⁰E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-59-1/A 6.

⁶⁹¹ Tevfik Bey'in hakkında verilen raporlar E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-59 nolu dosyanın 2 ve 3. ciltlerinde mevcuttur.

met eden Tevfik Kobaneri, 4 Mayıs 1948 günü Bandırma'da vefat etmiştir⁶⁹².

Yine bu gruba dahil 60 numaralı Kuşçubaşı Eşref Bey af çıkar çıkmaz ülkeye dönememiştir. 1938 yılında konsolosluk kanalıyla çeşitli vekaletlere dilekçe yazarak, 1927 yılında kardeşi Hacı Sami Bey'in Anadolu'ya girme hadisesi sebebiyle hakkında verilen müebbet kürek cezasının affa dahil olup olmadığını sormuş⁶⁹³, ancak bir cevap alamamıştır. Dahiliye Vekaleti yapılan araştırmalar sonucu 1927 yılında verilen cezanın varlığını bilmekle beraber, kararı veren İstanbul Adliyesi'nin yanısı sebebiyle mahkeme ilâmı kayıbdır, daha doğrusu ilâm Adalet Bakanlığı'nda da bulunmamıştır, ortada ceza var, ancak bunu gösteren belge yoktur. Bu nedenle Kuşçubaşı Eşref'e cevap verilmemiştir⁶⁹⁴. Mısır'da bulunan Kuşçubaşı Eşref Bey, ceza almak korkusuyla memlekete daha uzun süre dönemeyecektir. Dönüşü ise 25 Ağustos 1950'de mümkün olacaktır, İzmir'de Güzelyalı'da eşi Fatma Pervin ve kızı Cuyap hanımın yanına gitmiş ve SENCER soyadını almıştır⁶⁹⁵. Eşref Sencer için İzmir Valiliği aylık raporlar gönderecektir. Herhangi bir faaliyet görülmeyecektir.

Yine bu grubda af çıkar çıkmaz Türkiye'ye dönenlerden biriside Yüzbaşı Küçük (Şişman) Ethem Bey'dir. 29 Haziran 1939'da Pire Konsoloslugu'ndan aldığı pasaportla, Yunan bandıralı Esperos

⁶⁹² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-59-3/F 14.

⁶⁹³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-60-6/G 5.

⁶⁹⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-60-10/A3.

⁶⁹⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-60-10/A9.

Vapuru ile İzmir'e gelecektir⁶⁹⁶. Ancak Yüzbaşı Etem Bey, memlekete döndükten sonra iş bulamayıp babadan kalma mallarla geçinemeyeceğini çevresine ifade ettikten sonra, 4 Ağustos 1939'da İzmir'den aldığı pasaportla tekrar Ağustos 1939'da Atina'ya giderek Belediye'deki işine başlayacaktır⁶⁹⁷. Atina Elçiliğimiz 13 Kasım 1939'da, 150'liliklerden ve memlekete dönmeyen Çerkes Davut ve Mustafa Karuk⁶⁹⁸ tarafından Yunan Erkan-ı Harbiyesi'ne uzun bir dilekçe verilerek, Yüzbaşı Ethem'in Türkiye lehine istihbaratda çalıştığını ihbar etmiş olduklarını, bildirmektedir⁶⁹⁹. Daha sonra 1941 yılı içinde memlekete dönen Yüzbaşı Ethem Bey, 5 Ocak 1943'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektubda, kısa özgeçmişini vermiştir. Özgeçmişini anlatırken Yunanistan'a tekrar niçin döndüğünü de şöyle anlatmaktadır;

"...Ege Millî Emniyet Müfettişliği emrinde Yunanistan'ın Atina şehrinde istihbarat ajanlığı gibi mühim bir vazifeyi deruhte eder eskisi gibi muvaffakiyetler göstersem eyi bir istikbalim mevcut olduğuna da unutmamaklığım ilave ediliyordu... Büyük milletime olan şükran borcumu ödemek için teklif edilen bu pek mühim vatanî vazifeyi kabul etmeyi kendime millî bir vecibe bilmiş idim..."⁷⁰⁰

diyerek, 1941 senesi Ağustosuna kadar, Alman işgal bölgesinde kaldığını ve bulunduğu yerin durumu hakkında elde ettiği malumatları rapor halinde sunduğunu bildirmekte ve bu vazifeyi üç

⁶⁹⁶E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-62-1/B 7.

⁶⁹⁷E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-62-1/B4.

⁶⁹⁸ Bu adam 150'lilik olmayıp, firaridir.

⁶⁹⁹E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-62-1/C1.

⁷⁰⁰E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-62-1/G7.

sene devam ettirdiğini, ancak Almanların aldığı tedbir sonucu, mecburen memlekete döndüğünü, belirterek Menemen Ovası'nda pamuk ziraatıyla uğraştığını ancak kuraklık sonucu durumunun iyi olmadığı ve bu sebepten kanun müsaait olmaması nedeniyle, en azından özel müesseselerde işbulması konusunda yardım edilmesini, isteyecektir.

Görülen odur ki Yüzbaşı Ethem Bey, Alman işgali altındaki Yunanistan'da Alman askeri hareketlerini takip edip, rapor vermiştir. II. Dünya Savaşı sırasında bir ara Almanya'nın tehdidinin Türkiye'ye yönelebileceği kuşkusu doğmuştu. Yüzbaşı (İbrahim) Ethem Bey, bu defaki dönüşünde İZMİRLİ soyadını alacaktır. Döndükten sonra iş bulamadığı zamanlarda memleket aleyhine sözler sarf etmekten de geri kalmayan Ethem İzmirli⁷⁰¹ 150'lilik olmanın manevi yükünü de omuzunda taşımıştır.

Çok partili hayata geçildiği sırada Demokrat Parti'nin İzmir İl teşkilatına girmiş, ancak bunu İzmir'de çıkan Anadolu Gazetesi'nin 9 Kasım 1946'da yayınlanan nüshasında, "Başka Vardacı Yok mu?" başlıklı bir makaleyle eleştiren Haydar Rüştü Öktem⁷⁰² hakkında İzmir İkinci Asliye Ceza Dairesi'nde hakaret iddiasıyla dava açacaktır. Davayı 28 Ocak 1947 verilen kararlar kaybetmiş, Temyiz bu kararı 4. 3.1947'de onaylamıştır⁷⁰³.

⁷⁰¹E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-62-1/E 14.

⁷⁰² Milli Mücadele'de Yunanlıların baskısıyla İzmir'de Anadolu Gazetesi çıkaran H. Rüştü Öktem, Antalya'ya kaçacak ve gazetesi orada çıkacaktır. Milli Mücadele'nin başından sonuna kadar destekçisi olmuştur. Bkz. ÖKTEM, H. Rüştü; a.g.e., s. 1-20.

⁷⁰³ İddianame, savunma ve karar için bkz. BARTU, Ağah; *Demokrat Parti ve Yüzellilikler (Siyasi Mühim Bir Davası)*, İzmir, Doğanlar Basımevi, 1947, s. 4-47.

150'lilikler Listesi'nde Gazeteciler grubunda 104 numarayla yer alan Refii Cevad Bey, Paris Konsolosluğu'ndan 7 Ağustos 1938'de aldığı pasaportla, 21 Eylül 1938 günü İstanbul 'da Şehzadebaşı'nda oturan annesi Mukbile Hanım'ın yanına gitmiştir⁷⁰⁴. Ancak 1 ay sonra Toros Ekspresi ile Bağdat'a giden Refii Cevad Bey⁷⁰⁵ Bağdat Lisesi'nde hocalık yapacaktır⁷⁰⁶. Bir süre sonra dönerek Yedigün Mecmuası, Tan Gazetesi gibi yayın organlarında çalışan Refii Cevad Bey⁷⁰⁷ ULUNAY soyadını almıştır. Refii Cevad Bey için ilk yıllarda aylık verilen takib raporları, daha sonra 6 aylık periyodlar şeklinde verilecektir. Refii Cevad Bey 1968 yılında vefat etmiştir⁷⁰⁸.

Yine bu grubda yer alan ve millî mücadele döneminde İrşad Gazetesi'ni çıkaran, 150'lilik Liste'de 107 numarayla yer almış Ömer Fevzi Bey Marsilya'dan İstanbul'a 14 Eylül 1938'de dönecektir⁷⁰⁹. Ömer Fevzi Bey 23 Eylül 1938'de Trabzon'a gittikten sonra⁷¹⁰ kah Ankara'da, kah İstanbul'da, kah Trabzon'da yaşadı⁷¹¹. Bu arada EYÜBOĞLU soyadını alan Ömer Fevzi Eyüboğlu, 1950 seçimlerinde Trabzon'dan bağımsız aday olmuş, ancak topu topu 22 oy alabilmiştir⁷¹²

⁷⁰⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-104/E 5.

⁷⁰⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-104/C 10.

⁷⁰⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-104/F2.

⁷⁰⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-104/G13.

⁷⁰⁸ *Meydan Larousse*, c.XII, İstanbul, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şirketi, 1973, s. 48.

⁷⁰⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-107/C1.

⁷¹⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-107/C9.

⁷¹¹ GOLOGLU, Mahmut; a.g.e., s. 123-124.

⁷¹² E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-107/G11.

Ömer Fevzi Bey, ilgililerce ölünceye kadar kontrol altında kalmıştır. Her gittiği yerden bilgi akışı olmuştur. Uzun ve serüvenle dolu ömrünü, Trabzon'dan hareket eden İzmir Vapuru Samsun Limanı'na yanaştığında, kalp krizi geçirerek 5 Şubat 1952'de, tamamlamıştır⁷¹³.

150'lilik Liste'de Diğer Eşhas grubunda zikredilen 121 numaralı Madanoğlu Mustafa Bey, Varna Konsolosluğu'na başvurmuştur⁷¹⁴. Pasaport aldıktan sonra dönmeyen Madanoğlu Mustafa Bey, vilayetlerde aranmıştır. Edirne Valiliği bu zatın Bulgarlarca 8 Aralık 1939'da sınırdışı edildiğini bildirir⁷¹⁵. Memlekete bu şekilde dönen, Madanoğlu Mustafa Bey Eşme'de Kran Köyü'nde ikamet edecektir⁷¹⁶. Mustafa Madanoğlu Bey için Manisa Valiliği'nce ölünceye kadar her ay rapor verilerek, durumu kontrol edilmiştir. 16 Nisan 1948'de Eşme'de ölmüştür⁷¹⁷.

Memlekete dönen 150'liliklerin hepsi bir kenara çekilmiş mesele çıkarmamışlardır. Dahiliye Vekaleti bunların durumlarını il emniyet güçleri vasıtasıyla, sürekli olarak aylık veya 6 aylık raporlar halinde, kontrol altında tutmuştur. Öte yandan yaşlılık veya çok uzun süre kontrol altında bulunan 150'liliklerin haklarındaki kontrolün kaldırılması kararı il sorumlularınca alınabilmiştir. Bu tür 150'liliklerin kontrolü kalkması üzerine, haklarındaki bilgi

⁷¹³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-107/C14; Sayın Mahmut Goloğlu, Ömer Fevzi Bey'in ölüm tarihini yanlışlıkla 1951 olarak vermiştir. Bkz. GOLOĞLU, Mahmut; a.g.e.,s. 124.

⁷¹⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-121/A8.

⁷¹⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-121/A 12.

⁷¹⁶ E.G.M Arşivi; Dosya No: 12222-121/A5.

⁷¹⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-121/A13.

akışı kesilmiştir. Şu kadarını söyleyebiliriz ki, memlekete dönen 150'liliklerin hemen hemen hepsi, gurbet yıllarının etkisiyle bir anlamda ıslah olmuşlardı. Ancak memleket haricinde kalan 150'lilikler arasında, Türkiye'ye karşı muhalif tutumlarını ısrarla sürdürenler olacaktır.

2 — Af Sonrası Türkiye'ye Dönmeyen Bazı Yüzelliliklerin Durumları

150'lilik Liste'de 12 numarayla yer alan Cakacı Hamdi Paşa memlekete dönmeyince, Dahiliye Vekaleti 29 Ocak 1942'de Tiran Konsoloslu'undan bu adamın ne yaptığı ve durumunu sorar⁷¹⁸. Oysa ki (Cakacı) Hamdi Paşa affın ilk sıralarında oğlu vasıtasıyla, tabiyet durumunun bir engel teşkil edip, etmeyeceğini sordurmuş ve olumlu cevap almıştı. Ancak anlaşıldığı kadarıyla pasaport talebinde bulunmamıştı. Tiran elçilği 29 Kasım 1942'de cevabî yazısında, C. Hamdi Bey'in oğlu Adnan'ın Nafia Nezareti'nde Jeometr olarak, diğer oğlu Sinan'ın ticaretle iştigal edip, babalarına baktıklarını bildirirken, C. Hamdi'nin herhangi bir faaliyeti olmadığını ifade edecektir⁷¹⁹. Yılın son ayına girildiğinde C. Hamdi Paşa 1 Aralık 1942'de Tiran Başkonsolosluğu'na dilekçe vermiş ve daha önce maddi sebeplerle memlekete dömediğini bildirerek, kendisi, oğlu Sinan, Adnan, kızı Suzan ve Adnan eşi Zekiye ile ikibuçuk yaşındaki oğulları Orhan'ın dönüşü

⁷¹⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-121/C5.

⁷¹⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-121/C13.

için gereken muamelenin yapılmasını istemiştir⁷²⁰. Dahiliye Vekaleti 25 Mart 1943 günlü cevabi yazısında, C. Hamdi'nin ve ailesinin, bu sıra yurda dönmesinin uygun olmadığını⁷²¹ belirtir. Cakacı Hamdi Paşa dönüş muamelelerinin yapılmaması sebebiyle, 12 Mayıs 1943'de Cumhurbaşkanı İsmet Paşa'ya yazdığı mektupda, bu durumdan yakınacaktır⁷²². Dahiliye Vekaleti 2 Ağustos 1943'te, Hariciye Vekaleti'nin konuyu tekrar sorması üzerine, verdiği cevabta 25 Mart 1943 tarihli görüşünü koruduğunu⁷²³ bildirecektir.

II. Dünya Savaşı'nın tüm hızıyla sürdüğü bir sırada memlekete dönmek isteyen C. Hamdi Paşa'nın, daha önce dönmemesine dair sunduğu sebepler, sanıyoruz ki şüphe çekmiştir. Savaşan taraflarca istihbarat amaçlı gönderildiği kaygısı uyandırdığı için, o sıra dönüşü uygun görülmemiştir⁷²⁴.

150'lilik listede 24 numarayla yer alan Çopur (İsmail) Hakkı Bey, aftan sonra dönmeyecek ve affa karşı çıkacaktır. Ömrünün sonuna kadar memlekete dönmeyecektir. Gümülcine'de 18 Eylül 1942'de ihtiyarlıktan ölecektir⁷²⁵.

150'lilik listede 25 numarayla yer alan Gümülcineli İsmail Bey affın çıktığı sıralarda Paris'te konsolosluga başvurarak, 5 Eylül

⁷²⁰E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-121/B2.

⁷²¹E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-121/D4.

⁷²²E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-121/B9.

⁷²³E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-121/D 12.

⁷²⁴ C. Hamdi Paşa ve ailesinin daha sonradan dönüp, dönmediğine dair arşivde bir kayıt bulamadık.

⁷²⁵E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-24/C14.

1938 tarihinde kendisine pasaport verilmiştir⁷²⁶. Pasaportu alan Gümülcineli İsmail Bey, memlekete dönmeyince Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü 15 Şubat 1939'da G. İsmail'in durumunu pasaportu ne amaçla aldığı'nın araştırılmasını isteyecektir⁷²⁷. Paris Başkonsolosluğu Gümülcineli İsmail'in hastalanarak, Nis'te 16 bıs, Avenge Durante'de ikamet ettiğini⁷²⁸ bildirir. Gerçekte ise Gümülcineli İsmail Bey, Türkiye'ye dönmeyi düşünmemektedir. Çünkü Türkiye'ye karşı hasmahane tutumunu sürdürdüğü, 6 Ağustos 1940'da Nis'ten Şekip Arslan'a yazdığı bir mektupta açıkça ortaya çıkar. Gümülcineli İsmail Arap Birliği'nin kurulabilmesi için Türkiye aleyhine çalışmaya hazır olduğunu bildirerek, para yardımı isteyecektir⁷²⁹.

Anlaşılan odur ki, Gümülcineli İsmail Bey'in ruhundaki komitecilik ve gizli teşkilatlarda bulunma arzusu ve dizginleyemediği hırsı ile ömrünün sonuna kadar bu tür ilişkiler içinde olacaktır. İslah olmaz bir adam olarak, 22 Ağustos 1945'de Paris'te ölecektir⁷³⁰.

150'lilik Liste'de 30 numarayla yer alan, Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü'de aftan sonra memlekete dönmeyenler kervanındandır. Atina'da 2 Ocak 1942'de ölmüştür⁷³¹.

⁷²⁶E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-25/A8

⁷²⁷E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-25/A 11.

⁷²⁸E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-25/B1.

⁷²⁹E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-25/B5.

⁷³⁰E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-25/B10.

⁷³¹E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-30/A8.

Fânizâde ailesinden Mesut ve Ali İlmî Beyler memlekete dönmesine rağmen, ortanca kardeşleri Adanalı Zeynelabidin memlekete dönmeyecektir⁷³². Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü 26 Ekim 1942'de Bağdat Konsolosluğu'ndan durumunu soracaktır⁷³³. Bağdat'tan 29 Aralık 1942'de verilen cevapta, Kerkük ile Süleymaniye arasında kürtlerle meskun Cemcemal kazasında 12 dinar maaşla tahrirat katipliği yaptığını ve yakın zamanda evlendiği ve bulunduğu yerin bir kürt muhiti olup, Adanalı Zeynelabidin'in de bu kürtçülük ceryanlarına karışıp, kürtlerle beraber çalıştığı bildirilmiştir⁷³⁴. Hakkında başka kayda rastgelmediğimiz, Adanalı Zeynelabidin Hoca'nın Bağdat'ta öldüğü anlaşılmaktadır.

Adanalı Zeynelabidin'in adaşı olan, Konyalı Zeynelabidin'de dönmeyenler grubundandır. Daha önce İskenderun'da ticaretle uğraşmıştı⁷³⁵. 1937 yılı sonunda ailesiyle beraber Medine'ye yerleşmiş⁷³⁶ aftan sonra Türkiye'ye dönmeyip, Medine'de 10 Aralık 1939'da ölmüştür⁷³⁷.

Yüzellilik Liste'de 40 numarayla yer alan Aziz Nuri'de Türkiye'ye dönmeyenler grubundandır. Af çıktığı zaman Yunanistan Emniyet Genel Müdürlüğü, Yunanistan'daki

⁷³² Sayın Taha Toros, 1884 doğumlu Adanalı Zeynelabidin'in aftan önce Bağdat'ta öldüğünü, bir yanlışlık sonucu ifade etmektedir. Bkz. TOROS, Taha; a.g.m., s. 50.

⁷³³ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-37/E2.

⁷³⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-37/E1.

⁷³⁵ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-26/A1.

⁷³⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-26/A10.

⁷³⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-26/A2.

150'lilikleri çağırarak, onlara Türkiye'ye dönüp, dönmeyeceklerini sorduğunda, Aziz Nuri Bey'in cevabı;

"Ben affı kabul etmiyorum. Hiçbir vechile Türkiye'ye gitmeyeceğim. Ve aleyhlerine çalışacağım"⁷³⁸

demek olacaktır. Gerçekten dediğini yapacak ve affın aleyhinde tavırlar gösterecektir. 18 Temmuz 1939'da affın aleyhine bastırıldığı beyannameyi⁷³⁹ Türkiye'ye sokmaya çalışmıştır. Bu teşebbüs üzerine Dahiliye Vekaleti bütün vilayetleri, bu beyanname konusunda uyarmıştır⁷⁴⁰. Bu beyannamede af aleyhine görüşler zikredildikten sonra, devlet ileri gelenleri hakkında hezeyanlarını da savuran Aziz Nuri Bey, "Komite Santral Dö Fedekaran Ottoman" yazılı bir mühür⁷⁴¹ imza olarak kullanmıştır. Yapılan araştırmalarda, Aziz Nuri Bey'in bu beyannameleri Yunan Propaganda Müsteşarlığı'nda Şube Müdürü Yuvanid Deskalakis'in kanalıyla Türkiye'ye soktuğu⁷⁴² anlaşılmıştır.

Geçimini bu tür işlerle sağlayan Aziz Nuri Bey, dahada ileri giderek, kendisiyle ilgili takibatı yapan muhbir vasıtasıyla Türkiye Konsolosluğu'nu da dolandıracaktır. Aziz Nuri Bey, kendisine oradan buradan geldiğini söylediği mektupları muhbir vasıtasıyla konsolosluğa satmıştır. Ancak bu mektupların sahte olup, Aziz Nuri'nin uydurmaları olduğunu, Millî Emniyet Hizmetleri (MAH) 22 Ekim 1938'de, Dahiliye Vekaleti'ne bildirecektir. Aziz

⁷³⁸E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-40/C.13.

⁷³⁹E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-40/G8.

⁷⁴⁰E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-40/F14.

⁷⁴¹E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-40/B14.

⁷⁴²E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-40/D10.

Nuri'nin bir sahtekar olup, bu mektupları satarak geçindiği de ilave edilecektir⁷⁴³.

Dahiliye Vekaleti bunun üzerine Atina elçimiz Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey'i uyararak, bu mektup satın alınması işlemine son verilmesini⁷⁴⁴ istemiştir.

Aziz Nuri Bey ömrünü Yunanistan'da bu tür işler yaparak geçirmiş 17 Eylül 1941'de, Türkiye'ye dönmek için başvurusu üzerine, kendisine pasaport verilmiştir. Ancak Türkiye'ye dönmeye ömrü vefa etmeyip, Eylül 1941'de Atina'da ölmüştür⁷⁴⁵.

Millî Mücadele döneminin üzerinde en çok tartışılan iki ünlü siması Ç.Ethem ve Ç. Reşit Bey, diğer kardeşleri Tefik Bey'in 1939'da memlekete dönmesine rağmen, kendileri dönmedikleri gibi affın aleyhinde propagandalar yapıp 150'liliklerin dönmelelerini önlemek isteyeceklerdir⁷⁴⁶. Emniyet Umum Müdürlüğü, bu adamları sürekli takip altında tutacaktır. Aftan sonraki dönemde de birçok entrika içinde yer alacaklardır.

Ç.Ethem'in bilhassa Almanların Yunanistan'a taarruz ettikleri ve mihver elemanlarının Irak ve Suriye'de geniş ölçüde faaliyetde buldukları sırada, dikkat çekici davranışları sezilmiştir. Doğu bölgemizde tahrikler yaratmak amacıyla Suriye ve Irak sınırlarımıza sokulma teşebbüslerinde bulunur. 1941 Mayıs ayı içinde

⁷⁴³E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-40-6/C2.

⁷⁴⁴E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-40-6/C1.

⁷⁴⁵E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-40-6/C14.

⁷⁴⁶E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-57-5/A11.

Ç.Ethem ve Emin Bronski Amman'dan Şam'a gelerek, Fransız makamlarından Suriye'ye geçiş izni istemişler, ancak bu verilmemiştir⁷⁴⁷. Amman'a döndüklerinde, Türkiye'nin Ürdün Hükümeti nezdinde giriştiği teşebbüs sonucu, Amman'da tutuklanacaklardır⁷⁴⁸.

Nitekim Emniyet Umum Müdürlüğü 27 Mayıs 1942'de Umum Müfettişliklere ve ilgili yerlere Ç.Ethem ve Ç. Reşit'in hakkında bilgi vererek, Ç.Ethem'in İngilizlerle temasta olduğu ve Türkiye ile İngiltere'nin ilişkilerinin olacağı şekle göre İngilizlerin bunları kullanmayı düşündüğünü belirterek, Ç.Ethem'in yakınlarına Resulayn yoluyla Van yakınlarına gitmek istediğini söylediğinin öğrenildiği, Suriye'ye geçmek isterken başarılı olamayan Ç.Ethem'in Amman'da tutukluyken İngilizlerin teşebbüsüyle serbest kaldığı⁷⁴⁹ bildirilmekteydi. 5 Nisan 1944'de de Hariciye Vekaleti İstihbarat Müdürlüğü, Ç.Ethem'in Amman'da İngiliz Glob Paşa ile temasta olduğu ve Ç.Ethem'e para verilerek, Kürdistan için çalışmaya hazır olması istemiştir. Glob Paşa'nın ünlü İngiliz casusu Lawrens'in yetiştirmelerinden olduğu ve Arab aşiretleri üzerinde büyük nüfuzu olduğu da, bu raporda⁷⁵⁰ belirtilmiştir.

Ömürlerini bu tür işlerde harcayan Ç.Ethem ve Ç.Reşit Bey'lerin ıslah olmaz olduklarını gören,Emniyet Umum

⁷⁴⁷ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-57-5/F13.

⁷⁴⁸ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-57-5/C10.

⁷⁴⁹ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-57-5/F7.

⁷⁵⁰ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-57-5/D2.

Müdürlüğü 11 Haziran 1942'de, Başbakanlığa yazdığı yazıda, bu iki kardeşin faaliyetlerini özetleyerek, Ç. Reşit Bey ve Ç.Ethem'in 3527 sayılı af kanununun 5. maddesi gereğince, tekrar vatandaşlıktan ıskat edilmelerini teklif edecektir⁷⁵¹. Ancak bu teklif sanıyoruz ki, kamuoyunun dikkatini bu noktaya çekmemek için uygun bulunmamış ve bu işlem yapılmamıştır.

Bu durum bizim belgelerden görebildiğimiz kadarıyla sadece bu iki kardeş için istenmiş, nadir bir olaydır. Bu da bu iki kardeşin durumunu gösteren belki de en önemli noktadır. Ömürlerini bu tür entrikalar içinde geçiren bu kardeşlerden Ç.Ethem Bey, bazı eserlerde görüleceği üzere, memlekete dönmeyi "alınlarında ki hain lekesinin" haksızlığı nedeniyle istemediğini ifade etmektedir. Hatta şöyle dediği belirtilmektedir;

"...Kat'iyyen ithamların ağır mes'uliyetine lâayık günahkâr değilim... O halde gurbete devam edecek ve gurbette ölecektim... belki çok hatalarım olduğunu, fakat aslâ vatan haini olmadığımı tesbit etsinler..."⁷⁵²

Ç. Ethem yalan söylemektedir, gerçek böyle değildir. İlki 1942 yılında olmak üzere, ikinci 1947 yılında 2 defa Türkiye'ye dönmek istemiş ancak, Türkiye bu adamı kabul etmemiştir (Bkz. Ek 23).

⁷⁵¹E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-57-5/A 11-12.

⁷⁵² KUTAY, Cemal; Ç.E.D., II, 314-315: Ayrıca bu eserde Ç.Ethem, bazı sefirlerin kendisini arayıp, bulduklarını ve vatana dönmesini istediklerini s. 316'da söylerken, s. 314'de de Enis Akayken Kahire'de elçilik görevli iken Ç. Ethem'e dönmesini teklif ettiğini bildiriyor. Bizim kanatımızca bu anlatılanların, hepsi hayal mahsulüdür. Yada bu kişiler kendi kişisel yorumlarını, isteklerini belirtmişlerdir.

Türkiye'nin kendilerine bakışı kesinleştiğinde, Ç. Reşit Bey'in tekrar eski huyu depreşip, 1948 yılı içinde sağa sola beyan-nameler yollayacaktır."Unvan-ı Kadim" başlığıyla İsmet Paşa'ya gönderdiği mektupda ki ifadelerle bakıldığı zaman, bu kızgınlık açıkça görülecektir. Dikkat çekici bir nokta olarak, günümüzde ülkemizin bütünlüğünü tehdit eden bir Kürt meselesi yaratılmağa çalışılırken öne sürülen bazı görüşlerin, daha 1948'lerde Ç.Reşit Bey tarafından ileri sürülmesi ilginçtir. Bu iki kardeşin 1925-1936 yıllarındaki iç isyan olaylarındaki rollerini de bu mektup bir anlamda onaylamaktadır (Bkz. Ek-24).

Ç.Ethem 1938 yılına gelindiğinde serüvenlerle dolu ömrünü 21 Eylül 1948'de tamamlayarak, Amman'da ölecektir⁷⁵³. Ç. Reşit Bey faaliyetlerini sürdürmeyi devam ettirecek, bilemediğimiz bir nedenle Amman'da tutuklandığını Millî Emniyet Hizmetleri (MAH) 9 Nisan 1949'da bildirmektedir⁷⁵⁴. 1950 yılına gelindiğinde Ç.Reşit Bey'in oğlu Aytek (SAY) Bey, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a başvurarak, babasını memlekete getirme izni isteyecektir⁷⁵⁵. Bunun üzerine Aytek Bey'e Ankara Valiliği'nce 13 Haziran 1950 günü 362/225563 numaralı pasaport verilecektir⁷⁵⁶. Böylece Amman'a giden Aytek Bey babası Ç. Reşit Bey'i alıp getirecek ve 2 Eylül 1950 günü Ç. Reşit Bey, Balıkesir Bandırma'da İhsaniye mahallesi Şehzadeler sokağında oturan diğer oğlu Terzi

⁷⁵³ ŞENER, Cemal; a.g.e., s. 96; KUTAY, Cemal; Ç.E.D., c.II, s. 318.

⁷⁵⁴ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-58-13/G5.

⁷⁵⁵ ÇAPIN, Halit; a.g.m., *Milliyet Gazetesi*, 18 Temmuz 1982.

⁷⁵⁶ E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-58-13/G6.

Hakkı Burcu'nun yanına yerleşecektir⁷⁵⁷. Ç. Reşit Bey memlekete muzır şeyler sokabileceğini düşünen İçişleri Bakanlığı, 15 Eylül 1950'de vilayetleri uyararak, Ç. Reşit Bey'in yurtiçinde yapacağı gezilerde kimlerle temas ettiğinin incelenmesini, zararlı faaliyetleri olursa hemen bildirilmesini, bu takibat yapılırken kesinlikle bunun kendisine hissettirilmemesini, çünkü en ufak bir şüphe üzerine mübalağalı şaiyalar çıkarmasının çok mümkün olduğunu⁷⁵⁸, belirtecektir. Çerkes Reşit Bey Türkiye'ye döndükten sonra çok yaşamayıp, bir yıl sonra eylül 1951'de ölmüştür⁷⁵⁹.

Bu iki kardeş uzun bir ömrü, entrikalar ve alınlarındaki hain damgasını iyice hak etmek yolunda, çabalar içinde geçirmişlerdir.

Yüzelliliklerin dönmeyenlerinden biriside, Türk hariciyesi ile ilişkiye geçtiğini gördüğümüz, 150'lilik Liste'de 92 numaralı Fuad (Ali) Bey'de dönmeyerek 1954 yılında Şamda ölmüştür⁷⁶⁰.

Cava'da ilaç satıcılığı yapan, Büyükdere Merkez memuru Mazlum Bey, aftan sonra dönmeyip, Cava'dan Yunanistan'a geçmiştir. Yunanistan'a geçtikten sonra Mazlum (YARGÜÇ), Nisan 1953'de Millî İstihbarat Teşkilatı'mızdan bir görevimize istihbarat vermiştir⁷⁶¹. Ancak Nato faaliyetlerini takib ettiği ve Yunan-İngiliz istihbaratına çalıştığını iddia ettiği kişilerin, Millî Emniyet

⁷⁵⁷E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-58-13/A5.

⁷⁵⁸E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-58-13/A3.

⁷⁵⁹E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-58-13/A11: SOYSAL, İsmail; a.g.e., s. 145.

⁷⁶⁰E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-92/E14.

⁷⁶¹E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-95/C14.

Hizmetleri'ne çalıştığı ortaya çıkmıştır⁷⁶². Bunun üzerine Millî Teşkilat bu adamın yanıltıcı bilgiler verdiği konusunda, ilgilileri uyarmıştır⁷⁶³. Mazlum Bey'in amacı, para sağlamak veya bir işe yerleştirilmek arzusu idi⁷⁶⁴. Mazlum Yarguç, daha sonra Paris'e gitmiş ve orada Fransız Komünist Partisi'ne girmek isterken, bir yandan da Paris Başkonsolosluğumuza defalarca başvurmuştur⁷⁶⁵ Mazlum Bey'de ömrünü yurtdışında tamamlayanlar, grubuna dahil olmuştur.

---

⁷⁶²E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-95/B7.

⁷⁶³E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-95/B10.

⁷⁶⁴E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-95/B11.

⁷⁶⁵E.G.M. Arşivi; Dosya No: 12222-95/B13.

SONUÇ

Millî harekete karşı Saray ve bir kısım Osmanlı idarecileri, son derece dar bir açıdan bakarak fikren, fiilen karşı çıkmışlardı. Millî hareketi baltalamak için örgütler, ordular ve isyan çeteleri kurmuşlardı.

Bu şekilde İtilâf Devletleri'nin karşısında uysal bir adam edasıyla çıkmak isteyerek, daha sonra bunu barış anlaşmasında lehimize koz olarak kullanmak gibi garip bir politika izleyeceklerdir. Gerçekte ise imparatorluk dağılmıştı. M. Kemal Paşa ömrünü tamamlamış bu imparatorluğu ayakta tutmaktansa, imparatorluğun aslî unsuru olan Türk milletine ve hakimiyeti millîye esasına dayanan, sağlıklı yeni bir devlet kurmayı düşünecektir. Türk Milleti'nin kurtuluşu ancak bu şekilde mümkündür. Bu amaçla Anadolu'ya geçen M. Kemal Paşa, bir yandan düşmanla çatışırken, bir yandan da Osmanlı Sarayı ve onun idarecileri ile çatışmıştır. Bu iki görüş mütareke dönemi boyunca mücadele edecektir.

Bu mücadele sırasında bilerek, isteyerek Türk milletini esir etmek isteyen hainler çıkacaktır. Zafere ulaşıldıktan sonra bunlar elbette cezasız bırakılamazdı. Bunun iki sebebi vardır. İlk sebep, millî mücadeleye kanı, canı, malı ile katılanlar varken, bunların karşısında hainler cezasız bırakılamazdı. İkinci sebep ki, bu en önemlisidir. Kurulan yeni Türk Devleti modernleşme, çağdaşlaşma yolunda büyük atılımlar ve inkılâplar yapmayı tasarlamıştı. Millî mücadeleye şiddetle karşı çıkan teokratik meşruti-monarşi kalıntılarının bu modernleşme çabalarına hoşgörüle bakmaları beklenemezdi. Bunlar fiili olarak bu inkılâp hamlelerine karşı çıkabilirlerdi. Nitekim bunlar sonrada faaliyetleriyle, ne kadar etkin olduklarını göstereceklerdir.

Bu cezalandırma işlemi, kendi iç hukukumuz gereği olmayacaktır. Uluslararası hukuk teammüleri gereği verilen ceza, yurtdışına çıkarmak ve Türkiye'ye dönmelerine izin vermemektedir. Bu sayı 150 kişidir. Bilindiği üzere millî mücadeleye karşı çıkan, katılmayanların sayısı, bu sayının çok üstündedir. Bu 150 kişinin dışındaki kişiler içinde, iç hukukumuzun kuralları işletilerek, Lozan Barış Anlaşması'nın bağlayıcı hükümleri gözönünde tutularak, bir kısmı idari tasarrufla devlet görevinden çıkarılmıştır. Yurt dışına firar edip, 150'lilik Liste'ye girmeyenlerin bir kısmı —yabancı bir devletde hizmet kabul edenler— vatandaşlıktan çıkarılacaktır.

Böylece genç Türkiye Cumhuriyeti kendine yönelebilecek, tehdit ve tehlikeleri bertaraf etmiştir. Ancak bunların bir kısmı yurtdışındayken de faaliyetleri ve düşünceleriyle tehlikeli olabile-

ceklerini gösterecektir. Türkiye bunları yurtdışında da takibe alarak, yaratabilecekleri tehlikeleri önlemeye çalışmıştır.

1938 yılına gelindiğinde ise, Türk İnkılâbı'nın en önemli aşamaları tamamlanmış ve genç Türk Cumhuriyeti'ne bağlı yeni bir kuşak yetişmiştir. Bu çok önemli bir olgudur. İlmî hür, vicdanı hür genç nesil Cumhuriyet ilkelerine ölümüne bağlı olacaktır.

Buna dayanarak, millî mücadelenin ve yeni Türk Cumhuriyeti'nin kurucuları, bu makedonya çeteciliği ruhu taşıyan ve politikayla uğraşmayı hayat felsefesi haline getiren bu adamların, kurumlarıyla sağlıklı bir bünye haline gelen Cumhuriyet ve genç nesil üzerinde etkileri olmayacağını düşünerek, bunların Türkiye'ye dönmelerini sağlayan bir af kanunu 1938'de kabul ettiler.

Bu bakımdan yurda dönmelerinde, yurtdışında kalmalarından daha fazla fayda gördüler. Cumhuriyete bağlı kuşak ve sağlam bir bünye oluşturan modern yeni devlete bunlar, zarar veremeyecekleri gibi, aynı zamanda bunların yurt içinde kontrollerinin ve dizginlemelerinin daha kolay olduğunu görüp, taktik bir değişiklik yapılmıştır. Tezimizin ilgili bölümlerinde görüleceği üzere, bunların memlekete dönenleri sıkı kontrol altında tutulmuşlardı. Bu durum görüşümüzü doğrulayıcı niteliktedir.

Türkiye'ye dönenler bu şekilde kontrol altına alınırken, bir kısmı Türkiye'ye dönmemekte azim göstereceklerdir. Bu azmi Türkiye'ye karşı hasmahane tutumlarını sürdürmekle de, göstermişlerdir. Ömürleri bu tür entrikalar içinde ve zavalıca bir bü-

yüklenme içinde geçmiştir. Affın bu bakımdan da pratik bir faydası olacaktır. Yurtdışında kalanların etki alanları ve faaliyet sahaları daraltılmıştır.

150'lilikler Meselesi'nin tarihi sınırını her ne kadar, 1924'te bir kararname şeklinde doğup, 1938'de çıkarılan afa sınırlamaya çalışsak da, gerçekte yurtdışında ömürlerini sürdürmekte kararlı davranan 150'likler ve gerekse bazı firariler bakımından yakın tarihlere kadar süren bir siyasal etki yaratmışlardır.

KAYNAKÇA

A — Kullanılan Arşiv Malzemeler;

Tezimizi hazırlarken Emniyet Genel Müdürlüğü'nün konumuzla ilgili arşiv malzemelerinden, büyük oranda faydalandık. Bu arşivde malzemeler konulara göre kaba bir tasnif yapılarak, yine konularına göre dosya numaraları verilerek, sıralanmıştır. Ancak dosyaların içindeki belgelerin tek tek tasnifi yapılmayıp, fişlenmemiştir. Bu bakımdan kaba bir tasnif dışında, malzemeler karışık ve düzensizdir. Biz hem kullandığımız belgeyi işaret edebilmek amacıyla, hem de ilerde bu konuda araştırma yapacaklara kolaylık olması bakımından, tezimizde dosya numaralarını verdikten başka A1—G2—C4 vb. şekilde dosyaların içindeki belgenin mikروفilm numaralarını da verdik. Tezimizde kullandığımız arşiv dosyaları şunlardır;

Dosya No. 12221-1 UMUMİ DOSYA I,

Dosya No. 12221-1 UMUMİ DOSYA II

Dosya No. 12221-2

Dosya No. 12223-1

Dosya No. 12222 —1

Dosya No. 12222 —2
Dosya No. 12222 —4
Dosya No. 12222 —5
Dosya No. 12222 —8
Dosya No. 12222 —11
Dosya No. 12222 —12
Dosya No. 12222 —14
Dosya No. 12222 —18-1
Dosya No. 12222 —18-2
Dosya No. 12222 —22
Dosya No. 12222 —24
Dosya No. 12222 —25
Dosya No. 12222 —26
Dosya No. 12222 —27
Dosya No. 12222 —28
Dosya No. 12222 —29
Dosya No. 12222 —30
Dosya No. 12222 —31
Dosya No. 12222 —37
Dosya No. 12222 —39
Dosya No. 12222 —40-1
Dosya No. 12222 —40-6
Dosya No. 12222 —40-7
Dosya No. 12222 —45-1
Dosya No. 12222 —45-2
Dosya No. 12222 —45-3
Dosya No. 12222 —45-4

Dosya No. 12222 —50
Dosya No. 12222 —57-1
Dosya No. 12222 —57-2
Dosya No. 12222 —57-3
Dosya No. 12222 —57-4
Dosya No. 12222 —57-5
Dosya No. 12222 —58-1
Dosya No. 12222 —58-13
Dosya No. 12222 —59-1
Dosya No. 12222 —60-6
Dosya No. 12222 —60-7
Dosya No. 12222 —60-10
Dosya No. 12222 —62-1
Dosya No. 12222 —62-3
Dosya No. 12222 —67
Dosya No. 12222 —80
Dosya No. 12222 —92
Dosya No. 12222 —95
Dosya No. 12222 —97
Dosya No. 12222 —98
Dosya No. 12222 —100
Dosya No. 12222 —104
Dosya No. 12222 —106
Dosya No. 12222 —107
Dosya No. 12222 —113
Dosya No. 12222 —114
Dosya No. 12222 —118

Dosya No. 12222 —121

b — Kullanılan Gazeteler:

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

Milliyet

Son Posta

Son Telgraf

Ulus

Vakit

Vatan

c — Kullanılan Basılı Olmayan Eser:

Sayın Bilâl Şimşir'in, henüz yayınlanmayan ancak, Türk Tarih Kurumu'nda Uzman olarak çalışırken, görmek bahtiyarlığına eriştiğimiz, "*Lozan Telgrafları II*" adlı eserinden de faydalandık.

d — Kullanılan Basılı Eserler:

ABALIOĞLU, Y. Nadi; *Ali Galip Hadisesi*, İstanbul, Sel Yayınları, Hisar Matbaası, 1959

AKŞİN, Sina; *İstanbul hükümetleri ve Millî Mücadele*, c.I-II, İstanbul, Cem Yayınevi, 2. Baskı, 1992.

ALBAYRAK, Sadık; *Son Devir Osmanlı Uleması*,c.I, İstanbul, Medrese Yayınevi, 1980.

ALTUNSU, Abdülkadir; *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1972.

APAK, Rahmi; *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara, T.T.K. Yayınları, 2. Baskı, 1990.

ARDAKOÇ, M. Kâmran; *Hilâfet Meselesi*, İstanbul, Petek Yayınları, 1955.

ARMAOĞLU, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Ankara T. İşbankası Yayınları, 7. Baskı, 1989.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, c.IV, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1991.

AYBARS, Ergün; *İstiklâl Mahkemeleri 1920-1927*, c.I-II, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., 2. Baskı, 1988.

BARTU, Agah (haz.); *Demokrat Parti ve Yüzellikler (Siyasi Mühim Bir Dava)*, İzmir, Doğanlar Basımevi, 1947.

BAŞIKOĞLU, Munise; "Babam Rıza Tevfik", *Tarih ve Toplum*, sayı: 57-63, Eylül 1988-Mart 1989.

BAYUR, Y. Hikmet; *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, Ankara, T.T.K. Yayınları, 1973.

_____; *Türk İnkılâbı Tarihi*, c.III, Kısım IV, Ankara, T.T.K. Yayınları, 3. Baskı, 1991.

BAYTOK, Taner; *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, Başnur Matbaası, 1970.

BERKEM, Süreyya Sami; *Unutulmuş Günler*, Naşiri İbrahim Hilmi Çığraşan, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1960.

BERZEG, Sefer E.; *Türkiye Kurtuluş Savaşında Çerkes Göçmenleri [III]*, İstanbul, Nart Yayıncılık, 1990.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik; *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Ankara T.İş Bankası Yayınları, T.T.K. Basımevi, 1959.

_____; *Trakya'da Millî Mücadele*, c.I, Ankara, T.T.K. Yayınları, 2. Baskı, 1987.

BİLGİLİ, Mesut Fâni; *Atatürk'ün Hayat Felsefesi*, Hatay, (Y.Y.), 1938.

BİLSEL, Cemil M.; *Lozan*, VIII, c. , Ahmet İhsan Matbaası, 1933.

CEBESOY, Ali Fuat; *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul, Vatan Neşriyat, 1953.

ÇANKAYA, Mücellitoğlu Ali; *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, c.III-IV, Ankara, Mars Matbaası, 1968/1969.

ÇAPIN, Halit; "Çerkez Ethem'in Yeğeni Aytek", *Milliyet Gazetesi*, 17-18 Temmuz 1982.

ÇETİNER, Yılmaz; "Son Padişah Vahdettin", *Milliyet Gazetesi*, 6 Kasım-28 Kasım 1993.

ÇOKER, Fahri; "Heyet-i Mahsusa'dan Geçen Bahriyelilerden Yüzbaşı Fahri Efendi", *Tarih ve Toplum*, sayı: 61, Ocak 1989.

COŞAR, Ömer Sami; *Millî Mücadele Basını*, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, (B.T.Y.).

ÇUKUROVA, Bülent; "Tarikat-i Salâhiye Cemiyeti", *Tarih ve Toplum*, sayı 73, Ocak 1990.

DURSUNOĞLU, Cevat; *Millî Mücadelede Erzurum*, Ankara, TC. Ziraat Bankası Matbaası, 1946.

ERDAHA, Kamil; *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975.

EGİLMEZ, Mümtaz Şükrü; *Millî Mücadelede Bursa*, Yay. Haz. İhsan Ilgar, İstanbul, Tercüman Yayınları, Garanti Matbaası, 1981.

ERGİL, Doğu; *Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, Ankara, Turhan Kitabevi, Çağ Matbaası, 1981.

ERİM, Nihat; *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankaar, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953.

EROĞLU, Hamza; *Türk Devrim Tarihi*, Ankara, Emel Matbaacılık, 4. Baskı, 1974.

ERTÜRK, Hüsamettin; *İki Devrin Perde Arkası*, Yazan Samih Nafiz Tansu, İstanbul, Nurgök Matbaası, 1957.

ESENGİN, Kenan; *Millî Mücadelede Hıyanet Yarışı*, Ankara, Ulusal Basımevi, 1969.

_____; *Millî Mücadelede İç Ayaklanmalar*, İstanbul, Ağrı Yayınları, 2. Baskı, 1975.

GOLOĞLU, Mahmud; *Erzurum Kongresi*, Ankara, Nüve Matbaası, 1968.

GÖKBİLGİN, Tayyib; *Millî Mücadele Başlarken*, c.I-II, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1959/1965.

GÖRGÜLÜ, Fahri; *Yunan İşgalinde Kirmasti*, Mustafa Kemal Paşa (Kirmasti), Yeni Müteferrika Basımevi, 1960.

GÖVSA, İbrahim Alâettin; "Miralay Sadık", Türk Meşhurları Ansiklopedisi, (B.Y.Y.), Yedigün Matbaası, (B.T.Y.).

GÖZTEPE, T. Mümtaz; *Osmanoğullarının Son Padişahu Vahideddin Mütareke Gayyasında*, İstanbul, Sebil Yayınları, 1969.

; *Osmanoğullarının Son Padişahu Vahideddin Gurbet Cehenneminde*, İstanbul, Sebil Yayınevi, Özen Matbaası, 3. Baskı, 1991.

GÜNER, Zekâi—KABATAŞ, Orhan; *Millî Mücadele Dönemi Beyânnameleri ve Basını*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1990.

GÜNGÖR, Selahattin; *Atatürk'e Kafa Tutanlar*, c.I-II, İstanbul, Hadise Yayınevi, 1955.

GÜVEN, Zühtü; *Anzavur İsyanı*, Ankara, T. İşbankası Yayınları, T.T.K. Basımevi, 1965.

HALLI, Albay Reşat; *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.I, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1992.

HİMMETOĞLU, Hüsnü; *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, c.II, İstanbul, Ülkü Matbaası, 1975.

ILGAR, İhsan; *Mütareke de Yerli ve Yabancı Basın*, Kervan Yayınları, Toker Matbaası, 1973.

İĞDEMİR, Uluğ; *Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları (Günlük Anılar)*, Ankara, T.T.K. Yayınları, 2. Baskı, 1989.

_____; *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara, T.T.K. Yayınları, 2. Baskı, 1988.

İNAL, İ. Mahmud Kemal; *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, cüz. 1014, İstanbul. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1952.

İNAN, Afet; *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara, T.T.K. Yayınları, 3. Baskı, 1991.

İNÖNÜ, İsmet; *Hatıralarını Anlatıyor*, Yay. Haz. Sabahattin Selek, II c., İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, 1992.

JAESCHKE, Gotthard; *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*,
çev. Cemal Köprülü, Ankara, T.T.K. Yayınları, 2. Baskı,
1991.

KANDEMİR, Feridun; *İstiklâl Savaşında Bozguncular ve Casuslar*,
Naşiri; Nejat Ağbaba, İstanbul, Yakın Tarihimiz Yayınları,
Ercan Matbaası, 1964.

KARAL, E. Ziya; "Mehmed VI", *İslâm Ansiklopedesi*, c. VIII,
İstanbul M.E.B. Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, 1993.

KARAY, Refik Halid; *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul, İletişim
Yayınları, 1990.

_____; *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul, İnkılâp ve Akâ Kitabevi,
Tan Matbaası, 1964.

KAYGUSUZ, Bezmi Nusret; *Bir Roman Gibi*, İzmir, İhsan
Gümüşayak Matbaası, 1955.

KEMAL, G. Mustafa; *Nutuk-Söylev*, c.I-II-III, Ankara, T.T.K.
Yayınları, 3. Baskı, 1989.

KOCATÜRK, Utkan; *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi*
1918-1938, Ankara, T.T.K. Yayınları, 1983.

KOÇAK, Cemil; "Heyeti Mahsusalar", *Tarih ve Toplum*, sayı, 52,
Nisan 1988.

KUTAY, Cemal; *150'lilikler Faciası*, İstanbul, Sıralar Matbaası,
1955.

_____; *Çerkes Ethem Dosyası*, c.II, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1973.

_____; *İsmet Paşa Ç. Ethem Çekişmesi*, İstanbul, Ercan Matbaası, 1956.

KÜLTÜR BAKANLIĞI; *Atatürk'ün Millî Dış Politikası 1923-1938*, II.c. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları,

KÜRKCÜOĞLU, Ömer; *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara, A.Ü. SBF Yayınları, 1978.

MADANOĞLU, Cemal; *Anılar (1911-1938)*, c.I, İstanbul, Çağdaş yayınları, 1982.

MAZICI, Nursen; *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)*, İstanbul, Dilmen Yayınevi, 1984.

MERAY, Seha L.—OLCAY, Osman; *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara, A.Ü. SBF Yayınları, A.Ü. Basımevi, 1977.

MERAY, Seha (çev.); *Lozan Barış Konferansı Tutanakları Belgeler*, VIII c., A.Ü. Basımevi, 1969/1973.

MEVLANZADE, Rifat; *Türkiye İnkılâbının İçyüzü*, Halep, El-Vakit Matbaası, 1929.

MİSİROĞLU, Kadir; *Osmanoğullarının Dramı*, İstanbul, Sebil Yayınevi, 6 Baskı, 1992.

- MUMCU, Ahmet; *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 12. Baskı, 1992.
- MUMCU, Uğur; *Kürt-İslâm Ayaklanması, 1919-1925*, İstanbul, Tekin Yayınevi, 10. Baskı, 1993.
- NUR, Rıza; *Hayat ve Hatıratım*, c.IV, İstanbul, Altındağ Yayınevi, 1968.
- OKYAR, Fethi; *Üç Devirde Bir Adam*, Yay. Haz. Cemal Kutay, İstanbul, Tercüman Yayınları, Dilek Matbaası, 1980.
- ÖGEL, B.—YILDIZ, H.D.—KIRZIOĞLU, F.—ÖREZ M.—KODAMAN, B.—ÇAY, A; *Türk Millî Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, Ankara, Boğaziçi Yayınları, 1992.
- ÖKE, M. Kemal; *İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C. Noel'in "Kürdistan Misyonu" (1919)*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1989.
- ÖKTEM, Haydar Rüştü; *Mütareke ve İşgal Anıları*, Haz. Zeki Arıkan, Ankara, T.T.K. Yayınları, 1991.
- ÖZALP, Kazım; *Millî Mücadele (1919-1922)*, c.I, Ankara, T.T.K. Yayınları, 2. Baskı, 1985.
- REY, Ahmet Reşit; *Gördüklerim-Yaptıklarım (1890-1922)*, İstanbul, Yeni Matbaa, 1945.
- SANDERS, Liman Von; *Türkiye'de 5 Yıl*, çev. M. Şevki Yazman, İstanbul, Burçak Yayınevi, Baha Matbaası, 1968.

SARIHAN, Zeki; *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c.I, Ankara, Öğretmen Yayınları, Özen Matbaası, 2. Baskı, 1986.

_____; *Çerkez Ethem'in İhaneti*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Gümüş Matbaası, 1984.

SASUNİ, Garo; *Kürt-Ulusal Hareketleri ve 15. YY.'dan Günümüze Ermeni Kürt ilişkileri*, çev. Bedros Zartanyan-Memo Yetkin, İstanbul, Med Yayınevi, 1992.

SELEK, Sabahattin; *Anadolu İhtilali*, II c., İstanbul Sıralar Matbaası, 1963/1965.

SİMAVİ, Lütfi; *Osmanlı Sarayının Son Günleri*, İstanbul, Hürriyet Yayınları, Sıralar Matbaası, (B.T.Y.).

SOYSAL, İlhami; *150'lilikler*, İstanbul, Gür Yayınları, Can Matbaası, 1985.

SÖYLEMEZOĞLU, G. Kemali; *Başımıza Gelenler 1918-1922*, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1939.

STODDARD, Dr. Philip H.; *Teşkilât-ı Mahsusa*, çev. Tansel Demirel, İstanbul, Arba Yayınları, 1993.

SÜSLÜ, Azmi; "Rum-Ermeni-Hoybun İşbirliği ve Anadolu'daki Toplu Mezarlar", *Bellekten*, c.LVII, sayı: 218, Nisan 1993.

ŞAPOLYO, Enver Behnan; *Kuva-yi Milliye Tarihi; Gerilla*, Ankara, Yıldız Matbaası, 1957.

ŞEHİDOĞLU, Süreyya; *Millî Mücadele'de Adapazarı-Bolu-Düzce ve Yöresi Ayaklanmaları*, Ankara, Bilgi Basımevi, 1970.

ŞENER, Cemal; *Çerkes Ethem Olayı*, İstanbul, Okan Yayınları, 2. Baskı, 1984.

ŞİMŞİR, Bilâl N.; *Lozan Telgrafları I (1922-1923)*, Ankara, T.T.K. Yayınları, 1990.

_____; "Vahdettin'in Kaçışı ve Sonu", *Cumhuriyet Gazetesi*, 26.11.1973-29.11.1973.

TANJU, Sadun; *Atatürk'ün Yanındakiler Karşısındakiler*, İstanbul, Hür Yayın, 1981.

TANSEL, Selahattin; *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c.IV, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.

TEVETOĞLU, Fethi; *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara, T.T.K. Yayınları, 1988.

TEVFİK, Rıza; *Birazda Ben Konuşayım*, Yay. haz. Abdullah Uçman, İstanbul, İletişim yayınları, Şefik Matbaası, 1993.

TOPUZLU, Cemil; *80 Yıllık Hatıralarım*, İstanbul, Güven Matbaası, 1951.

TOROS, Taha; "Mesut Fânî Üzerine", *Tarih ve Toplum*, sayı: 61, Ocak 1989.

TUNAYA, Tarık Zafer; *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c.II, İstanbul, Hürriyet Vakfı, Yayınları, 2. Baskı 1986.

TUNCAY, Mete; "Heyet-i Mahsusalar (1923-1938), Cumhuriyete geçişte Osmanlı Asker ve Sivil Bürokrasisinin Ayklanması", *Bilineceği Bilmek*, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1983.

TÜRKGELDİ, Âli; *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, 1948.

TÜRKGELDİ, Ali Fuad; *Görüp İştiklerim*, Ankara, T.T.K. Yayınları, 4. Baskı, 1987.

T.C. Başbakanlık; *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri*; Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1982.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı; *Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, c.VI, Genelkurmay Basımevi, 1974.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı; *Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, c.I, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1992.

T.C. Kültür Bakanlığı; *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, II c., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınlığı, Eroğlu Matbaacılık, 1981.

Türkiye İş Bankası; *T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları*, c.IV, Ankara, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Sanem Matbaası, 1985.

ULUĞ, Naşit Hakkı; *Halifeliğin Sonu*, İstanbul, T.İş Bankası Yayınları, Baha Matbaası, 1975.

_____; *Siyasî Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, Milliyet Yayınları, Sümer Matbaası, 1973.

“ULUNAY, Refi Cevad”, *Meydan Larousse*, c. XII, İstanbul, meydan Gazetecilik ve Neşriyat Limited Şirketi, 1973.

UMAR, Bilge; *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara Bilgi Basımevi, 1974.

UNAT, Faik Reşit; *Hicrî Tarihleri Miladî Tarihe Çevirme Klavuzu*, Ankara, T.T.K. Yayınları, 6. Baskı, 1988.

URAN, Hilmi; *Hatıralarım*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1959.

YILMAZ, Mustafa; *Millî Mücadelede Yeşilordu*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

EKLER

EKLER

Ek. 1, a

Yüz elli kişilik liste Kararnâme Sureti

Lozan Mûahedenâmesine merbut afv-ı umûmî protokolünde afvdan istisnâ edilen yüz elli kişiden yüz kır dokuz kişinin ismi ve hüviyetlerini mübeyyin defteri havî ve Heyet-i Vekilece tasdik talebini mütezemmin Dahiliye Vekaleti Celilesinin 23 Nisan 340 tarih ve 13304-1791 numaralı tezkiresi üzerine defterde mevcut yüz kır dokuz şahsa ilaveten Köylü Gazetesi sahibi Refetin idhaliyle defterin tasdiki Heyet-i Vekilenin 1-6-1340 tarihli ictimaında karargîr oldu.

Türkiye Reîs-i Cumhuri
Gazi Mustafa Kemal

Adliye Vekili	Mûdafaai Milliye Vekili	Başbakan ve Hariciye Vekili
Mustafa Necati	Kâzım	İsmet
Maarif Vekili	Maliye Vekili	Dahiliye Vekili
Vasıf	Mustafa Abdulhalik	Recep
Sıhhiye ve Muaveneti	Ticaret Vekili	Nafia Vekili
İçtimaiye Vekili	Hasan Hüsnü	Süleyman Sırrı
Doktor Refik		
Ziraat Vekaleti Vekili	Mübadelei İmar ve İskan Vekili	
Hasan Hüsnü	Mahmut Celal	

Ek - 1, b

Vahdeddin Maiyyeti

- 1 - Yaver-i Has Kiraz Hamdi
- 2 - Hademe-i Hassa Kumandanı Zeki
- 3 - Hazine-i Hassa Müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa
- 4 - Tütüncübaşı Şükrü
- 5 - Serkarin Yaver
- 6 - Yaverandan Erkan-ı Harb Miralayı Tahir
- 7 - Seryaver Avni
- 8 - Esbak Hazine-i Hassa Müdürü ve Defteri Hakani Emmini Refik

Sevr Muâhedesini İmzalayan ve Kuvâ-yi İnzibatiyeye Dahil Kabine

Azalarından

- 9 - Esbak-ı Şeyh-ül-islâm Mustafa Sabri
- 10 - Adliye Nazırı esbakı Ali Rüşdi
- 11 - Ziraat ve Ticaret Nazırı esbakı Cemal
- 12 - Bahriye Nazırı esbakı Cakacı Hamdi
- 13 - Maârif Nazırı esbakı Rumbeyoğlu Fahreddin
- 14 - Esbak-ı Zirâat ve Ticaret Nazırı Kızıl Hançerci Remzi

Sevr Muâhedesini İmzalayan Heyet-i Murahhasa

- 15 - Maârif Nazırı esbakı Hadi
- 16 - Âyandan Şûra-yı Devlet Reisi esbakı Rıza Tevfik
- 17 - Bern Sefiri esbakı Reşad Halis

Kuvâ-yi İnzibatiyeye Dahil Olanlar

- 18 - Kuvâ-yi İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik

Ek - 1, c

- 19 - Yaver-i Süvari Yüzbaşısı Bulgar namıyla marûf Tahsin
20 - Kuvâ-yi İnzibatiye Erkan-ı Harbiye Reisi Miralay Ahmed Refik
21- Kuvâ-yi İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damad Ferid'in
Yaveri Tarık Mümtaz
22- Kuvâ-yi İnzibatiye Kumandanlarından İzmir Kolordu Kumandan-ı sabıkı Ali Nadir
23 - Kuvâ-yi İnzibatiye mensubininden ve Nemrud Mustafa Divan-ı Harbinden Kaymakam Fettah
24 - Kuvâ-yi İnzibatiye mensubininden Çopur Hakkı

Mülkiye ve Askeriyeden

- 25 - Esbak Bursa Valisi Gümülcineli İsmail
26 - Ayandan Konyalı Zeynelabidin
27 - Cebelibereket mutasarrıfı esbakı bulunan Fânizâde Mesud
28 - Hürriyet ve İtilâf Fırkası Lideri Miralay Sadık
29 - Malatya mutasarrıfı esbakı Bedirhâni Halil Ramî
30 - Esbak Manisa mutasarrıfı Giridli Hüsni
31 - Esbak Divan-ı Harb Reisi Nemrud Mustafa
32 - Uşak Belediye Reisi Hülusi
33 - Adapazarı Kaymakamı esbakı hain Mustafa
34 - Tekfur Dağı Müftü esbakı Hafız Ahmed
35 - Afyonkarahisar mutasarrıfı esbakı Sâbit
36 - Gaziyıntab mutasarrıflığında bulunmuş olan Celal Kadri
37 - Hürriyet ve İtilâf Katib-i Umumisi Adanalı Zeynelabidin
38 - Mülgâ Âyandan Evkaf Nazırı esbakı Vasfi Hoca
39 - Harput Vali esbakı Ali Galip

Ek - 1, d

40 - Bursa Vali Vekili esbaki Aziz Nuri

41 - Sabık Bursa Müftüsü Ömer Fevzi

42 - İzmir Kadı Müşaviri sabıkı Ahmed Asım

43 - Esbak İstanbul Muhafızı Nâtik

44 - Dahiliye Nazırı esbaki Âyandan Adil

45 - Dahiliye Nazırı esbaki Mehmed Ali

46 - Esbak-ı Edirne Valisi ve Şehr-i Emin Vekili Salim

47 - Kütahya'da Yunanlılara mutasarrıflık eden Hoca Râsihzâde İbrahim

47 - Adana'da Valilik eden Abdurrahman

49 - Karahisarı Şarkî Mebusu esbaki Ömer Fevzi

50 - İşkenceci namıyla marûf mülazım Âdil

51 - İşkenceci namıyla marûf mülazım Rıfki

52 - Esbak Kırkağaç Kaymakamı Şerif

53 - Esbak Çanakkale mutasarrıfı Mahmut Mahir

54 - İstanbul Merkez Kumandan esbaki Emin

55 - Kilisde Kaymakamlık eden Sadullah Sami

56 - Esbak Dahiliye Nezareti dava vekili ve Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri

Edhem ve Avanesi

57 - Çerkes Edhem

58 - Edhemin biraderi Reşid

59 - Edhemin biraderi Tevfik

60 - Kuşcubaşı Eşref

61 - Kuşcubaşı Eşref biraderi Hacı Sami

Ek - 1, e

- 62 - İzmirli sabık Akhisar Kumandanı Yüzbaşı Küçük Edhem
63 - Düzceli Mehmetoğlu Sami "Açokumpit"
64 - Burhaniyeli İbrahim
65 - Susurlukdan Demirkapulu Hacı Ahmed

Çerkes Kongresine Murahhas Olarak İştirak Edenler

- 66 - Hendek Kazasının Sümbüllü Kariyesinden Bağ Osman
67 - İzmit mutasarrıfı esbaki İbrahim Hakkı
68 - Braev Said
69 - Berzek Tahir
70 - Adapazarının Harmantepe kariyesinden Maân Şirin
71 - Söke Ereğlisinin Tekeli Kariyesinden Koca Ömeroğlu Hüseyin
72 - Adapazarının Talustanbey köyünden Bağ Kamil
73 - Hamte Ahmed
74 - Maan Ali
75 - Kirmastinin Karaorman Kariyesinden Harun-ür-Reşid
76 - Eskişehirli Sefer Hoca
77 - Bigalı Nuri beyoğlu İsa
78 - Adapazarının Şahinbey Kariyesinden Kâzım
79 - Gönenin Tuzakçı Kariyesinden Lampat Yakup
80 - Gönenin Bayramiç Kariyesinden Kumpat Hafız Said
81 - Gönenin Keçe Kariyesinden mütekaid Binbaşı Ahmed
82 - İzmir'de dava vekili Bezedurug Said
84 - Şamil Ahmed Nuri

Polisler

- 84 - Esbak İstanbul Polis Müdürü Tahsin
85 - Esbak İstanbul Polis Müdürü Muavini Kemal
86 - Emniyet-i Umûmiye Müdürü Muavini İspartalı Kemal

Ek - 1, f

87 - Esbak İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci Şube Müdürü Şerif

88 - Esbak İstanbul Polis Müdüriyeti birinci kısım başmemuru Hafız

Said

89 - Sabık Arnavudköy merkez memuru Hacı Kemal

90 - Polis başmemurlarından Namık

91 - Şişli Komiseri Nedim

92- İzmit Merkez Memuru, Edirne Polis Müdürü ve Yalova Kaymakamı

Fuad

93 - Adana Polis Müdürlüğü eden Poliçenli Yusuf

94 - Unkapanı merkez memuru sabıkı sakallı Cemil

95 - Büyükdre merkez memuru sabıkı Mazlum

96 - Sabık Beyoğlu ikinci komiseri Fuad

Gazeteciler

97 - Serbesti Gazetesi sahibi Hürriyet ve itilâf azasından Mevlanzâde

Rıfat

98 - Türkçe, İstanbul Gazetesi sahibi Said Molla

99- İzmir'de Müsavat Gazetesi sahibi ve muharrir sabık Darülhikmet

Azasından İzmirli Hafız İsmail

100 - Aydede Gazetesi sahibi Posta ve Telgraf Müdürü Umumi esbakı

Refik Halid

101 - Bandırmada Adalet Gazetesi sahibi Bahriyeli Ali Sami

102 - Edirne'de Temin ve elyevm Selanik'de Hakikat Gazeteleri sahibi

Neyyir Mustafa

103 - Eski Köylü Gazetesi sermuharriri Ferid

104 - Alemdar Gazetesi sahibi Refii Cevad

Ek - 1, g

105 - Alemdar Gazetesinden Pehlivan Kadri

106 - Adanada Ferda Gazetesi sahibi Fânizâde Ali İlmî

107 - Balıkesirde İrşâd Gazetesi sahiblerinden Trabzonlu Ömer
Fevzi

108 - Halebde Doğru Yol Gazetesi sahibi Hasan Sadık

109 - Köylü Gazetesi sahibi ve müdürü İzmirli Refet

Diğer Eşhas

110 - Tarsuslu Kâmilpaşazade Selami

111 - Tarsuslu Kâmilpaşazade Kemal

112 - Süleymaniyeli Kürd Hakkı

113 - Mustafa Sabri Hocanın oğlu İbrahim Sabri

114 - Fabrikatör Bursalı Cemil

115 - İngiliz casusu meşhur çerkeş Ragıb

116 - Fransız zabıtlığı yapan Haçinli Kazak Hasan

117 - Eşkiya reisi süngülü Çerkes Davut

118 - Binbaşı Çerkes Bekir

119 - Bursalı Fabrikatör Cemil'in kayınbiraderi Necib

120 - İzmir sabık Umur-u İslâmiye müfettişi Ahmet Hulusî

121 - Uşakda Madanoğlu Mustafa

122 - Gönenin Tuzakçı Kariyesinden Yusufoglu Remzi

123 - Gönenin Bayramiç Kariyesinden Hacı Kasımoğlu Zühdü

124 - Gönenin Balcı Kariyesinden Kocagözün Osmanoglu Şakir

125 - Gönenin Muradlar Kariyesinden Koç Mehmedoglu Koç Ali

126 - Gönenin Ayvacık Kariyesinden Mehmedoglu Aziz

127 - Gönenin Keçeler Kariyesinden Balcılı Ahmedoglu Osman

128 - Susurlukun Ildız Kariyesinden Molla Süleymanoğlu İzzet

129 - Gönenin Muradlar Kariyesinden Hüseyinoğlu Kara Kazım

130 - Gönenin Balcı Kariyesinden Bekiroğlu Arap Mahmud

Ek - 1, h

- 131 - Gönenin Rüstem Kariyesinden Gardiyan Yusuf
- 132 - Gönenin Balcı Kariyesinden Ömeroğlu Eyüb
- 133 - Gönenin Keçeler Kariyesinden Talustanoğlu İbrahim Çavuş
- 134 - Gönenin Balcı Kariyesinden Topallı Şerifoğlu İbrahim
- 135 - Gönenin Keçeler Kariyesinden Topal Ömeroğlu İdris
- 136 - Manyasın Bolcağaç Kariyesinden Kurh oğlu İsmail
- 137 - Gönenin Keçeler Kariyesinden Muhtar Hacıbeyoğlu Canbulat
- 138 - Marmaranın Karapınar Kariyesinden Yusuf oğlu İshak
- 139 - Manyas'ın Kızlık Kariyesinden Alibeyoğlu Sabit
- 140 - Gönenin Balcı Kariyesinden Deli Hasanoğlu Salim
- 141 - Gönenin Çerkes mahallesinden makineci Mehmedoğlu
Osman
- 142 - Manyasın Değirmenboğazı Kariyesinden Kadiroğlu Kamil
- 143 - Gönenin Keçidere Kariyesinden Hüseyinoğlu Galib
- 144 - Manyasın Hacı Yakub Kariyesinden Çerkes Saidoğlu Saim
- 145 - Manyasın Hacı Yakub Kariyesinden maktul Şevketin biraderi
İsmail
- 146 - Gönenin Keçeler Kariyesinden Abdullahoğlu Kasım
- 147 - Gönenin Çerkes mahallesinden Hasan onbaşı oğlu Kemal
- 148 - Manyasın Değirmenboğazı Kariyesinden Kadiroğlu Kamil'in
biraderi Kazım Efe
- 149 - Gönenin Kızık Kariyesinden Pallaçoğlu Kemal
- 150 - Gönenin Keçeler Kariyesinden Tuğoğlu Mehmed Ağa

Ek-2, a

**Suret-i Mazbata-i Hükmiye İzmir'de Müntesir [Köylü] Gazetesi
Sahibi ve Müdür-i Mesulü Firari Refet**

Karar

396

Esas

296

İcab-ı keyfiyet müzakere olundukta: Kuvâ-yi Milliye aleyhinde neşriyat-ı hainede bulunmak suretiyle düşmanla tevhid ve teşrik-i mesai eylemekle maznun-u âliye ve firarî Köylü Gazetesi sahibi ve müdürü mesulü Refet hakkında giyaben icra kılınan muhakeme neticesinde; maznunu merkumun kendi imza ve mesûliyet-i tahtında İzmir'de münteşir Köylü Gazetesiyle hükümet-i millîye ve erkânının her bir hareketını takbih ve saha-i işgaldeki İslâm ahâliyi Büyük Millet Meclisi hükümetinden tenfir maksadıyla propagandalarda bulunduğu ve dâima makaleleriyle ahali-yi İslâmiyeyi Yunan idaresine ısındırmak ve bilakis meşrûiyeti aşikâr olan Büyük Millet Meclisi hükümetinden ayırmak için tohum-u nifak ve nifak saçtığı ve idare-i milliyeyi tenkid suretiyle anâsır-ı İslâmiyeyi vahdetden men eylemek ve kuvâ-yi milliyeden soğutmak ve nüfuzunu kurabilmek gayesine istihdâf yollu dâima köylü ağzıyla nasayih ve propagandalarda azami faaliyet-i fark ve yunanlıların asya-i sugrada temîn-i işgaliyeleri için alenen eyledikleri muhtariyet idaresinin ilânından evvel bu idarenin fevaid ve muhasenatından ve Büyük Millet Meclisi hükümetinin mâzi-i siyanet ve halinden mübahis makalelerle memalik-i İslâmiyenin düşman yed-i istilasında kalmasını teshil ve bütün efâl-i hareketıyla Yunanlılar amâline çalışarak düşmanla tevhid ve teşrik-i mesai eylediği ve hareketını (*) mazarrat-ı fesadıyla bu ihanetinde kavilen ve fiilen

* Belgenin orjinali bir telli dosyaya takılmış, anılan yer tel sebebiyle delindiği için okunamamıştır.

Ek - 2, b

sonuna kadar devam ve sebat eyleyince de münhezim yunanlılarla birlikte Yunanistan'a firar eylediği evrak-ı dava meyanında mevcut Köylü gazetesinin mündericat-ı talebname-i maksadı ve maznunun hal-i firarda bulunmasıyla anlaşılmiş ve kanaati vicdaniyede bu merkezde husul bulmuş olduğundan maznun u merkurum Refet'in hıyanet-i harbiye cürümünden dolayı ol-vecihle mücrimiyetine ve hareketini şahas iden hıyanet-i harbiye kanununun [Düşman kuva-yi harbiyesine irade-i mazarrat-ı fesadıyla seferberlik esnasında ceraim-i aşırı irtikab etmek hıyanet-i harbiyye addolunarak faili idam olunur] deyü muharre ondördüncü maddesinin [Osmanlı ve müttefikleri kıtaatına karşı olan teşebbüsat-ı askeriyesinde düşmana klavuzluk etmek veyahud Osmanlı ve müttefikleri kıtaatına klavuzluk ederken yanlış yola sevk etmek veya her ne suretle edilirse edilsin düşmana hizmet ve muavenetinde bulunmak] deyü muharrer üçüncü fıkrasına tevfikan derdestine vicahen muhakemesi icra edilmek üzere idamına ve hükmün tasdikinden sonra hakkında muktezi samileyi giyaben kanununun emr ü infazına giyaben ve müttefikler 30 Ramazan 341 ve 6 Mayıs 39 tarihinde karar verildi. 6 Mayıs 39

Birinci Kolordu 1 Numaralı	Aza	Aza	Aza	Aza ve Katib
Divan-ı Harbi Reisi	Binbaşı	Yüzbaşı	Binbaşı	Mülazım
Kaymakam	Ali	Hafız Farac	Zekeriya	Hasan Rıza
Ali Rıza	(İmza)	(İmza)	(İmza)	(İmza)
(İmza)				

İşbu zabtı mündericatındaki mühürlerin heyet-i hakimenin mühürleri olduğu tasdik kılınur.

Aslına mutabıktır. 12/12/341

Ek-3, a

**Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hukuku Hakimiyet ve
Hükümrânının Mümessili Hakikisi Olduğuna Dair**

Numara

308

Bir kaç asırdır Saray ve Babı âlinin cehalet ve sefahati yüzünden Devlet azim felâketler içinde müthiş bir surette çalkalandıktan sonra nihayet tarihe intikal etmiş bulunduğu bir anda Osmanlı İmparatorluğunun müessis ve sahibi hakikisi olan Türk Milleti Anadolu'da hem harici düşmanlarına karşı kıyam etmiş, hemde o düşmanlarla birleşip Millet aleyhine harekete gelmiş olan Saray ve Babı âli aleyhine mücadeleye atılarak Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümeti ve ordularını bitteşkil harici düşmanlar Saray ve Babı âli ile fiilen ve müsellehan ve malûm müşkilatı şedide ve mahrumiyeti elime içinde cidale girişmiş, bu günkü halâs gününe vasil olmuştur.

Türk Milleti Saray ve Babı âlinin hiyanetini gördüğü zaman Teşkilâtı Esasiye Kanununu isdar ederek, onun birinci maddesi ile hakimiyeti Padişahıtan alıp bizzat Millete ve ikinci maddesi ile icrai ve teşrii kuvvetleri onun yedi kudretine vermiştir. Yedinci madde ile de harp ilânı, sulh akdi gibi bütün hukuku hükümraniyi Milletın nefsinde cem eylemiştir.

Binaenaleyh; o zamandan beri eski Osmanlı İmparatorluğunu tarihe intikal edip yerine yeni ve milli bir Türkiye Devleti, yine o zamandan beri merfu olup yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur.

Ek - 3, b

Yani bu gün İstanbul'da bulunan heyeti mevcudiyetini usulen himaye edecek hiç bir meşru ve gayri ecnebi kuvvete ve müzahareti milliyeye malik olmayıp bir zilli zail halindedir. Millet, şahsi, hükümrancılık ve saray halkı ve etrafının sefahati esası üzerine müesses bir saltanat yerine asıl halk kültlesinin ve köylünün hukukunu himaye ve saadetini tefekkül eden bir halk hükümeti idaresi tesis ve vaz etmiştir.

Hal böyle iken İstanbul'da düşmanlarla teşriki mesai etmiş olanların elan hukuku Hilafet ve Saltanat ve hukuku hanedandan bahseylemelerini görmekle müstağraki hayret bulunuyoruz. Tevfik Paşanın telgrafi kadar garip ve acip ve hilafi mavakka bir vesika tarihte nadir görülmüştür. Binaenaleyh Türkiye Büyük Millet Meclisi bervechi ati mevaddı neşrü ilana karar vermiştir:

1 - Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile Türkiye halkı hukuku hakimiyet ve hükümrancısını mümessili hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesinde gayrikabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile ve bilfiil istimale ve iradei Milliyeye istinat etmeyen hiç bir kuvvet ve heyet-i tanımamağa karar verdiği cihette Misakı Milli hudutları dahilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinden başka şekli hükümeti tanımaz. Binaenaleyh Türkiye halkı hakimiyeti şahsiyeye müstenit olan İstanbul'daki şekli hükümeti 16 Mart 1336 (920) den itibaren ve ebediyen tarihe müntakil addeylemiştir.

2 - Hilâfet, Hanedanı Âli Osmana ait olup Halifeliğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlâken ersat ve eslâf olanı intihap olunur.

Türkiye Devleti Makamı Hilafetin istinatgâhıdır.

1/2 Teşrinisani 1338

Ek - 4, a

AFFİ UMUMİYE MÜTEALLİK BEYANNAME VE PROTOKOL

24 Temmuz 1923 tarihinde imza edilmiştir.

Bugünkü tarihli Muahedei Sulhiyeye vaz'ı imza eden Devletler şarkta sulhu ihlâl etmiş olan vakayiin mensi kalması arzusile dahi mütehassis olduklarından:

Sallâhiyetnameleri mucibince hareket eden zirde vâizini imza hususatı atıyeyi beyanda müttefiktirler:

I

Türkiye'de ikamet eden veya ikamet etmiş olan hiçbir kimse ve mütekabilen Yunanistanda ikamet eden veya etmiş olan hiç bir kimse 1 Ağustos 1914 ve 20 teşrinisani 1922 tarileri beyninde askerî veya siyasî tarzı hareketinden veyahut bugünkü tarihli Sulh Muahedenamesine vaz'ı imza eden bir ecnebi Devlete veya tebaasına herhangi bir muavenette bulunmasından dolayı hiçbir vesile ile Türkiyede ve mütekabilen Yunanistan'da iz'aç veya tazip edilemeyecektir.

II

Kezalik mezkûr Sulh Muahedenamesi mucibince Türkiyeden ayrılmış olan arazi ahalisinden hiçbiri gerek 1 Ağustos 1914 tarihinden 20 Teşrinisani 1922 tarihine kadar güzeran olan müddet zarfında Türkiyeye müsait veya muhalif, siyasî veya askerî hal ve hareketinden ve gerek mezkûr Muahedename mucibince tabiiyetinin sureti tayininden dolayı iz'aç veya tazip edilmeyecektir.

Ek - 4, b

III

Zikrolunan müddet zarfında mütehaddis vekayii siyasiyeye bedihî bir surette murtabıt olarak gene aynı müddet esnasında irtikâp edilmiş olan bilcümle cinayet ve cünhalar hakkında Türkiye ve Yunan Hükümetleri tarafından mütekebilen tam ve mutlak bir affi umumî ilân edilecektir.

IV

Türkiye tebaasından ve mütekebilen bugünkü tarihli Sulh Muahedenamesine vaz'ı imza eden diğer Devletler tebaasından olup 20 teşrinisani 1922 tarihinden mukaddem, mezkûr Sulh Muahedenamesi neticesinde Türk kalacak olan arazide mahiyeti siyasiye veya askeriye haiz esbattan dolayı, Düveli mezkûre memurini veya mütekebilen Türkiye memurini tarafından derdest, takip veya mahkûm edilmiş olanlar affi umumiden müstefit olacaklar ve mevkuf iseler tabaalarından buldukları Devletlerin memurini yedine teslim edileceklerdir. İşgal ordularına mensup bir fert hakkında mevti veya ağır bir cerihayi intaç etmiş olan bir fiile mütecasir olanlar müstesna olmak üzere, işbu hüküm, velev tarihi mezkûrden mukaddem irtikâp edilmiş olan hukuku umumiyeye ait bir cürümden dolayı olsun veya failleri Türkiye haricine sevk edilmiş bulunsunlar balâda beyan edilen arazisinin bir kısmını işgal etmiş olan Devletlerin memurini tarafından derdest, takip veya mahkûm edilmiş olan Türk tebaası hakkında dahi mabihüttatbik olacaktır.

Ek - 4, c

V

Bu bapta ita olunmuş hükümlerin kâffesi iptal edilecek ve derdest bulunan bilcümle takibat tevkif olunacaktır.

VI

Bütün Devletlerin perverde eyledikleri müsalemeti umumiyenin temini arzusuna iştirak eden Türkiye Hükümeti, harp dolayisile dağılmış aileleri tekrar cemetmek ve meşru menlehülhukukun emvallerini yedi tasarruflarına iade etmek maksadile mütteliklerin ziri himayelerinde ve 20 teşrinievvel 1918 tarihile 20 teşrinisani 1922 tarihi arasında icra olunan muamelâta itiraz etmemek niyetinde bulunduğunu beyan eder.

Maahaza bu niyet, alâkadaranın müracaatları halinde marüzzikir muamelâtın yeniden tetkiki imkânını selbetmez. Eşhasave emvale ait müddeiyat Hilâli Ahmerin bir murahhası ile Salibi Ahmerin bir murahhasından mürekkep bir Komisyon marifetile tetkik olunacaktır. İhtilâf zuhurunda işbu murahhaslar bir hakem alelhakem intihap edeceklerdir; şayet bu intihapta itilâf edemezlerse hakem alelhakem Cemiyeti Akvam Meclisi tarafından tayin olunacaktır.

VII

Sivil mevkufinin iadesi ve üserayi harbin mübadelesi hakkında Yunanistan Hükümeti ile Türkiye Hükümeti beyninde 30 kânunusani 1923 tarihinde mün'akit itilâfnamenin 5 inci maddesinin mevzuunu teşkil eden tedabiri teskiniyenin nefini tasdik eden Britanya, Fransa ve İtalya Hükümetleri, Türkiye Hükümeti tarafından muamelei

Ek - 4, d

mütekabile şartile 20 teşrinisani 1922 tarihinden sonra hukuku umumiyyeye müteallik cinayet ve cünhalar irtikâp etmiş olanlar müstesna olmak üzere elyevm mevkuf olarak kendi nezlerinde bulunabilen Türk üserayi harbi ve sivil mevkufini lehinde aynı ahkâmı kabule müheyya olduklarını beyan ederler.

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozanda tanzim olunmuştur.

Horace Rumbold.

Pellé.

Garroni.

G.C. Montagna.

K. Otchiaï.

E.K. Vénisélos.

D. Caclamanoş.

Constantin Diamandy.

Constantin Contzesco.

M. İsmet

Dr. Rıza Nur.

Hasan.

PROTOKOL

Şurası mukarrerdir ki, affı umumiye ait Beyannamenin Birinci fıkrası mer'i olmakla beraber, Türkiye Hükümeti fikrai mezkürede istihdaf edilmiş olan kısmı eşhasa dahil bulunan yüz elli kişinin Türkiyeye duhul ve orada ikametini menetmek hakkını muhafaza

Ek - 4, d

eyler. Binaen alâzalik Türkiye Hükümeti mevzuu bahs olan eşhastan elyevm kendi arazisinde bulunanları oradan ihraç ve memaliki ecnebiyedekilerin avdetlerini menedebilecektir.

İşbu eşhasın esamisi, bugünkü tarihli Sulh Muahedenamesinin mevkii mer'iyeti hini vaz'ında, affi umumî beyannamesinin kendisine ait cihetçe intacı zımında, Hükümeti mezkûre tarafından neşredilecek olan affi umumî beyannamesine raptedilecektir. Bundan maada şurası da mukarrerdir ki, Türkiye Hükümeti, bu husustaki arzusunu izhar eylediği veçhile, eşhası mezkûürenin Türkiye dahilinde bulunan emlâklerinin ve diğer emvallerinin tasfiyesine iptidar eylemelerine karar verdiği takdirde, işbu tasfiyeyi kendi hüsnü rızalarile icra etmek üzere bunlara salifüzzikir beyanname tarihinden itibaren dokuz aylık ibr mühlet bırakılacak ve bu mühletin inkizasından sonra tasfiye muamelesi Türkiye Hükümeti tarafından yapıldığı takdirde hasılatı bitamamiha eşhası mezkûürenin yetlerine teslim olunacaktır.

Kezalik şurası da mukarrerdir ki affi umumîye müteallik beyannamenin birinci bendinde münderiç hiçbir kayıt Yunan Hükümetinin Yunanistanla Türkiye arasındaki muhasamat esnasında vazaifi askeriyelerince kusur teşkil eden esbaptan dolayı kendi ordusuna mensup bulunan veya mensup olmuş olan gayrimüslim tebaasını tasip etmek hakkını ihlâl etmeyecektir.

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozanda tanzim edilmiştir.

Horace Rumbold

Pellé

Garroni

G.C. Montanga.

K. Otchioï.

E.K. Vénisélos.

D. Caclamano.

Constantin Diamandy.

Constantin Contzesco.

M. İsmet

Dr. Rıza Nur.

Hasan.

Ek- 5

Affi umumi kanunu

18 cemaziyelûlâ 1342 ve 26 kânunuevvel 1339

Kanun No. 391.

MADDE 1 - Cumhuriyetin ilânı tarihi olan 29 teşrinevvel 1339 tarihine kadar ika edilmiş bulunan bilûmum ceraim failleri hakkında hükmolunmuş veya olunacak cezaların nısfı af ve tenzil olunmuştur.

MADDE 2 - Birinci maddede mezkûr tarihe kadar ika edilmiş olan ceraim failleri hakkında hükmolunmuş veya olunacak idam cezaları on beş sene küreğe ve müebbet kürek cezaları on sene küreğe ve müebbet kalebentlik cezaları on sene kalebentliğe ve müebbet nefiy cezaları da üç sene neyfe tahvil olunmuştur.

MADDE 3 - Cinayet mahkûm ve maznunlarından elyevm hali firarda bulunanlar işbu kanun her mahalde neşrü ilânı tarihinden itibaren üç ay zarfında teslimi nefis eylemedikleri takdirde birinci ve ikinci maddeler ahkâmından istifade edemezler.

MADDE 4- İş bu kanun ahkâmı 24 Temmuz 1339 tarihli Lozan Muahedenamesine merbut affi umumî Beyanname ve Protokolunda istihdaf edilen eşhasa şamil değildir

MADDE 5 - Vakti seferde icraatı Hükümete karşı gelenler için ciheti askeriyece ittihaz olunacak tedabir hakkında 14 Mayıs 1331 tarihli kanunu muvakkat ahkâmının tatbik ve icrası dolayısile maznun ve mahkûm olanların kâffesi hakkında affi amumî ilân olunmuştur. Mondros mütarekesini müteakip müdafaa ve istihlâsı Vatan uğrunda fillerinden dolayı İstanbul Hükümeti zamanında muhtelif mehakim ve divanı harplerce mahkûm ve maznun bulunanlar dahi işbu affi umumiden müstefit olurlar.

MADDE 6 - İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

MADDE 7 - İşbu kanunun icrayı ahkâmına Dahiliye Adliye ve Müdafaai Milliye Vekilleri memurdurlar.

Ek-6, a

Affi umumi kanunu

12 ramazan 1342 ve 16 Nisan 1340

Kanun No. 487.

MADDE 1 - 1 Ağustos sene 1914 tarihinden 20 teşrinisani sene 1922 tarihine kadar geçen müddet zarfında askerî veya siyasi mahiyeti haiz ceraimden ve Lozan Sulh Muahedenamesine vâzûlimza ecnebi bir Devlete veya tebaasına herhangi bir muavenet filinden veyahut bu kabil ceraime bedihi bir surette mürtabt bilcümle cinayet ve cünha efalinden mazun ve mahkûm olupta Türkiye de ikamet eden veya ikamet etmiş veyahut Lozan Muahedesi mucibince Türkiyeden ayrılan arazi ahalisinden bulunan kâffeî eşhas ile mezkûr 20 teşrinisani sene 1922 tarihinden mukaddem Türkiyede ika edilen aynı mahiyeti haiz cürümlerinden maznun ve mahkûm bulunan Düveli mezkûre tebaası haklarında affi umumî ilân edilmiştir.

MADDE 2 - Mudanya Mukavelenamesi mucibince Düveli itilâfiye ordularının mevcudiyeti tanınmış olan menatıkta 20 teşrinisani sene 1922 tarihinden sonra Düveli mezkûre ordularına hidematı gayri müselleha ifa etmiş olan kesân affi umumiden müstefit olacaklardır.

MADDE 3 - Lozan Muahedenamesine merbut affi umumî Beyanname Protokolunda istihdaf edilen yüz elli şahıs işbu aftan müstesnadır.

Ek - 6, b

MADDE 4 - İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'idir. Ancak 24 Temmuz sene 1923 affi umumî Beyannamesi mucibince Türkiyeye karşı teahhüdatını ifa etmeyen Devletler tebaası hakkında işbu kanunun hükmü Düveli mezkûrenin teahhütlerini ifa etmelerini müteakip tatbik olunacaktır.

MADDE 5 - Mevaddı sabıkanın dairei şümulünden hariç olup istiklâl Mehakimi tarafından mahkûm edilen bilcümle ceraimi adiyeye eshabı ile bunların sebebi mahkûmiyetleri olan fiilde aslan ve fer'an metheldar olarak elyevm maznun veya mehakimi umumiye ve divanı harplerce mahkûm bulunanlar dahi işbu affi umumiden istifade ederler.

MADDE 6 - İşbu kanunun icrayı ahkâmına Adliye ve Müdafaa-i Milliye Vekilleri memurdur.

Ek- 7

İzmir

12.8.340

Dahiliye Vekaleti Celilesine

Yüzelli kişilik listeye dahil olup hududu milli haricine çıkarılmak üzere muameleleri derdest-i ikmâl bulunan eşhasın fotografisi melfûfen mukaddem Gönen'in Keçeler kariyesinden elli yaşında mütekaid Binbaşı Çerkes İsmail oğlu Ahmed 5/6/8/340 tarihinde ecel-i mevûdiyla vefat eylediğini arz ederim.

İzmir

(İmza)

Ek-8

Lozan'da akdolunan affı umumi beyanname ve protokolünde mevzuubahis yüzelli kişilik listede isimleri muharrer eşhasın Türkiye tabiyetinden ıskatı hakkında kanun

Kabul tarihi 28 Mayıs 1927

[Resmi Ceride ile neşir ve ilânı: 15 Mayıs 1927 - Sayı: 608]

Kanun No: 1064

Madde 1 - Lozan'da akdolunan 24 Temmuz 1923 tarihli affı umumi beyanname ve protokolünde mevzuubahis yüz elli kişilik listede isimleri muharrer eşhas Türkiye Tâbiyyetinden ıskat edilmiştir.

Madde 2 - Eşhası merkume badema Türkiye'de hakkı temellük ve hakkı tevarüsten mahrum olurlar.

Madde 3 - İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'idir.

Madde 4 - İşbu kanun ahkâmının icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Ek - 9, a

**Hilâfetin İlgasına ve Hanedanı Osmanının Türkiye Cumhuriyeti
memaliki haricine çıkarılmasına dair kanun**

26 recep 1342 ve 3 Mart 1340

Kanun No. 431

Madde 1 - Halife haledilmiştir. Hilâfet, Hükümet ve Cumhuriyet mana ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan Hilâfet makamı mülğadır.

Madde 2 - Mahlû Halife ve Osmanlı Saltanatı münderisesi hanedanının erkek, kadın bilcümle azası ve damatlar Türkiye Cumhuriyeti memaliki dahilinde ikamet etmek hakkından ebediyen memnurdurlar. Bu hanedana mensup kadınlardan müteveint kimseler de bu madde hükmüne tâbidirler.

Madde 3 - İkinci maddede mezkûr kimseler işbu kanunun ilânı tarihinden itibaren azamî ongün zarfında Türkiye Cumhuriyeti arazisini terke mecburdurlar.

Madde 4 - İkinci maddede mezkûr kimselerin Türk vatandaşlık sıfatı ve hukuku merfudur.

Madde 5 - Bundan böyle ikinci maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti dahilinde emvali gayri menkuleye tasarruf edemezler. İlişkilerinin kat'ı için bir sene müddetle bilvekâle mehakimi Devlete müracaat edebilirler.

Ek -9, b

Bu müddetin mürurundan sonra hiçbir mahkemeye hakkı müracaatleri yoktur.

Madde 6 - İkinci maddede mezkûr kimselere masarifi seferiyelerine mukabil bir defaya mahsus ve derecei servetlerine göre mütefavit olmak üzere Hükümetçe tensip edilecek mebalîğ ita olunacaktır.

Madde 7 - İkincisi maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti arazisi dahilindeki bilcümle emvali gayri menkulelerini bir sene zarfında Hükümetin malûmat ve muvafakatile tasfiyeye mecburdurlar. Mezkûr emvali gayri menkuleyi tasfiye etmedikleri halde bunlar Hükümet marifetile tasfiye olunarak bedelleri kendilerine verilecektir.

Madde 8 - Osmanlı İmparatorluğunda Padişahlık etmiş kimselerin Türkiye Cumhuriyeti arazisi dahilindeki tapuya merbut emvali gayri menkuleleri Millete intikal etmiştir.

Madde 9 - Mülga Padişahlık sarayları, kasırları ve emakini sairesi dahilindeki mefruşat, takımlar, tablolar, asarı nefise ve sair bilûmum emvali menkule Millete intikal etmiştir.

Madde 10 - Emlâki Hakaniye namı altında olup evelce Millete devredilen emlâk ile beraber mülga Padişahlığa ait bilcümle emlâk ve sabık Hazinei Humayun, muhteviyatları ile birlikte saray ve kasırlar ve mebanî ve arazi Millete intikal etmiştir.

Madde 11 - Millete intikal eden emvali menkule ve gayri menkulenin tesbit ve muhafazası için bir nizamname tanzim edilecektir.

Madde 12 - İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren merûyülicradır.

Madde 13 - İşbu kanunun icrayı ahkâmına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Ek-10, a

Mücadeleî Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu milli haricinde kalan erkân, ümera ve zabitan ve memurin ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleyi ve cidali milliye iştirak edenlerin tekaüt müddetlerinin sureti hesabını natık kanun

14 Safer 1342 ve 25 Eylül 1339

Kanun No: 347

Madde 1 - İstanbul ve vilâyatı müstahlâsa ile Türkiye Haricinde kalarak millî mücadeleye iştirak etmeyen, berrî, bahrî ve havaî ve jandarma sınıflarından muvazzaf, mütekait ve ihtiyat bilûmum erkân, ümera ve zabitan ve memurin ve mensubini askeriyeden herhangi bir suretle harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâta dahil oldukları veya münferiden çalıştıkları bir heyeti mahsusa tarafından yeniden tetkik ve tahkik neticesinde sabit olanların bir daha hidematı Devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyeleri kat' olunur.

Madde 2 - Millî orduya resmen davet edilip te icabet etmemiş olan ordu mensubininin dahi nisbeti askeriyeleri kat' olunur.

Madde 3 - 26 Ağustos 1338 tarihine kadar İstanbul'da ve vilâyatı müstahlâsada kalmış olan berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup erkândan müddeti muayyenei kanuniyesi olan otuz seneyi ve

Ek - 10, b

ümerra ve zabitan ve memurin ve mensubini askeriyeden yirmibeş senei ikmal edenlerin bir defaya mahsus olmak üzere rızaları bakılmaksızın tekaütleri icra edilir.

Atideki fıkralarda gösterilenler işbu madde ahkâmından müstesnadırlar:

a) Türkiye bahriye kadrosunu teşkil etmek üzere 1340 bütçesine dahil olacaklar,

b) Erkânıharbiye Umumiye ve Müdafaai Milliye Vekâletlerince ve jandarma mensuplarından Dahiliye Vekâleti ve Umum Jandarma Kumandanlığınca herhangi bir müessesede tavzif veya herhangi bir mahalde hidematı milliyede istihdam edildikleri sabit olanlar ve berrî ve bahrî mekâtibi askeriye muallimlerle idare memurları,

c) 1338 senesi martından sonra esaretten İstanbula veya memaliki müstahlâsaya avdet edenler,

d) Caizülistihdam oldukları halde kadroların ademi müsaadesinden dolayı vücutlarına lüzum olmadığından Anadoluya gelmemeleri hakkında kendilerine tebligat ifa olunanlar.

Madde 4 - Üçüncü maddede zikrolunan müddetleri ikmal etmemiş olanlardan hazarî kadro haricinde kalacak olanlar dahi müddeti hizmetlerine göre tekaüde sevkolunurlar. Bunlardan kadro haricinde kalacakların son rütbelerine mahsus terfi kalemlerinden birer sene tenzil olunacağı gibi bir sene hizmet etmedikçe terfi dahi edemezler.

Madde 5 - İlânı meşrutiyetten itibaren anavatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları haricinde kalmış bulunan bilûmum memalikte hizmet kabul ederek veya etmeyerek bilihtiyar kalan veyahut memaliki mezkûreye bilâ mezuniyet giden veya mezunen ve tebdili hava suretile gidipte müddeti mezuniyetlerini tecavüz ettiren berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup muvazzaf ve

Ek - 10, c

mütekait ve ihtiyat erkân, ümera, zabitan ve memurin ve mensubini askeriye'nin mezuniyet veya tebdili hava müddetlerinin hitamından itibaren nisbeti askeriye'leri kat'olunur.

Yemenin vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan Türkiyeli muvazzaf ve mütekait ve ihtiyat erkân, ümera, zabitan ve memurin ve mensubini askeriye'den Türkiyeye avdetleri Hükümetçe temin ve kendilerine tebligati icra edildikten sonra dört mah zarfında iltihak edenler bu madde hükmünden müstesnadırlar. Bu kabil zabitan işbu müddet zarfında esir zabitan hakkındaki ahkâmı kanuniyeye tâbi tutulurlar.

Madde 6 - Memleketleri hududu millî haricinde kalan ve halen orduyu millide istihdam edilmekte olan berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup muvazzaf, mütekait ve ihtiyat erkân, ümera, zabitan, memurin ve mensubini askeriye'den memleketlerine iltihak etmek arzu ve talebinde bulunanlar istiifa ve tekaüt ve tahdidi sin gibi müddeti muayyenei nizamiyelerinin ikmaline bakılmaksızın ve ileride hiçbir hak talebinde bulunmamak şartile 1339 senesi maliyesi nihayetine kadar memleketlerine terhis olunurlar.

Madde 7 - Harekâtı milliyenin mebdei filîsi İzmirin tarihi işgali 15 Mayıs 1335 ve müntehayi filîsi Lozan Muahedesinin Meclisi Millî tarafından tarihi tasdiki olup, mezkûr tarihler arasında Anadoluya İltihak ederek millî orduda hizmet eden sınıfı muhtelif erkân, ümera ve zabitan ve memurin ve mensubini askeriyesine hizmette buldukları müddet nazarı dikkate alınarak askerî tekaüt ve istifa kanununun beşinci maddesi mucibince muamele yapılır.

Madde 8 - İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'iyülicradır.

Madde 9 - İşbu kanunun icrayı ahkâmına Müdafaai Milliye ve Erkân harbiye Vekilleri memurdur.

Ek-11, a

Mücadele-i Milliyeye İştirak Etmeyen Memurun Hakkında Kanun

26 Mayıs 1926

[Resmi Ceride ile neşr ve ilanı: 14 Haziran 1926 - Sayı: 398]

Kanun Numarası: 854

Madde 1 - 14 safer 1342 ve 25 Eylül 1339 tarihli kanunun haricinde kalan eşhasın veya müstahdem ve mezul memurlardan herhangi bir suretle millî hareket aleyhindeki herhangi teşkilata dahil olduklarına veya teşkilatı tertib ve icra ettiklerine veya millî hareket aeyhinde kavilen veya fiilen münferiden veya müatemian çalıtlıklarına ikinci maddede zikrolunan Heyet-i Mahsusaca lazım gelen tedkikât verilenler bir daha devlet hizmetinde ve müessesatında istihdâm olunamazlar.

Madde 2 - Birinci maddede mezkur Heyet-i Mahsusa müdafaa-i millîye ve Bahriye Vekaletlerinden maada diğler vekaletlerden millî hareketin başlangıcı olan 15 Mayıs 1335 tarihinden itibaren millî hudutlar dahilinde mebuslukda veyahud hükümet hizmetinde bulunmuş olan zevatdan tayin olunacak birer azadan terkiib eder. Bu heyete Dahiliye Vekaletince mezkur evsafı haiz ayrıca da bir de reîs tayin olunur. Heyetin bamazbata vereceği kararlar kati'dir. İşbu heyetin bir sene içinde ikmali vazife etmesi şartdır.

Ek - 11, b

Madde 3 - 23 Nisan 1336 ve 26 Ağustos 1338 tarihleri arasında devletçe bir vazifeye tayin edildikleri halde veya vazifede iken bir öZR-ü makbule müstenid olmaksızın terk-i vazife ile memalik-i meşgule veya ecnebiyeye bila-mezuniyyet giden memurlar bir daha hizmet-i devletde istihdam olunmazlar.

Madde 4 - Meşrutiyet ilanından itibaren anavatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları haricinde kalmış bulunan memleketlerde kalılda bu güne kadar avdet etmeyen Türk memurun veya 15 Mayıs 1335 ve 26 Ağustos 1338 tarihleri arasında herhangi bir ecnebi memleketde hizmet kabul ederek veya etmeyerek ihtiyarıyla kalan veya mezkur memleketlere mezuniyetsiz giden veya mezunen veya tebdili hava suretiyle gidüp müddetlerini ihtiyarlarıyla tecavüz etdiren bilumûm memurin ve istilaya maruz menatikda işgalin vukuundan sonra tayin edilerek vazife kabul eden vali, mutasarrıf, kaymakam ve mahallin zabıta amirleri ile işgal mıntikasında düşman tarafından veya düşman nüfuzuyla tayin ve intihab edilmiş oldukları ikinci maddede mezkur Heyet-i Mahsusa tarafından tevsit ve tesbit edilecek olan her sınıfdan bilumûm memurlar devlet hizmetinde ve müessesâtında istihdam olunmazlar ve bunlara mazûliyet maâşı verilmez. Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan Türk memurinden Türkiyeye avdetleri hükümetçe temin ve kendilerine tebligat icra edildikten sonra dört mâh zarfında iltihâk edenler bu madde hükmünden müstesnadır.

Madde 5 - İşbu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 6 - İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Ek-12, a

Âli Karar Heyeti Hakkında Kanun

21 Mayıs 1928

[Resmi Gazete ile neşri ilânı: 28 Mayıs 1928 - Sayı: 900]

Kanun No: 1289

Madde 1 - 26 mayıs 1926 tarih ve 854 numaralı kanun mucibince ademi istihdamlarına karar verilenler ile 25 eylül 1339 tarih ve 347 numaralı kanunun birinci ve ikinci maddelerine tevfikan nisbeti askerieleri kat' edilenler haklarındaki kararları ikinci derecede tetkik etmek üzere âli karar heyeti teşkil edilmiştir.

Madde 2 - Âli karar heyeti 15 Mayıs 1335 tarihinden itibaren millî hudutlar dahilinde aleddevam hükûmet hizmetinde bulunmuş olan mahkemei temyiz ve şurayi devlet reisi sanileri veya azaları arasından mahkemei temyiz ve şurayi devlet heyeti umumiyelerince müntahap iki zat ile erkânı harbiyei umumiye reisinin erkânı askeriye arasından intihap edeceği bir zattan teşekkül eder.

Aynı şeraiti haiz olmak üzere birerde ihtiyat aza intihap olunur.

Aslî azadan birinin mazereti vukuunda mensup olduğu heyet veya makamca intihap edilmiş olan ihtiyat aza onun yerine geçer.

Âli karar heyeti ilk içtimanda kendi reisini intihap eder.

Madde 3 - İşbu kanun neşri tarihinden itibaren on beşgün içinde âli karar heyetinin teşekkülü için lâzım gelen muamelât ikmal edilecek ve bu müddetin hitamında heyet vazifeye başlayacaktır.

Madde 4 - Âli karar heyeti vazifeye başladığı tarihten itibaren üç ay zarfında birinci madde mucibince haklarında karar verilenler

Ek - 12, b

tarafından, vefat etmişlerse veresesi tarafından vaki olacak müracaatları kabul eder. Bu müddetin mürurundan sonra hiçbir müracaat kabul olunmaz. Müracaat müddeti dahil olduğu halde heyetin azamî bir buçuk sene zarfında ikmalî vazife eylemesi şarttır.

Madde 5 - Âli karar heyetine arzuhal ile müracaat olunur. Heyetçe lazım gelen tetkikat ve tahkikat icra ve talep vukuunda veya resen alâkadarlar veya görülecek lüzum üzerine hadiseden malûmatı olanlar istima edildikten sonra karar verilir. Mukarrerat ekseriyetle ve sureti kat'iyede ittihaz olunur.

Madde 6 - Heyetçe verilen karar mukaddema verilmiş olan kararın refini mutazammın ise bunlardan orduya mensup bulunanları erkânı harbiyei umumiye riyaseti ve jandarmaya mensup olanları Dahiliye vekâleti ve diğerlerini vekâleti iadeleri istihdam edip etmemekte muhtardır.

Madde 7 - Âli karar heyetinin kalemi ve memurları heyet ve reis azasının mensup oldukları vekâletler tarafından âli karar heyetinin göstereceği ihtiyaca göre ve heyet azası için ikinci maddede muharrer şeraiti haiz bulunanlardan temin ve âli karar heyetinin hakkı huzur ve masarifi ile kalem memurlarının yevmiyesi masarifi gayri melhuzadan İcra Vekilleri Heyeti karaile tahsis olunur.

Gerek heyet ve gerek kalem memurları dördüncü maddedeki müddetin hitamına kadar münhasıran bu iş ile iştigal ederek memuriyeti asliyelerinden mezun addedilirler.

Madde 8 - Âli karar heyeti tarafından ittihaz olunan kararlar ile 854 ve 347 numaralı kanunlar mucibince mukaddema ittihaz olunup âli karar heyeti tarafından tetkik olunamıyan mukarrerat dahi kat'î ve nihaî olup bunlar aleyhine hiçbir mercie müracaat olunamaz.

Madde 9 - Bu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 10 - Bu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Ek-13

Heyeti mahsusalarca aleyhlerine verilip kendilerine tebliğ olunmayan kararlara karşı alâkalıların itiraz edebilmeleri hakkında kanun

(Resmî Gazete ile neşir ve ilânı: 1/XII/1934-Sayı: 2868)

No

Kabul Tarihi

2589

24-XI-11934

Birinci Madde - 347 ve 854 sayılı kanunlara göre Heyete mahsusalarca aleyhlerine karar verilenlerden bu karar kendilerine tebliğ olunmamasından dolayı Âli karar heyetine müracaat edemeyenlerle bunlardan ölmüş olanların mirasçıları bu kanunun hükmü yürümeğe başladığı günlemeçten itibaren altı ay içinde Şûrayı devlete yazı ile müracaat ederek itirazda bulunabilirler.

Bu yolda yapılacak itirazlar Şûrayı devlet mülkiye dairesince aynı günlemeçten itibaren en çok bir yıl içinde 1280 sayılı kanuna göre tetkik edilerek karara bağlanır. Bu kararlar katidir.

Şu kadar ki, bu kabil kimselerden haklarındaki karar günlemecindenberi ulusal sınırlar dışında yaşamakta olanlarla bu gibilerden ölenlerin mirasçıları birinci fıkrada yazılı itiraz haklarını kullanamazlar.

İkinci Madde - Bu kanun neşri günlemecinden muteberdir.

Üçüncü Madde - Bu kanunun hükmünü yürütmeğe Bakanlar Heyeti memurdur.

Ek - 14

Danıştay İçtihadın Birleştirilmesi Kararı

**Danıştay Dâva Daireleri Genel Kurulunun E 47/83, K 47/151
sayılı İçtihadın Birleştirilmesi Kararı**

ÖZETİ:

Yüzelliklerin yetimlerine ve Heyet-i Mahsusaca haklarında karar verilmiş olanların şahıslarına ve yetimlerine tekaüt ve yetim maaşı tahsisine kanunî bir engel olmadığı hakkında:

Yüzelliliklerin yetimlerine aylık bağlanması hakkında Beşinci Dairenden çıkan 25/12/1946 gün ve esas 946/1062 ve karar 946/4254 sayılı kararlar 21/5/1947 gün ve esas 47/9 ve karar 47/1177 sayılı kararın aralarında mübâyenet görülmesi sebebiyle 3546 sayılı kanunun değişik 29 uncu maddesi gereğince içtihadın birleştirilmesi Başkanlık makamından havale buyrulan 9/10/1947 tarihli tezkerede istenilmektedir.

Başkanun Sözcüsü D: Hadise Lozan'da akdolunan 24/7/193 tarihli umumi af beyanname ve protokolunda mevzuubahis 150 kişilik listede

Ek - 14, b

isimleri yazılı olup 3527 sayılı kanunun ikinci maddesi ile affedilen şahıslardan vefat etmiş bulunanların maaşa müstehak yetimlerine maaş tahsis edilmesi lâzım gelip gelmeyeceği meselesi içtihadın birleştirilmesine taallük etmektedir.

Af kanunları esas itibariyle kendilerine takaddüm eden taallük ettikleri hususda meydana gelmiş bulunan neticeleri doğuran fiilin vasfını değiştirmek suretiyle o neticeleri ortadan kaldırır. Hâdisemizde tedkik mevzuu olan ve 3527 sayılı kanunun 2 nci maddesiyle ilgili bulunan kararların biri (47/9 esas, 47/1177 karar numaralı) (1) 150 liklerle yetimlerini 2071 sayılı kanunun birinci maddesi çerçevesi içinde mütalâaya imkân olmadığı,(2) 3527 sayılı kanunun 2 nci maddesinin 150 liklerin mesbuk memuriyetlerinden dolayı emekli maaşına istihkakı olamayacağını açıkladığı,(3) 1683 sayılı kanunun muvakkat 7 nci maddesi ile de bunların yetimlerine maaş tahsis olunamayacağı ayrıca hüküm altına alınmış bulunduğu esaslarına dayanmaktadır.

Diğer kararda (46/1062 esas, 46/4254 karar)(1) 1520 sayılı kanun ile 1683 sayılı kanunun muvakkat 7 nci maddesine göre emekli ve yetim aylıklarının sukutu 1520 sayılı kanunla sayılı cezalara uğramanın birer neticesi olduğu,(2) 3527 sayılı kanunun 2 nci maddesiyle yüzelliklere mesbuk hizmetlerinden dolayı emekli aylığı tahsis edilemeyeceği tashih edildiği halde 3 üncü maddeye göre haklarındaki karar refedilenler için bir hüküm sevkedilmemiş, bilâkis 2 sene sonra memuriyet hakkı tanınmış bulunduğu sebeplerine dayanılarak "emeklilik hakkının da bu meydana avdetinin kabulü zaruri olduğu" neticesine varılmıştır.

Ek - 11, c

Bundan sonra dâvacının Af Kanunundan evvel vefat etmesiyle hâsıl olan hukuki vaziyet tetkik edilerek yetim maaşının tekaüt aylığından ayrı ve hak sahiplerine doğrudan doğruya teveccüh ettiği 2071 sayılı kanunla değiştirilen 1633 sayılı kanunun 53 üncü maddesi hükmüne dayanılarak izah edilmekte ve Af kanunun yürürlüğe girdiği sırada ölmüş bulunan kocasına aylık tahsisine imkân kalmamış olması 1683 sayılı kanundan ayrı bir tedvinle iskat edilen hakkın avdetine engel teşkil edemeyeceği hükmüne varılmaktadır.

Muhakeme silsilesi bu noktaya geldikten sonra da dâvacıya aylık bağlanması lüzumu belirlemekte ve karar da bu tarzda verilmiş bulunmaktadır.

Bu iki kararı karşılaştırdığımız vakit bu kararlara mevzu teşkil eden hâdiselerdeki ayniyet dikkatimizi çekmektedir. Dâvacılara kendilerinden yetim aylığı teveccüh eden kimseler yüzellilikler dâhil kimselerdir. İki hâdise arasındaki farklı noktayı da birinde listeye dâhil bulunan kimse hakkında 1520 sayılı kanun mucibince heyeti mahsusa tarafından karar verilmiş bulunması, diğeri hakkında böyle bir karar mevcut olmamasıdır. Yukarda da işaret ettiğiniz vechile af kanunları taallük ettikleri mevzua terettüp etmiş bütün neticeleri ortadan kaldırırlar, 3527 sayılı kanun da bu esasa sadık kalmak için affın şümul sahasına girmemesi lazım gelen hususları tasrih etmek usulünü ihtiyar etmiştir. İkinci hadisede ikinci fıkra ile bu şahıslara mesbuk hizmetlerinden dolayı tekaüt maaşı tahsis edilemeyeceğini ve 3 üncü maddenin ikinci fıkrasında haklarındaki kararlar ref edilmiş bulunanların iki sene müddetle maaşlı memur olarak istihdam edilemeyeceklerini beyan eylediği gibi ikinci maddenin ikinci

Ek - 14, d

fikrasındaki incelik bilhassa dikkati çekecek mahiyettedir. Kanun 150 kişilik listede isimleri yazılı şahıslara mesbuk hizmetlerinden dolayı tekaüt maaşı tahsis edilmeyeceğini bildiriyor; yani bu hizmetleri hiç yapılmamış saymıyor; bunların ifa edildiğini kabul ediyor; fakat bu ifanın umumi neticelerinden birini teşkil eden tekaüt maaşı tahsisini men' ediyor.

Umumi afların bütün neticeleri bertaraf etmesi kaide olduğuna göre bazı neticelerin devamı hususi bir sarahata muhtaçtır. İşte tekaüd maaşı tahsis edilmeyeceği bu sarahat ihtiyacını karşılamak için yazılmıştır. Bu hizmetlerin neticelerinden biri tekaüt maaşı ise diğeri de yetim aylığı olduğuna göre kanun bu aylıklar hakkında bir istisna vücade getirmek istedi idi bu hususu da açıkça ifade ederdi. Halbuki metinde değil açık ifade en küçük bir ima dahi bu mevzua temas etmemektedir. Şu halde yetim maaşları af hükümleridışında kalmıyor; yani yetimlerden mevzuatımızın aylığa müstahak gördüğü kimselere aylık bağlanmak lâzım gelir.

3527 sayılı kanundan evvelki hükümlerin bu prensip hilafına koymuş olduğu kayıtların hukuk bakımından kıymeti kalmamıştır; çünkü affın hangi hususlara şamil olmadığı bizzat 3527 sayılı kanun tayin etmiştir. Binaenaleyh onun hükümleri haricinde tahdit aramağa mahal yoktur.

TÜRK ULUSU ADINA

Hüküm veren Danıştay D. Daireleri Genel Kurulunca işin gereği düşünüldü:

3527 sayılı Af Kanunu, şümulü içine aldığı hüküm ve kararların tesirine giren şahısları bu hüküm ve kararların kanuni neticelerinden

Ek - 14, e

kurtarmak ve mevzuatın kendilerine temin ettiği haklara tekrar kavuşturmak maksadı güttüğüne şüphe yoktur. Ancak bu hüküm ve kararlara uğramış olanların marûz kaldıkları hukuki mahrumluklarından idari, mali ve inzibati sahalara ilişkin olanların yalnız bir kısmını devam ettirmek amacıyla 3527 sayılı kanuna bazı kayıtlar konmuş ve bu cümleden olarak kanunun ikinci maddesinde affa uğrayan yüzelliklere mesbuk memuriyetlerinden dolayı tekaüt maaşı tahsis edilmeyeceği ve kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren amme hizmetlerinde 8 yıl kullanılmıyacakları ve 3 üncü maddesinde de haklarındaki kararlar refedilmiş olanların yine bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki sene müddetle maaşlı memur olarak istihdam edilemeyecekleri zikir ve tasrih edilmiştir. Salâhiyettar olan mahkemelerin ve kanunlarla kurulu heyetlerin kararları ile belirli cezalara uğrayanlar hakkında 1520 sayılı kanun ile 1083 sayılı kanunun geçici 7 nci maddesinde tekaüt maaşlarının tasfiyesine ve yetimlerle dulların maaş istemeğe hakları olmadığına dair olan hükümler yüzelliklerle heyeti mahsusa kararlarına uğrayanları ve bunların yetimlerini içine aldığı halde bunlardan yalnız yüzelliklere mesbuk memuriyetlerinden dolayı tekaüt maaşı tahsis edilemeyeceğinin mezkûr Af Kanununda kaydolunması yüzelliklerin yalnız yetimlerinin ve heyeti mahsusaların kararlarına uğramış olanların hem şahıslarının hem de yetimlerinin tekaüt ve yetim maaşlarından mahrumlukları hakkındaki hükümlerin, 3527 sayılı Af kanunu ile ortadan kalkmış olduğunu ve bunlara tekaüt ve yetim maaşı tahsisine kanuni bir engel bulunmadığını teyid etmektedir. İşte bu hukuki düşünceler sebebiyle Beşinci Dava Dairesinin 25/12/1946 tarihli ve 46/4254 sayılı kararının yerinde olduğuna ve içtihadın bu yolda tevhidine 12/12/1947 tarihinde çoklukla karar verildi.

Ek-15

Heyeti mahsusalarca haklarında karar verilmiş olanların emekli haklarının mahfuz tutulması hakkında Kanun

Kanun No: 5989

Kabul Tarihi: 21/11/1952

Madde 1 - 3527 sayılı Af kanununun yürürlüğe girmesinden önce salâhiyettar olan mahkemelerin kararlariyle belirli cezalara uğramış bulunanlardan 1683 sayılı kanununun 53 üncü maddesinden başka bir tedvinle emekli hakları sukut etmiş bulunanlarla yine aynı tarihten evvel 25 Eylül 1339 tarih ve 347 ve 26 Mayıs 1926 tarih ve 854 sayılı kanunlara göre teşekkül etmiş olan heyeti mahsusalarca haklarında bir daha Devlet hizmetlerinde istihdam edilmemelerine karar verilmiş bulunanların (Haklarındaki bu kararlar 24 Mayıs 1928 tarih ve 1289 sayılı teşekkül eden Âli Karar Heyeti ve 26 Teşinievvel 1933 tarihli ve 2330 sayılı kanununun 12 nci maddesi mucibince Danıştay Mülkiye Dairesi tarafından tetkik ve tasdik edilmiş olanlar da dahil) o tarihe kadar Devlet memuriyetinde bulunmuş olmaktan mütevellit emeklilik hakları 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu ve bu kanunla kaldırılan hükümler dairesinde muameleye tabi tutulur.

Ancak 1520 sayılı kanun ile 1683 sayılı kanununun geçici 7 nci maddesi gereğince emekli keseneklerini % 50 fazlasıyla almış bulunanlardan bu kanun hükümlerinden istifade etmek isteyenlerin aldıkları bu paraları defaten geri vermeleri şarttır.

Geçici Madde - Bu kanun hükümlerinden istifade edecek olanların emekli veya yetim aylıkları kayda intikal etmiş yazılı müracaatları tarihini takip eden ay başından itibaren bağlanır.

Madde 2 - Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 3 - Bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

Ek - 16, a

Dahiliye Vekili Beyefendi Hazretlerine

Cenevre şebenderimiz Fuat Bey'den aldığım 12 Mayıs 1926 tarihli bir tahriratda Zeki'nin gelerek müteveffi Vahdeddin'in evrak-ı muhaberesini cenazesinin naklinden evvelce elde etmek mümkün olmadığını çünkü tabud u eşyasıyla beraber evrak-ı mezkuresinde mühür altına alındığını, cenazenin, "San Remo" dan gitmesini müteakib bunları bir takrib elde edilebileceğinin ümidvar olduğunu ve kendisinin artık saray işleriyle alâkası kalmadığını beyan etmekle beraber Vahdeddin'in vefatıyla fesadın merkez-i teşkilâtı olan "San Remo"dan "Nis"e intikal etmesi itibariyle Vahdeddin'in etrafında dolaşan müfsidlerin kemâfi el-sabık Mecid efendinin etrafına toplanacaklarının ve Mecid Efendinin etrafına toplanacaklarının ve Mecid efendinin Zeki Bey'i hizmetine almak için müracaatda bulunduğunu fakat Zeki hükümetimizden müsaade almadıkça bu teklifi kabul etmeyeceğini ve hükümetimiz buna müsaade ettiği takdirde orada olub biten işlerden müntezihan haberdar eylemek üzere vazife-i vataniyesini ifaya devam edeceğini ve bu hususdan hükümetimizin emrine müntazır bulunduğunu söylediği bildirilmiştir. Fi-l-hakika "Nis"nin Vahdeddin'in vefatıyla ehemmiyet kesb ettiğine nazaran Zeki'nin bu mütaalası gayr-i varid olabileceği şebenderliğimizce ilâve olunarak merkumun vaki olacak sözleri

Ek - 16, b

hükümetimizce tasvib olunduğu takdirde ifa-yı muktezası hususunda talimat talep edilmektedir.

Zeki Bey'e verilecek cevap hakkında talimat-ı devletlerinin işarını rica eyler ve pek derin ihtiramatımın kabulünü niyaz ederim efendim.

Türkiye Cumhuriyeti Roma

Roma 3 Haziran 926

Büyükelçisi

(İmza)

Ek - 17, a

Köstence 11.8.1933

Reisi Cumhûr Gazi
Mustafa Kemal Hazretlerine

Muhterem Reisi Cumhûr Hazretleri

Usulü dairesinde bir pasaport alarak Avrupaya gitmiş ve Hükûmeti Milliye'nin teesüsü ile beraber avdetederek Cumhuriyetin âdil Hâkimleri huzurunda hesap vererek her türlü şaibeden masuniyetim, Mahkemece hakkımda verilen beraet kararı ile de tecelli etmiş isede, ismim bu karardan evvel listeye ithal edilmiş olmasına binaen hudut haricine çıkarılmış idim.

Köstenceye muvasalat eder etmez Cumhuriyete ve Mücahitlere karşı derececi sadakatimi isbat için Konsolos Haydar beye müracaat ederek hudut haricinde bulunan firarilerle alakadar olmadığımı alakadar olmayı da ihanet addedeceğimi beyan etmiş idim. Bu ifademde ne kadar sadık kaldığım on senelik bir zaman ile teyyüt etmiş olmasıyla müftehirim.

Milletin mebd-i refah ve saadeti olan Cumhuriyetin bu seneki Bayramını Vatanımda geçirmekliğime, Cumhuriyetin Onuncu senesi devriyesine hürmeten, müsaade buyurmanızı diler ve bu vesile ile pek derin Hürmetlerimi takdim ile Kesbifahr eylerim Muhterem Reisi Cumhûr Hazretleri.

Köstencede: Esbak Dahiliye Nazırı

(İmza)

Mehmet Cemal

150 lik-11

Ek-18

SURET

Zirde vaz'ı imza bizler, işbu Vekâletnâme ile Türkiye'nin sabık Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'e,

(A) İki sene evvel Türk mültecileri tarafından Pariste tesis edilmiş olan cemiyetin (Ofisin) resmen tasdik ettirilmesi,

(B) Mezkûr Ofisin bizzat kendisi veya intihap edeceği bir zat tarafından idare olunması,

(C) 150'lik listede muharrer veya gayri muharrer bulunan ve memalik-i ecnebiyede Türkiye Cumhuriyeti sefaret ve konsolosluklarının himayesinden mahrum olan veya olmıyan bedbaht vatandaşlarımızın hukuku medeniyelerinin müdafaası hususunda,

Selâhiyeti tamme veriyoruz.

Atina 26 Mart 1932

İmzaları olanlar:

Gazeteci Refet

Yüzellilikten Namık

Yüzellilikten Davut

Yüzellilikten Sefer Hoca

Gümülcineli Hamit İhsan

Eskişehirli Adem

Ek-19, a

(Beyannamenin Ön Yüzü)

**Tek Heykel'ile Milletini Tahkir Hem Teskini Hirs idemeyen Ve
Şanlı Ölümlerle, Heykelini Hak İden Vatanperverani Gizleyen
Sahtekar, Türkiye Reisi Cumhuriyete**

Leff ettiğim neşriyatımdaki dediğim intizar devri geldi geçiyor. Sana gayr-i muayyen bir müsaade daha ediyorum. Ondan sonra bu neşriyatımı da mahafil-i neşriyatıma karşı kurduğun tehir-i tuzakların akıbeti muvakkat olduğundan ibret alamayarak ordu huzurunda vatan muvacehemizi gecikdirirken yine kendine bir devr-i ihanet ve bir fasl-ı melanet daha açyorsun!

Vatandaşımı vatanıma vasita-i tehdid(*) eser-i mahsulü ^{كلمة} melun (Kürdü Teslih ederim ha diyen) her devletin esiri olmak vaziyetine vatanımı düşürdükten sonra benimle muvaceheden ictinabda haklısın! Fakat korkma her ihanetin vatani teşhislerim muktezası olmağla sana düşecek ceza tedaviden ibaretdir. Binaenaleyh teslim ol vaktin nakid olduğu şu zamanda vatani tedavi fırsatlarından mahrum etme ve eşhas için insal-i muvakkat için müebbed Türk dünyasını alet-i ihtirasına kurban etme. Vatani neşriyatıma karşı oynadığın oyunlar aynı illetle Trablusgarbı müdafaa tavrını takınan ittihatçıların (*) büyük mikyasıdır.

13-12-1936 bu tarih gayr-i matbu olarak Ankara ricâl-i cumhûruna irsalatım tarihidir ve Suriye Gençliğine olan tarihi de öyledir.

Ek - 19, b

Sabık Osmanlı Ordusu Ümerasından
ve İlk Ankara Büyük Millet Meclisi
Azasından (Saruhan) mebusu
Çerkes Reşit

* Aynı tehdid tahtında ve çok iskenderunlar değerinde olan bir kıtayı vaktiyle agyara hediye eden Sen. Şimdi muvacehe isteyen neşriyatım karşısında milleti boğmak istiyor ve devletin nüfuzunu suistimal ediyorsun.

Sabık arkadaş: Beyhude ve allilane telaş ediyorsun! Hakkın verdiği fırsatla vatani neşriyatımın ve imzamın ihtiva ettiği salahiyet (Çanakkale ve Antakya etrafındaki hokkabazlıkların muvacehemize mani' olamayacaktır.

* Biz ittihatçılar, rakib kabul ettiğimizi cezb-i diğeri (tabirimiz vechile) postu kaptırmamış zihniyeti zelile-i irsiye ile anavatanın anahtarı olan on iki adayı zayı (bu zayılatın suret-i ziyan gayr-i matbû neşriyatımın birinde izah edilmiştir) eden allileriniz hâlâmı itiraf-ı millet etmeyecek ve vatani teşhislerimin emrettiği tedaviyi ittihatçılara rahmet okutan pis saltanat-ı allılanene fedamı edeceğiz.

Hayır. Sabık Arkadaş! Sen o kadar hasta ve sahtekarsın ki, muvacehe istediğimi gizlemekdeki ısrarın ile hayat ve saltanatını tarihe tercih demek olduğunu anlamıyor (Yirminci asırda hususan hiçbir tarihin kaydetmediği müsaib-i vataniyeden sonra milletde teceddütçü bir senmişsin gibi şimdiye kadar calı teceddütle yaşayabildik) ve daha ordu huzuruna varmadan davanın yarısını gaybettiğini bilemiyorsun ve ben gibi bir hainin!! Tarihi, tahkir ve teşhirlerine karşı zilletle yaşamayı devlet kabul ediyor ve daima halaskarlık iddia ederken haberin yok kitab-ı nutkündeki gibi merd-i kıpti hikayesini ihyâ ediyorsun.

İntizar devri: dediğim bazı mülahazat-ı vataniye ile tevziatın esbab-ı tehiri menşurumda münderiç olduğunu arz ederken karin-i muhteremeyi tevzih ederim ki Ankara hükümet-i cumhuriyesinin İskenderun meselesi de dahil her dürlü mesail-i vataniyesini baladaki serlevhanın ifade ettiği illetin derecesiyle mukayese etsün ve bu serlevhanın Türkiye reis-i cumhuruna hasil ettirdiği nedametini mubîn vaziyetini!! Orduya arıza-i ikazımda okusun

---

Halk ____ tedavi ol: Aciz gibi bir arkadaşına ihanet etmek cüretini taşıyan bir kimseden her mesele-i vataniyenî sakın: İşte muvacehe ne demek olduğunu çok iyi bilen ben Hain! Hani nerede edayı sadakat eden halaskarın!!!!

Ek - 19, c (Beyannamenin arka yüzü)

Kahraman Suriye Gençliğine Ara ve İhtar

Kahraman Genç: Hadisat, seni ikna ve ikaz fırsatını bize şimdi vermiş bulunuyor! İstihsâl ettiğin şekl-i istiklâl ibraz ettiğin fedakarlıkla nisbet kabul etmez. Fransızların müşteki olduğun harbte o kadarcıkla mukabelesi (hususen şu tehlikeli zaman ve istikbalde) hürriyet düşmanlığından değil Ankara'ya mağrur olmasından ileri gelir.

Ankara ise büyük Cemal Paşa, denen küçükden ednâ derecede basit ve hasta olduğu vatanî teşhislerimle anlaşılmuş bulunuyor. Bu itibarla istiklâlini almak için yolunu değiştirmen icab ediyor: Binaenaleyh gelecek fırsat gülerinde kör döğüş! yapmamak üzere Türk vatanperveranı sen insanî bir ruh ve menafi-i mütekabile ile şimdiden ikaz ediyor.

Geçenlerde Ankara Büyük Millet Meclisinin küşadında Türkiye Reis-i Cumhuriyetinin nutku iftinahisine sokuşdurulan ve daha evvelce de Antakya hakkında ki hitabları seni tehdîd ve Türk gençliğini iğfal sadedinde oynanan rollerdir, hakikatde mezkur mukataa bahisleri (1, 2, 3) numaralı vatanî neşriyatımdaki Çanakkale mahiyetini geçmez ve bu hususun izahı uzundur.

Yalnız her iki ihtilalcilerine karşı Ankara ve Paris her iki ihtilalcilerine karşı Ankara ve Paris yekdiğerine medyana şükrandır.

Ek - 19, d

Netice Ey kahraman Suriye ihtilalcisi seni muhtasaran ikaz eden Türk ihtilalcisiyle anlaşın(*) zira vatan yolunda ihtilalcilik az hatayı dahi kabul etmez.

---

* Anlaşma zaruretimiz muhakkak ve iki memleketini selâmeti namına senin Türk ihtilalcisinden isteyecekken ve ona muabil Türk ihtilalcisi senden iki şey istiyor:

Biri takdim edilecek vatanî mensurları yanı başındaki Türk hududundan aşırarak, diğeri Suriye matbuatını, Suriye için daima şer ve Türk için tehlike olan Ankara sahtekarlarının lehine neşriyat yapmaktan vazgeçirmek.

15 Teşrinisani 1936

Türkiye Kurtuluş namına
Sabık Osmanlı Ordusu Ümerasından
ve ilk Ankara Büyük Millet Meclisi
Azasından (Saruhan) Mebusu
Çerkes Reşid

Der kenar: Vatani neşriyatımı çok iyi Türkçe bilen bir İbn-i Araba tercüme etdir ve oku. Göreceksin ki endişe-i şahsiye ile malûm Türk Reis-i Cumhuru devlet şan ve haysiyetini yaşamayacak, hem civarına ve hususen Suriye için daima alet-i şer olacak vaziyettedir. Ve şimdiye kadar bu hususa seni ağâh etmeyen Türkün azabla istihza edercesine yazı yazan veya sukut eden matbuatındır. Ve bu itibarla İskenderun meselesinden matbuatın dersi dürüst alırsa bervechi maruz esaslı bir mahiyeti haiz olmayan o mesele iktisab edilecek kabiliyet nisbetinde olur.

Ek - 20, a

150 liklerden nerede oldukları katıyetle malûm olmayanlar

133	İbrahim çavuş, Talostan oğlu	Varna (?)
134	İbrahim, Topallı Şerifoğlu	Varna (?)
135	İdris, Topal Ömer Oğlu	Selanik (?)
136	İsmail, Korh oğlu	Varna (?)
138	İshak, Yusuf oğlu	Selanik (?)
140	Selîm, Delihasan oğlu	Bulgaristanda Pravadi (?)
146	Deli Kasım, Aptullah oğlu	Kavala (?)
147	Kemal, Hasan onbaşı oğlu	Varna (?) veya İskeçe
149	Kemal, Pallaç oğlu	Varna (?)
150	Mehmet Ağa, Toğ oğlu	Varna (?)
72	Kâmil Bağ	Mısır veya Yunanistan (?)
109	Refet, İzmirli	Yunanistan (?)
129	Kara Kâzım, Hüseyinoğlu	Varna'da (?)
141	Osman, Makinacı Mehmetoğlu	Şam'da (?)
122	Remzi, Yusu oğlu	Yunanistan (?)
119	Necip, Bursalı, Fabrikatör Cemilin kayın biraderi,	Atina (?)
34	Hafız Mehmet, Esbak Tekirdağ Müftüsü	Selanikte (?)
121	Mustafa, Maden oğlu	Bulgaristan Rozgrat veya Varnada (?)

Ek - 20, b

77	İsa, Bıgalı Nuri Bey oğlu	Yunanistandır (?)
52	Şerif, Esbak Karaağaç kaymakamı	Rodostadır (?)
55	Sadullah Sami, Esbak Kilis Kaymakamı	Suriyededir (?)
104	Refi Cevad, Alemdarcı	Paristedir (?)
64	Halil İbrahim, Burhaniyeli	Midilli veya Kavala (?)
65	Hacı Ahmet, Demirkapılı	Suriyededir (?)
93	Yusuf, Yolgeçenli	Suriyededir (?)
66	Osman Bağ	Kozanadadır (?)
96	Fuat, Esbak Beyoğlu Komseri	Mısırdadır (?)
69	Tahir, Berzek	Mısırdadır (?)
71	Hüseyin, Hoca Ömer oğlu	Oreon veya Gümölcüne (?)
50	Âdil, mülazım, işkenceci	Selâniktedir (?)
91	Nedim, Esbak Şişli Komiseri	Selâniktedir (?)
33	Mustafa, Hain, Esbak Adapazarı Kaymakamı	Selâniktedir (?)
14	Remzi, Kızılhançerci, Esbak Ziraat ve Ticaret Ticaret Nazırı	Avusturyadadır (?)

ÖLENLER

Zeki, Hademei Hassa kumandanı	2
Şaban Ağa, Kayserili	3
Yaver (Paşa), Serkarin	5
Hadi (Paşa), Sabık Maarif Nazırı	15
Ahmet Refik, miralay, kuvayı inzibatiye Erkanı Reisi	20
Ali Nadir	22
Fettah, Kaymakam	23

Ek - 20, c

Hulusî, esbak Uşak belediye reisi	32
Sabit, esbak Afyonkarahisar mutasarrıfı	35
Zeynelabidin, Adanalı	37
Vasfi Hoca, esbak evkaf Nazırı	38
Ömer Fevzi, esbak Bursa Müftüsü	41
Ahmet Asım, esbak İzmir Kadı Müşaviri	42
Natık, İstanbul muhafızı esbaki	43
Adil, ayandan, esbak dahiliye Nazırı	44
Mahmud Mahir, esbak Çanakkale Mutasarrıfı	53
Emin, esbak İst. Merkez Kumandanı	54
Hacı Sami, Kuşcubaşı Eşrefin kardeşi	61
İbrahim Hakkı, esbak İzmit mutasarrıfı	67
Maan Şirin	70
Hamete Ahmet	73
Maan Ali	74
Harun Reşit	75
Hafız Sait, Kumpat	80
Ahmet, Mütekait binbaşı	81
Ahmet Nuri, Şamlı	83
Hafız Sait, esbak İst. Polis Md. başmemuru	88
Hacı Kemal	89
Rıfat, Mevlanzade	97
Sait Molla	98
Hafız İsmail, İzmirli	99
Pehlivan Kadri	105
Çerkes Ragıp	115

Ek - 20, d

Kazak Hasan	116
Çerkes Bekir, binbaşı	118
Ahmet Hulusi, İzmir umuru islamiye müfettişi	120
Kasımoğlu Zühtü	123
Koç Ali, Koçmehmed oğlu	125
Eyüp, Ömeroğlu	132
Canbulat, Muhtar Hacı Beyoğlu	137
Galip, Hüseyin oğlu	143
Kâzım Efe, Kadıroğlu Kâmilin biraderi	148

Hollanda Müstemlekesinde bulunan

150'likler:

- 86 Kemal, esbak Emniyeti Umumiye Müdür Muavini. Cava'dadır. Satıcılık etmektedir. Adresi şudur: Sindanglaja, District Patjat, Régence Tjiandoer
- 95 Mazlum, esbak Büyük Dere Merkez memuru. Cava'dadır. İlâç satıcılığı etmektedir. Adresi şudur: Soeraboja, Kampong Ketepenge proteu No 21.

Filistinde ve Maverayı Erden'de bulunan

150'likler

- 40 Aziz Nuri, esbak Bursa Vali Vekili, Amman'dadır. Emir Aptullah nezdinde misafir bulunduğu müstahberdir.
- 57 Ethem, Çerkes, Amman'dadır. Bir işle mütevaggil değildir. Çerkes beylerinden ve şeyhlerinden gördüğü yardımla hayatını temin etmektedir.

Ek - 20, e

- 58 Reşit, Çerkes, Amman'dadır. Bir işle mütevaggil değildir. Çerkes beylerinden ve şeyhlerinden gördüğü yardımla hayatını temin etmektedir.
- 59 Tevfik, Çerkes, Hayfa'dadır. Bir tütün fabrikasında çalışarak geçimini temin etmektedir.

Arnavutlukta bulunan 150'likler

- 12 Hamdi, (Cakacı), Paşa Tirandadır. Bir aralık askeri tekaüt sandığı müdürlüğünde bulunduğu, elyevm açıkta olduğu, karısı, iki oğlu ve bir kızı ile yaşadığı, oğullarından birinin Nafia'da memur bulunduğu müstahberdir.

Suriyede bulunan 150'likler

- 107 Ömer Fevzi, Trabzonlu, Berutta, Camiin evferede. İstanbuldan, (Şehzade) Selimden ve Ermenilerden aldığı para ile geçinmektedir.
- 100 Refik Halit, Haleptedir. "Vahdet" gazetesini sermuharirliği yapmaktadır.
- 82 Sait, Batadog, Halepte, Şam Trablusunda dava vekilliği yapmaktadır.
- 108 Hasan Sadık, Haleptedir. "Doğru Yol" gazetesinin sahibidir.
- 49 Ömer Feyzi, esbak şarkî Karahisar mebusu, Beruttadır.
- 21 Tarık Mümtaz Antakyadadır.
- 7 Avni, (Paşa), Seryaver, Şam Trablusundadır.
- 16 Rıza Tevfik, Cünyededir.
- 26 Zeynelabidin, Konyalı, İskenderonda ve Beylandadır.

Ek - 20, f

- 29 Halil Ramî, Bedirhanî, Beruttadır.
- 36 Celal Kadri, Humustadır.
- 92 Fuat, esbak Edirne Polis Müdürü, Beruttadır.
- 94 Cemil, sakallı, esbak Unkapanı merkez memuru, Şamdadır.
- 106 Ali İlmi, Fanîzade, Antakyadadır.
- 110 Selâmi, Tarsuslu Kamil Paşa zade, Beruttadır.

Mısırdaki bulunan 150'likler

- 9 Mustafa Sabri, Kahirededir. Zengin damadının nezdinde ikamet etmektedir. Kendisi büyük bir müzayaka içindedir.
- 51 Rıfki, mülazım, işkenceci. Kahirededir. (Darülhilal) namında yedi sekiz gazete çıkaran bir müessesenin karikatürçüsü ve fen kısmı müdürüdür. Eline ayda 55 mısır lirası geçen merhumun halü vaziyeti iyidir.
- 87 Şeref, esbak İstanbul Polis Birinci Şube Müdürü Kahire'dedir. Kahire Belediyesi'ne tabi Ösbekiye parkı Müdürüdür. Maaşının iyi, halü vaktinin yolunda olduğu müstahberdir.
- 113 İbrahim Sabri, Mustafa Sabrinin oğlu. Son zamana kadar Mısırdaki bulunan merhumun Yunanistana gittiği müstahberdir.
- 63 Sami, Açokumpat. Kahirede eczacılık etmektedir.

Hicazdaki bulunan 150'likler

- 19 Tahsin, Bulgar, Elyevm Hicaz Hükümeti hizmetinde bulunduğu ve Medine'de mitralyöz Kumandanlığı yaptığı müstahberdir.

Irakta bulunan 150'likler

- 31 Mustafa (Paşa) Nemrut, Süleymaniyededir. Eski vaziyetinde bir değişiklik olmadığı müstahberdir.

Ek - 20, g

- 112 Hakkı, Kürt, Süleymaniye'li. Hakkında etraflı tahkikat icrasını teminen malumat itasını Elçilik talep eylemektedir.
- 27 Mesut, Fanizade, Hoybuncuların delâletiyle Süleymaniye civarında bir nahiyeye müdürlüğüne tayin olduğu müstahberdir.
- 4 Şükrü, Tütüncübaşı, Elyevm Basra'da olduğu müstahberdir.

Fransada bulunan 150'likler:

- 13 Fahrettin, Rumbeyoğlu, Nistedir. Sakıt Halifenin mabeynciliğini yapmakta olduğu müstahberdir.
- 111 Kemal, Tarsuslu Kâmil Paşazade, Pariste (?) olduğu müstahberdir.
- 6 Tahir, Miralay, esbak yaver. Paristedir. St. Colúdadır. Mehmed Ali ile dostluğu vardır. Arnavut hükümetine muhalefet ettiği için Sırp'lardan para aldığı ve bu para ile geçinmekte olduğu müstahberdir.
- 8 Refik, esbak Defteri hakanî Emîni, Nis'tedir. Sakıt Halifeden aldığı para ile geçinmekte olduğu müstahberdir.
- 25 İsmail, Gümülcineli Nis'tedir.
- 45 Mehmed Ali, esbak Dahiliye Nazırı. Pariste'dir. Gazetesinin kapatıldığı tarihten ber sefalet içinde yaşadığı istihbar olunmuştur.
- 48 Apturrahman, esbak Adana Valisi, Paris.
- 84 Tahsin, esbak İstanbul Polis Müdürü. Paristedir (?) (Hollandada zengin bir kadınla tehhül ettikten sonra yerleşmiş olduğu da söylenmektedir)
- 17 Reşat Halis, esbak Bern Sefiri, Paristedir. Şaziye Sultan'la evlendikten sonra Fransız tabiyetine geçmiştir. Elyevm Yeminli şahitlik ederek hayatını kazanmaktadır.

Ek - 20, h

Yunanistanda bulunan 150'likler

- 117 Davut, Çerkes (Eşkiya Davut), Atina'da Yunan Bahriye Müsteşarının odacılığını yapmaktadır. Adresi: Peristiridi'dir.
- 76 Safer, Hoca, Eskişehirli, Atinada Peristici'de üfürükçülük ve ölü yıkayıcılığı yapmaktadır.
- 30 Hüsnü, Giritli, esbak Manisa Mutasarrıfı Atina'da Yunan Millî Bankası Hukuk Müşavirliğinde Türk Tapu işlerini tedvir etmektedir. Adresi: Podafnifti'dir.
- 62 Ethem, küçük, yüzbaşı, esbak Akhisar Kumandanı. Evvelce Atina Belediyesinde idi. Şimdi işsizdir. Suriyeye gitmek tasavvurundadır. Adresi: Atina Constantinople sokağı 412 numara.
- 90 Namık, esbak merkez memuru. Atinada Podonifti-Minidi yolu üzerinde bir bahçenin bekçiliğini yapmaktadır.
- 101 Ali Sami, bahriyeli, Pire yolu üzerinde Pire sokağında 12 Nolu otelde oturmakta fotoğrafçılıkla ve bazı süflî işlerle iştigal etmektedir.
- 103 Ferit Refet, (Köylü) muharriri. Atinada Darülfunun sokağı üzerinde Ermis otelinde mukimdir. İşi yoktur.
- 114 Cemil, Bursalı, fabrikatör. Yunan ordusuna ettiği hizmete mukabil yüzbaşı rütbesile tekaüde sevk edilmiştir. Maaşı 1000 Drahmi tutmaktadır. Arasıra Bursada Kükürtlü Hamam sahibi olan kardeşinden para almaktadır.
- 24 İsmail Hakkı, Çopur, Gümülcinededir. Elyevm Yunan taabiyetine bulunan, İskeçe'deki Türk mekteplerinde muallimlik etmekte iken bir sene evvel Gümülcineye gelerek oraya yerleşmiştir. Muallimlik maaşını hâlâ almaktadır. Evvelce neşrettiği (ittilâ) gazetesinin tekrar neşre başladığı müstahberdir. Çopur, eskisi gibi milletimize ve rejimimize karşı müfrit aleyhtarlık etmektedir.

Ek - 20, 1

- 102 Neyyir Mustafa, Kaz çiftliği kazası dahilinde bulunan, refikasına ait çiftlikte yaşamakta ve hiç bir iş yapmamaktadır. Merkhum da müfrit aleyhdarlarımızdandır.
- 128 İzzet, Molla Süleymanoğlu. İskeçe'nin Kızılca Musalı kariyesinde mukimdir.
- 47 İbrahim, Hoca Rasihzade, Yunanlıların Kütahya mutasarrıfı. Karısı ile birlikte Midilli'nin fakir bir mahallesinde ikamet etmekte ve evinin altında açtığı küçük bir dükkanda mahalle bakkallığı yapmaktadır. Merkum sefalet ve borç içindedir.
- 60 Eşref, Kuşçubaşı. Giritde Kandiyededir. Elyevm bir iş ile mütevaggil bulunmamakta ise de gemi işletmek tasavvurundadır. Adres: Hayotiki Perta'dır.

Bulgaristanda bulunan 150'likler

- 56 Osman Nuri, esbak Bolu mutasarrıfı, Sofyadadır. Sofyadaki Taşnaklarla ve Başmüftü ile daima temastadır.
- 131 Yusuf, Gardiyan, Hasköyde Karamanlar nahiyesinde köy muallimliği etmektedir.
- 139 Sabit, Alibeyoğlu, Varnadadır.
- 142 Kâmil, Kadiroğlu, Varnada arabacılık etmektedir.
- 144 Salih, Çerkes Saitoğlu, Hasköyde arabacılık etmektedir.
- 146 Salim, esbak Edirne Valisi, Varnada bir keresteci yanında kâtipdir.

Romanya'da bulunan 150'likler:

- 11 Cemal, esbak Ziraat ve Ticaret Nazırı Köstencede Strada Grivitia'da

Ek - 20, i

- 28 Sadık, Miralay, Köstence civarında Satış Köyünde Cami odasında. Oğlu Şemsettin şöförlük yaparak geçinmektedir.
- 39 Hamdi, Kiraz, esbak Yaveri has, Köstencede Dacia sokağında I. Numarada.
- 130 Mahmut, Arap, Bekiroğlu, Köstence'de Frango Pola çiftliğinde bekçi.
- 145 İsmail, maktul Şevketin biraderi, Bükreş.
- 124 Şakir Karagözün Osmanoğlu, Köstence.
- 126 Aziz, Mehmetoğlu, Körtencede köy bekçisi.
- 79 Yakup, Lampat, Pazarcıkta köy hocası. Mehmet Ali ve Ç. Ethem'le muhaberesi var.
- 85 Kemal, esbak Polis Müdür Muavini, Priştinede Zengin bir kadın olan refikasının arazisini işletmektedir.
- 10 Ali Rüştü, esbak Adliye Nazırı, Saray-Bosna'da Şer'i Hâkim mektebinde muallimdir.

Kıbrıs Adasında bulunan 150'likler

- 78 Kâzım, Adapazarın Şahinbey kariyesinden Kıbrıs'ın Limasol kasabasında, karısı, iki oğlu ve bir kızı ile beraber oturmaktadır. İşi gücü yoktur. Türklerden uzak kalmaktadır. Rumlardan yardım gördüğü müstahberdir. Oğlu Nedim'in bir mağazada levha boyacılığı yaparak geçindiği, diğer oğlu Turhan'ın Limasol Belediyesinde Harup Kantarcılığı yapmakta olduğu müstahberdir.

Ek - 21

Af Kanunu

Kanun No: 3527

Kabul Tarihi: 29/6/1938

Madde 1 - İstiklâl mahkemeleri kararı ile mahkûm edilmiş olanlar affedilmişlerdir.

Bu af infaz edilmemiş cezalarla mahkûmiyetleri infaz olunanlar hakkında bütün hukukî ve fer'î netayıç ve tesiratına şamildir.

Madde 2 - Lozanda akd olunan 24/7/1923 tarihli umumî af beyanname ve protokolünde mevzu bahis yüz elli kişilik listede isimleri yazılı şahıslar affolunmuşlardır.

Şu kadarki, bu şahıslara, mesbuk memuriyetlerinden dolayı tekaüd maaşı tahsis edilmez ve bu şahıslar kanunun mer'iyete girdiği tarihten itibaren sekiz sene müddetle Türk Ceza Kanununun 20'nci maddesile diğer kanunlara göre âmme hizmetlerinden sayılan işlerde kullanılmazlar ve bulunamazlar.

Bu kanunun mer'iyetinden evvel 1064 sayılı kanunun hükümlerinden doğan bütün hukukî netice ve muameleler mahfuzdur.

Madde 3 - 25 Eylül 1339 tarih ve 347 ve 26 Mayıs 1926 tarih ve 854 sayılı kanunlara göre teşekkül etmiş olan Heyeti Mahsusalarca haklarında bir daha Devlet hizmetlerinde istihdam edilmemelerine karar verilen eşhasın ve 24 Mayıs 1928 tarih ve 2330 sayılı Kanunun

Ek - 21, b

12 nci maddesi mucibince Devlet Şûrası Mülkiye Dairesi taraflarından tedkik ve tasdik edilenler de dahil olmak üzere verilmiş olan kararlar refedilmiştir.

Ancak bu suretle haklarındaki kararlar refedilmiş olanlar bu kanunun mer'iyetinden itibaren iki sene müddetle maaşlı memur olarak istihdam edilemezler.

Madde 4 - Birinci ve üçüncü maddeler hükmünden istifade edenler hakkında Hâkimler ve Memurin Kanunlarile bunlara müzeyyel kanunlara ve sair hususî kanunlara göre yapılmış ve yapılacak olan bütün inzibatî muamelelere ve askerlikten tard ve ihraç cezalarına ve askerî nisbetelerin kesilmesi kararlarına affın ve refi hükmünün şümulü yoktur.

Madde 5 - Birinci ve ikinci maddelerde yazılı af ve refi hükümlerinden müstefid olan şahıslar lüzum görülürse İcra Vekilleri Heyeti kararı ile vatandaşlıktan iskat edilebilirler.

Madde 6 - 28 mayıs 1927 tarih ve 1064 sayılı kanun ilga edilmiştir.

Madde 7 - Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 8 - Bu kanunun hükümlerini İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Ek - 22

Hayatta bulunan 150'lik eşhasa ait Liste

150.lık Liste

<u>Sıra</u>	<u>No.sı</u>	<u>İsmi</u>	<u>Bulunduğu yer</u>
1	4	Tütüncübaşı Şükrü	Şam
2	6	Yaverandan erkanıharp	Tıran
		Miralay Tahir	
3	8	Esbak Hazine-i hassa Md.	Mısır
		Refik	
4	9	Esbak Şeyhülislâm Mustafa	Mısır
		Sabri	
5	11	Ticaret Nazırı esbaku Cemal	Köstence
6	12	Bahriye Nazırı Cakacı Hamdi	Tıran
7	13	Maarif Nazırı esbaku	
		Rumbeyoğlu Fahreddin	Nis
8	16	Âyandan Şurâyı Devlet	
		reisi esbaku Rıza Tevfik	Lübnan
9	17	Bern sefiri esbaku Reşad	Paris
		Halis	
10	18	Kuvayı İnzibatiye başkumandanı	
		Süleyman Şefik	Lübnan
11	19	Yaveri Süvari Yüzbaşısı	
		Bulgar namile maruf Tahsın	Mekke

Ek - 22, b

12	21	Kuvayi İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damat Ferid'in Yaveri Tarık Mümtüz	Halep
13	24	Kuvayi İnzibatiye mensubinin- den Çopur Hakkı	İskeçe
14	25	Esbak Bursa Valisi Gümülci- neli İsmail	Nis
15	26	Âyandan Konyalı Zeynelabidin	Mekke
16	27	Cebelbereket mutasarrıfı esbakı Fanizade Mesud	Antakya
17	28	Hürriyet ve İtilaf Fırkası Lideri miralay Sadık	Köstence
18	30	Esbak Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü	Atina
19	33	Adapazarı esbak kaymakamı Hain Mustafa	Selânik
20	36	G. Antep Mutasarrıflığında bulunmuş olan Celal Kadri	Hasiçe
21	37	Hürriyet ve İtilaf Kâ.U. Adanalı Zeynelabidin	Bağdat
22	40	Bursa Vali vekili esbakı Aziz Nuri	Pire
23	45	Dahiliye Nazırı esbakı Mehmed Ali	Paris
24	47	Kütahyada yunanlılara mutasarrıflık eden Hoca Rasihzade İbrahim	Midilli

Ek - 22, c

25	48	Adanada valilik eden Abdurrahman	Berut
26	49	Karahisar şarki mebusu esbaki Ömer Feyzi	Suriye
27	50	İşkenceci namıla maruf Adil	Gümülcine
28	51	İşkenceci namıla maruf mülâzım Rıfki	Kahire
29	55	Kiliste Kaymakamlık eden Sadullah Sami	Suriye
30	56	Esbak Dahiliye Nezareti dava vekili ve Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri	Şumnu
31	57	Çerkez Ethem	Amman
32	58	Etemin biraderi Reşid	Amman
33	59	Etemin biraderi Tevfik	Hayfa
34	60	Kuşçubaşı Eşref	Atina
35	62	İzmirli sabık Akhisar Kumandanı yüzbaşı küçük Etem	Atina
36	63	Düzceli Mehmetoğlu Sami	Mısır
37	64	Burhaniyeli Halil İbrahim	Suriye
38	66	Hendek kazasının Sünbüllü kariyesinden Bağ Osman	Yunanistan
39	68	Brau Said	Mısır
40	69	Berzek Tahir	Mısır
41	77	Bigalı Nuri Bey oğlu İsa	Suriye
42	78	Adapazarlı Şahinbey kariyesinden Kâzım	Kıbrıs
43	79	Gönenin Tuzakçı kariyesinden Lampat Yakup	Köstence

Ek - 22, d

44	82	İzmirde dava vekli Bezedoğ Sait	Suriye
45	84	esbak İstanbul Polis Md. Tahsin	Hollanda
46	85	esbak İstanbul Polis Md. M. Kemal	Üsküp
47	86	Emniyeti U.Md. Muavini İspartalı Kemal	Ceva
48	87	Esbak İstanbul Polis Md. Ş.I. Md. Şeref	Mısır
49	91	Şişli komiseri Nedim	Selanik
50	92	Yalova esbak Kaymakamı Fuad	Şam
51	93	Adanada polis Md. eden yolgeçenli Yusuf	Hatay
52	94	Unkapanı merkez memuru Sakallı Cemil	Şam
53	95	Büyükdere merkez memuru Sabıkı Mazlum	Ceva
54	96	Sabık beyoğlu ikinci komiseri Fuat	Gümölcineli
55	100	Aydede Gazetesi sahibi ve P.T. Md. U. eshabı Refik halit	Halep
56	101	Bandırma adalet Gazetesi sahibi Bahriyeli Ali Sami	Atina
57	102	Edirne Temin gazetesi sahibi Neyir Mustafa	Gümölcine

Ek - 22, e

58	103	Eski köylü gazetesi sermuharriri Ferit	Atina
59	104	Alemdar gazetesi sahibi Refi Cevat	Paris
60	106	Adanada Ferda gazetesi sahibi Farizade Ali İlmî	Antakya
60	107	Balıkesirde İrşat gazetesi sahiblerin- den Trabzonlu ömer Fevzi	Paris
62	108	Halepte doğruyol gazetesi Sahibi Hasan Sadık	Halep
63	109	Köylü gazetesi sahibi ve Md. İzmirli Refet	Atina
64	110	Tarsuslu Kamil Paşazade Selami	Suriye
65	111	Tarsuslu Kamil Paşazade Kemal	Suriye
66	113	Mustafa Sabri hocanın oğlu İbrahim Sabri	Kahire
67	117	eşkiya reisi süngülü Çerkes Davut	Atina
68	119	Bursalı fabrikatör Cemil kaynı Necip	Atina
69	121	Uşakta maden oğlu Mustafa	Yunanistan
70	122	Gönenin tuzakçı kariyesinden Yusufoğlu Remzi	Yunanistan
71	126	Gönenin Ayvacık köyünden Mehmet oğlu Aziz	Köstence
72	127	Gönenin keçeler kariyesinden Balcı oğ. Osman	Bulgaristan

Ek - 22, f

73	128	Susurluğun İldız kariyesinden Molla Süleyman oğ. İzzet	Yunanistan
74	130	Gönenin balcı kariyesinden Bekir oğ. arap Mahmut	Köstence
75	131	Gönenin Rüstem kariyesinden Gardıyan Yusuf	Bulgaristan
76	133	Gönenin geçeler kariyesinden Talustan oğ. İbrahim	Bulgaristan
77	134	Gönenin balcı kariyesinden Talustan oğ. İbrahim	Bulgaristan
78	135	Gönenin geçeler kariyesinden Topal Ömer oğl. İdris	Yunanistan
79	136	Mayaslı Bolca kariyesinden Korh oğ. İsmail	Bulgaristan

Ek-23

T.C.

6 Haziran 1947

Dışışleri Bakanlığı

Aceledir

İçişleri Bakanlığına

Yüz elliliklerden Çerkes Edhem yaralı dönmek istediğinden bu talebinin hangi şartlar dahilinde yerine getirilebileceğinin bildirilmesi, Şark-ül-Ürdün Dahiliye Vezirinin ricasına atfen, Amman Elçiliğimizden iş'ar kılınmıştır.

Her ne kadar 29 Haziran 1938 tarihli ve 3527 sayılı Af kanununun mucibince Yüzelliliklerin yurda kabulü mümkünse de, Çerkes Ethemin, malûmları olduğu veçhile, memleketimiz aleyhinde faaliyetine devam ettiğine dair bazı şüpheler doğduğundan kendisine yurda dönmek üzere pasaport ve vize verilmemesi Bakanlıklarının 21 Nisan 1942 tarihli ve Emniyet Umum Müdürlüğü Ş.1.B.1 15482 sayılı yazısında iş'ar kılınmıştır.

Bu vaziyete göre adı geçenin bu seferki dileğinin yerine getirilip getirilemeyeceği hususundaki düşüncelerinin tezelden iş'arına müsaadelerini saygularımla rica ederim

Dışışleri Bakan y.

(İmza)

Ek - 24, a

Unvan Kadim

Türkiye Cumhuriyet reisi hazır hain İsmete hasebi hacil, aslı meçhul, ilk Cumhuriyet reisini takdir ve teşci ile alkışlayarak Türkiye'yi tezyif eyledi. O korkak âsi, reis Mustafa Kemal Paşa, hırsını teskine muktedir olamadı da kendisi için heykel dikdirdi ve ona şehid sıfatını izafe etti ve böylece hür vatandaşların kahramanlığına tecavüzde bulundu. Ey eski Zamil, yaptığınız geniş cinayetlerle sizin Türk soyundan tecerrüdünüze kanı olduğum gibi aşağıdaki işlere karışmanızı da şiddetli bir esefle karşıyorum:

1) Yirmibeş seneden beri (lisan ve din gibi, Ümmetin arzusuna ve öfkesine rağmen) en kudsi mukaddesatına musiren tearruz ettiniz.

2) Celaletlü Haşimi kralı Abdüllah bin Hüseyinle ittifaka girişmeniz ve yutmak için tıpkı serçeler gibi cezbettiniz.

3) Kürdlerin menzellerinize tecavüz etmelerinin sebebi, muteaddad tarihlerde kendilerine mezalim yapmanızdır. Yabancı devletlerin sizi himaye etmeleri ve komşu devletlerle yardımlaşmanız sayesinde askerinizin önünden makruhan kaçmışlardır, nefislerinde şiddetli intikam duygusu doğmuştur ve size karşı ikrahları artmıştır, zira millî isyanlarını dinî amillere atfettiniz hücumlarla azalyorsunuz. Geniş tedbirlerle isyanlarını söndürdüğünüzü söyleyebilirsiniz, bu kürdler ise nüfusun büyük kitesini teşkil ediyorlar ve cumhuriyetin yarısı kadar sahalarda meskündürler. Şimdi ise hükümetinize karşı koymak için Moskova'nın onlara hazırladığı yollar sayesinde fırsat buldular. Ben bir

Ek - 24, c

vatandaş sifatile milletin itimad edeceği bir kişi lehinde mevkiinizden feragat etmenizi ve derhal Kürd mekteblerinin açılmasına ve bunların ders dili kürdçe olmasına emir vermenizi vecibe saymaktayım, bu suretle kürdlerin husumeti hafifler ve Moskova'nın lehindeki hareketleri değişir, yerinize geçecek yeni hükümet büyük dost hükümetlerle ve Birleşik Amerika ile ona göre muamele yapar. Bundan başka türlü vatanın selametini ve Türk milletinin varlığını kolaylaştıramaz. Bir de Filistine türk gönüllülerin gönderilmesi ancak uyuşturucu bir desiseye vesile olur, eski zaman akvamı da bir çok defalar bunu yapmıştır. Ben size bu mektübümü celaletlü kral Abdüllah'a yolladığım 948/2/1 tarihli ve dünya milletleri arasındaki münasebata dair uzun ve arabca mektübümden çıkarub yollayorum. Vakıa Türkçede başka dillerin kullanılmasının memnuiyeti sebeble Türkiyede de arabca bilen bir kişi kalmamıştır, bu da delice inkılabınızın saçma siyaset neticesidir. İsterseniz dostunuz Kral Abdüllah'dan bunun tercümesini yaptırabilirsiniz, kendisi türkçeyi bir türk edibi kadar bilir. Sözlerimi bitirirken zulminize bir nihayet vermenizi muvafak görürüm, bu zulmler kuvvetimizi mahvediyor, ihanete başladığınız ve komünistlik bahanesiyle bazı rical aleyhinde tehdid ve takibata giriştiğiniz zemandanberi zuhur etmiş ve edecek olan maddi ve manevi hadiselerden ibret alınız.

948/3/21

Eski Osmanlı Ordusu komutanlarından ve
Ankara ilk büyük millet meclisinde Saruhan
mebusu Çerkes
Raşid (İmza)

FOTOKOPİLER

تورکیه جهوریتک

تأسیس تاریخی : ۷ تشرین اول ۱۳۳۶

آبونه شرایطی

بر سه لکی : ۱۰۶ نسخه اعتباریه
۳۹۰ غروش
آلی آبلنی : ۷۸ نسخه اعتباریه
۱۹۵ غروش
طرحه ایچون سه لکی بوسته اجری
داخل اولدینی ماله ۶۵ غروشدر
آلی آبلنی ۲۳۰

نومرو : ۸۱

تورکیه جهوریتک رسمی غزته سیلدن

سنه : ۲

تیمنلر :

خارجیه وکالت جلیله سندن :

پارس بویوک ایلیچلیکنه بکرش ایلیچیی
جواد بیک تیمینی خارجیه وکالت جلیله سنک ۳
کانون اول ۳۴۰ تاریخ وسجل مدیریتی ۲۰۱۴
۲۲۳۴۲۳۱۲۰ نومرولی تذکره سیله وقوعبولان
تکلیف اوزرینه اجرا وکیلیر هیئتک ۱۲-۷-۳۴۰
تاریخی اجنهته قرار کیر اولشدر .
۷ کانون اول ۳۴۰

§ بکرش ایلیچلیکنه پارس مملکتی وکالتی
اینا ایتمکده بولنان مستشار راغب بیک تیمینی
خارجیه وکالت جلیله سنک ۳ کانون اول ۳۴۰
تاریخ وسجل مدیریتی ۲۳۳۱۱۹-۲۳۳۱۱۰
نومرولو تذکره سیله واقع تکلیفی اوزرینه اجرا
وکیلیر هیئتک ۷ کانون اول ۳۴۰ تاریخی
اجنهته قرار کیر اولشدر .
۷ کانون اول ۳۴۰

§ لوندره ایلیچلیکی اوچونجی کتافته خارجیه
وکالتی امور سیاسیه مدیریتی ایکنجی شمه ایکنجی
کابلرند . ذکاتی بک تیمین قلمشدر .
اشبو قرار نامه لک اجراسته خارجیه وکیلی
مأموردر .
۷ کانون اول ۳۴۰

§ خارجیه وکالتی امور سیاسیه مدیریته لوندره
اوره ایلیچلیکی مستشاری حکمت بک تیمین قلمشدر .
۱۵ کانون اول ۳۴۰

§ قلیس شهیندر وکالته الیوم مذکور
شهیندر خانه ده مستخدم محیم الدین بک تیمین قلمشدر .
اشبو قرار نامه لک اجراسته خارجیه وکیلی
مأموردر .
۷ کانون اول ۳۴۰
خارجیه وکیلی باش وکیل تورکیه رئیس جهوری
شکری قایا علی قنچی غازی مصطفی کال

قانونلر :

۱۷ ربیع الاول ۱۳۳۹ و ۲۹ تشرین ثانی ۱۳۳۶
تاریخی استقلال مدالیه سیله تلطیف

قانونک برنجی ماده سننی

معدل قانون

قانون نومروسی ۲۰۵

برنجی ماده - استقلال مدالیه سی بالفضل

حجاست وقدا کاری آناری کومترین ارکان اسرا
وضابطان و افراد ملی جهر مانره وجهه بکریشده
علوی مقصدک حمزولی ایچون معای ابراز ایدنره
واستقلال ملی اوغرند فداای حیات ایدن شهیدلرک
بویوک اوغلنه بوقسه بویوک قیزینه بوقسه بدرینه
اوده بوقسه والده سنه اوده بوقسه زوجه سنه و پریلیر .
ایکنجی ماده - استقلال مدالیه سننی حامل
اولانلردن وفات ایدنلرک استقلال مدالیه سی ارکک
اوغلرینک اک بویوکنه ارکک اوغلی بوقسه قیز
چوجو قترنک بویوکنه بوقسه بدرینه اوده بوقسه
والده سنه اوده بوقسه زوجه سنه انتقال ایلر .
بویوک و فتنده بیه بویوکنه انتقال ایدر . بولردن
بری وفات ایدوبده ترتیب داخلنده وارث بولدنینی
خالده دیگر طبقه ده بولنانره ویا آنلرک ورثه سنه
هین صورته انتقال ایلر .

اوچینجی ماده - ۲۷ ربیع الاول ۳۳۹
و ۲۹ تشرین ثانی ۱۳۳۶ نومرولو قانونک بدینجی
ماده سننده نقلی انتقال دنجی ایکنجی ماده به کوره جریان
ایدر .

دردنجی ماده - اشبو قانون ۲۹ تشرین
ثانی ۳۳۶ تاریخندن متبدر .
بشبی ماده - اشبو قانونک اجراسته بیوک
ملت مجلسی مأموردر .

۷ جمادی الاول ۱۳۴۳ و ۴ کانون اول ۱۳۴۰

تورکیه ده موجود بالعموم اورمانلرک فنی اصول
اداره وایشاتلملری حقنده کی ۲۲ نیسان ۱۳۴۰
تاریخی قانونه مذیل قانون

قانون نومروسی : ۲۶

برنجی ماده - قطعی وموقت بلانلری تنظیم
ایدلمش بولنان دولت اورمانلردن کویلیلرک
سنوی بیک مترو مکعبه قدر قلمباند بولونجی
مستعمللرک و اشخاص اورمانلره کوی بالعله قترندن
علاقه دارانک اشغالی ایچون کالی السابق کشف
راپورلرینه مستنداً قطعیات اجراسی جائدر .

ایکنجی ماده - دولت اورمانلرینه اتصال
بولنایان وسناحسی بش مکتاردن دون اولان

واشخانک ملابری اراضییه داخلنده ییتین
آغایلرک قطعی ایچون ایعلنه پلان وراپورلرینه
احتیاج یوقدر .

اوچینجی ماده - اشبو قانون تاریخ نسرندن
اعتباراً سرعی الاجرادر .
۹ ربیع الاول ۱۳۴۳ و ۶ کانون اول ۱۳۴۰

۱۳۴۰ سننی سنی اوقاف بودجه سنک آلتنجی
فصلنک اوچینجی ماده سیله فصل مخصوصه
ضائم احراسته داتر قانون

قانون نومروسی : ۵۷

برنجی ماده - اوقاف مدیریت عمومی سنک
۱۳۴۰ سنه سی بودجه سنک آلتنجی فصلنک اوچینجی
انشاآت و تصیرات و میایه اوله جی عقارات بدلی
ماده سننه الی بیک لیرا کذلک مذکور بودجه سنک
ممالک مستخلصه ده کی آیدات دینیه بک تعمیر و اجیرایی
و دردنجی وقف خانک اکیال انشاآت قارشولنی
نامنده کی فصل مخصوصه بویوک لیراضم ایدلشدر .
ایکنجی ماده - اشبو قانون نسرندن اعتباراً
سرعی الاجرادر .

اوچینجی ماده - اشبو قانونک اجراسته
باش وکیل مأموردر .

۱۱ جمادی الاول ۱۳۴۳ و ۸ کانون اول ۱۳۴۰

قانون نومروسی : ۲۸

برنجی ماده - سر بوطجه اولده اسم کنبه
و درجه ملولیتلری بحر ضابطان واقراده ۹ کانون
ثانی ۱۳۴۰ تاریخی و ۲۹۷ نومرولو قانونه
توقفاً مکافات تقدیه و پرلک اوزره ۱۳۴۰ شخصات
ذاتیه بودجه سنک ۵۸ بجی «آ» فصله ۲۸۳۰۰
لیرا شخصیات منضمه اوله رق علامه اولشدر .
ایکنجی ماده - اشبو قانون تاریخ نسرندن
اعتباراً سرعی الاجرادر .

اوچینجی ماده - اشبو قانونک اجراسته ماله
وکیلی مأموردر .

۱۳ جمادی الاول ۱۳۴۳ و ۱۰ کانون اول ۳۴۰

عدد	ضابطان	لیرا مکافات تقدیه به مستحق (۱) بجی درجه دن
۱۲۰۰	۱	۱۲۰۰
۶۰۰	۲	۶۰۰
۶۰۰	۳	۶۰۰
۳۰۰	۴	۳۰۰

افراد

عدد

۲۰۰	۱	۴۰۰	۱	۴۰۰	۱
۲۰۰	۲	۶۲	۲	۶۲	۲
۱۰۰	۳	۳۸	۳	۳۸	۳

۱۶،۶۰۰

مبادله اعمار و اسکان کالنگ لمویلہ وظاٹھنک

داخلیہ و کائنہ دوری حقدہ قانون

قانون نوروسی : ۵۲۹

برنجی مادہ - مبادله اسکان و اعمار و کالنگی الفا ایدیلرک منور و وٹانٹی داخلہ و کائنہ دور اولٹھدر. مذکور وظائف داخلیہ و کائنہ مربوط اسکان مدیریت عمومیہ سی مسرفیلہ اداره اولنور. ایکٹینی مادہ - داخلیہ و کالنگی ۱۳۴۰ - سی نہایتہ قدر مستقل بودجه ایلہ ملغا و کالنگ تشکیلاتندہ تزیلات و تبدیلات اجراسی ایلہ یکی اسکان مدیریت عمومیہ سی قادر و سنک تنظیم و تطبیقہ مآذوند.

اوجینی مادہ - مبادله اسکان و اعمار و کالنگ احدانہ داتر ۲ ربع الاول ۱۳۴۲ و ۱۳۰۳ نسر اول ۳۳۹ تاریخی قانون احکامی مفسوخدر دردنجی مادہ - اشبو قانون نسر تاریخنندن معتبردر.

یشینی مادہ - اشبو قانونک انفاذینہ اجرا و کبیلری مأمورددر.

۱۳ جاذی الاول ۱۳۴۳ و ۱۱ کانون اول ۳۴۰ منع مسکرات قانونی موجینہ محکوم بولنا نلرک عفری حقدہ قانون

قانون نوروسی : ۵۳۰

برنجی مادہ - ۱۴ ایلول ۳۳۶ تاریخی منع مسکرات قانونی موجینہ مسکرات ادخال نقل و فروخت قفلزندن دولای محکوم بولنا نلرک جزاری عفر اولونٹھدر. مذکور قانون موجینہ مسکرات اعمار و استعمار و سرخوشلق جرملیلہ محکوم اولانلرک جزالرنک ۹ نیسان ۱۳۴۰ تاریخی قانوندہ بو فملر ایچون موضوع و معین جزالرک حد اصغر یلندن فضلہ لری عفر ایدلشددر. کذلک مسکرات استعمالندن طولای جس ایلہ محکوم اولان کیمسارک مدت محکومیتلرنک اشبو فعل حقدہ قانون اخیرک تعیین ایشدکی جزای تقدینک حد اصغر سیسنه قانوناً تقابل ایدہجک مقداردن زیادہ لری دخی عفر ایدلشددر.

ایکٹینی مادہ - اشبو قانون تاریخ نسرندن اعتباراً سرعی الاجراددر. اوجینی مادہ - اشبو قانونک اجراسنہ عدلیہ و کبلی مأمورددر.

۱۳ جاذی الاول ۱۳۴۳ و ۱۱ کانون اول ۱۳۴۰ اطباک خدمت مجبورہ سی قانوننہ منیل ۱۳ مارت سنہ ۱۳۴۰ تاریخی قانون احکامنہ بیطر، اجزاجی و دیش طیبیلرینکدہ تابع اولدقاریسنہ داتر قانون

قانون نوروسی : ۵۳۱

برنجی مادہ - بیطر، اجزاجی و دیش

طیبیلری دخی سیویل اطباک خدمت مجبورہ سی قانوننہ منیل ۱۳ مارت ۳۴۰ تاریخی قانون احکامنہ تاہدر.

ایکٹینی مادہ - اشبو قانون تاریخ نسرندن معتبردر اوجینی مادہ - اشبو قانونک اجرای احکامنہ مدافعتلیہ، مفاو، زراعت و صیہ و کبیلری مأمورددر. ۱۶ جاذی الاول ۱۳۴۳ و ۱۳ کانون اول ۱۳۴۰

رأس الدین قضا سنک تشکیک و مصطنی پاشا

فضا سنک لغویسنہ داتر قانون

قانون نوروسی : ۵۳۲

برنجی مادہ - ماردین ولایتنہ ملحق اولتی اوزرہ رأس الدین قضاسی تشکیک ایدلشددر.

ایکٹینی مادہ - قرق کبیساولای مضافا نندن مصطنی پاشا قضاسی لغو اولونٹھدر.

اوجینی مادہ - اشبو قانون تاریخ بلیفندن اعتباراً سرعیددر.

دردنجی مادہ - اشبو قانونک اجراسنہ داخلیہ و کبلی مأمورددر.

۱۶ جاذی الاول ۱۳۴۳ و ۱۲ کانون اول ۱۳۴۰

اسپرتو رسمنک تزیلی حقدہ ۹ نیسان سنہ ۳۴۰ ناخ و ۲۷۰ و مرسولو قانونہ منیل مواد

قانون نوروسی : ۵۳۳

برنجی مادہ - اسپرتون و اسپرتولی موادندن کیلو و درجه باشنه یکری پاره رسم آلتور.

ایکٹینی مادہ - برکیلون فضلہ صاف اسپرتو ۹۰ درجه دن بوکسک ا نک مرهانکی بر حلدن دیکر حله نقلی نقلیہ تذکرہ سنہ تاہدر.

اوجینی مادہ - اسپرتو و اسپرتولی مواد بچاق بلیفندن مستعمل و سائط نقلیہ رسم و جزای تقدینک استیفا سی ایچون تأمینات اوله رق طویلیور.

بر هفتہ طر قیدہ رسم و جزای تقدی تسویہ ایدلزنہ صاتیله رق اتمانندن استیفا اولنور.

دردنجی مادہ - اشبو قانونہ مغایر احکام مفسوخدر.

یشینی مادہ - اشبو قانون تاریخ نسرندن اعتباراً سرعی الاجراددر.

آلتینی مادہ - اشبو قانونک اجراسنہ مالیه و کالنگی مأمورددر.

۱۶ جاذی الاول ۱۳۴۳ و ۱۳ کانون اول ۱۳۴۰

مجلسک لیکترقیہ سنوری ایچون مقتضی ایکی

موتورک بازارلق صورتیلہ مبیامسنہ

داتر قانون

قانون نوروسی : ۵۳۴

برنجی مادہ - بویوک مات مجلسک لیکترقیہ

سنوری ایچون مقتضی ایکی موتور و قفرمانہ ۱۳۴۰ سنه سی موازنه عمومیہ قانونک آلتینی مادہ سنندن استثناء بازارلق صورت مبیامسنہ مالیه و کالنگی مآذوند.

ایکٹینی مادہ - اشبو قانون تاریخ نسرندن اعتباراً سرعی الاجراددر.

اوجینی مادہ - اشبو قانونک اجرای مالیه و کبلی مأمورددر.

۱۸ جاذی الاول ۱۳۴۳ و ۱۵ کانون اول ۴۰

زراعتندہ مستعمل اولوب خارچندن اد ایدیلهجک مواد مشتملہ کمرک رسمنہ د

۹۲ نیسان ۳۳۹ تاریخی قانونک برنجی

مادہ سنی معدل قانون

قانون نوروسی : ۵۳۵

برنجی مادہ - زراعتندہ مستعمل او خارچندن ادخال ایدیلهجک مواد مشتملہ کمرک داتر ۲۲۹ نورسولی ۱۲ نیسان ۱۳۳۹

قانونک برنجی مادہ سی بوجه زیر تبدیل اولتد احتیاجات زراعیہ ایچون حیقتجیلرہ باغ

توزیع و اعطای ایدلک اوزرہ زراعت باقہ خارچندن جلب و ادخال ایدہجکی طر ایلر و ما

قایبیلری و بدک افساسی و ما کسارہ مقتضی و ا غرمس، بزیق، بترول، و مازوت

قاربویت پوتاس، قاربویت سود، کوز، زاج قیریس، دیستول، قوز، زینول و کوکو

و نقلیہ الوریبیلی هر نوع او توموییلرک و اسهلاک رسملری جن ادخاله زراعت باغ

نامنہ ذمت قید ایدیلرک زراعت و کالنگی بودجه تشویقات زراعیہ و کمرک رسمی مادہ سنندن مح

ایدیلر.

ایکٹینی مادہ - اشبو قانون تاریخ نسرندن اعتباراً سرعی الاجراددر.

اوجینی مادہ - اشبو قانونک اجرا مالیه و زراعت و کبیلری مأمورددر.

۲۳ جاذی الاول ۱۳۴۳ و ۲۰ کانون اول.

قونو تانراف قانونی

قانون نوروسی : ۵۳۶

برنجی مادہ - حکومت عمومیہ کشاده شیدسی موجود اولان شهرلده عندالزوم

آپونہ اولانر نامنہ ورود ایدہجک تلفرافنا تلفولہ تبلیغ و آپونل طرفندن چکیلہجک

قنامه لرک تلفولہ مرکز لرم تودیبی معاملہ لری و بومامله لردن و لکزر بری احداث ایشک مآذ.

ایکٹینی مادہ - بو خدمت ایچون ط تلفوندن تبلیغ و تلفونندن اخذ اوله جق

کله به قدر هر تلفرافنامه ایچون بدی بچق و مقدار کالنگی الی کله نی نجا و زایدن تلفرافنامه

برنجی الی کله به قدر بدی بچق غروش و سکره سی ایچون هر الی کله و کسوزند

غروش اجرت منضمه آلتور.

مطبوطنه قائد تلفرافلرک اجرتی، ا اجرندن نسبت داترہ سننده تزیل اولنور.

- ۱۲۳ — کونانك بايراميج قريه سندن حاجي قاسم اوغلي زهدى
- ۱۲۴ — کونانك بالجي قريه سندن قو- کوزك عثمان اوغلي شاکر
- ۱۲۵ — کونانك سرادلر قريه سندن قو- محمد اوغلي قوج علي
- ۱۲۶ — کونانك آيواجق قريه سندن محمد اوغلي عزيز
- ۱۲۷ — کونانك کچهلر قريه سندن باليجا احمد اوغلي عثمان
- ۱۲۸ — صوسفيرلنك ايلديز قريه سندن مثلا سليمان اوغلي عزت
- ۱۲۹ — کونانك سرادلر قريه سندن حسب اوغلي قره کاظم
- ۱۳۰ — کونانك بالجي قريه سندن بک اوغلي عرب محمود
- ۱۳۱ — کونانك رستم قريه سندن غارديا يوسف
- ۱۳۲ — کونانك بالجي قريه سندن محمد اوغلي ايوب
- ۱۳۳ — کونانك کچهلر قريه سندن مالوستان اوغلي ابراهيم پياوش
- ۱۳۴ — کونانك بالجي قريه سندن طوليا شريف اوغلي ابراهيم
- ۱۳۵ — کونانك کچهلر قريه سندن طوليا مهر اوغلي ادريس
- ۱۳۶ — مانياسک بولجه آغاچ قريه سندن قورخ اوغلي اسماعيل
- ۱۳۷ — کونانك کچهلر قريه سندن مختار حاجي بک اوغلي جانبولات
- ۱۳۸ — سرسره قيا بيکار قريه سندن يوسف اوغلي اسحق
- ۱۳۹ — مانياسک قيزيق قريه سندن علي با اوغلي ثابت
- ۱۴۰ — کونانك بالجي قريه سندن دلي حيدر اوغلي سليم
- ۱۴۱ — کونانك چرکس محله سندن ماکنه محمد اوغلي عثمان
- ۱۴۲ — مانياسک دکرمن بوغازي قريه سندن قدير اوغلي کامل
- ۱۴۳ — کونانك کچي دره قريه سندن حسب اوغلي غالب
- ۱۴۴ — مانياسک حاجي يعقوب قريه سندن چرکس سعيد اوغلي صالح
- ۱۴۵ — مانياسک حاجي يعقوب قريه سندن مقتول شوکتک برادري اسماعيل
- ۱۴۶ — کونانك کچهلر قريه سندن هيد اوغلي دلي قاسم
- ۱۴۷ — کونانك چرکس محله سندن حسب اونباشي اوغلي کمال
- ۱۴۸ — مانياسک دکرمن بوغازي قريه سندن قدير اوغلي کاملک برادري کاظم آفه
- ۱۴۹ — کونانك قيزيق قريه سندن بالالا اوغلي کمال
- ۱۵۰ — کونانك کچهلر قريه سندن طول اوغلي محمد آغا

- ۹۰ — پوليس باش مامورلارندن نامق
  - ۹۱ — شيعلي قوميسري نديم
  - ۹۲ — ايزميت مرکز ماموري ، ادرنه پوليس مديري ويلاوه قانچماق قواد
  - ۹۳ — آطلنده پوليس مديرليکي ايدن بولکچنلي يوسف
  - ۹۴ — اون قياي مرکز مامور سابق صفالي جيل
  - ۹۵ — بيوکدره مرکز مامور سابق مظلوم
  - ۹۶ — سابق بک اوغلي ايکينجي قوميسري قواد غزنه جيلار
  - ۹۷ — سربسقي غزنه تپسي صاحبي حریت وائتلاف اعضاسندن مولان زاده رفعت
  - ۹۸ — تورکجه استانبول غزنه تپسي صاحبي سيب مثلا
  - ۹۹ — ازيرمه مساوات غزنه تپسي صاحبي ومحرري سابق دارالحکمه اعضاسندن ازيرملي حافظ اسماعيل
  - ۱۰۰ — آي دهده غزنه تپسي صاحبي پوسته وتلفراف مدير هموي اسبق رفيق خالد
  - ۱۰۱ — بانديرمه دههدات غزنه تپسي صاحبي بحريه لي علي ساي
  - ۱۰۲ — ادرنده تامين واليوم سلايکده حقيقت غزنه تپسي صاحبي نير مصطفي
  - ۱۰۳ — اسبق کوي غزنه تپسي سر محرري فريد
  - ۱۰۴ — علمدار غزنه تپسي صاحبي رفيع جواد
  - ۱۰۵ — علمدار غزنه تپسي سندن يولوان قدری
  - ۱۰۶ — آطلنده فردا غزنه تپسي صاحبي فاني زاده علي علمي
  - ۱۰۷ — بايکسرده ارشاد غزنه تپسي صاحب لردن طرزوني مهر فوزي
  - ۱۰۸ — حلبده طوغري يول غزنه تپسي صاحبي احسن صادق
  - ۱۰۹ — کوي غزنه تپسي صاحب ومديري ازيرملي رافت
- ديگر اشخاص
- ۱۱۰ — طرسوسلي کامل پاشا زاده سلاحي
  - ۱۱۱ — طرسوسلي کامل پاشا زاده کمال
  - ۱۱۲ — سلاييه لي کرد حق
  - ۱۱۳ — مصطفي صبري خواجه بک اوغلي ابراهيم صبري
  - ۱۱۴ — فابريقه طور روسه لي جيل
  - ۱۱۵ — اتکيل جاسوسي مشهور چرکس راغب
  - ۱۱۶ — فرانسه منابطلکي بيان خاجينلي قازاق حسن
  - ۱۱۷ — اشتقار تپسي سونکلي چرکس داوود
  - ۱۱۸ — بيکباشي چرکس بکر
  - ۱۱۹ — روسه لي فابريقه طور جيکک قاش برادري نجيب
  - ۱۲۰ — ازير سابق امور اسلاميه مفتحي احمد خلوصي
  - ۱۲۱ — عشاقده ماديان اوغلي مصطفي
  - ۱۲۲ — کونانك طولواجق قريه سندن يوسف اوغلي دمزي

- ادهم و عونسي
- ۵۷ — چرکس ادهم
- ۵۸ — ادهمک برادري رشيد
- ۵۹ — ادهمک برادري توفيق
- ۶۰ — قوشجي باشي اشرف
- ۶۱ — قوشجي باشي اشرف برادري حاجي ساي
- ۶۲ — ازيرملي سابق آقحصار قومانداني يوز باشي کوچک ادهم
- ۶۳ — دوزجه ني محمد اوغلي ساي «آچر قوميطة»
- ۶۴ — برهانيه لي خليل ابراهيم
- ۶۵ — صوسف لرقدن دمير قيو لي حاجي احمد چرکس قولغرمسه مرخص اوله رقي اشترک ايدنلر
- ۶۶ — خندک صفانت سنبله قريه سندن باغ عثمان
- ۶۷ — ايزميت متصرف اسبق ابراهيم حق
- ۶۸ — پراشو سيب
- ۶۹ — برك طاهر
- ۷۰ — اطه بازارينک خرمن تپه قريه سندن ماديان شيرين
- ۷۱ — سوکه ارکليسنک تکلي قريه سندن قوجه مهر اوغلي حسين
- ۷۲ — اطه بازارينک مالوستان بک کويندن باغ کامل
- ۷۳ — عامته احمد
- ۷۴ — ماديان علي
- ۷۵ — کرمانستينک قره اورمان قريه سندن هارون الرشيد
- ۷۶ — اسکيفه رلي صفر خواجه
- ۷۷ — بيغالي نوري بک اوغلي عيسى
- ۷۸ — اطه بازارينک شاهين بک قريه سندن کاظم
- ۷۹ — کونانك طولواجق قريه سندن لايياط يعقوب
- ۸۰ — کونانك بايراميج قريه سندن قوميياط حافظ سيب
- ۸۱ — کونانك کچهلر قريه سندن متقاعد بيکباشي احمد
- ۸۲ — ازيرمه دعوي وکيلي بظه ذورغ سيب
- ۸۳ — شاملي احمد نوري
- پوليسلر
- ۸۴ — اسبق استانبول پوليس مديري تحنين
- ۸۵ — اسبق استانبول پوليس مديري ماديان کمال
- ۸۶ — امنيت عموميه مدير ماديان اسپار طه لي کمال
- ۷۸ — اسبق استانبول پوليس مديري برنجي شيبه مديري شرف
- ۸۸ — اسبق استانبول پوليس مديري برنجي قسم باش ماموري حافظ سيب
- ۸۹ — سابق آرانوود کوي مرکز ماموري حاجي کمال

ایدن پولر حاصلاتک صورت قیدندہ بعض محالرجہ تردد اولدینی جریان عمارتدن آکلاشمقله بروجہ زیر تبدیلات ایفاسنه لزوم کورلشد :

خرچ پولرینک نوعلی توجید ایدلش ایسده صرفیاتک صورت قیدی حقدنکی احکام تبدیل ایدلماش اولدینندن هر قسمک کافی السابق واردات بودیه سنده تعاق ایدنیکی ترتیبه یزلسی مقتضی بولدینی تمیمیا تبلیغ اولتور .

خزینہ ایلہ دو ژر واشخاص بیئنده متکون دعاویدن دولایی محکمہ یه بوزیع اولتہ قی اوزرق وقیود حقدنہ .

خزینہ ایلہ دو ژر بیئنده متکون دعاویدن دولایی اصول محاکمہ حقوبه قانونک الی ایضی مادہ سی موجبہ طلب اولمان اوزرق وقیودک محکمہ یه ابراز وتودی شہروری وبالنتیجہ لاحق اولاجتی حکم وقرارہ اساس اولسی ایجابات قانونیہ دن بولسنہ مینی عندالایجاب محاکمہ جابندن طلب اولتہ حق بوقبیل اوزراق مثبتہ تک اولاصورتلرینک ولایلدہ ممکن ایسہ محکمہ یه وقابل اولمدینی تقدیرده بحاس اداره ویلایت برینہ قائم اولان انجمنه و مرکزده ایسہ هر دائرہ انجمن مدیرانہ تصدیق و اوزراق مثبتہ اولهرق محافظہ سی وینده اصلرینک محکمہ یه تاریخ نومبرو و محتویاتی وقایح عدددن عبارت اولدینی تصریح ایدلک سورتیله و تذکرہ مخصوصه ایلہ ارسال وتودی انجمن مشاوره مالیہ تک ۷ تشرین اول ۳۴۰ تاریخلی قراری اقتضاستدندر لدی الحاجه بواساسات دائرہ سنده منامہ ایفاسی تمیمیا تبلیغ اولتور .

سپارش معاشرلی قطع اولتان اسپر ضابطان عالیلرینہ معاش تخصیصنہ قدر موقت معاش اعطاسنہ دائر

۱۲ ایلول ۳۳۹ تاریخ و ۲۶۱۵ نومبرولو تخریرات عمومیہ ذیلدر :

بجاهدہ ملیہ اتانسنده دوچار اسارت اولانلرله روسیہ ده اسپراولوب برحیات بولندقلری رسماً معلوم اولان ضابطان ومنسوبین عالیلرینہ ویریلان سپارش معاشرینک دوام اعطاسیله دیگر محالرد بولتان اسراک کاملأعودت ایللرینہ بناء بولردن حیات وحماتی مجهول اولانلرک عالیلرینہ ویریلان سپارش معاشرینک قطع ایدلہرک عالیلرینہ تخصیصنہ ابتدار اولدینی بیانیله معامہ تخصیصنہ تک اکیل وانجانجہ قدر عالیہ موی الیہ ۱۲ ایلول ۳۳۹ تاریخ ۲۶۱۵ نومبرولو تخریرات عمومیہ احکامی دائرہ سنده تأدیبات اجرائی لزومی مدافعہ ملیہ وکالت جلیله سندن ایشار کلتمش وصورت ایشارہ کورده معامہ ایفاسی ده خزینہ یه موافق کورلشدور . آکا کورده معامہ ایفاسی تمیمیا تبلیغ اولتور .

ترقیہ رتبہ ایدن ضابطان ومنسوبین عسکرہ تک رتبہ جدیدملری خصصاتلرینک تاریخ تبلیغ اولدن اعتباراً تسویہ اولہ حقدنہ دائر

۳۰ ایلول سنہ ۳۴۰ تاریخ و ۲۲۹ ۱۰۰۰۰ نومبرولو تخریرات عمومیہ ذیلدر :

ترقیملری اجرا ایدلان ضابطان ومنسوبین عسکرہ تک رتبہ جدیدملری خصصاتلرینک تاریخ تبلیغ ندی بوقصہ ترقیملرینک تصدیقہ اقتزان ایدنیکی تازیکندن اعتباراً تسویہ اولتہ یه حقدنہ عتیق اداره عسکرہ نظامنامہ سنک « ۱۷۹ » نجی مادہ سنک تفسیرینہ مدافعہ ملیہ وکالتلرینک لزوم کورستلری اوزرینہ بایدہ بوبوک ملت مجلسی مدافعہ ملیہ انجمنه نتیجہ تنظیم و مینت عمومیہ یه قبول اولتوب بر سوزرق باش وکالت جلیله دن خزینہ یه تودیغ بیوریلان ۱۵-۱۰-۳۴ تاریخ و ۳۳۵ نومبرولو مذبطلده مادہ مذکورده صریح بولنسته مینی تفسیرینہ لزوم کوریلہ مدافعہ وترقیملری اجرا اولمان ضابطانک ترقیم رتبہ لرنہ عالیہ فرق خصصاتلرینک تاریخ تبلیغ اولدن اعتباراً تسویہ سی اقتضا ایدہ چکنہ فرار ویرلش اولدینی مذکور اولسنہ مینی بدما ضابطان موی الیہ حقدنہ اولوجه ایضی معامہ اولتہ تمیمیا تبلیغ اولتور .

بالمومو مهاجرین ماملانک تدویری وظیفہ سنک رؤسای مأمورین ملکیکہ یه تودیغہ و تشریحانہ دائر عالیہ وکالت جلیله سندن :

- ۱ - بالمومو مهاجرین ماملانک تدویری وظیفہ سی رؤسای مأمورین ملکیکہ یه تودیغ اولتشدور .
- ۲ - ولایات وقضازردہ الیوم موجود اولان اعمار واسکان ومبادلہ وکالتی مأمورینی ہیئت عمومیہ لیلہ واسم و عنوانلرینی محافظه ایدرک والی وقائمقاملرک اسرینہ کیرہ چکدر . اسکان منطقه لریک مرکزی بولتان ولایتلرده کی منطقه مدیرلی کندی مدیریت قادرولردن تفریق ایدمچکلی مناسب وکالی برقمسی کذلک عنوانلرله مذکور مرکزده کی والیرک اسرینہ ویرمچکدر .
- ۳ - معاون اولان منطقه لر معاوئلرینی مرکزہ ولایتلرہ ویرمچکلی قادرولرک باشنده اولهرق والیرک اسرینہ ویرمیدرل .
- ۴ - منطقه مدیرلی عنوانلرینی و مرکزہ ده کی ولایتلرہ ویرمچکلی اولانلردن کیری یه قالان قادرولرینی محافظه ایدرک بروجہ آقی مساعی یه دوام ایدلہ چکدر :

آ - منطقه تک بالمومو محاسبات وحوالات ماملاتی ب - باشلاشمش انشاآئہ و تہداتہ متعلق ماملات عالیہ ج - سوقیات ، اسکان ، اعاشہ ، صحت ووزراعتہ عالیہ ماملات تدویرینده ولایتلرہ معاونت د - اوجنی مادہ کورستلری لایق وظائف منطقه مدیرلی طرفندن اولجہ اولدینی کی رؤسا

دکل هرولایتک مهاجرین وصیبت خصوصیہ سنک استلزام ایدلنیکی شکل واحتیاجہ کورہ والیر طرفندن وقوعولہ حق مطالب وایشماراتہ مستنداً ایفا وتدویر ایدلہ چکدر .

- ۵ - اعمار واسکان ومبادلہ ایدلرینہ متعلق قوانین وتالیفات عمومی ومهم اوزارک کافہ سندن بررہ صدق صورت منطقه مدیرلرینی ویا اولنرک اسرینہ ولایت وقضامدیریت ومأمورلی طرفندن ولایتلرہ تسایہ اولہ چکدر .
- ۶ - بالمومو وکالت متعلقلرہ استانیولہ کی مابنہ قومیسیونر وشوقیات تشبہ سی کافی السابق وکالتہ سر بوط اولهرق ایضی وظیفہ ایدہ چکدر .
- ۷ - وکالتک وظائف عمومیہ سنہ واساس تشکیلاتہ عالیہ اولهرق وقوعولہ حق تبلیغات بدما یکدیگرکی تعقیب ایدن تدویرلہ اسر مخصوص نای آئینده تبلیغ ایدلہ چکدر .
- ۸ - ایشو نومبرولو اسر مخصوص بالمومو ولایاتہ ومنطقه مدیرلرله وکالت مقتضی سنہ مابنات قومیسیونرہ سوقیات هیئت متفرقاتہ تبلیغ اولتشدور وسول وظایفینک سرعت ایفاسی کوردر .

جہ نجلرہ تعویضاً ویریلان تضمانی وبتکک ذخائرک محسوب عمومی قانونی احکامنہ توفیقاً

محسوبی حقدنہ عالیہ وکالت جلیله سندن : محسوب عمری قانونک صورت تطبیقہ سی مین ۲۶ نیسان ۳۴۰ تاریخلی و ۲۶۰۵ نومبرولو نمایاننامہ یه ذیلدر :

حرب ویا دشمن استیلا سی سبیلہ دوچار سفالت اولان چقتیلرہ معاوتہ وتویضاً ویرلش اولان تخماتی وبتکک ذخیرہ بدللرینک آوانر عدوتاقیسنہ امکان وصال اولادینی وبنابرین چقتیلر « ۳۳۹ » سنہ سی نہایتہ قدر تعویضاً ویریلار ذخائر ویا بدللرینک محسوب عمومی قانونی احکامنہ توفیقاً معامہ خصوصیہ سنک اجرائی لازم کله چکدر مجلس عالیہ تک ۱۱ تشرین بانی ۳۴۰ تاریخلی قراری تفسیری اقتضاستدندر . آکا کورده معامہ ایفاسی تمیمیا تبلیغ اولتور .

مبادلہ ، اعمار واسکان وکالتی وظایفینک مدیریت عمومیہ حالندہ داخلہ وکالتہ دوری اجرا ایدلینجہ یه قدر

بایسبلہ حق معامہ لیلہ دائر عالیہ وکالت جلیله سندن : مبادلہ ، اعمار واسکان وکالتی وظایفینک مدیریت عمومیہ حالندہ داخلہ وکالتہ دور حقدنہ حکومتجہ احضار اولتان لایحہ قانونی بوبوک ملت مجلسنہ تقدیم اولتشدور . لایحہ تک طرزردہ کسب قانونیت ایدمچکی قطعی اولتور معلوم بولنامقلہ برابر هر حالندہ وقوع اولاجتی اولان اشغالک ایشای جریانندہ مهاجرین ماملانک توجہ

وسکتنه به اوغراماسنی تأمیناً احضاری اولورق آیدنه ایبارک شمدین شفلی لازمد:

۱ - بر شعبه اداری مقانده اضاى خدمت اچک اوزره ولايتلرله قضايلك اسرينه انتقال ايدن مبادله ، اعمار واسكان وكالتي مأمور زرينك اساي وعنوانلرني مشر جدولي هرولاييت اصغري بر زمانده مقام وكالته بيلديره چقدر .

۲ - اعمار وكالتهك تشكياتي اولمايان اداره ملكيه جزه ناملري وظيفه تي قئيل وبونلردن شايان دقت مقدارده مهاجرى اولوبده قادرده احتياجي اولانلردخي تكليف نري سرد ايدنه چكردر .

۳ - منطقه مديرلرجه دوسيله لك احضاري وعائد اولدقلى ولاياته تشيبي اساسنه كوره تدابير اتخاذ قاننه چقدر .

۴ - مامورين ايتكده ايتكده سوكوره موافقه سوكورون ولايتلر نامه وريپلرله مامورلرله مهاجرينه تاييد ماموم صرفيات وامور حساسيه طبق ولايتك ديكر مامورلري و صرفياتي كي مشترك قواده ماله به توفيق اولنه چندن منطقه مديرلرجه حسابات تفدينه تك تصفيهي وكوندرمش حوالايت ولايت دقتدارلقلى نامه جيروسى ايجون احضارات بيلاجقدر .

۵ - وظيفلري اداره مجلسلرنده قانوني توفيقاً رويت ايديله چكندن دولاي ارتقى ولايت وعضايرده كي اسكان واعمار قوميسونلرني احتياج قابله چكندن بو قوميسونلر شمديله كافي السابقي ايفاي وظيفه به دوام ايتكده ايزر ماملانق دوره حاضر نه چقدر .

۶ - منطقه لك طيبيلرله سيار اطباسي وزراعت مامورلري قيودات وحساباتي تنظيم ايله ولايت صهي وزراعت مديرلرني دور ايجون احضارنده بولنه چقدر .

۷ - اعمار ايتلري منطقه ل اسرنده كي هيئت فنيه مرفندن تشيبي ايدلنكده اولديندن انشا آت وتميراك كافي السابقي منطقه مديرلرني طرفندن اداره سي و بو وسيله ولاياته وقوع بولان سراجمشرك اعظمي مساوته مظهر اولسي لازمدر . آيجق والير كندى منطقه لرندي اعمار مساعيسي يالكن نظري تهيلات ايله برافاير كندى ايتلري اولورق بو مسئله ايله مشغول اوله چقدر .

۸ - استانبولده سيوفيات شعبه سي تصفيه حساباته عطف اهميت ايتلدر .

۹ - توزيع اراضى هيئتلرنيك توزياعي زرعيات زمانه قدر همه حال اكال ايتلرني مقتضى تدابير واحضارات ولايتلر طرفندن هر شيه ترجيحاً اكال اولنه چقدر .

۱۰ - اشبو ايكي نومرولو اسر مخصوص ولايت ، منطقه لره ومفتشله تلفرافله وسركن شيبانه محمدر ارباب بيلنج اولنمدر .

مضبطلر :

ديوان محاسبات رئيس تايلكارينه وكالته تعيين ايديله حك ذواته وريپلرله حك وكالت معاشي مقدرينه متدائر خرجراه قرارنامه سنك فقره مخصوصه سنك لزوم تفسيري حقتنده ديوان رياستهك $\frac{1}{3}$ نومرولى تذكره سي

وقوانين ماله انجمنى مضبطه سي بويوك ملت مجلسي رياسته جليله سنه تشكيات جديده بك موقع تطبيقه ومنى اوزرينه وظيفه سي كسب وسعت ايلين ديوان محاسباته اليوم منحل بولنان ايكي رئيس تايلكارينه مجلس تايليك اجبا عيلم اصللرنيك بالا انتخاب آييننه دكين وكالته تدويري مرتبه ضرورنده كوريلدرك اعضادن حاجي شياوعبدالجيليل بكارك نس وكالت مساى اسماسى سوريله دور وظيفه وكالتي ايفا ايتلري تشيبي وايضا قلممشدر . آيجق وظائف مذكوردهك اهميت ودرجه سي نقطه سندن وكالت ماشنك دخي مساعده قانونيه درجه سنده زييدى لازمه دن بولنقده ووكيل مامورلر نك وكالت معاشي وريپلرله يانك ايجون عتيق خرجراه قرارنا مه سنك حكمي اليوم جاري اولان ماشنات فصلنده مندرج (باب تايلدن استيدان ماده) كيفيتك طوغريدن طوغري به مجلس عاليه مربوط بولنان ديوان محاسبات مأمورين مستخدمين حقتنده مقام فخيانه لرنيه انتقال ايلديكي مطالعه قلممقدم اولديندن معروضات عاجزانه موافق راي سايلري بيورلديني تقدريده موى اليهاميه رئيس تايليكه مخصص ماشنك نئي اعتباريله وكالت معاشي اعطاسنه مساعده ساي رياسته تايلرنيك شايان بيورلسي احترام اولنور اقدم . ۱۰ آغستوس ۳۴۰

ديوان محاسبات رئيسي فؤاد

تورگه بويوك ملت مجلسي ديوان رياستي عدد ۲۵ ۸ ۳۴۰-۱۱-۸

هيئت عموميه به ديوان محاسباته منحل بولنان ايكي رئيس تايليك مجلس عاليه اصللرنيك انتخابه دكين وكالته ايفا ايتكده اولان حاجي شياوعبدالجيليل بكارك وكالت ماشلرنيك مساعده قانونيه درجه سنده زييدينه ووكيل مامورلر نك وكالت معاشي وريپلرله يلمك ايجون عتيق خرجراه قرارنامه سنك حكمي اليوم جاري اولان ماشنات فصلنده مندرج باب تايلدن استيدان ماده كيفيتك ديوان محاسبات طوغريدن طوغري به مجلس عاليه مربوط بولنسي حسييله بويوك ملت مجلسي رياسته انتقال ايلديكي مطالعه قلممقدم اولدينده دائر ديوان محاسبات رياسته دن مورود وصورت مصدغه سي مربوط تذكره ديوان رياستهك ۳ تشرين ثاني ۳۴۰ تاريخلو

برنجي اجده لى التذكر اول اسرد باب تايلدن استيدان ماده كيفيتك طوغريدن طوغري به مجلس ديوان رياسته انتقال ايدوب ايدمه ، چكته هيئت عموميه به تفسيرينه لزوم كورلش اولقله برى تفسيير هيئت عموميه به عرض اولنور .

تورگه بويوك ملت مجلسي رئيس وكيلتي عصمت

قوانين ماله انجمنى مضبطه سي رياسته جليله به اصلاى مجلس تايلدن انتخاب ايدلنجه به قدر ديوان محاسبات رئيس تايلكاريني وكالته ايفا ايدن اعضادن حاجي شياوعبدالجيليل بكركه عتيق خرجراه قرارنامه سي احكامي وجهه حسن ماش اعطا ايدلنكده ماسه ده بومقدارك نانه ابلاى ايجون قرارنامه مذكورك اليوم حكمي جاري اولان ماشنات فصلنده مندرج (باب تايلدن استيدان ماده) كيفيتك دوشورودن دور به مجلس عاليه مربوط بولنان ديوان محاسبات مأمورين مستخدمين حقتنده مقام رياسته سي انتقال ايتي لازم كنه چكته دائر اولان مطالعه لرينك موافق اولوب اولدينك استفسارني جاري ومجلس ديوان رياسته دن محول ديوان محاسبات رياستهك ۱۰-۸-۳۴۰ تاريخلى تذكره سي مطالعه وايجابي مذاكره اولندي . كرجه عتيق خرجراه قرارنامه سي وجهه هر هانكي بر وظيفه به تعيين ايدلن موظف بر وكيله حسن نسبتنده ماش اعطا ايدلنكده وبو مقدارك زييدى ايجون باب تايلدن استيدان ماده اولنسي مذكور نظاميه احكامندن ايسه ده شو قيد نظامي مشروطي برحكومته وبب عالي طرفندن منضوب واوكا كوره مربوط اولان ديوان محاسبات حقتنده جاري اولسي لازم كلوب حكومت جمهوريه دورنده وبالخاصه بويوك ملت مجلسنه منتخب دوشورودن دوشوروه كنديسنه مربوط ومستقل ديوان محاسبات حقتنده غير وارد اوله چكندن اعضادن جليل وضييا بكركه وريلكده اولان حسن وكالت ماشنك زييد مقدارى ايجون آيجق مجلس تايليك موافقت وقرارني استحصال ضروري اولديني ودوان محاسبات مأمور ومستخدميندن غيري ديكر دواژر وكالتر مأمورين حقتنده بو قبيل زييد ماشنات ايجون ده اياپ تايلدن استيدان ماده] هيئت وكيله دن استيدان ايدلسي قيديله تشيبي مذكور تفسيير ايدلس اولقله هيئت عموميه به عرض اولنور .

- كاتب مضبطه محمدرى قوانين ماله انجمنى رئيسي قرحصار صاحب بوزغاد بايزيد عزت هاوى سليمان سري شفيق اعضا اعضا اعضا بايزيد قرحصار شرقي وان صاروخان سليمان سودى اسماعيل محمد شبيب كمال اعضا كبره سول طاهر

حزبات تخمیرینک قابورلردن کیرلمسی
عمده سنک استابول باش مدیری منطقه سنه
مائد احراآت خلاصه سی ناطق راپوردن
زراعت وکالت جلیله سندن:

استابول ولایتی مرکز قضایی: زیتون
پرونی آدم بو سندن ایکی عدد ایکی نوسرونی مایر
تریوری آله برق بولردن بری رای قریه سنه دیگری
فرهاد پاشا چنتلکنه کوندرلشد. بونلر ایکی
سراق نظارتی آلتنه جوآده کی چفتجیلرک
تخمیرلری تطهیر ایتمکده درلر.

مقری کوی قضایی: زراعت باقی شمه سنندن
بدلی مقابله درت عدد مایر قابور ماکنه سی
مبایه ای دیلوب مختلف قریه لره کوندرلش و آقده
خلقه لی به مودوح ایکن بالاخره ایکی تلی به
ویراش اولان ماکنه دن قریه اهالی سنک فوق الماده
استفاده ایتمکده اولدقاری اشمار قلمقمده در.

قارتال واسکدار مرکز قضایی: زراعت
باقی شمه سنندن تسل ایملین بش عدد تریورون
بری تکفور طایغی زراعت مکنتنه دیگری آماطولی
حصارنده فواجق چنتلکنه بری بولنورلی به دیگر
ایکی قارتال قنانه تخمیر ای دیلوب تطهیراته
دوام ایتمکده در.

شیله وعلی قناری: بو قنار ایچون بش
مایر تریوری ۶ تشرین نانی ده کوندرلش و مأمورک
راپوریه انتظار ایتمکده بولنمدر.

ککبوزه قضایی: زراعت باقی سی ده بو سنندن
دوراً تسل ایملین بری تمهیر محتاج ایکی کوچک
هابت تریوری تارار و تریورون استفاده ایملش
و مأمورک اشماریه نظراً بو سنه تک ۹۰٪
احتیاجی تأمین ایتمکده در. مورد راپوره نظراً
قاریه تریورون تشرین اول ظرقنده ۲۰,۰۰۰
کیلو ۱۵ تشرین نانی ۳۴۰ - ۷۰۰۰ کیلو
بندای و زراعت مأمورینک نظارتی آلتنده کی
تریورون ۵ تشرین نانی سنه ده ۴,۰۰۰ کیلو بندای
تطهیر ایتمکده در.

جناحه: راپوری هنوز ورود ایتمکده در.
تکفور طایغی: تریورون وجود ذهل
ایسه ده مأمورین زراعتک انبارت و غیرت تادیه سیله

ال قابورلردن ۲۷ تشرین اولدن ۱۷ تشرین نانی به
قدر ۲۶۶,۴۰۰ کیلو تخم کیرلمدر.
کلیبولی: کسانده اموال متروکه به مایر بر
تریور مأمور نظارتی آلتنه ایتمکده در.
طای قابورلره ایملان تطهیراته مرکز قضائیه
۱۵ تشرین نانی به قدر مختلف ایملین ۲۱۴,۵۴۱
کیلو تطهیر ایتمکده در.

قرق کلیسا: ۱۸ تشرین نانی تاریخی راپورون
مرکز و ملحقات زراعت فن مأمورینک دلالت
و تشویقه وسیله اولدق بری بیک کیلو تخم
هادی قابورلره تطهیر و علاج اتمکده در.

ادرنه: زراعت باقی شمه سننده موجود
(۶۱) عدد تریور تسایم ای دیلوب بونلردن (۱۵) ی
اوزون کوز بری به (۱۵) عددی لالا پاشابه
(۱۰) عددی حواسیه (۷) عددی فواقی به
(۶) عددی سرب سنندینی ناهیه سنه (۸) عددی
مرکز قضائیه قریقی ای دیلوب توزیمه مباشرت
ایملین ۳ تشرین نانی ۳۴۰ تاریخی راپورون
آکلاشمکده در.

بورسه: هنوز اجراآت راپوری ورود
ایتمکده در.

قوه ایلی: ۱۷ تشرین نانی تاریخی راپورده
باشده موجود تریورلردن ۱۵ عددی بدلیه
زراعه ساتیلش و هر بری فعالیتته چاک بولنمدر.
مرکز زرده موجود ماکنه لردن (۲) دانه سی
باشدن تسل ایملینک تخمق تطهیراته عملیاتنه
تخصیص ایملش و آله یازارنده موجود قابور
ماکنه لردن (۶) عددینک کیوه به (۵) عددینک
قندزه به ارسال لروی مأموره یازلش و تخصیصاتی
کوندرلشد.

زوتنولداق: اجراآت راپوری هنوز ورود
ایتمکده در.

قسطمونی: اوج سراق تسین ایملش، قضا
و نواحی به باقی واسطه سیله اوتوز بش عدد تریور
کوندرلش، ۱۵ تشرین نانی به قدر ۶۹,۴۶۲ کیلو
تخم تطهیر ایتمکده در.

سینوب: ۱۴ تشرین نانی تاریخی راپورنده
زراعت باقی ده بو سننده بولان مایر قابورلردن
سزای ایله بش مارو تریورلی حال فعالیتته ارجاع

ایملش و حالاً مرکز قضائیه هر طرف
تخمیرک تطهیراته دوام ایتمکده در، باقی ده بو سنه
بولان اون بر عدد مایر قابورینک فعالیتته کتیر
ضمننده فعالیتته بولنمدر.

تصیح
طب فاکولته سنندن اوتوز بری بش
سنده استحصالی ایملینک دیپلومانی استقلا
حربی اتنا سننده سنایح ایملش اولدیننه داتر شایر
اجتجاج و ناتی ابراز ایملن قویه شمند و فرطاه
طیبی یکباشی مسغانی بک نسخه نایه دیپلوم
اعطایی قرر ایملینکدن حکمی اولمیان نسخه او
هر کیمک بدنده ظهور ایدرایسه همان استرداد
صحیه و معاونت اجتابیه و کالتنه ارسال و حامله
کفالت قویه به ربطی ایله اسمنک اناسی اهلا
اولدیننه داتر ۷۹۴۷۸,۷۷۴۷۶ نوسرولوردر
حریده نسخه لرنده انتشار ایملنکدن یکباشی بخدر
یازیله حق برده صحیه و کالتندن کوندرلن تذکره ده.
مصطفی بک صورنده یازیلدی بیلدیرلرک کیفیت تصحیح
و توضیح اولونور.

تجارت وکالتی مامون مدیریت عمومیه سنندن
ایچ ایل ولایتی داخلنده آتامور قضاوت
حیدر طایغی موقنده نهالاً قریه غوز تپه سنند
بدایله خوبه طایغ تپه سنه خط مستقیم شر قانمکو
تقطعدن بدایله حیدر طایغی حرب قیاسی موتم
قطر ایچی و یکجه تپه لردن کلیسا بیلاکی موقه
خط مستقیم غرباً اورادن بدایله دیگر کلیه
بیلاکی موقیه اورخان تپه سی و سازلی یکار سر تکا
تپه دن بلرور مبدأ حدوده خط متکسر ایله محدود
و مساحه سطحیه سی بیک سکر بوز اوتوز بر جریند
عیارت اراضیه فرانسز تپه سنندن موسیو ژو
دو قاتان طرفندن ۱۱ - ۷ نوسرونی رخصتنامه
مستنداً بالتحری ظاهره چقاریلان چنقو معد
طقسان طرفوز سنه مدله موسی ایله عهد سنه انه
اوله سنندن مامون نظامنامه سنک اوتوز آلتنه
واوتوز بدیجی ماده لری موججه بو بایده برکو
اهتراضی اولانلرک اعلان تاریخندن اعتباراً
آی مدت طرفنده آخر ده تجارت وکالتنه و محله
مقام ولایتیه باهر شمال سراجت ایملری اعلان اولنور

آخره: تورکبه بویوک ملت مجلیس مطاب

سهمی جریده

مقدمه اوج دلمه نشر اولنور

بر سنه لکی ۳۹۰ غروش

آلی آبانلی ۱۹۵

طشره ایچون سنه لکی بوسته اجرتی داخل اولدنی حالده ۶۵ غروشدر

آلی آبانلی ۲۳۵

بهر سنه لکی ۱۰۰ یارهدر

سنة : ۲

تورکیه جمهوریتینک رسمی غزته سیدر

نومرو : ۶۸

قانونلر :

نومروسی : ۲۴

بعض محلارده حاکم مجتمع تشکیلاتنک انعامه سنه و بعض محاکمک لغوینه دائر قانون

ماده ۱ --- لزوم کوریلن محلارده تشکیلات حاکم نظامیه قانونه توفیقاً حاکم مجتمع تشکیلاتی اقامه سنه و مواد وارده اعتبارله حاکم استیغافیه دن ایجاب اولدنی لغوه و لغو اولدیان محکمه لک برینه قلم اولنی اوزره محلی قانسیله بدایت حاکم و حاکم معاظرلندن مرکب بر استیغاف محکمه سی تشکیله وایشه تشکیلاتک لدی الاقتضا فضالده دخی وجوده کتیراسنه عدلیه وکالتی مآذوندر . بو سورته تشکیل اولنان محکمه لک رفاقتنده پرویا مآذوند حاکم معاوی دخی بولوندریلور . اشبو محکمه لده وظیفه ریاست عدلیه وکالتجه هیئتدن مناسبه تودیغ اولنور . محکمه تک باش کآچی دخی اعضاتکی صفتی حائزدر . شو قدرکه باش کاتبک اعضا صفتله هیئتک تفصالی اکل ایده بیامسی محکمه تک دیگر حاکم و یا حاکم معاظرلندن تشکیله امکان اولدنی زمانه منحصردر . بورارک مستنطقری تحقیقات قرازانامه سی تنظیم ایتمهش اولدقاری مسالده حاکم معاوی صفتله هیئته داخل اوله بیلیر . اشبو محکمه لک مواد جنائیه نی رؤیت ایده جکاری ائتاده کاکان بش ذآندن ترکب ایدر .

ماده ۲ --- اشبو قانون ۱ مارت ۱۳۴۰ تاریخندن اعتباراً معتبردر .

ماده ۳ --- اشبو قانونک اجراسنه عدلیه وکیلی مأمورددر .

۲۲ رجب ۱۳۴۲ و ۲۸ شباط ۱۳۴۰

نومروسی : ۲۵

۱۳۴۰ سنه سی مارت آینه مخصوص

وقت بودجه قانونی

ماده ۱ --- ۳۴۰ سنه سی مارت آینه افا اولنه جق خدمات دولته قارشولوق اواق اوزره دوازلک سنه صرفومه خدمات عمومی سی ایچون موازنه مالیله ایچمنجه تثبیت اولنان محصصات عمومی یه محسوباً (۱۱،۴۲۹،۴۵۴) لیرا تخصیصات موخته کتاد ایلدنلدر .

۱۳۴۰ سنه سی موازنه عمومی سی موجبجه دواثر قادر اولنورلنده پایلان تزییلات و ماشاشاده اجرا قلنان تنفیحات مارت ابتدا سنلندن نهایته قدر معتبردر .

ماده ۳ --- ۳۰ تشرین ثانی ۱۳۳۰ تاریخلی قانون موتمنک آلتنبی و ۲۵ شباط ۱۳۳۰ تاریخلی ذیلنک بدنجی ماده لری بروجهر توحید و تعدیل ایلدنلدر :

۱ - کرک مؤسسات و شرکاتلر ، کرک جمیترلر و اشخاص فردیه زردنده مقطوع ماش و اجرت و عائداتله استخدام اولنان هر نوع مستخدمینک صورت عاده و فوق العاده آلدقاری ماشاشات و اجورات اکر امیه لک مقدار سنوی سی اوزرلندن و تأدییه اولنان نوع آچقنک بورس اداره سنلندن و یا تجارت اولطه سنلندن آله جق بیاسه فیثاته کوره یوزده اوج نسبتنده تمتع و برکوسی استیغاف اولنور .

ب - ۳۰ تشرین ثانی ۱۳۳۰ تاریخلی تمتع و برکوسی قانون . موتمنک طوقوزنجی ماده سنک بشنبی ققره سی بروجهر تعدیل اولنلدر :

۳۰۲ تاریخلی املاک نظامنامه سی جاری اولان محلارده واردات غیر صافییه ، کذلاک ۱۴ جزیران ۱۳۲۶ تاریخلی مسققات قانونک اون ایکنجی ماده سنک معطوفی اولان بحر عمومی نظامنامه سنک الی آلتنبی ماده سنه توفیقاً مأمورین مایله طرفندن احوال عاده یه کوره تخمین اولنور .

ج - مذکور قانونک اون سکننجی ماده سنک اون درت نومرولو ققره سی بروجهر تعدیل اولنلدر :

سنی اون ایکیدن دون و آلتنش بشدن افزون و یا ایکی کوزدن وال و آیاننک برندن و یا ایکیندن محروم و مغلوج اولان عمله و مستخدمین و سیار صاعجیلر ،

د - ۳۰ تشرین ثانی ۱۳۳۰ تاریخلی قانونک بدنجی ماده سی بروجهر زیر تعدیل اولنلدر :

برخان کاملاً استیجار و مؤخر آبری آبری ایجار ایچکی صنعت اتخاذا ایدنلر تحت اشغالده بولندر دقاری مسققاتک ابراد غیر صافیسنک بوزده بشی نسبتنده و برکویه تابعدر .

ه - صنایع پتیشه دن معاداً مؤسسات صنایعه ایله دکرمن و فابریقلر هر زرده بولنور سه بولنور تمتع و برکوسنه تابعدر . ۲۱ ایلول ۱۳۳۶ تاریخلی قانونک بشنبی ماده سنه توفیقاً محقق ایبتدیریلوب هنوز تحصیل ایدیله مین تمتع و برکولونندن ۱۳۳۷ ، ۱۳۳۸ ، ۱۳۳۹ سنه لرینه عائد اولانلر استیغاف ایدیله جکدر .

و - ۳۰ تشرین ثانی ۱۳۳۰ تاریخلی تمتع

قانون موتمنک اشبو قانون ایله معدل شکلی دائره سنده محقق ایبتدیریله جک تمتع و برکوسی و کسورات منضمه قانون مذکور سر بوط (ب) جدولنک ایکنجی قسمنده محرر مکلفیندن دخی سائر مکلفین مثلاً بش ۲۵ شباط ۱۳۳۰ تاریخلی تمتع قانون موتمنی ذیلنک بشنبی ماده سنده محرر معقول و برکویه تابع مکلفلردن درت مثله ابلاغاً تحصیل اولنور . آلتنجی اشبو قانونک برنجی ماده سنه توحید و تعدیل اولنان آلتنبی و ذیلنک بدنجی ماده لرنده مصرح مکلفین و برکولرله ذیل مذکورک ۲۴۱ ، ۲۴۲ ، ۲۴۳ نجی ماده لرینه توفیقاً محقق ایده جک و برکو و کسر مندرجلری ضمه تابع اولنور . برنجی محقق اسلیری اوزرلندن استیغاف اولنور .

ز --- ۳۰ تشرین ثانی ۱۳۳۰ تاریخلی تمتع قانون موتمنک آلتنبی و بدنجی ماده لرله طوقوزنجی ماده سنک بشنبی ققره سی ۱۸ نجی ماده سنک اون درت نومرولو ققره سی و ۲۵ شباط ۱۳۳۰ تاریخلی ذیلنک بدنجی ماده سی مانادر .

ح --- اشبو ماده قانونیه تک (ه) ققره سنک حکمی یالکز ۳۴۰ سنه سنه و فقرات سائر سی ۱۳۴۰ سنه سنلندن اعتباراً طر ح اولنه جق و برکولره شاملدر .

ماده ۴ --- ۱۳۴۰ سنه سی بودجه سنده موازنه عمومی ده داخل بولنان مزولین ماشاشاتی سابق مثلاً هر وکالت مأمورین مزول سنه او وکالت بودجه سنده موجود فصل مخصوصدن ؛ شهر آماتی ، اعیان خزینه خاصه ، شورای دولت کبی تشکیلات دولته غیر داخل دواثر و مؤسسات مزول مأمور . لرینه بون عمومیه محصصات ذانیه قسیمی بودجه سنده کی مزولین ماشاشاتی فصللندن ماش و بریلور .

ماده ۵ --- قوانین نظامات واسول و مشور . عهسنه توفیقاً جیات ایدلکده اولان رسوم و تکالیفک مارت ۱۳۴۰ آبی طرفنده دخی استیغافنه دوام اولنه جقدر .

ماده ۶ --- برنجی ماده موجبجه استحصال اولنه جق تخصیصات موتمنک ۱۳۴۰ سنه سی بودجه سی ایچون موازنه مالیله ایچمنجه تعیین و تثبیت اولنان فصول و ماده کوره توزیمه هیئت وکیله مآذونددر .

ماده ۷ --- بالمعوم تکالیف و رسومک قوانین و نظامات مقرر سی موجبجه محققنه و بون خزینه تک شوبته اساس اولان مقادیر و نسبتلر تبدیل ایچمک

مهره مستحضر فتنکار ایاصاجه وقابولار ایچون
بلابلان باندول الصاق اولنه قدر . اوچ آئی
مکره باندولمز موجود کوربان اشیا باقی اعتبارله
مصادره ایله جکدر .

ماده ۶ --- افراد ، ژاندارمه ، پولیس
ودواتر اوله جیلری ایله مکاتب طلبه سنک الیمه لک
قاش وقوندر برنجی عسکری و ملی قاپریقه لرده
موجود واعمالی ممکن بولدیغی صورتده خارجه مک
ذیباتدن بوزده اون زاده سنده بهالی یله اولسه
ترجیحاً قاپریقه لردن ماییمه واعمال ایتمیرمکه دواتر
دولت بچوردر .

ماده ۷ --- سنین سابقه خدماتدن متولد
وسنین مذکورده مکاتب حقوق قارشولنی
سنه لری خصصاتندن قبیله اوله رق مدور تادیردن
موازنه عمومی نیت سنین سابقه دیونی قصانندن
دوغروجه خزینه مایلیجه تسویه اولنه جقدر .

ماده ۸ --- طیه فتنک قاپریقه لری و تفرعاتی
قارشولنی اوله رق ۳۳۹ سنه سنده موازنه عمومی به
ادخال ایلمش اولان یگریش میایون غروش
حقندنک احکام قانونیه کاکان باقی اولدیغندن خزینه
مالیه اشوبمبانی اصولاً تحقننده تسویه ایله جکدر .
ماده ۹ --- سیویل عمله برینه سنستکار عسکر
استخدام اولدیغی تقدیرده اعاشه والباس صرفلری
بمدالتیرلی بخشش غروشک قبیله سی یومیله اوله رق
کشدولرینه وریلیر .

ماده ۱۰ --- عین فضاک مودی پیننده نقل
تخصیصات ، مدافعه مایله وکیلنک امریله اجرا
اولتور .

ماده ۱۱ --- اشبو قانون ۱ مارت ۳۴۰
تاریخندن اعتباراً سرعی الاجرادر .

ماده ۱۲ --- اشبو قانونک اجرانسته مایله
مدافعه مایله وکیلاری مأموردر .

نوروسی : ۴۵۷

۱۳۴۰ سنه سی نیسان آینه مخصوص موقت

بودجه قانونی

برنجی ماده مارت آینده ایفا اولنه جق
خدمات دولته قارشولق اولق اوزره ۲۸۸ سباط ۳۴۰
تاریخی موقت بودجه قانونک برنجی ماده مسیله
وریلن تخصیصات قبیله سنک نیسان خدماتنه مقابیل
صرفنه ، اذونیت وریلدر .

ایکینجی ماده --- قوانین و نظامات واصول
موضوعه سنه توفیقاً بیایت ایلمکده اولان رسوم
وتکالیفک نیسان ۱۳۴۰ آئی طر فنده دخی استقامتسه
دوام اولنه جقدر .

اوجینجی ماده --- لیلی مکتبلر طلبه سی ایله
افراد اعاشه سی مصرفی ، امور ناقه ، انشاآت
وتعمیرات ومبادله ، اعمار واسکان مصارفی کبی
مصارف مهمه ومستجله ایچون مارت موقت
بودجه سیله وریلن تخصیصات قبیله سی کافی کلدیکی
صورتده موازنه عمومی قانونیه وریله جک تخصیصانندن
محبوبی اجرا قلنلق وموازنه مایله انجمنتجه مصارف
مربوره ایچون نیتت اولتان سنه لک تخصیصاتک

۲. آیفانی تجاوزه ایتمه ک اوزره صرفیات اجرانسته
هیئت وکینه مآذوندر .

دردنجی ماده --- اشبو قانون نیسان ۱۳۴۰
ایستادن اعتباراً سرعی الاجرادر .

بشینجی ماده --- اشبو قانونک اجرای احکامته
اجرا وکیلاری هیئت مأموردر .

۲۵ شعبان ۱۳۴۲ و ۳۱ مارت ۱۳۴۰

تعلیماتر :

قانوننامه صورتیدر

برنجی ماده ۱۵ مایس ۳۳۵ تاریخندن
اعتباراً جدال ملی به اشتراک ایلوب مختلف
ملی جه لرده ویا داخلی عصیانلرک اطفاسنده بالفعل
خدمت ایده رک فوق الماده پاراللق کوستر دکلری

اوزمانکی ملی جهه ویا منطقه ویا فرقه قوماندانندن
ویا خود اوزمانکی هیئات ملیه وحکومت تحلیله لردن
یایله جق تحقیقات ایله ثابت اوله جق اولان بری
ویجری ، ژاندارمه ، موظف و متقاعد ، احتیاط اسرا
و ضابطانندن جدال ملی نهایتنه قدر فوق الماده دن
ترقیع ایتمش اولانلر بر دفعه به مخصوص اولق
اوزره خدمت لرنک درجه سنه کوره تقدیر نامه ایله
ویا بر درجه ترقیع صورتیله تلطیف ایدیولرلر
ویا بر شرائطی حائز ملی قوماندان ورؤسا ایله مجاهد
و مجاهده لره و بولری اداره ایندن مدافعه حقوق
رؤیش واعضالرینه خدمت وطنیه لرینه مقابل بر
قطعه استقلال مده ایلمی وریولور .

ایکینجی ماده --- اشبو قانون تاریخ نرفندن
معتبردر .

اوجینجی ماده --- اشبو قانونک اجرانسته
ارکان حربیه عمومیه ، مدافعه ملیه و داخلیه وکیل
وکیلاری مأموردر .

۱۷ جمادی الاخره ۱۳۴۲ ، ۲۴ کانون ثانی ۳۴۰

۴۰ نو . ولی قانونک صورت تطبیق حقننده

تعلیمات

۱ --- اشبو قانون ۱۵ مایس ۳۳۵ تاریخندن
اعتباراً مجازله ماییمه اشتراک ایله برنجی این اوکی
مخاربه سنه قدر - این اوکی مخاربه سی داخل دکل -
اولان مدت ظرفنده بالفعل بریاراللق ابراز ایتمش
اواوبده ظفرملینک استحصانه قدر فوق الماده
ترقیع ایتمش اولانلره عآددر . اطنه وغازی
عینتاب منطقه لری ایچون بومدت فرانس لرک حوالی
مذکورری تخمیه سی زمانه قدر معتبردر . (قوچکبری
و پونوس کبی بیوک عصیانلر داخلدر) .

۲ --- قانونه نظر خدماتی مسبوق اولانلر
ترقیملری ویا تقدیر نامه ایله تلطیفلری خصوصی مذکور
مدت ظرفنده جبران ایندن مخاربات و داخلی عصیانلره
سبق ایندن خدماتی درجه سیله محل و تاریخ وقته
ذکر ایدیله رک خدمات بوتون وضوحی ایله تفصیل
ایدلک صورتیله ایله اولنه جقدر .

۳ --- اوزمانکی ملی جهه ، منطقه ، فرقه
قوماندانلریله اوزمانکی مدافعه حقوق وردالحاق

کبی ملی هیئت اداره لر و اوزره آیدمه آمال ماییمه خادم
اولان حکومات تحلیله کزدی میرت لرنده خدمت
ایتمش اولانلردن برنجی ماده موجبجه شایان تلطیف
کوروللری ایکینجی ماده دهی طرزده اولق شرطیله
رأساً مدافعه ملیه وکالتنه ایله ایده ییولور . مه ماییمه
کند برنجی برنجی ماده نیک ذکراً اثره شمولنده تلطیفه مستحق
عد ایدنلر دخی دوغریدن دوغری به و ایکینجی
ماده دهی صراحت دائره سننده وکالته مراجعته
مآذوندرلر . ببولده مراجعت ایده جک اولانلرک
ویره جکلری استدعال وار ایسه وناقتک صورت
مصدقیلری دخی ربط ایلمی و حالاً بولند قیلری
نظمه آسری طر فندن ساسله " سرایتیه رعایه " وکالته
کورولدیلدر . خصوصی مکتوبلر ایله وقوع بولجق
سراجت لر متبر دکدر .

۴ --- کرک کلجک اولان انهار وکرک
رأساً وقوع بولجق با استدعا سراجت لر وکالتجه
تدقیق و قانونده کی صراحته کوره ایجاب ایندن
تحقیقات یایلدقن صوکره استحقاق نین ایدنلر
درجه خدمت لرنه کوره تلطیفلری مهامله سی تعقیب
واضا اولتور .

۵ --- کرک ایله وکرک رأساً وقوع بولجق
سراجت لر مایس نهایتنه قدر وکالته واسل اولمایدیر .
بوتاریخندن صوکره کیلر موقه مسامله به قونیلایمه
جقدر .

۶ --- قانونک فقره اخیره سنه نظر آملی
قوماندان ورؤسا و مجاهد و مجاهدلر و مدافعه حقوق
رؤیش واعضالرندن استقلال مده ایلمه سیله تلطیفه
شایان کوروللر دخی دردنجی ماده ده کی ایضاحات
وجهه ایله اولتور ویا سراجت ایدرلر .

مدافعه مایله وکیل
کالئم

تقدیر نامه صورتلری

باطوم باش شهیدلرک برنجی صنف باش
شهیدلرک خصصاتیه سابق باتاوی باش شهیدلری
رأفت بک ، کومرو شهیدلرکی قانچیلارلنه آتکه
ولایتی ایلمک تدریسات مفتنی احمد قش بک ، سلانیک
شهیدلرک بباطوم شهیدلری شریف بک ،
وقلیس و باکو ممثلکلری لغو ایدیله رک مذکور
ممثلکلر قادر وسنده مستخدم مأمورینک وظیفه لرینه
نهایت ویرلش وقلیسده برباش شهیدلرک احدایله
مذکور باش شهیدلرک ایکینجی صنف باش شهیدلرک
مخصصاتیه استانبول مرخصلی مأمورلرندن عبان
نوری و قانچیلارلنه مذکور مرخصلی مأمورلرندن
صبحی و باکوده بر شهیدلرک احدایله مذکور
شهیدلرک باکو ممثلکلر باش کابجی فریدو قانچیلارلنه
مطبوعات مدیری مأمورلرندن فؤاد ومنحل بولان
اریوان شهیدلرک بارسون شهیدلری علی کال
و قانچیلارلنه هجرت کای بکر تمین قلنملردر .

اشبو قرار نامه لک اجرانسته خارجه وکیل
مأموردر . ۱ نیسان ۳۴۰

باش وکیل و خارجه وکیل نورکیه رئیس جمهور
عصمت قازی مصطفی کال

٢٥ يول ٣٣٩ نارنجي قانو نك برنجي ماده سنه تويه آ نسبت
عسكريه ي قطع اولدن
تفنگچي اوستسي تيور علي افندي كريم قوصوه ٧٧-٢٢٢٧
احتياط ملازم ناني اسماعيل حق افندي محمد توفيق درسعات ١٣٢٨٣
مقاعد قائم مقام فتاح بك محمد درعليه ١٠٧-٢٠٩
سوازي يوزباشي اسماعيل عرفان افندي احمد حليمي ٢٦-٢١٦
اركان حرب قائم مقام كال بك اوخري ١٧-٢١٧
بياده منابطوكچي توفيق افندي حسين حسني كوبريلي ٢-٢٢٢٧
ملازم ناني محمد افندي ابراهيم ادم درسعات ١٧٧-٢٢٢٧
بياده قائم مقام ذكي بك
بياده ملازم اول المايلي احمد جمال افندي احمد ١٦٤-٢٢٢٨
مقاعد تغير موبچي مير آلاي مليونر بك بكر سيواس ١-٩٧
مناور امامي محمد فائق افندي بكر كوشخانه ١٢-٢٠٧
استحكام ملازم اول علي رضا افندي مصطفي البستان ١٦-٢٢٢٨
احتياط ملازم ناني حسين عوني افندي عادل درسعات ١٩٢٠١
يالكر اون اوج شخصدر .

٥ يول ٣٣٩ نارنجي قانوسا نك ايكنجى ماده سنه توفيقاً
نسبت عسكريه لري قطع اولدن
بيطر يوزباشي حيدر افندي ابراهيم حق قاسم پاشا ١٨-٢٢٢٥
ملازم اول محمد سليم افندي سيد ادر اسكدار ٩-٢٢٢٧
مناور حساب ماموري محمد ناجي افندي احمد سزئي عكا ٢٢-٢٢٢٠
بياده ملازم ناني احمد جميل افندي خالد لازقيه ٢٢٤-٢٢٢٢
مشاور عدلي محمد بسيم افندي علي لازقيه
بياده ملازم اول عيان جاهد افندي حاجي مصطفي سلانيك ٢٥٢-٢٢٢٧
ملازم ناني خالد افندي ابراهيم درسعات ٢٥٥-٢٢٢١
ملازم ناني خالد افندي احمد جدي ارزنجيار ٢٢٢٢-٢٢٢٨
ملازم ناني عمروهي افندي نجيب چنگل كوي ١٦٠-٢٢٢٨
ملازم ناني عارف افندي احمد ايوب ٢١٤-٢٢٢١
ملازم ناني سليمان افندي محمد امين نك تيز ١٢٩-٢٢٢٥
ملازم ناني نامق كال افندي محمد امين احمديه ٢٤١-٢٢٢٨
يالكر اون اوج شخصدر .

٢٥ يول سنه ٣٣٩ نارنجي قانوسا نك بشنجي ماده سي موج نجبه
نسبت عسكريه لري قطع اولدن
آلاي امامي محمد نوري افندي حاجي يوسف يوزغاد ١-٩٧
مناور امامي حق افندي عباس بغداد ٤٧-٢٢٢٦
ملازم اول واهان افندي قره بت ازميت ٨-٢٢٢٠
ملازم ناني منتهي رفيق افندي نوري بچه جك ٤٢-٢٢٢٠
ملازم ناني شفيق افندي جدي طرابلس شام ١١١-٢٢٢٠
ملازم ناني باروز افندي آرتين طر بزون ١١٨-٢٢٢٠
ملازم ناني احمد افندي ابوالخير شام ١٣-٢٢٢٤
يوزباشي محمد علي افندي عزيز ساپايه ١٩-٢٢١٩
ملازم ناني محي الدين افندي فتاح ساپايه ٣٥-٢٢١٩
ملازم ناني محمد امين افندي صالح حلب ٢٩-٢٢٢٠
ملازم ناني محي الدين افندي نيازي شام ٤٠-٢٢٢٠
ملازم ناني محمود نديم افندي عبدالغني بغداد ٣٤-٢٢٢٢
ملازم ناني عبدالوهاب افندي عبدالرزاق بغداد ٢٩-٢٢٢١
ملازم ناني طه افندي محمد طرابلس شام ٢٢-٢٢٢٥
ملازم ناني عبدالرحمن افندي عبداللطيف بغداد ٢٦-٢٢٢٤
ملازم ناني محمد ولي افندي مصطفي موصل ١١-٢٢٢٢
ملازم ناني اسماعيل حق افندي رفعت بغداد ٢٢-٢٢٢٢
ملازم ناني محمد امين افندي احمد موصل ٩-٢٢٢٥

ملويچي يوزباشي فتحي افندي محمد علي بغداد ٣٢-٢٢٢٦
ملازم اول خليل افندي ابراهيم بغداد ٣٥-٢٢٢٦
ملازم اول مهدي افندي صالح بغداد ٢٥-٢٢٢٤
ملازم اول جيل افندي محمد موصل ٤٥-٢٢٢٧
ملازم اول عزت افندي توفيق بغداد ١٦-٢٢٢٦
ملازم اول محمد راسم افندي رشيد شام ١٣-٢٢٢٨
ملازم اول عبدالوهاب افندي محمد ناجي حلب ٦٥-٢٢٢٠
ملازم اول رشيد افندي علي شام ٢٦-٢٢٢٨
ملازم اول محمد ذكي افندي امين كركوك ٢٣-٢٢٢٦
ملازم اول صبري افندي ساه شام ١-٢٢٢٨
ملازم اول جلال الدين افندي رستم لامع بغداد ٩-٢٢٢٨
ملازم اول محمد رشيد افندي احمد شام ٢٢-٢٢٢٨
ملازم اول محمد جيل افندي حميد بغداد ٢٤-٢٢٢٨
ملازم اول سميد افندي حاجي محمد حلب ٢٠-٢٢٢٧
ملازم اول محمد خالد افندي سيد شام ٤٢-٢٢٢٨
ملازم اول محمد رمزي افندي سيد عيسي بغداد ٥٦-٢٢٢٨
ملازم اول سرگيس افندي اوسب ازمير ٢-٢٢٢٠
ملازم اول محمد ذكي افندي ولي حلب ٤-٢٢٢٠
ملازم اول محمود صبري افندي علي رضا شام ٢٠-٢٢٢٠
ملازم اول شفيق افندي اسماعيل حق حلب ٢٧-٢٢٢٠
ملازم اول داود افندي ساپان موصل ٧٧-٢٢٢٠
ملازم اول يوسف افندي عبدالرزاق تبريز ١٣-٢٢٢٠
ملازم اول محمد ساسي افندي رؤف بغداد ١٢٧-٢٢٢٠
ملازم اول محمود افندي حسين موصل ١٠-٢٢٢٠
ملازم اول كانم افندي رضا طهران ٧٥-٢٢٢٠
ملازم اول داود افندي حاجي ساپان بغداد ٥٨-٢٢٢٠
ملازم اول احمد فوسي افندي علي طورسون حلب ١٢٩-٢٢٢٠
ملازم اول ويلهلم افندي درسعات ٢٣-٢٢٢٠
ملازم اول حسن فوزي افندي نوري بغداد ١١-٢٢٢٥
ملازم اول استاوري افندي داريجه ٣١-٢٢٢٨
ملويچي ملازم ناني صادق افندي مصطفي كوبريلي ٢٦-٢٢٢٠
ملازم ناني عبدالرزاق افندي معروف سلمايه ٦٤-٢٢٢٢
ملازم ناني محمد افندي ناصر طرابلس غرب ٢٢-٢٢٢٢
ملازم ناني فؤاد افندي طه بغداد ٢٨-٢٢٢٠
ملازم ناني احمد ناصر افندي ناصر صنعا ٩-٢٢٢٠
ملازم ناني صبحي افندي محمد حما ١٢٤-٢٢٢٠
ملازم ناني عبدالقادر افندي سيد ساپايه ٩٠-٢٢٢٠
ملازم ناني ابراهيم افندي سيد جدي سلمايه ٩٢-٢٢٢٠
ملازم ناني اسماعيل حق افندي حاجي محمد درسعات ١٠٠-٢٢٢٠
ملازم ناني محمد امين افندي محمد ساپايه ٦٦-٢٢٢٠
ملازم ناني سميد افندي عباس محمد بغداد ٢٦-٢٢٢٠
ملازم ناني عبداللطيف افندي صادق بغداد ٥٢-٢٢٢٠
ملازم ناني مانوق افندي آصادور آطنه ٨٦-٢٢٢١
ملازم ناني حسن فهمي افندي علي كركوك ٤٣-٢٢٢٠
ملازم ناني حليمي افندي سيد محمود بغداد ١٦-٢٢٢٠
ملازم ناني عباس حليمي افندي بغداد ١٣٠-٢٢٢٠
ملويچي ملازم ناني محمود نديم افندي محمد موصل ١١٤-٢٢٢٠
ملازم ناني محمد منير افندي عمر شام ٨٥-٢٢٢٠
ملازم ناني عبدالحميد افندي يوسف عكا ٧٨-٢٢٢٠
ملازم ناني كبر قور افندي بغوس وان ١٣٥-٢٢٢٠
استحكام بيكباشي محمد خيري افندي احمد بيروت ٩-٢٢١٢
ملازم ناني عزت افندي احمد شام ١١٤-٢٢١١
يوزباشي اسماعيل حق افندي محمد وصفي حلب ٥-٢٢١٨
ملازم ناني محمد افندي صالح حلب ١٣-٢٢٢١

۷۴-۳۱۵	ابراهیم افندی محمود نصیبین	ملازم حساب	۲-۳۱۳	خالد افندی عبدالحمید حمص	استحکام یوزباشی
۳-۳۱۷	ابراهیم صبری افندی اسماعیل حلب	د	۶-۳۲۴	محمد افندی عارف اوجی شام	د
۵۸-۳۱۶	احمد افندی طاهر بغداد	د	۲۵-۳۳۰	احمد حمیدی افندی شام	ملازم اول
۴۶-۳۱۵	احمد عرفی افندی محمد بغداد	د	۱۰۶-۳۳۰	محمد هوی افندی اشقودره	د
۳-۳۱۲	بهجت افندی امین صلاحیه	د	۵۲-۳۳۱	حمیدی افندی سلیم شام	د
۶۹-۳۱۱	حاجی یونس افندی خلیل لازقیه	مقتاعد	۱۰۱-۳۲۳	صالح افندی خلیل اوباشی	مخبره
۵۸-۳۱۳	حسین هاشم افندی صالح شام	د	۲۸-۳۲۸	عبدالرحمن افندی عبدالوهاب	د
۲۰-۳۱۴	حاجی حسن افندی حسن شام	د	۴۶-۳۳۰	جعفر افندی شاکر مناستر	د
۶۱-۳۱۶	حسن افندی محمد یافه	د	۱۲-۳۲۸	حسن فوزی افندی عبدالله شام	د
۱۲-۳۱۲	حسین حسنی افندی محمد حلب	د	۱۸-۳۲۸	ابراهیم عدلی افندی عبدالرحمن نابلس	شمندوفر
۱۳-۳۲۰	حسین افندی هلی بغداد	د	۳۰-۳۲۸	محمود افندی محمد طرابلس غرب	د
۶-۳۱۴	رشید افندی محمد-مید شام	د	۶-۳۲۸	محمد نجیب افندی لطف الله عکلا	استحکام
۹۳-۳۱۴	زبور افندی عبدالله حلب	د	۹۸-۳۳۰	رشید افندی حاجی علی بغداد	د
۶۱-۳۱۵	سلیمان افندی مصطفی بغداد	د	۳۳۰	محمد عطا افندی یوسف سنی شام	د
۳۵-۳۱۲	صالح افندی عبدالقادر سلیمانیه	مقتاعد	۲۵-۳۲۷	رفیق و عارف شام	د
۳۱-۳۱۷	عاشق افندی حاجی موسی دیر	د	۲۹-۳۲۷	یوسف و نجم الدین بغداد	مخبره
۳۰-۳۱۳	عبدالرزاق افندی حسن بنه اد	د	۶۸-۳۳۰	محمد حاجی و موسی حلب	د
۹۵-۳۱۴	عبدالفتاح افندی احمد کرکوک	د	۷۶-۳۳۰	اسماعیل حق افندی ابراهیم بغداد	د
۹۸-۳۱۴	عبدالوهاب افندی حسن بغداد	د	۸۰-۳۳۰	عبدالمز زافندی عبدالقادر سلیمانیه	د
۱۷-۳۱۶	عبدالقادر افندی عبداللطیف بغداد	د	۲۰-۳۳۰	ابراهیم افندی عبدالوهاب بغداد	د
۳۴-۳۲۴	عبدالرحمن افندی عبدالرزاق شام	د	۵۵-۳۳۰	عزت افندی اسماعیل کرکوک	د
۹۶-۳۱۴	علی رضا افندی عبدالقادر بغداد	د	۱۸-۳۲۶	بهجت افندی محمد صالح صلاحیه	د
۷۶-۳۱۱	هداد افندی صالح بغداد	مقتاعد	۳۵-۳۳۰	عبدالحمید افندی رشید بغداد	استحکام ملازم ثانی
۱۲-۳۱۳	محمد سمید افندی عمر شام	د	۴-۳۳۱	سلیم صبری افندی شمس طاشلیجه	د
۶۳-۳۱۱	محمد هاراف افندی شیخ داود اورفه	د	۲۳-۳۳۰	جهیل افندی سلیم بیروت	استحکام ملازم ثانی
۱۹-۳۱۳	محمد امین افندی احمد بغداد	د	۱۳-۳۳۲	فائق افندی شاکر اشقودره	د
۴-۳۱۴	محمد رفیق افندی احمد سلیمانیه	د	۹-۳۳۲	عبدالرزاق افندی احمد شام	د
۸-۳۱۴	محمد افندی حاجی محمود اورفه	د	۱۳-۳۳۲	عبدالله افندی نجیب حلب	د
۸-۳۱۵	محمد توفیق افندی رشید بغداد	د	۵۳-۳۳۰	نظمی افندی امین شام	مخبره
۲۲-۳۱۵	محمد سمید افندی جرجیس موصل	د	۸۲-۳۳۰	ناجی افندی عبدالرحمن بغداد	د
۲۹-۳۱۵	محمد امین و سلیمان بغداد	د	۱۸-۳۳۱	یحیی افندی ذکریا شام	د
۵۰-۳۲۰	محمد افندی احمد کرکوک	د	۵۱-۳۳۱	عارف افندی احسان شام	د
۱۸-۳۲۴	محمد ذکی افندی شیخ سعاد یافه	د	۱۲-۳۳۱	منیر افندی محمد شام	د
۷-۳۲۵	محمد بهجت افندی محمود شام	د	۲۶-۳۳۱	محمد ذکی افندی عبدالله شام	شمندوفر
۱۶-۳۱۵	محمود افندی حق حله	د	۶۹-۳۳۰	جهیل صدق افندی بغداد	استحکام
۱-۳۱۹	محمود افندی محمد کرکوک	د	۹۶-۳۳۰	احمد بهجت افندی سلیمان بغداد	د
۳۰-۳۲۲	مادی افندی مصطفی کرکوک	د	۴۰-۳۳۱	غابریل افندی تورکیه آرزو پایمان	د
۶-۳۳۰	آگاه افندی احمد قیصری	د	۴۷-۳۳۱	یاسین خلومی افندی محمد علی شام	د
۹۳-۳۱۶	صالح افندی حسن یعقوبه	د	۶۲-۳۳۱	محمد سید افندی محمد رؤف بغداد	د
۳۳-۳۲۴	حسن بصری افندی مصطفی بانیه	د	۶-۳۳۲	عبدان افندی احمد مصر	د
۲۳-۳۱۹	احمد شوکت افندی محمود موصل	معاون	۹۱-۳۳۰	عبدالحمید افندی عبدالکریم کرکوک	مخبره
۲۶-۳۲۲	ابراهیم افندی محمود کرکوک	د	۲۲-۳۳۱	خالد افندی محمد شام	شمندوفر
۴۳-۳۲۲	سید شاکر افندی محمد کرکوک	د	۶۳-۳۳۱	حسن افندی خلیل شام	مقتاعد حساب، اموری
۳۱-۳۲۲	عبدالجبار افندی حبیب بغداد	د	۹۴-۳۱۶	عارف افندی مصطفی بغداد	د
۵-۳۳۰	محمد رفعت افندی نوری شام	د	۱۶-۳۱۲	عبدالوهاب افندی ولی کرکوک	د
۲۹-۳۲۵	محمد افندی عبدالحمید شام	د	۳۰-۳۱۵	عبدالستار افندی عبدالوهاب بغداد	د
۳۴-۳۲۷	حافظ مرطقی افندی ادم اشقودره	آلای امای	۱۶-۳۱۴	لطیف افندی عبد شام	د
۳۵-۳۰۸	مصطفی افندی احمد طرابلس شام	د	۶-۳۱۵	محمد افندی عارف بغداد	د
۳۰-۳۲۵	شهاب الدین افندی احمد	ملازم امای	۳۴-۳۱۴	محمود ناچی افندی عبدالقادر عارفیه	د
۱۹-۳۲۱	احمد افندی حاجی محمد حلب	د	۱۹-۳۱۵	محمد کمال افندی عبدالقادر شام	د
۱۸-۳۳۰	محمد شهاب افندی محمد نوری ماب	د	۱۷-۳۱۲	محمد توفیق افندی ابراهیم طرابلس شام	د
۳-۳۱۵	عبدالرزاق افندی محمد موصل	د	۲۲-۳۱۹	محمد صالح افندی احمد شام	د
۱-۳۰۲	محمد امین افندی محمود موصل	د	۳۱-۳۱۴	محمد امین افندی محمد بغداد	د

۲۶ مارچ ۱۹۴۰ تاريخي انجمن مديران قراريله متقاعدین و معزولين و ايتام و ارامه ضم و مناقلة ضم و تصحيح قناتن معاشاندر .

مقدار مائتي	مقدار مائتي
۶۶ سيواس اورمان مديري اورمان افندي نائله سي مناقلة ضم	۵۰۰۰ مانغا مجلس اعيان اعزازتندن رؤف پاشا تقاعد
۶۶ شهبان قائمقاي محمد	۲۰۰ سينوب دارالمعلمين معلملرندن احمدجدي افندي
۴۳ ديمه توفه پاشا كاتب و صندوق اميني اسماعيل حق افندي عالمه سي	۲۳۲ ازميز ولايتي اوراق مقيد سابق عمر وافر افندي
۷۵ مائتي تاغراف نظارتى محاسبه قلمى كتيبه سندن كمال افندي عالمه سي	۷۴۸ سوريه تحقيق مأمور سابق علي رضا افندي
۴۵ سابق شمعدا انجمنلر دن طاهر افندي عالمه سي	۴۶۹ ازميز پاكيت پوسته خانه سي پاشا مأموري بسيم رزمي افندي
۲۵ اورفنه بدايت محكمه سي اعزازتندن اوئانس افندي عالمه سي	۴۰ كوزله نفوس كاتب سابق حاجي حسن افندي تصحيح ضم
۲۹ مقرى كروي مستعطني محمد طارف	۱۹۰ ازميز ديون عموميه محافظه ما وري معاونا احمد آغا تقاعد
۳۸ بين ولايتنه تابع قلم ناحيه سي مديري لامع افندي عالمه سي	۴۰ بروسه استيناف محكمه سي باشرى حسن قدرى افندي عالمه سي
۲۵۰ سرعش سوارى تحصيلدارى محمد بك معزوليت	۴۰ همشين ناحيه سي طاير ا وري عياله شوق افندي محدودى
۳۳۳ بوزانلي پوسته و تاغراف مديري سابق حسن تحسین افندي	۱۲۰ ازميز ديون عموميه مديري قوليبي ادهم افندي عالمه سي
۲۵۰ ارطغرل ماليه تحصيلدارى شعيان	۱۲۰ رسومات مديريت عموميه سي اوراق قلمى كتيبه سندن متوق ابراهيم افندي عالمه سي
۱۵۰۰ استانبول شهر اقامتي صفيه مديريه ماونيه و پاپاد و بلر	۴۹۴ از ضرور استيناف جزا رئيسي عاطف افندي عالمه سي
۷۵۰ صاروخان ايكنجه صنف بوليس قوميسر لرندن اسلام خامس افندي	۴۰ ساقر رسومات قوليبي سيد احمد آغا بك
۵۸۳ درسادات بك داغلي دائره بلديه سي طيبي استيان ترزي يان افندي	۱۲۰ قرجه بك مركز خد اوندكار مكشي معلملرندن بكر لغاي افندي عالمه سي
۴۰۰ مائتي مجلس اعيان انجمن قلمى كتيبه سندن حسين كمال الدين افندي	۴۹۶ سابق مجلس عمومى دائره سي محافظي مصطفي جميل بك عالمه سي
۶۰۰ بايه قضايي بدايت محكمه سي رئيس اسبق سميد	۱۴۷ باب مشيخت تاغراف مركزى مأموري سندا
۱۳۳۳ ملئي دفتر خاقان قيود تصريفه مديري سابق محمد اسعد	۲۰۹ متقاعدین نوابدن سينوب نائبي ازكوبلي موسي رضا افندي
۲۷۱۶ درسادات ديون عموميه اداره مركزيه امور حقوقيه مديري سابق احمد راغب افندي	۲۰۰ قرجه حصار شرق بوليس مأمورلرندن عبدالرزق
۱۳۳ اولو قيشله وچوكرو كاتب اسبق مصطفي عوني افندي	۱۶۰ بايزيد اوراق مأموري محمد
۱۱۲ دارنده قضايي وازدات مأموري مصطفي نسيب افندي	۴۹۰ حكلاي تحريرات مديري ابراهيم
۶۶۲ مائتي عدليه نظارتى ماملات قانونيه ميزي عبدالرحيم علوي افندي	۱۹۴ كليك ديون عموميه بالقخانه مأموري احمد شوق
۲۶۶ بك داغلي دائره بلديه سي فونو وكتورى آغوب شولاسر افندي	۳۳۷ مائتي پوسته و تاغراف فوتورول قلمى كتيبه سندن
۲۵۰ استانبول بك داغلي مركزى غايبره مأموري محمد امين	آغوب قياهميجان
۵۲۵ ملئي رسومات استيناف قلمى كتيبه سندن علي غالب	۱۳۰ سيروز تحريرات مدير معاونا سعيد
۱۱۶۶ درسادات استيناف اعضاي سابقه سندن مصطفي عامر	۸۱۷ مائتي نافحه نظارتى مدير معاونا لاميرديس
۱۰۰ ييلديز ايلي بياده تحصيلدارلرندن حسن فخري	۱۲۱ جزائر بحر سعيد بوليس قوميسري محمد حلسي
۸۳۳ الماوا قضايي قائم مقام سابق قوزمه افندي	۲۷۱ آقنه قوميسر معاونا سابق حسين عوني افندي عالمه سي
۳۳۳ رسومات كراسته كركي كايي احمد رفيق	۱۰۰ آقنه روز رسومات كايي مصطفي خليل افندي
۴۰۰ قسطنطيني دارالمعلمائى معلملرندن حوريه خانم	۵۰۱ قونيه واليسى علي كمال پاشا مناقلة ضم
۸۴ مائتي عدليه نظارتى تدقيق و تسجيل شهبه سي ميزي احمد كمال افندي ضم	۲۵۱ قرجه حصار صاحب صفيه مديري سابق مصطفي
	۶۶ ملئي محصنات ذاتيه كتيبه سندن سانب

تايباً احتياط آقچه سي تشكيل ايتك اوزره تمتعا مزبور لك يوزده اونى افزا اولوندىقدن سوكر باق قالان قسمدن يوزده كز مؤسسله، يوزد اون يش مجلس ااره اعزازت، يوزده اون ايير شركت مديروستخديمينه، يوزده آلتش يش عمر حصه دارانه توزيع ايده بكدن . احتياط آقچه، شركت سرمايه سنك يوزده بكمري بشته بالقر اولوقد تمتعات صافيه سنويه دن يوزده طوقوز افزا اولونيه بقدا بروجه بالا بحر مواد شركت نظامنامه داخليستا احكام مخصوصه سندن اولوقه برائى نشر و اعلان تصدير اولور .

ايدم جك و شركتك امور و مصالحى هيت عموميه طرفندن منصوب بشدن بديه به قدر اعضاد شركت بر مجلس اداره طرفندن تدوير اوله حق و بواضعا ايتك اوج سه ايجود مؤسسلر طرفندن تعين اولونه بقدر . هر سه صورت منظمه ده عقد اجماع ايدم جك، هيت عموميه لاقل بكمري حصه به مالك حصه داراندىن شرك اوله حق و حاضر بولان حصه دارانك هر بكمري حصه ايجون بر آبي اوله بقدر . شركتك تمتعات صافيه سنويه سندن اولو حصه لك چله سه فائض اوله برق بدلى تسويه ابدلش سرمايه به يوزده طوقوز اعطاسنه كمابيت ايدم جك مبلغ

اعلان
آق شهر چفتيجي تورك آتوييم شركتى نظامنامه داخليسى خلاصه مصدق ميدن .
آق شهر چفتيجي تورك آتوييم شركتى عنوانيله تشكيل و تاسيس ايديلن شركتك مقصدى چفتيجيك و بوكا متفرع ماملانه اشتغال اولوب سرمايه سي اون تورك ليراسي قيمتدنامه عمر و تورك نيمه سه منحصر بكمري بيك حصه به منقسم ايكي يوز بيك ليرادن عبارتدر . شركه بعض اسبابدن دولاي قطع و يا تمديد ايدم لكجه الهى سه مدته ايفاي مامله

تشریح حرکت

مقررات :

منحل بولنان برلین اوزره ایلیچلیکی باش کتایته خارجه وکالی امور سیاسی مدیریتی برنجی شمه باش کاتیرلندن نورالدین فرح وقلیس شهیدر وکالتنه قانچیلارلق وظائفی ده ایفا ایتک اوزره قلم مخصوص و شیفره مأمورلندن شرف الدین وباطوم شهیدر وکالتنه کنذا قانچیلارلق وظائفی ده ایفا ایتک اوزره اوراق مدیریتی دوسیه مأمور لردن رافت و آنته ویره شهیدر لکنده شهیدر وکالتنه موسقوا بیوک ایلیچلیکی ایکنجی کابی عی الدین و نورروسکی شهیدر لکنه ملنا شیرا شهیدر وکیلی سلیمان و اخیراً احداث اولومان میلانو شهیدر لکنه ملنا آمستردام شهیدری یوسف ضیا ومنحل بولنان امور شهیدری و تجاریه مدیریتی شهیدری شمشه مدیریته کابل ایلیچلیکی ایکنجی کابی حسن وصفی بکار تسین قلنمشدر . ایشبو قرارنامه تک اجراسنه خارجه وکیلی مأموردر .

باش وکیل و خارجه وکیلی
عصمت
تورکیه رئیس جمهور
غازی مصطفی کمال

اعتبار زراعی برلکی

زراعت و کالتندن :

(۷۱) نومرو جریده رسمیه مندرج بولونان ۲۱ نیسان ۳۴۰ تاریخی اعتبار زراعی برلکی قانونی حقیقه بعضی مطالبات عمومی ایله لایحه انجمنه تک مذکور قانونه عائد تکلیفی وزارت انجمنه تک اسباب مویجه لایحه تک صورتی حصول اطلاع ضمننده درج ایدلشد .

مطالبات عمومی

زراعتک ترقیبی ایچون اعتبار زراعی هیئت برلک لک زوم تشکیلی زراعی مملکت لرده یابیلان تجاریه تظاهر ایتلشد . بو مؤسسات موجود اولانجه نه زراعتک اسلح و تکمیلی ونده زراعتک محکمر متوسطر لندن قورنار بله رق آنلرک لوازم اساسیه سی تدارک و محصولاتی موجب ممنونیت صورتده سوق ایتک قابل اوله ماز . بو قانون لایحه سی تشکیلات اقتصاد دیه مزک موجود نواقصی اقام ایدله جک اساسی محتویدر . بر مملکتده مؤسس اصول و قواعدک دیگر بر مملکتک طبیعت و خصوصیت لریه کوره نقل و تطبیق ضمننده تنظیم ایدله جک لایحه ده بعضی خطارک رقومی ضرورتی نظر دفته آلمایلدر .

هرهاتکی قانونک علی التدریج تطبیق و اجراسی لازم کلکدن دولای بعضی آرزو ایدیلن بهترده دوجار تأخر اولاق ضروردر .

ماده ۱ — اقتصاد زراعی هیئت لریه فوایدی یا تماماً ویا قسماً معلوم اولامقدن و بعضی محکمر لک منفعتنه مغایر بولمقدن اهالینک تشبیه تشکیل ایدله میه جکی درکار بولدیغندن بولنده مجبوریت وضنه لزوم کورولمشدر . یکیدن وجوده کتیر بله جک اعتبار زراعی هیئت برلک حسن اداره سی و توسیع ماملاتی آنجق اعضاسنک مسئولیت غیر محدود بی یعنی اموال غیر منقوله و منقوله سی ایله یکدیگر بکریه کفالت متسلسله سی تمه ایتلریه متوقف بولدیغندن بو اساس درج ایدلشد .

ماده ۲ — بو هیئت ماملاتی تدویر ایچون بر هیئت اداره بی لزوم درکار بولوندیغندن هیئتک صورت تشکیلی ذکر ایدلشد .

ماده ۳ — هیئتک اعضاسنه کرک جمعیتجه و کرک زراعت باقهنجه اعتبار تأمین و سائر صورته ماونت ایفاسی اعضاسنک تسین و تثبیت اعتباریه متوقف بولدیغندن بونک صورت تبییق دو میان ایدلشد . برده زراعتده بعضی شرکته اشتراکدن و اعتبار دفترتی تخمیندن امتناع ایدیکه تقدیرده کپیتک واسطه حکومتله حل مناسب کورولمشدر .

ماده ۴ — سرقت و دولاندریجیلیکی کبی سالب امن و امان و احوالی معلوم اولان اشخاصک جمیته ادخالی دیکر لرینک بحق امتناعی انتاج ایدله چکنندن بو قبیل چیفتجیلرک جمیته اعضا قید ایدله می مقتضی کورولمشدر .

ماده ۵ — اعتبار زراعی هیئت برلک کرک تشکیلی کرک اداره سی و کرک ماملاتک نفیش و مراقبه سی خصوصاتی زراعت باقهنجه درعه ده و ایفا ایدلدیکی تقدیرده بو هیئتک نه تأسیس و ونده یادار اولماسی قابل اوله میه چکنندن هیئت برلک مملکتک احتیاجی ایله متناسب سربیه ترق و تکمله وصولنه قدر ماملات آنفنه تک باقهنجه ایفاسی ضروردر .

ماده ۶ — اعتبار زراعی هیئت برلک نه کبی خصوصاته اشتغال ایدله جکی مثال طریقیه ذکر ایدلشد .

ماده ۷ — زراعت باقهنسک اشجار و زراعی هیئت لریه اموال و اشیا و تقدیر ایشاندنه اعضاسنک اعتباری مبین دفترتی اساسی لریه لازم کلدیکی کبی جمیته ده اولاساسه کوره توزیع اقراضات

ایله جکدر . جمیته باشلیجه دایمی و هر خصوصه ظهیری اولان باقهنه قارشی تمه داتی ایفا ایتدیکی تقدیرده باقهنک جمیته هیئت عمومی سه ویا قراچ اعضا به حق سراجیتی قبول ایدلک صورته باقهنه حقوقی تحت تأمین آخشدر .

ماده ۸ — بر منطقه ده کی اعتبار زراعی هیئت لریه منافع مشترک لری تأمین ایچون لزوم کورولدیکی تقدیرده آره لرده تأسیس مناسبات و اتحاد ایدله یولور . بو صورته تشکیلی ایدله جک هیئت اتحادیه لک بوقانونه توفیقاً تشکیلی عین نظامات دائره مندنه تأسیس ایدله جکری جمیته هیئت برلک علی الانفراد حقوقی خللدار ایتز .

ماده ۹ — بالاده اسباب عمومی سی ذکر و بیان ایدلشد .

ماده ۱۰ — اعتبار زراعی هیئت لریه اعضا لری همدسنده کی مطلوباتی زراعت باقهنسک مطلوباتی استیفا ایچون موضوع احکامه توفیقاً یعنی محاکمه سراجمه و استحصال حکمه حاجت اولمش برین استیفا ایتدی بو هیئت لریه تأمین دوام ماملاتی و بقای ایچون الزمدر .

ماده ۱۱ — اعتبار زراعی هیئت لریه اعضاسنک محکمر لندن قورلشی و مواد ابتداییه سی اوجوز مایه و محصولاتی قیمت حقیقیه سیله فروخت ایدله یلمسی و الحاصل طلم تجارنده رقابت اوغراهی رق اشباع ایتدی بو آئیده کی ماده لرده کوروتیران مافیانه مظهریته قابلد .

اعتبار زراعی جمیئت لری قانونی لایحه سی

ماده ۱ — زراعتک ترقیبی و احوالی اقتصاد دیه لرینک اصلاحی ایچون رویا بزقاج ناحیه و یا قریه چیفتجیلری آزارلنده بالعموم اموال منقوله و غیر منقوله لرله مسئول و ضامن اولاق شرطیه کفالت متسلسله غیر محدود بی بر اعتبار زراعی جمیته تشکیلیته مجبوردرل .

ماده ۲ — اعتبار زراعی جمیئت لری ماملاتی اعضاسنک هیئت عمومی طرفندن منتخب رئیس و زنده دار و کاتب و عدد اعضا ایله متناسب مقداوده دیگر اعضادن متشکل بر مجلس اداره معرفتیله تدویر اولور .

ماده ۳ — اعتبار زراعی جمیئتک تشکیلی متناقب مجلس اداره ، زراعت باقهنی مأمورلردن برینک حضوریه اعنادن هر برینک مالک و متصرف اولدینی اموال منقوله و غیر منقوله قیمتنه نظراً

حمایه اطفال جمعیتك داخله و كالته یار دینی
نذکره صورتیدر

شیدارله حرب فلاکت زدملرنك جوجقزله
ناموم اطفال و ایتام و ملایم کتبه نافع برعشو
مساعی اوله یله جک صورتده تملیه و تربیه و بونلرک
حیات و حقوق جنبه کچی علوی مقاصد خیره ایله
تشکیل بخش و هر طرفه اجرای فعالیت ایتکده
بولمش اولان تورکیه حمایه اطفال جمعیتزه یاردهم
هر حیثی و شفقتی و طنداش ایچون برذوق
وجدانی و ملی اولدیلندن نمدی بهادر هر وسیله
ایله و ملنبرورلک لکری ایفادن کیرو طور میان خلقه
نظراً رفقای مساعیکز کده بو وظیفه اجنبیه
ومشقه سیده دریغ آتیه جکری شه سز اولمده
سنده بر لیرا و یرمک صورتیه اعضا یازله رق
جمعیت مادی و معنوی قوتنک تربید و توسی ایله
بو علوی وظیفه ده تسهیل لطف دلالت بیورلسی .

مابعا مالیه نظارتنک ۲۷ یسان ۳۲۶

تاریخی و ۵۴ نومرولی محررات

عمومیسی صورتی

طرف دولتدن منصوب بالعموم مأمورین
ایله معاش آلمده اولان مزوللرنک اعشار
الترام ایتملی و ملتزلله عقد شرکت ایتملی
اعشار نظامناسی موجبجه ممنوع ایسده
شو ممنوعیتک حکومته عائد ترلا و باغ و باغچه
و چفتک ایله بونلرده پیشن محصولات و مزروعات
فروختی و املاک و عقارات امیره نیک بیع و یا
ایجاری حقته اجرا قتلان مزایدلمرده شموی
اولوب اولمیه چنه دائر و قوعبولان استفسار
اوزرینه شر فوارد اولان نذکره سامبهده
بو مزایدلمره اشتراک ایده جک اولان مأمورین
معاملات واقعه نیک اجراسنه مأمور اولانلرک
و اهلرنده و شهادتی قانوناً مقبول اولمایانلرک
استثناسیله دیکرلرنک مزایدیه اشتراکلرنک
قبول ایلمسی شورای دولت ایله و نافع و مزارف
دائرهمی قریبله اسروازبار بیورلش و بجه احکام
عدلیه نیک بیع بویوزنجی ماده سنده ابا واجداد
و امهات وجدانک اولاد و احفادی اهلرینه
و اولاد و احفادک ابا و اجدادی و امهات وجدانی
اهلرینه واحد زوجینک دیکری لهنه و کذلک
برکیمسه نیک اتفاقیه تیش ایدن آدمک و اجر جاکتک
کندی لهنه و شریک لک مال شرکته بیکدیگری
لهنه شهادتلی و کفیل بالمال اولان کیمسه نیک
اصیل طرفندن مکفول بک ادا اولنمده شهادتی
مقبول اولمیه جنی بیان و تصریح ایدلش اولدیلندن
و املاک و اراضی امیره نیک مزایدات و احالاننده
طوغریدن طوغری به علاقه دار اولانلر مال
و املاک امیره مأمورلری بولندیلندن بجه احکام
عدلیه و نذکره سامیه موادی موجبجه مأمورین
موی اهلهم ایله بابا و دوده و والده و بیوک والده
و اولاد و طورون و زوجهمی و کندی اناقیه
تیش ایدن آدم ایله خدمتکار و شریک و کفیل

و کفالت ایتدیگری کیمسه لک امر مزایدیه و حاله به
اشتراک ایده میوب بونلر دن معاد اولان مأمورینک
اشتراک جائز اولمیه حوتله املاک و محصولات
امیره مزایداتی حقته بیدما اولوجه مامله ایفادی
خصوصه اعتنا ایلمسی بیان اولونور .

۲ تشرین اول ۳۲۶ تاریخی تحریرات عمومی
صورتی

حکومته عائد ترلا و باغ و باغچه و چفتک ایله
بونلرده پیشن محصولات و مزروعات فروختی
و املاک و عقارات امیره نیک بیع و ایجاری حقته
اجرا قتلان مزایدلمره اشتراک ایده جک اولان
مأموریندن معاملات واقعه نیک اجراسنه مأمور
اولانلرک و اهلرنده شهادتی قانوناً مقبول اولمایانلرک
استثناسیله دیکرلرنک مزایدیه اشتراکلرنک
قبول ایلمسی لزومی تضمین شورای دوک مالیه
نافه و مزارف دائره سندن و یریلان قرار اوزرینه
بوکمی مزایدلمرده طوغریدن طوغری به علاقه دار
مال و املاک امیره مأمورلری بونلرک بجه نیک بیع
یدی بویوزنجی ماده سنده مذکور اولدیگی وجهه
اهلرنده شهادتی مقبول اولمایان کساندن ماعداسنک
مزایدیه اشتراکی جائز اولمیه تمیمماً اشعار
ایدلش ایدی . اموال و املاک امیره نیک مزایدیه
و حاله ماملاتی مجلس اداره بجه اجرا قلمقده
اولسی جهته مجالس مذکورده اعضای طبییه سندن
اولان والی ، متصرف و قائم مقام و محررات مدیر
و کاتیرلرنکده مزایدیه اشتراک ایتدیلمرله
مطالعه سیله سلانیک ولایتی دفتر دارلندن استیضاح
ماده اولنسی اوزرینه باب عالی دن لدی الاستیذان
شورای مذکورک قرار سابقی تفسیراً وارد
اولان مضبطه سنده مجلس اداره اعضاسیله آنلرک
قانوناً اهلرنده شهادتلی معتبر اولمایان اقریلندن
اولوبده اموال امیره مزایدیه سنه اشتراک ایتک
ایستیانلرک یا لکمز مزایدیه اتانسنده مجامده حاضر
بولندیلرملری صورتیه بیلرینک قبولی مهاللات
مذکور نیک صحت اجراسنی و بونلرک منفعتده
مقصد اساسی اخلاص ایده جکی درکار بولنسنه
جائز اولمیه چفتدن بیان و قرار سابق دائره سنده
ایفادی مامله اولنسی اتیان ایدلش ویناً علیه
مزایدلمره اشتراک ایتیمک خصوصه نیک مال
و املاک امیره مأمورلری بونلرک اهلرنده شهادتلی
مقبول اولمایانلره منحصر قالیه رق معاملات واقعه نیک
اجراسنه مأمور بالعموم مأمورین ایله بونلرک
اهلرنده شهادتلی قانوناً معتبر اولمایان
کسانده شموی طبیی بولمش اولدیلندن املاک
و محصولات امیره مزایداتی حقته بیدما اولوجه
مامله ایفادی .

بعض ولايتلرک طایه اوزرینه داخله و کالته نیک
کوندردیکی نظامنامه صورتیدر :

نومرو ۲۰۵ بالعموم حکام و محاکمه
سربوط مأمورین و کتبه و مستخدمینک دواملری
حقته نظامنامه ۱۸ جاذی الاولی ۱۳۳۲ و ۲۱
مارت ۱۳۳۱

تقویم وقایع ایله نشر واعلانی : ۱۸ جاذی الاولی
۱۳۳۲ و ۳۱ مارت ۱۳۳۱ - نومرو ۲۱۴۱

ماده ۱ - حکام ایله محاکمه سربوط بالجه
مأمورین و کتبه و مستخدمین معین ساعتلرده
وظیفه لری باشنده بولمده مجبور اولوب فردایه
تعلیق موجب مجذور اهلحق مصالح و ماملاتی
ساعات مساعی خارجنده دخی رؤیت و ایفای ایله مکفدر .

ماده ۲ - جرائم مشهورده وظائف و
سراسم معینه قانونی ایفا ایتک اوزره درسه نده
هر کیمجه بدایت مدعی عمومی و یا مامون و یا خود
مستظفلردن بریسی دائره ده تخصیص قلمه جق
مجلده بیتوت ایده جک و ایفا ایدیلان وظائف هر
گون بدایت مدعی عمومی طرفندن استیفاف
مدعی عمومی لکی واسطیه مقام نظارتیه بیلدیلمرله جکدر .

ماده ۳ - بالعموم حکام ایله محاکمه سربوط
مأمورین و کتبه و مستخدمین دوام جدوللری
کونده ایکی دفعه معین ساعتلرده امضا ایله مکفدر .
طشرده استیفاف ریاست اولاسی قضانه محول اولان
پرلرده رئیس اول امضادن مستنادر .

ماده ۴ - طشره لرحه دوام ساعتلری
مجلاری ایله بالخبیره نظارتیه تعیین ایدیلر جکدر .

ماده ۵ - محکمه تمیز رؤسایله باش
مدعی عمومی و درسات استیفاف محکمه سی
رئیس اولی دوام خصوصه طوغریدن طوغری به
مقام نظارتک سراقه سنه تا بیدرلر .

ماده ۶ - محکمه تمیز اعضاسنه عائد دوام
جدوللری رؤسا طرفندن بدالامضا اوقات معینه سنده
مقام نظارتیه تودیع اولمجه جدر محکمه تمیز اعضاسنک
غیری حکام ایله مأمورین و مستخدمینه عائد دوام
جدوللری تماماً نامیه خصوصه توفیقاً رؤسای مدعی
عمومی طرفلرندن معین زمانلرده هیئت تقیصیه به
وریلر جکدر .

ماده ۷ - درسامنده بک اوغلی و اسکدار
عاکم و دواتر عدلیه سیله سراج محکمه لری عائد
دوام جدوللری بک اوغلی و اسکدر مدعی عمومی لری
طرفندن و آبری آبری بنال داخلمده بولونان
محاکم اقلام دوام جدوللری ده محکمه نیک ایتیک
مأموری جانیندن تعلیمات مخصوصه احکامه توفیقاً
سراقه و آی نهایتنده هیئت تقیصیه به ارسال
ایدیلر جکدر .

ماده ۸ - هیئت تقیصیه هر آی نهایتنده
نتیجه تقیصاتی حاوی راپورلری مقام نظارتیه
اعطایه مجبوردر .

ماده ۹ - طشره به عائد دوام جدوللری
استیفاف محکمه سی بولونان پرلرده استیفاف مدعی
عمومی لری و بولونان پرلر مدعی عمومی لری
طرفلرندن تعلیمات مخصوصه توفیقاً تقیصیه و سراقه
ایدیلر جکدر .

ماده ۱۰ - طشره دوام جدوللرنده مأمورین
و کتبه و مستخدمینه عائد اولانلری ولایت انجمن
عدلیه سنه دیکرلرینه عائد دوام جدوللری دخی
استیفاف مدعی عمومی لری طرفندن هر آی ختامنده
و نهایت برهفته طرفنده مقام نظارتیه ارسال
قلمه جکدر .

ماده ۱۱ - بزکونه سبب مقبوله مستند اولتیزین مواد آنفه احکامنه توفیق حرکت ایتیان حکام حقارنده انجمن تدقیق طرفندن تشکیل محاکم قانونک الانجی مادهسی تطبیق اولنه جقدر . عدلیه و مذاهب نظارتی نظامنامه داخلیه تک ادوزکله وزیرنجی مادهسندده مبین ماملات بزازه سرکنز محاکمی مأمورین و کتبه و مستخدمین حقارنده انجمن انضباط و طشره محاکمی مأمورین و کتبه و مستخدمین حقارنده ولایات والویه انجمن عدلیاری طرفندن ایضا قلنه جقدر .

ماده ۱۲ - اشبو نظامنامه تاریخ نشرندن .

ماده ۱۳ - اشبو نظامنامه تک اجراسنه عدلیه ناناری مأمورددر .

نسبت عسکریه سی قطع اولونانلر

داخلیه و کالتندن :

مجدله مایه به اشتراک اینه بن و حدود ملی خارینده قانان ارکان واسرا وضایطان ونسوبین عسکریه حقتده یلیله جق مه امله نی ناطق اولان ۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخلی قانوننامه تک برنجی ، ایکنجی ویشنجی مادملری احکامنه توفیقاً نسبت عسکریه لری قطع اولنسان اشخاصک اسملرنی حاوی مدافعه ملیه وکالت جلیله سنجه تنظیم ایدیلوب باش وکالت جلیله دن ۶ - ۹ - ۳۴۰ تاریخ ۶ و ۳۱۷۳ نوسرولوتدکره ابله تودیع بیوریلان جدولدر :

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخلی قانوننامه تک برنجی مادهسنه توفیقاً مردها خدمت دولته اسنخدام اولنماق اوزره نسبت عسکریه لری قطع اولونانلر :

بیطر قدملی یوزباشی حامد افندی بن سعه لالهلی ۳۲۵ - ۸۰ ، شهنودفر ملازم ثانی جلالالدین افندی بن حسامالدین ادره ۳۳۲ - ۳۶ ، طویچی ملازم اول شعبان افندی بن محمد عادل ۳۳۰ - ۳۶ ، ارکان حرب بیکیاشی محمد امین بک سلیمانیه ۳۱۷ - ۲۳ ، پیاده ملازم اول یوسف عزالدین افندی ۳۳۱ - ۲۷ ، طویچی ملازم اول توفیق افندی بن ابراهیم درعلیه ۳۳۱ - ۶۱ ، طویچی ملازم ثانی خرم افندی بن فیضاه موصل ۳۳۰ - ۳۱ ، طویچی ملازم ثانی صبری افندی بن رضاقره کوسروک ۳۳۲ - ۵۵ ، صنف ۱ کاتب مشتاق افندی بن محمد وان ۳۱۸ - ۴۱ ، پیاده ملازم اول محمد حفظی افندی بن علی کرید ۳۲۵ - ۵۳ ، متقاعد قائم مقام خالد بک بن سلیم مناستر ۳۰۲ - ۱۵ ، پیاده ملازم ثانی عبدالجلیل افندی بن احمد طرابلس غرب ۲۷۵ - ۴۹۵ ، پیاده ملازم ثانی شریف افندی بن علی درانغان ۳۳۳ - ۱۷۶ ، مطرود پیاده یوزباشی جعفر علوی افندی بن یوسف اسکندار ۳۱۹ - ۱۳ ، متقاعد بیکیاشی طلعت افندی بن راشد ۳۰۱ - ۵۶ ، متقاعد بیکیاشی بهاءالدین افندی ۳۱۱ - ۲۶۶ ، متقاعد

بیکیاشی محمدصادق افندی ۳۱۵ - ۲۷۶ ، احتیاط ملازم ثانی علی حیدر افندی بن محمود قوچانه ۲۷۰ - ۹ ، آغیر طویچی ملازم اول شروق افندی بن حسن زلی ۳۲۶ - ۶ ، طویچی ملازم اول عادل افندی ۲۳۰ - ۱۰۱ ، اجزای ملازم اول ۱۴ . کمال افندی بن ذوالنار درانغان ۲۲۷ - ۵۱ ، صنف ۴ قاجی اوسطه سی محمد حامی اوسطه بن حسن درعلیه ۳۳۱ - ۴۳ ، پیاده ملازم اول صبری افندی ۲۲۸ - ۸۳ ، طابور امانی ابراهیم افندی بن صالح پرزین ۳۲۹ - ۱۳ ، استحکام ملازم ثانی محمد سانی افندی بن طارف ردوس ۳۳۲ - ۱۴ ، پیاده ملازم ثانی احمد رفعت افندی بن محمد توفیق طرابلس غرب ۳۳۱ - ۵۹ ، قول اردو مشاور معاون محمد رضوان افندی بن محمود بغداد پیاده ملازم اول سید افندی ۳۲۸ - ۳۲۶ ، طویچی یوزباشی عامر افندی بن عامر ۳۲۱ - ۱۶ ، طویچی ملازم ثانی فیضی افندی بن عزت ۳۳۲ - ۴۱ ، متقاعد بیکیاشی ساجد افندی بن محمد قانع ۳۱۱ - ۲۸

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخلی قانوننامه تک ایکنجی مادهسنه توفیقاً نسبت عسکریه لری قطع اولونانلر متقاعد استحکام یوزباشی محمد حیدر افندی بن ذلیل آستانه ۳۱۹ - ۵ ، طویچی ملازم ثانی ذلیل افندی بن مصطفی میلاس ۳۳۱ - ۴۶ ، طویچی ملازم ثانی مرطقی افندی بن مصطفی ۳۳۰ - ۱۱۰ ، پیاده ملازم اول احمد ناجی افندی بن مصطفی مناستر ۳۲۶ - ۲۶ ، پیاده ملازم اول کمال افندی ۳۳۱ - ۶۴ ، پیاده ملازم اول کمال افندی بن علی ۳۲۲ - ۳۹۵ ، طویچی ملازم اول ابراهیم فوزی افندی بن فوزی درساعات ۳۳۰ - ۳۲۲ ، پیاده ملازم اول فؤاد وهی افندی بن حسن فهی اسکوب ۳۲۸ - ۳۰۲ ، پیاده ملازم اول محمد منیر افندی ۳۳۱ - ۵۱۱ ، پیاده ملازم ثانی لطیف افندی بن حسین فتحیه ۳۳۲ - ۱۶۸ ، پیاده ملازم ثانی ذکی افندی ابوزور داریکر ۳۳۳ - ۵۵۷ ، پیاده ملازم ثانی احمد بهان الدین افندی بن لطیف استانبول ۳۳۶ - ۴۸۱ ، پیاده ملازم ثانی حق افندی بن مصطفی سینوب ۳۳۱ - ۶۲ ، پیاده ضابط وکیلی الهامی افندی بن مصطفی دوده آغاج ۳۳۶ - ۲۳۲ ، پیاده ضابط وکیلی محمد حسن افندی بن رشید ۳۳۶ - ۵۶ ، پیاده ملازم ثانی محمد نوری افندی بن حسن صدق بکفوز ۳۲۹ - ۲۵ ، پیاده ملازم ثانی عادل افندی بن حسین کدکباشا ۳۳۴ - ۱۹۳ ، پیاده ضابط وکیلی احمد کامل افندی بن حسین سلیمانیه ۳۳۶ - ۳۰ ، بیطر یوزباشی صدق افندی عباس سبوا ۳۳۴ - ۴۸ ، صنف ۴ ناخراچی نیم افندی بن فرهاد ۳۳۰ - ۴۹ ، اجزای یوزباشی کامل افندی بن بکر آمانیه ۳۲۴ - ۶۱ ، پیاده ملازم اول راسخ افندی ۳۳۱ - ۵۵۵ ، مشاور عدلی امین عالی بک بن نورالدین درساعات ۴ ، پیاده ملازم ثانی مظفر افندی بن رضا اشقودره ۳۲۶ - ۵۷ ، پیاده ملازم ثانی ادم افندی بن محمد قاسم پاشا ۳۳۳ - ۲۱ ، پیاده ملازم ثانی ابراهیم ادم افندی بن محمد طارف

استانبول ۳۲۹ - ۴۵ ، طلیب یوزباشی حسن قد افندی بن امین بوغاز ایچی ۳۲۲ - ۳۱ ،

۲۵ ایلول ۳۳۹ تاریخلی قانوننامه تک
مشایخ مادملر توفیقاً نسبت
عسکریه لری قطع اولونانلر

ناملند صنف ۴ سید احمد افندی بن عبدالرزاق بغداد ۳۳۴ - ۱ ، پیاده ملازم ثانی عزت افندی بن محمد استانبول ۳۱۰ - ۲۹۹ ، صنف ۴ تفنکی اوخانسی اوغلی بدروس نام دیگر عبدالله اوغ احمد کمال ۳۲۷ - ۲۴ ، صنف ۲ تفنکی صمد صادق اوست بن عمر سیروز ۳۲۷ - ۹۲ ، صنف تفنکی نظره توتک قرهت یوزغاد ۳۲۷ - ۸ ، صنف ۳ تفنکی حسین اوسطه بن محمد بوسته ۳۳۳ - ۳ ، صنف ۳ تفنکی کیرقور آرتین آتق ۳۲۷ - ۹۶ ، صنف ۳ تفنکی آرتین اوخا مرزفون ۳۲۷ - ۳۸ ، صنف ۳ تفنکی علی افندی بن ابراهیم قالداندان ۳۲۸ - ۱۲ ، صنف ۴ تفنکی شهوار اوغلی عبدالرحمن قالداندان ۳۲۸ - ۴ ، صنف ۴ تفنکی ابراهیم افندی بن سالم پرز ۳۲۷ - ۷۱ ، صنف ۴ تفنکی جلالالدین افندی بن سعید پرزین ۳۲۷ - ۵۴ ، صنف ۴ تفنکی رجب افندی بن علی قالداندان ۳۲۷ - ۳ ، صنف تفنکی نشان آغوب درساعات ۳۳۰ - ۲۶ ، صنف ۴ سرانوز شگری اوسطه بن احمد ۳۰۷ - ۴ ، صنف ۴ محمد اوسطه بن احمد ۳۱۱ - ۴ ، صنف ۴ سرانوز عبدالرزاق اوسطه سید قدری بغداد ۳۱۶ - ۲ ، صنف ۴ سرانده اسماعیل اوسطه بن داوود بغداد ۳۱۶ - ۳ ، صنف ۴ سرانوز محمد اوسطه بن حسن بقد ۳۱۷ - ۱۲ ، صنف ۴ سرانوز مصطفی اوس بن علی شام ۳۱۸ - ۶ ، صنف ۴ سرانوز رضا احمد صدق اوسطه بن آرسلان شام ۳۲۷ - ۱ ، صنف ۴ سرانوز رضا اوسطه بن علی عما ۳۳۲ - ۹ ، صنف ۴ سرانوز محمد اوسطه آرسلان شام ۳۳۳ - ۱ ، پیاده بیکیاشی مهران افندی بن عبدالله قدس ۳۱۱ - ۱۵۶ ، قسرتاک میز شناسی افندی بن البی درساعات ۳۲۶ - ۱۸ ، طویچی ملازم ثانی عبدالله افندی بن طه بقد ۳۳۱ - ۸۸ ، پیاده یوزباشی احمد افندی بن یحیی بقد ۳۲۷ - ۸۴ ، سواری ملازم اول بوس وهی افندی ۳۳۲ - ۳۳

شرق تیمور بولاری تحویلاتی
ماله وکالت جلیله سندن :
شرق تیمور بولاری تحویلاتک ۳۲۸ :
قره سی درساعده دیون عمومیه عثمانیه اداره -
فی ۳ ایلول ۱۰ نشرین اول سنه ۱۳۴۰ تاریخلی مصادف اولان ایکی محضر هینده قبل ازو ساعت اوند مالیه و ناذمه وکالت جلیله لیه ا عثمانی اداره سندن اعزام اوله جق مأمو مواجهه سنده کشیده ایدیله جکی اعلان اولنور

وزنه عمومي و مالصندوق ليله مؤسسه محاسبه عموميه قانونك ٣٢ و ٣٤ نجى ماده لرته توفيقاً متممدره و بريله جك:

آوانس تعليماتنامه سى

ماله و كالنتدن :

اصول محاسبه عموميه قانونك ٣٢ و ٣٤ نجى ماده لرته توفيقاً كرك مركزده وزنه عموميدين كرك طمردمه مال صندوق لرندن دواتر متممدره آوانس اوله رق و بريلان بهالفاك مقدار و نسبت لرى حقند حسب الزوم عمومي و خصوصى بر جوق تبليغات اجرا ايديش اولسي جهتيله مركز و طمردمه دواتر و مؤسسات ايچون تعيين ايديلان آوانس مقدار لرى يك زياده تمدد ايشدر . اشبو عمومي و منفرد ماذونيت لرك بالثوحيد بريته احتياج وزوم على به كوره اعظمى برحد تعيين اولنجى و بويابده فضولاً اجرا ايديله كلكه اولان عياناته نهايت و برلسى ضرورى كورولمش و مركز و طمردمه محاسبه عموميه قانونك ٣٢ و ٣٤ نجى ماده لرندن و بريله جك آوانس لرك مقدارى آتيده كى شكلده تعيين و تحديد اولمشدر :

اعظمى اوله رق و بريله جك آوانس
٢٤ نجى ماده ٣٢ نجى ماده
ليرا

اعظمى اوله رق و بريله جك آوانس
٢٤ نجى ماده ٢٢ نجى ماده
ليرا

دواتر مركزيه آوانس لرى

- ١ - ٥٠٠٠ دواتر مركزيه به وزنه عموميدين ٣٤ نجى ماده به توفيقاً بش بيك ليرابه قدر تأديت اجرا ايديليبر . بش بيك ليرادن فضله آوانس اعطاسى ماله و كيبلى طرفندن بالذات محفى بر قرار نامه تنظيميله ممكندر .
- ٢ - ١٠٠٠٠ مركزده بيك ليراي تجاوز اجهمك اوزره سنه ابتدال زنده هر و كالنت و دواتر ك احتياجى درجه سنده متممدره و بريله جك آوانس مقدار بيك حدالايه سنى تعيين ايجلكه خزينه به مائدر . بوضور ليه ٣٠ نجى ماده آوانس اوله رق متممدره اعطاسى نسيب ايديله جك مقدار مكفل متممدره و بريله جك ليرادن فضله سى ايچون ده هيئت و كيله دن قرار استحصالى لازمدر .
- ٣ - ٥٠٠٠ موازنه عموميه قانونك ١٦ نجى ماده سى موجبجه اجرا قلنه جق منافصات نتيجه سنده دواتر ايله متعهد آراسنده عقود تماضى ايديله جك مقاوله نامه ده محرر شرائطه توفيقاً متعهد و بريله جك آوانس آنچه لرى ايله بازار لى صورتيله ميايمه اوله جق مواد ايچون لى الايجاب طلب اوله جق آوانس لرك مقدارى محاسبه عموميه قانونك ٣٤ نجى ماده سته توفيقاً اعظمى بش بيك ليرادر . بو مقدارى تجاوز ابتدئى حالده بر موجب قانون ماله و كيبلى طرفندن محفى بر قرار نامه به متوقندر . مقاوله موجبجه ابتدا تسلم متعهد لره اعطاسى لازم كلن مبلغ بهم حال اعطال اسريله و بريله جكدر .
- ٤ - ١٠٠٠٠ آشره ، استانبول ، ازمير ، اكلنه ، قونيه ، طر بوزون ، سامسون ، سيواس ، ارضروم ، ديار بكر و لايت لرى ماله سند و قونجه ولايت مركز زنده دواتر ايله ليسلر دارالمعلمين و دارالمعلمات ، حبس خانه و خسته خانه كى مؤسساتك بيرينه اعظمى بيك ليرابه قدر آوانس و بريله بيلىبر . دواتر و مؤسسات رؤساي طرفندن بويابده و قوعبولاجق طلب اوزرينه آوانس اوله رق و برلسى لازمك مقدار و ياره سى اخذ ايده جك اولان متممدره قدر دار و يا محاسبه سى طرفندن ابتدا تصويب مقام ولايتك تصديقته عرض ايديليبر .
- ٥ - ٥٠٠ بشنجه ماده ده اسملرى محرر ولايتدن ماعدا ديكر ولايات بال صندوق لر نجه ولايت مركز لر نده دواتر و بالاده محرر مؤسساتك بيرينه اعظمى بش بوز
- ٦ - ٣٠٠ اعظمى اوله رق و بريله جك آوانس ٢٤ نجى ماده ٣٢ نجى ماده ليرا
- ٧ - ٣٠٠ دواتر مركزيه به وزنه عموميدين ٣٤ نجى ماده به توفيقاً بش بيك ليرابه قدر تأديت اجرا ايديليبر . بش بيك ليرادن فضله آوانس اعطاسى ماله و كيبلى طرفندن بالذات محفى بر قرار نامه تنظيميله ممكندر .
- ٨ - ٥٠٠ استانبول ، ازمير ، اكلنه ، قونيه ، طر بوزون ، سامسون ، سيواس ، ارضروم ، ديار بكر و لايت لرى ماله سند و قونجه ولايت مركز زنده دواتر ايله ليسلر دارالمعلمين و دارالمعلمات ، حبس خانه و خسته خانه كى مؤسساتك بيرينه اعظمى بيك ليرابه قدر آوانس و بريله بيلىبر . دواتر و مؤسسات رؤساي طرفندن بويابده و قوعبولاجق طلب اوزرينه آوانس اوله رق و برلسى لازمك مقدار و ياره سى اخذ ايده جك اولان متممدره قدر دار و يا محاسبه سى طرفندن ابتدا تصويب مقام ولايتك تصديقته عرض ايديليبر .
- ٩ - ٥٠ ملحق قضاة داخلكده واقع دواتر و مؤسساتك بيرينه بالاده [٧٥] نجى ماده لره اعطاسى نسيب ايديله جك مقدار مكفل متممدره و بريله جك ليرادن فضله سى ايچون ده هيئت و كيله دن قرار استحصالى لازمدر .
- ١٠ - ٣٠٠ عسكرى محاسب مسئول لر نجه و بريله جك آوانس عسكرى محاسب مسئول لر نجه و بريله جك آوانس : محاسب مسئولك تحت امر نده بولنان طابور حساب مأمور لرته ٣٤ نجى ماده به توفيقاً نهايت بش بوز ٣٢ نجى ماده به توفيقاً نهايت اوج بوز ليرابه قدر آوانس و بريله بيلىبر . محاسب مسئولك بولندينى عله اوزاق يرلده اجرائى حرركات ايدين قطعاتك اعاشه احتياجكك تأمين ايچون قوماندان لرك كوستره جكي زوم اوزرينه تعيين اوله جق متممدره ٣٢ نجى ماده دن ٣٠٠ ليرابه قدر آوانس و بريله بيلىبر .
- ١١ - ٣٠٠ عسكرى محاسب مسئول و وزنه سى بولنان مؤسسات ماله و كالنته حساب اعطاسيله مكلف و محاسب مسئول و وزنه سى بولنان مؤسسات طرفندن على الاصول تعيين اوله جق متممدره ٣٤ نجى ماده دن [٥٠٠] ٣٢ نجى ماده دن [٣٠٠] ليرابه قدر آوانس و بريله بيلىبر . خزينه به قارشو حساب اعطاسيله مكلف محاسب مسئول لرى موجود اوليان مؤسسات اشبو تعليماتك [٥] لى ماده لر نده كى احكامه تايمدر .
- ١٢ - ٣٠٠ ماله و كالنته حساب اعطاسيله مكلف و محاسب مسئول و وزنه سى بولنان مؤسسات طرفندن على الاصول تعيين اوله جق متممدره ٣٤ نجى ماده دن [٥٠٠] ٣٢ نجى ماده دن [٣٠٠] ليرابه قدر آوانس و بريله بيلىبر . خزينه به قارشو حساب اعطاسيله مكلف محاسب مسئول لرى موجود اوليان مؤسسات اشبو تعليماتك [٥] لى ماده لر نده كى احكامه تايمدر .

150'likler Albümü

تورکیه جمهوریتی

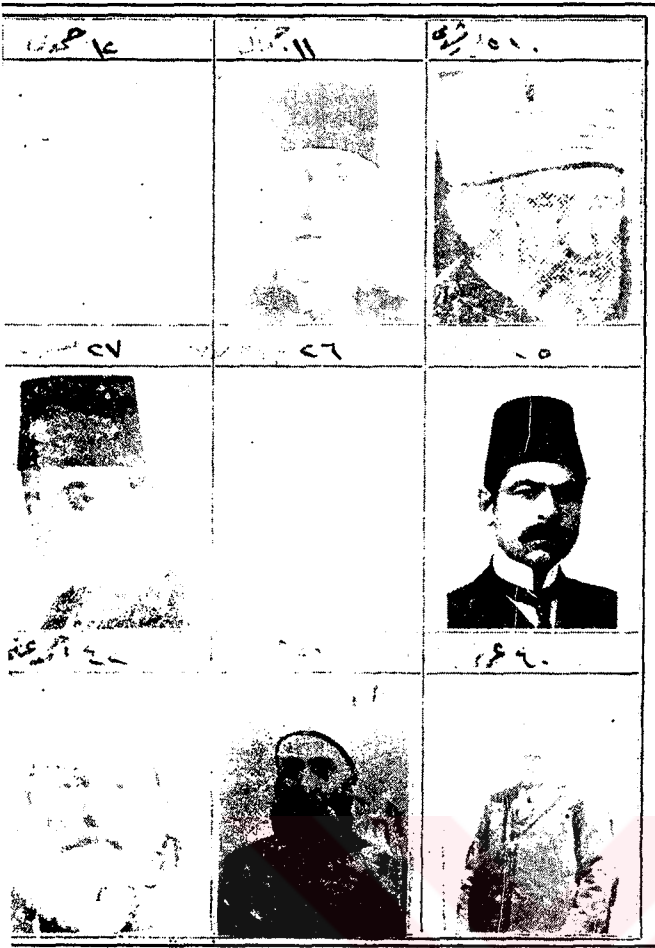
داخلیه وکالتی

امنیت عمومی مدیریت

Türkiye Cumhuriyeti
Dahiliye Vekâleti
Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti

انقره - ولایت مطبعه سی

Ankara - Vilâyet Matbaası

[Vahideddin'in Maiyeti]

اسم و پدینک اسمی	لایین حروفاتیله اسمی	تاریخ تولدی	سنی
۱	Kiraz Hamdi	Yaver-i Hassa	۱
۲	Zeki	Hadem-i Hassa Kumandanı	۲
۳	Şaban Ağa	Hazine-i Hassa Müfettişlerinden	۳
۴	Şükrü	Tütüncübaşı	۴

۶	۵	۴
		
۳۰۵۱		۱۹
		
۴۶		
		

۴	۳	۲
		
۱۸	۱۷	۱۶
		
۲۴		۲۱

[Kuvay-i İnzibatiye'ye Dahil Kabine Azaları]

سردار	اسم و پدريك اسمی	لاتین حروفاتیبه اسمی	تاریخ تولدی	مستقی
۵	یاور	yavere		سردار
★		5. Yaver		berkarin
۶	حاهر	Çahir		یادورانه ارکانه و ب مدارک
*		6. Tahir		verandan ân-ı Harp Miralay
۷	عوف	Avni		سردار
*		7. Avni		Seryaver
۸	رفیقه	Réfik		سردار دردنه قانقا ایچی
*		8. Refik		bak Hazine-i Hassa Müdürü ve after-i Hakani Emni

سردار	اسم و پدريك اسمی	لاتین حروفاتیبه اسمی	تاریخ تولدی	مستقی
۹	مصطفی صبر	Mustafa Sabri		سردار
*		9. Mustafa Sabri		Esbak Şeyhülislam
۱۰	علی رشتی	Ali Rüştü		علیه فاخر اسبق
*		10. Ali Rüştü		Adliye Nâzır-ı Esbaki
۱۱	جمال	Dj'emal		زرعت و تجارت فاخر اسبق
*		11. Cemal		Ziraat ve Ticaret Nâzır-ı Esbaki
۱۲	حمدي	Hamdi		حمدي فاخر اسبق
*		12. Hamdi "Çakacı namıyla maruftur"		Bahriye Nâzır-ı Esbaki

سنتق	تاریخ تولدی	لازین حروفاتیبه اسمی	اسم و پدربنک اسمی	نمبر
معارف ناظر اسبق		<i>Roume bey oglou Fahreddin</i>	روم بک افندی قوتلیبه	۱۲
Maarif Nâzir-i Esbaki		13. Rumbeyoğlu Fahreddin		*
اسمیه خجارت چوزاق ناظر		<i>Remzi</i>	رمزی "قوتلیبه"	۱۳
Esbak Ziraat ve Ticaret Nâzir-i		14. Remzi "Kızılhançerçi"		*
[Sèvres Muahedesini imzalayan Heyet-i Murahhasa]				
اسمیه معارف ناظر		<i>Hadî</i>	حدادی	۱۴
Maarif Nâzir-i Esbaki		15. Hadî		*
ایمانده وتوری دولت پس اسبق		<i>Biya Tevfik</i>	ریضا توفیق "فیروز"	۱۵
"filozof"		16. Rıza Tevfik		*

سنتق	تاریخ تولدی	لازین حروفاتیبه اسمی	اسم و پدربنک اسمی	نمبر
برنه سید اسبق		<i>Reşad Halise</i>	رشاد حالیسه	۱۷
Bern Sefir-i Esbaki		17. Reşat Halis		*
قوی نصیحت باسمه قوتلی		<i>Süleyman Şefik</i>	سولیمان شعفیک	۱۸
Kuvay-i İnzibatiye Başkumandanı		18. Süleyman Şefik		*
سولیمان شعفیک یادری سوار نوز باشی		<i>Ehsine</i>	عسینه "بغیر نامیده موجود"	۱۹
Süleyman Şefiğin Yaveri Süvari Yüzbaşı		19. Tahsin "Bulgar namıyla maruftur"		*
قوی نصیحت ارشد ویرایش مد آلودی		<i>Ahmed Refik</i>	احمد رفیق	۲۰
Kuvay-i İnzibatiye Erkan-ı Harbiye Reisi		20. Ahmet Refik		*

[Mülkiye ve Askeriyeden]

سنتق	تاریخ تولدی	لازین حروفاتیبه اسمی	اسم و پدربنک اسمی	نمبر
قوی نصیحت قوتلی دولت قوتلی یادری		<i>Tarik Müntaz</i>	تاریک مونتاز	۲۱
Kuvay-i İnzibatiye İtalyöz Kumandanı ve İsmat Ferid'in Yaveri		21. Tank Mümtaz		*
قوی نصیحت قوتلی دولت قوتلی یادری		<i>Ali Nadir</i>	علی نادر	۲۲
Kuvay-i İnzibatiye Kumandanlarından İzmir Kolordu Kumandanı- Esbaki		22. Ali Nadir		*
قوی نصیحت سولیمان شعفیک قوتلی دولت قوتلی یادری		<i>Fettah</i>	فتاح	۲۳
Kuvay-i İnzibatiye Mensubininden ve Nemrut Mustafa Divan- Harbinden Kaymakam		23. Fettah		*
قوی نصیحت سولیمان شعفیک		<i>Hakkî</i>	حقوق "چوپور"	۲۴
Kuvay-i İnzibatiye Mensubininden		24. Hakkî "Çopur"		*

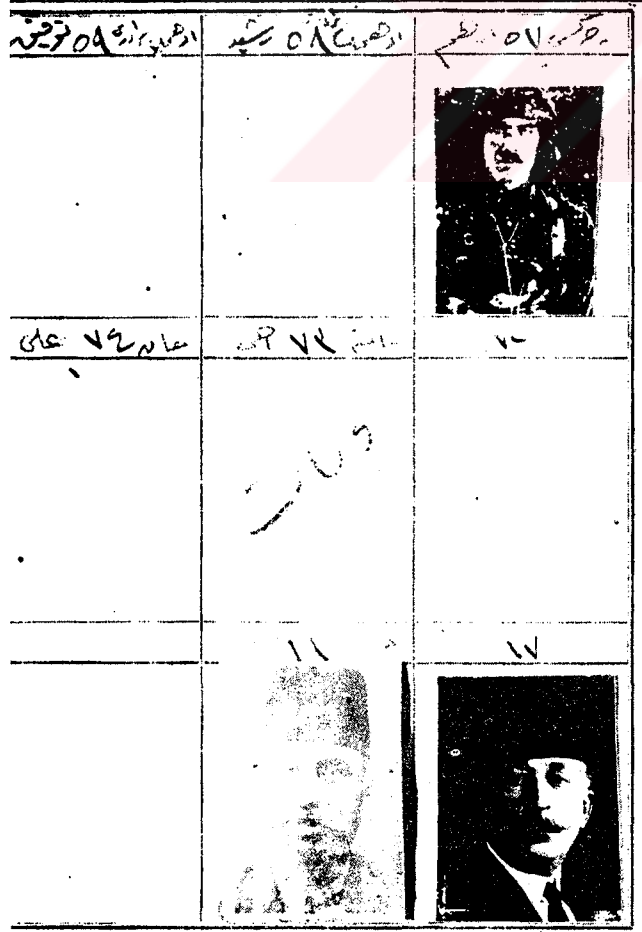
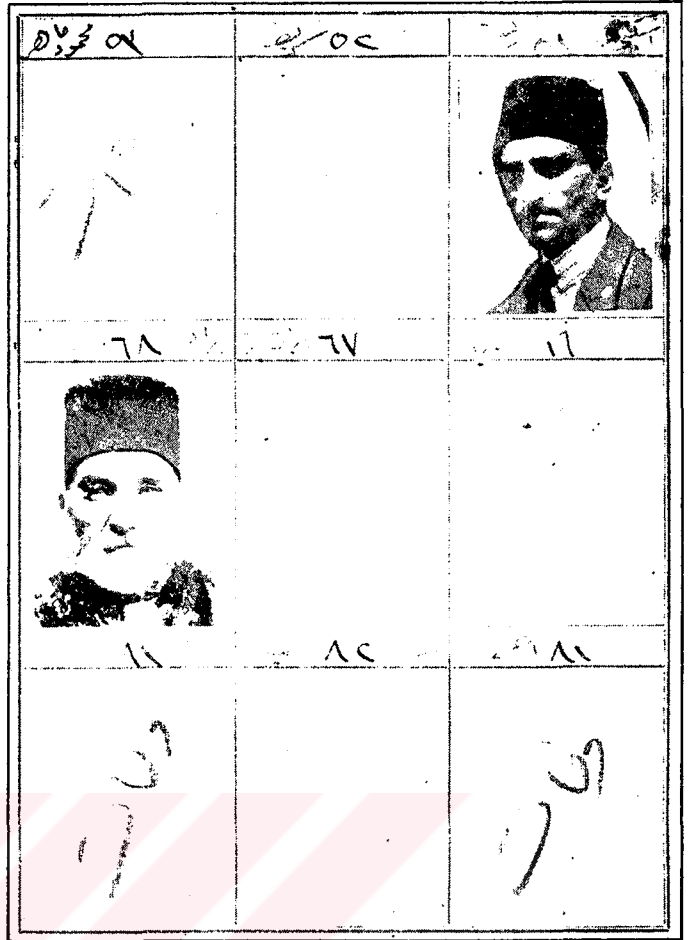
سنتق	تاریخ تولدی	لازین حروفاتیبه اسمی	اسم و پدربنک اسمی	نمبر
اسمیه بودر ویشی		<i>İsmail</i>	اسماعیل "گومولچینلی"	۲۵
Esbak Bursa Valisi		25. İsmail "Gümürcinelî"		*
ایمانده		<i>Zeynelabidin</i>	زینعلابدین "قوتلی"	۲۶
Ayandan		26. Zeynelabidin "Konyalı"		*
سولیمان شعفیک قوتلی دولت قوتلی یادری		<i>Mesude Fani zade</i>	مساوده فانی زاده	۲۷
Cebelibereket Mutasarıf-ı Esbaki		27. Fanizade Mesut		*
قوتلی دولت قوتلی یادری مد آلودی		<i>Sadik</i>	سادیق	۲۸
Hürriyet ve İtilaf Lideri Miralay		28. Sadık		*

سنتی	آبادی	لائیڻ حروفاتیبه اسمی	اسم و پدینک اسمی	نمبره نومبره
مردی مردی		Halle Rami	مردی مردی	۳۹
atya tasarrif-i	Esbaki	29. Bedirhanı Halli Rami		*
اسم مردی		Hüsni	مردی مردی	۴۰
ak İsa Mutasarrıfı		30. Hüsnü "Giritli"		*
اسم مردی		Moustafaa Nemroude	مردی مردی	۴۱
ak an-ı Harp Reisi		31. Nemrut Mustafa		*
اسم مردی		Hulusi	مردی	۴۲
ak ediye Reisi		32. Hulusi		*

سنتی	آبادی	لائیڻ حروفاتیبه اسمی	اسم و پدینک اسمی	نمبره نومبره
اسم مردی		Moustafaa "Haine.."	مردی مردی	۳۳
Adapazarı Kaymakam-ı	Esbaki	33. Hain Mustafa		
اسم مردی		Hafiz Ahmed	مردی مردی	۳۴
Tekirdağ Müfti-i	Esbaki	34. Hafiz Ahmet		
اسم مردی		Sabite	مردی مردی	۳۵
Afyonkarahisar Matasarrif-ı	Sabiki	35. Sabit		*
اسم مردی		Djélad Cadri	مردی مردی	۳۶
Esbak Gaziantep Mutasarrıfı		36. Celal Kadri		*

سنتی	آبادی	لائیڻ حروفاتیبه اسمی	اسم و پدینک اسمی	نمبره نومبره
اسم مردی		Zeynelabidin	مردی مردی	۳۷
riyet ve İtilâf ib-i Umumisi		37. Zeynelabidin "Adanalı"		*
اسم مردی		Vasfi Hasfi	مردی مردی	۳۸
ndarı Evkaf İT-i	Esbaki	38. Vasfi Hoça		*
اسم مردی		Ali Galib	مردی مردی	۳۹
put -i	Esbaki	39. Ali Galip		*
اسم مردی		Aziz Nurl	مردی مردی	۴۰
rsa Vali kil-i	Esbaki	40. Aziz Nurl		*

سنتی	آبادی	لائیڻ حروفاتیبه اسمی	اسم و پدینک اسمی	نمبره نومبره
اسم مردی		Ömer Fevzi	مردی مردی	۴۱
Sabık Bursa Müftüsü		41. Ömer Fevzi		*
اسم مردی		Ahmed Asım	مردی مردی	۴۲
İzmir Kadı Müşavir-i	Sabiki	42. Ahmet Asım		*
اسم مردی		Natik	مردی مردی	۴۳
Esbak İstanbul Muhafızı		43. Natik		*
اسم مردی		Âdil	مردی مردی	۴۴
Dahilliyeye Nâzır-ı Esbaki	Âyândan	44. Âdil		*

ردیف	اسم و پدرینک اسمی	لاتین حروفاتیله اسمی	آدای اولدی	منطق
٤٥	محمد	Mehmed ali		دیوردره
*		45. Mehmet Ali		Dahiliye Nâzır-ı Esbaki
٤٦	سلم	Galime		سجودرله
*		46. Salim		Esbak Edirne Valisi ve Şehremini Vekili
٤٧	حاجه راسیه زاده ابراهیم	Hacıya Rasih zade		کوتاهیه
*		47. Hoca Rasihzade İbrahim		Kütahya'da Yunanlılara Mutasarrıflık etmiştir
٤٨	عبدالله	Abdurrahman		آدانا
		48. Abdurrahman		Adana'da Vâllilik etmiştir

٥٨	٤٩	٥٠
٧٤	٧٦	٧٥
٧٨	٧٩	٨٠

٤٥	٤٦	٤٧
٧٧	٧٦	٧٥

مردود	اسم و پدرینک اسمی	لاتین حروفاتیله اسمی	تاریخ تولدی	مستقی
٤٩	عمر فریض	Ömer Fevzi	٤٩	توقمعه Esbak-ı Şarkı bus-u Esbaki
٥٠	عادل	Âdil	٥٠	مدینه Aülâzım
٥١	رفیق	Rıfki	٥١	مدینه Aülâzım
٥٢	سریف	Şerif	٥٢	توقمعه Esbak-ı Şarkı Kağaç Kaymakamı

مردود	اسم و پدرینک اسمی	لاتین حروفاتیله اسمی	تاریخ تولدی	مستقی
٥٣	ماهر	Mahmut Mahir	٥٣	توقمعه Esbak Çanakale Mutasarrıfı
٥٤	عمن	Emin	٥٤	مدینه Istanbul Merkez Kumandan-ı Esbaki
٥٥	سامی	Sadıullah Sami	٥٥	کلیت Kilis'te Kaymakamlık etmiştir
٥٦	نوری	Osman Nuri	٥٦	توقمعه Esbak Dahiliye Nezareti Davavekilli ve Bolu Mutasarrıfı

[Ethem ve Avanesi]

سنتی	تاریخ تولدی	اسم و پدرینک اسمی	لاتین حروفاتیبه اسمی	سوره نومبردی
		اسم و پدرینک اسمی	Ethem 57. Ethem "Çerkes"	۵۷ *
		اسم و پدرینک اسمی	Reşit 58. Reşit Ethem'in biraderi	۵۸ *
		اسم و پدرینک اسمی	Tevfik 59. Tevfik Ethem'in biraderi	۵۹ *
		اسم و پدرینک اسمی	Eşref 60. Eşref Kuşçubaşı	۶۰ *

سنتی	تاریخ تولدی	اسم و پدرینک اسمی	لاتین حروفاتیبه اسمی	سوره نومبردی
		اسم و پدرینک اسمی	Hacı Sami 61. Hacı Sami Kuşçubaşı Eşref'in biraderidir	۶۱ *
		اسم و پدرینک اسمی	Sabık Akhisar Kumandanı Yüzbaşı 62. Küçük Ethem İzmirli	۶۲ *
		اسم و پدرینک اسمی	Mehmet oğlu Sami [Açukumit] 63. Mehmet oğlu Sami [Açukumit] Düzceli	۶۳ *
		اسم و پدرینک اسمی	Halil İbrahim 64. Halil İbrahim Burhaniyeli	۶۴ *

سنتی	تاریخ تولدی	اسم و پدرینک اسمی	لاتین حروفاتیبه اسمی	سوره نومبردی
		اسم و پدرینک اسمی	Hacı Ahmet Susurluk'tan Demirkapılı 65. Hacı Ahmet Susurluk'tan Demirkapılı	۶۵ *
[Çerkes Kongresine Murahhas Olarak İştirak Edenler]				
		اسم و پدرینک اسمی	Bağ Osman Hendek kazasının Sünbüllü karyesinden 66. Bağ Osman Hendek kazasının Sünbüllü karyesinden	۶۶ *
		اسم و پدرینک اسمی	İbrahim Hakkı 67. İbrahim Hakkı	۶۷ *
		اسم و پدرینک اسمی	Braev Said 68. Braev Said	۶۸ *

سنتی	تاریخ تولدی	اسم و پدرینک اسمی	لاتین حروفاتیبه اسمی	سوره نومبردی
		اسم و پدرینک اسمی	Berzek Tahir 69. Berzek Tahir	۶۹ *
		اسم و پدرینک اسمی	Maan Şirin Adapazarı'nın Hanmantepe karyesinden 70. Maan Şirin Adapazarı'nın Hanmantepe karyesinden	۷۰ *
		اسم و پدرینک اسمی	Koca Ömer oğlu Hüseyin Söke Ereğlisinin Töke karyesinden 71. Koca Ömer oğlu Hüseyin Söke Ereğlisinin Töke karyesinden	۷۱ *
		اسم و پدرینک اسمی	Bağ Kamil 72. Bağ Kamil Adapazarı'nın Talustanbey köyünden	۷۲ *

سند	تاریخ تولدی	اسم و پدرینک اسمی	لائیڭ حروفاتیله اسمی	سند
۷۷		77. Nuri bey oğlu İsa Bigali	Nuri bey oğlu İsa	نورید بے اوغلی عیس بیگالی
۷۸		78. Kâzım - Adapazarı'nın Şahinbey karyesinden	Kâzım	کازیم شاهینبے کاریهسیندن
۷۹		79. Lampat Yakup Gönen'in Tuzakçı karyesinden	Lampat Yakup	لامپات یاقوب گونن'ین توزاکچی کاریهسیندن
۸۰		80. Kompak Hafız Said Gönen'in Bayramiçi karyesinden	Kompak Hafız Said	کومپاک حافظ سعید گونن'ین بایرامیچی کاریهسیندن

سند	تاریخ تولدی	اسم و پدرینک اسمی	لائیڭ حروفاتیله اسمی	سند
۸۵		85. Kemal Esbak İstanbul Polis Müdür Muavini	Kemal	کمال * Esbak İstanbul Polis Müdür Muavini
۸۶		86. Kemal İspartalı Emniyet-i Umumiye Müdür Muavin-i Esbaki	Kemal	کمال ایسپارتالی * Emniyet-i Umumiye Müdür Muavin-i Esbaki
۸۷		87. Şeref İstanbul Polis Müdüriyeti Esbak Birinci Şube Müdürü	Şeref	شرف * İstanbul Polis Müdüriyeti Esbak Birinci Şube Müdürü
۸۸		88. Hafız Said İstanbul Polisi Esbak Birinci Kısım Başmemuru	Hafız Said	حافظ سعید * İstanbul Polisi Esbak Birinci Kısım Başmemuru

سند	تاریخ تولدی	اسم و پدرینک اسمی	لائیڭ حروفاتیله اسمی	سند
۷۳		73. Hamte Ahmet	Hamta Ahmed	حامتة احمد X
۷۴		74. Maan Ali	Maan Ali	معان علی
۷۵		5. Harunürreşit Kırmastl'nin Karaosman karyesinden	Harunürreşit Kırmastl	X هارونریشیت کیرمستل قره اوسمان کاریهسیندن
۷۶		3. Sefer Hoca Eskişehirli	Sefer Hoca	صفر اکیشرلی

سند	تاریخ تولدی	اسم و پدرینک اسمی	لائیڭ حروفاتیله اسمی	سند
۸۱		81. Ahmet Gönen'in Keçeler karyesinden	Ahmed	X احمد گونن'ین کچیلر کاریهسیندن
۸۲		82. Bizedurg Said nir'de dava vekâleti etmiştir	Bizedurg Said	بیزدورج سعید * nir'de dava vekâleti etmiştir
۸۳		83. Ahmet Nuri Şamlı [Polisler]	Ahmed Nuri	X احمد نوری شاملی * [Polisler]
۸۴		84. Tahsin bak İstanbul Polis Müdürü	Tahsine	تھسین * bak İstanbul Polis Müdürü

ردیف	اسم و پدربنك اسمی	لاتین حروفاتیه اسمی	تاریخ تولدی	منطق
۸۸	حاجی کمال	Hacı Kemal		سابقه دار و دولتی
*		89. Hacı Kemal		Sabık Arnavutköy Merkez Memuru
۸۹	نامی	Namik		پولیس باشمورلاریندن
*		90. Namik		Polis Başmemurlarından
۹۰	نعلیم	Nedime		شیشلی کومیسری
*		91. Nedim		Şişli Komiseri
۹۱	فواد	Fuad		ایزیت مرکز مامور و دولتی
*		92. Fuad		Izmit Merkez Memuru, Edirne Polis Müdürü, Yalova Kaymakamı

[Gazeteciler]

Adı Soyadı	İsm ve Soyadı	Latın Harfleri	Manca
92	یوسف	Yusuf	آخوندی میرزا
93	یوسف	93. Yusuf "Yolgeçenli"	dana'da olis memurluğu eden
94	عبد	94. Cemil "Sakallı"	ادبیات مؤسس
95	مظلوم	95. Mazlum	یوکده مؤسس
96	فواد	96. Fuad	سابقه ادبی

Adı Soyadı	İsm ve Soyadı	Latın Harfleri	Manca
97	رفیق	97. Mevlânzade Rifat	تولودزاده مؤسس
98	سید	98. Said Molla	سید X
99	حافظ	99. Hafız İsmail İzmirli	مقطر X
100	رفیق	100. Refik Halid	ایده مؤسس

Aydede gazetesi sahibi ve esbak Posta Telgraf Müdür-i Umumi

سنق	تاریخ تالی	لاښم حروفآښه اسمی	اسم و پدريښک اسمی	نومبر نومبر
باندوړه غزنی صاحبی		Ali Sami	علی سامی	۱۰۱
اندیرما'da ایالت gazetesi sahibi شریعی		101. Ali Sami		*
ادینه ده بندوړه غزنی صاحبی		Neyir Mustafa	نیر مустаډا	۱۰۲
دیرنه'de Temin ve یوېم Selânik'te Hakikat gazeteleri sahibi		102. Neyir Mustafa		*
اسلامی سروری		Ferid	فرید	۱۰۳
کي Köylü zetesesi muhariri		103. Ferit		*
عبدالرزاق صاحبی		Ref'i Cevat	رفیع جواد	۱۰۴
آندار zetesesi sahibi		104. Ref'i Cevat		*

سنق	تاریخ تالی	لاښم حروفآښه اسمی	اسم و پدريښک اسمی	نومبر نومبر
عبدالرزاق صاحبی		Eadi	قادی	۱۰۵
Alemdar gazetesinden		105. Kadri "Pehlivan"		*
باندوړه غزنی صاحبی		Fanizade Ali İlmî	فانیزاده ایلمی	۱۰۶
Adana'da Ferda gazetesi sahibi		106. Fanizade Ali İlmî		*
باندوړه غزنی صاحبی		Ömer Fevzi	عمر فوزی	۱۰۷
Balikesir'de İrşad gazetesi sahiplerinden.		*107. Ömer Fevzi "Trabzonlu"		*
عبدالله صاحبی		Hasan Sadık	حسن صادق	۱۰۸
Halep'te Doğru Yol gazetesi sahibi		108. Hasan Sadık		*

سنق	تاریخ تالی	لاښم حروفآښه اسمی	اسم و پدريښک اسمی	نومبر نومبر
کونړه صاحبی		Refet	رافعت	۱۰۹
کونړه zetesesi sahibi		109. Refet "İzmirli"		*
		[Diğer Eşhas]		
		Kamil Paşazade Selami	کامل پاشا زاده سلامی	۱۱۰
0. Kamil Paşazade Selami "Tarsuslu"				*
		Kamil Paşazade Kemal	کامل پاشا زاده کمال	۱۱۱
1. Kamil Paşazade Kemal "Tarsuslu"				*
		Kürt Hakkî	کورت حق	۱۱۲
2. Kürt Hakkî "Süleymaniye'li"				*

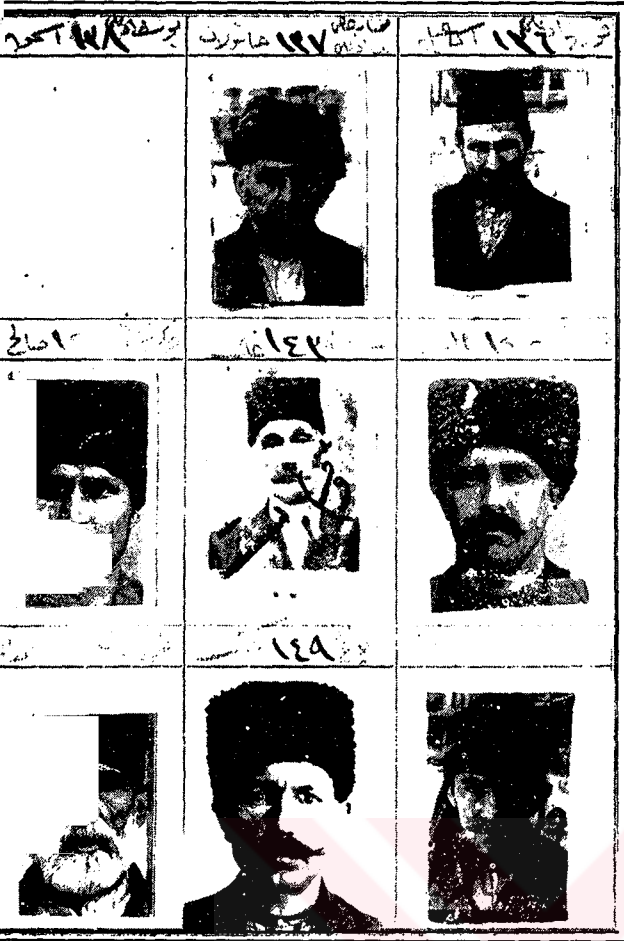
سنق	تاریخ تالی	لاښم حروفآښه اسمی	اسم و پدريښک اسمی	نومبر نومبر
		Mustafa Sabri Hocaoglu İbrahim Sabri	مصطفیٰ صبري حوچاوغلو ابراهيم صبري	۱۱۳
— 113. Mustafa Sabri Hocaoglu İbrahim Sabri				*
		Cemil	جمیل	۱۱۴
Fabrikatör		114. Cemil "Bursalı"		★
مشهور چاسوس		Ragıp	راڅپ	۱۱۵
meşhur İngiliz Casusu		115. Ragıp "Çerkes"		*
وزیر یاعنه		Kazak Hasan	قازاق حسن	۱۱۶
Fransız zabtlığı yapmıştır.		116. Kazak Hasan "Haçinli"		*

سنة و شهر	اسم و پدريتك اسمى	لاتين حروفاتبه اسمى	تاريخ تولدى	صنعتى
۱۱۷	بويون داود سوغول	Davut		استقباريس
*		117. "Çerkes" Davut Süngülü		Eşkiya reisi
۱۱۸	بويون بيك X	Bekir		بيكباشى
*		118. "Çerkes" Bekir		Binbaşı
۱۱۹	خجيب برورون بيك سوغول قاند زارون	Necip		ازيد سايون اور زارون
*		119. Necip Rursalı Fabrikatör Cemil'in kayınbiraderi		
۱۲۰	احمد غولوس X	Ahmed Hulusi		احمد غولوس
*		120. Ahmet Hulusi		Izmir Sabık Umuru- slamiye Müfettişi

سنة و شهر	اسم و پدريتك اسمى	لاتين حروفاتبه اسمى	تاريخ تولدى	صنعتى
۱۲۱	مادان اوغلو مصطفى عاشق	Madan oglu Mustafa		
*		121. Madanoğlu Mustafa Uşaklı		
۱۲۲	يوسف اوغلو رومن كوتانك قوراجى قورسون	Yusuf oglu Remzi		
*		122. Yusuf oğlu Remzi Gönen'in Tuzakçı karyesinden		
۱۲۳	حاجى كاسم اوغلو زهتو كوتانك ياراج قورسون	Hacı Kasım oglu Zühtü		
*		123. Hacı Kasım oğlu Zühtü - Gönen'in Bayramiçi karyesinden		
۱۲۴	قورقوزك عثمان اوغلو ساجار كوتانك باي قورسون	Coşuk oğlu Osman Şakir		
*		124. Kocagözün Osman oğlu Şakir Gönen'in Balçı karyesinden		

سنة و شهر	اسم و پدريتك اسمى	لاتين حروفاتبه اسمى	تاريخ تولدى	صنعتى
۱۲۵	قورقوزك اوغلو قوراجى كوتانك زارون	Coşuk oğlu Ali		
*		25. Koç Mehmet oğlu Koç Ali Gönen'in Muratlar karyesinden		
۱۲۶	محمد اوغلى عزيز كوتانك اولوميد قورسون	Mehmet oğlu Aziz		
*		126. Mehmet oğlu Aziz Gönen'in Ayvacık karyesinden		
۱۲۷	بايبيك احمد اوغلى عثمان كوتانك ياراج قورسون	Bağcı Ahmed oğlu Osman		
*		127. Bağcı Ahmet oğlu Osman Gönen'in Keçeler karyesinden		
۱۲۸	مندايم احمد اوغلى عزت مسونلنك ايدوز قورسون	Molla Süleyman oğlu İzzet		
*		128. Molla Süleyman oğlu İzzet Susurluk'un Yıldız karyesinden		

سنة و شهر	اسم و پدريتك اسمى	لاتين حروفاتبه اسمى	تاريخ تولدى	صنعتى
۱۲۹	حسيه اوغلى قوراجى كوتانك زارون	Hüseyin oğlu Kara Kazım		
*		129. Hüseyin oğlu Kara Kazım Gönen'in Muratlar karyesinden		
۱۳۰	بيك اوغلى ماحموت كوتانك باي قورسون	Bekir oğlu Arap Mahmut		
*		130. Bekir oğlu Arap Mahmut Gönen'in Balçı karyesinden		
۱۳۱	يوسف زارون كوتانك رستم قورسون	Yusuf		
*		131. "Gardiyan" Yusuf Gönen'in Rüstem karyesinden		
۱۳۲	عمر اوغلى ايوب كوتانك باي قورسون	Ömer oğlu Eyüp		
*		132. Ömer oğlu Eyüp Gönen'in Balçı karyesinden		

صنق	تاریخ تولدی	لائیڭ حروفاتیبه اسمی	اسم و پدیرنیک اسمی	سوره نومبردی
		Talustan og lou Ibrahime Ettavouche	طالوستانه اوغلی ابراهیم بابا کونانده دیر قریبده	142 *
3. Talustan oğlu İbrahim Çavuş Gönen'in Keçeler karyesinden				
		Topalli Şerif oglou Ibrahime	توپاللی شریف اوغلی ابراهیم کونانده مای قریبده	144 *
. Topalli Şerif oğlu İbrahim Gönen'in Balçı karyesinden				
		Topal Gumer oglou İbrisse	توپال گومر اوغلی ابراهیم کونانده دیر قریبده	145 *
3. Topal Ömer oğlu İdris Gönen'in Keçeler karyesinden				
		Çourk oglou İsonaile	قورق اوغلی اسماعیل مایانده بولم آغاج قریبده	146 *
Kurhoğlu İsmail Manyas'ın Bolcağaç karyesinden				

صنق	تاریخ تولدی	لائیڭ حروفاتیبه اسمی	اسم و پدیرنیک اسمی	سوره نومبردی
		Muhtar hadji bey oglou Djanbolate	مختار حاجی بے اوغلی جانبولات کونانده دیر قریبده	147 *
137. Muhtar Hacibey oğlu Canbulat Gönen'in Keçeler karyesinden				
		yousouf oglou İshak	یوسف اوغلی ابراهیم رودنک قصابی قریبده	148 *
138. Yusuf oğlu İshak Marmara'nın Kayapınar karyesinden				
		Ali bey oglou Sabite	علی بے اوغلی سابیت مایانده قیدی قریبده	149 *
139. Alibey oğlu Saül Manyas'ın Kızlık karyesinden				
		Deli Hasan oglou Selime	دلی حسن اوغلی سلیم کونانده مای قریبده	140 *
140. Deli Hasan oğlu Saül Gönen'in Balçı karyesinden				

سنڀي	تاريخ تولدی	لائين حروف تابه اسمی	اسم و پدري نڪ اسمی	سرا نمبر
		Mehmet oğlu Osman	ماتريچي محمد اوغلي عثمان کونانده جون کونانده	۱۴۱ *
1. Makineci Mehmet oğlu Osman Gönen'in Çerkes mahallesinden				
		Kadir oğlu Kamil	قديروغلي کاميل مانياسه درگمه بوغازي قريسنده	۱۴۲ *
2. Kadir oğlu Kamil Manyas'ın Değirmenboğazi karyesinden				
		Hüseyin oğlu Galip	حسيه اوغلي غالب کونانده جون کونانده	۱۴۳ *
43. Hüseyin oğlu Galip Gönen'in Keçidere karyesinden				
		Said oğlu Salih	سعيد اوغلي صالح مانياسه مانو يعقوب قريسنده	۱۴۴ *
4. Çerkes Said oğlu Salih Manyas'ın Haciyakup karyesinden				

سنڀي	تاريخ تولدی	لائين حروف تابه اسمی	اسم و پدري نڪ اسمی	سرا نمبر
		Ismaile	اسماعيل يقول سونانده بادره مانياسه مانو يعقوب قريسنده	۱۴۵ *
145. İsmail "maktul Şevket'in biraderi" Manyas'ın Haciyakup karyesinden				
		Abdullah oğlu Deli Kasım	عبدالله اوغلي دل کاسم کونانده جون کونانده	۱۴۶ *
146. Abdullah oğlu Deli Kasım Gönen'in Keçeler karyesinden				
		Hasan oğlu Kemal	حسنه اوغلي محمد کونانده جون کونانده	۱۴۷ *
147. Hasan Onbaşı oğlu Kemal Gönen'in Çerkes mahallesinden				
		Kasım Efe	کاسم ايفه قديروغلي کاميل بادره مانياسه درگمه بوغازي قريسنده	۱۴۸ *
148. Kasım Efe "Kadir oğlu Kamil"ın biraderi" Manyas'ın Değirmenboğazi karyesinden				

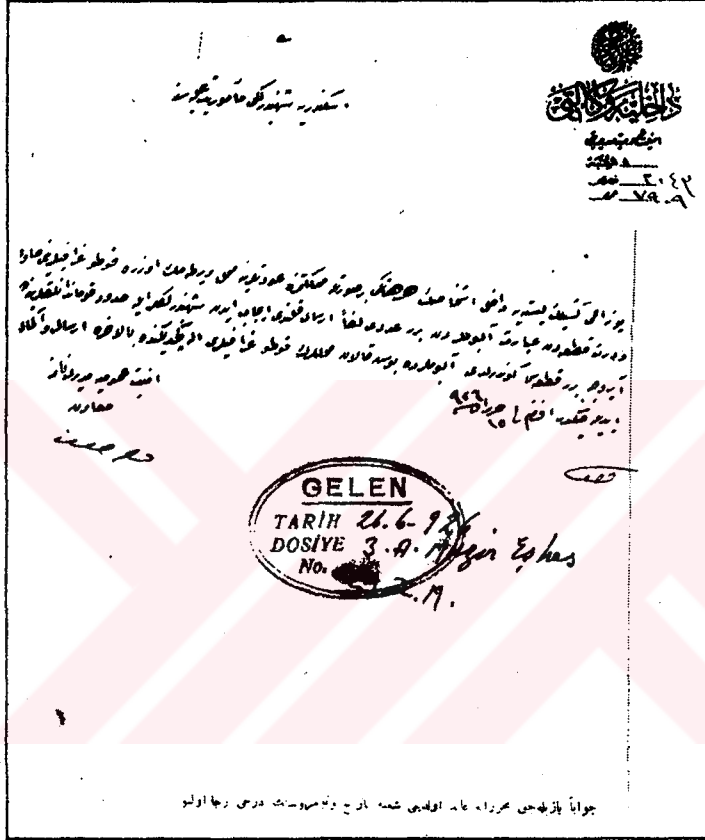
سنڀي	تاريخ تولدی	لائين حروف تابه اسمی	اسم و پدري نڪ اسمی	سرا نمبر
		Yallaç oğlu Kemal	ياللاچ اوغلي کمال کونانده قديروغلي قريسنده	۱۴۹ *
49. Yallaç oğlu Kemal Gönen'in Kızlık karyesinden				
		Tuğ oğlu Mehmet Ağa	توغ اوغلي محمد آغا کونانده جون کونانده	۱۵۰ *
D. Tuğ oğlu Mehmet Ağa Gönen'in Keçeler karyesinden				

Sanati	Tarih-i tevelliüdü	Latin hurufatıyla ismi	İsim ve pederinin ismi	Sıra numarası
Yer ekonomisi için sayfaları yarı yarıya küçülttük.				
امنيته عمومييه دوسيه نومرودي	تاريخ و اسباب اخراجي		علامت تاريخي	تاريخي
Emniyet-i Umumiye Dosya no.	Tarih ve esbab-ı ihracı	Alâmet-i Tâbiyeti farikası	Milleti	
Fotoğrafi vardır. (* işaretiyle gösterilmiştir)				
Fotoğrafi düşmüş (* işaretiyle gösterilmiştir)				
Yüzelli Kişilik Listeden (Eile "vefat" yazılı olanlar X işaretiyle belirtilmiştir)				

150'likler Albümü

Tarih ve Toplum dergisi, araştırmacı-yazar Murat Bardakçı'nın sağladığı dört defter halindeki *150'likler Albümü*'nü ilk kez yayımlamakla onur duyar.

Bu albümler, 1926 ortasında yurtdışındaki belirli konsolosluklarımızla sınır karakollarımıza şu üst yazılarla gönderilmiştir:

Türkiye Cumhuriyeti
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti

... Şehbenderliği Memuriyet-i Aliyesine
Yüzelli kişilik listeye dahil eşhasın herhangi bir suretle memleketimize avdetlerine mahal verilmemek üzere fotoğraflarını havi ve dört kıt'adan ibaret albümlerden birer adedi leffen irsal kılındı. İcab eden şehbenderlikler ile hudut kumandanlıklarına ayrıca birer kıt'a gönderildi. Albümlerde boş kalan mahallerin fotoğrafları ele geçtiğinde bilahare irsal ve ikmal edilecektir Efendim.

15 Haziran 1926

Emniyet-i Umumiye Müdürü
namına muavin (imza)